

Nr 87

Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden, m.m.; given Stockholms slott den 23 mars 1973.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden och lagrådets protokoll, föreslå riksdagen att bifalla de förslag om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

LENNART GEIJER

Propositionens huvudsakliga innehåll

Propositionen innehåller förslag till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden. Syftet med lagen är att förbättra den enskildes rättsskydd främst genom att nedbringa parternas kostnader i rättegångar om mindre värden. Detta sker genom att förenklingar av den nuvarande ordningen genomförs i betydelsefulla delar.

Lagen gäller i tvister där tvisteföremålets värde uppenbart inte överstiger hälften av basbeloppet för oktober föregående år, dvs. f. n. 3 650 kr. Oavsett värdet skall dock en tvist kunna handläggas enligt den nya lagen om den huvudsakligen rör fråga varöver utlåtande har avgetts av reklamationsnämnd.

Förfarandet är utformat så att den enskilde skall kunna föra sin talan utan juridiskt biträde. Domstolarna skall tillhandagå allmänheten med allmänna råd och upplysningar om olika möjligheter att få tvister prövade vid domstol eller reklamationsorgan. Om en tvist förs till domstol, skall domstolen bistå och vägleda parterna vid talans utförande samt se till att tvistefrågorna blir klarlagda och målet utrett efter vad dess beskaffenhet kräver.

I fråga om rättegångskostnaderna behålls nuvarande huvudregel att den som förlorar målet skall ersätta motparten dennes kostnader. Emellertid begränsas ersättningsskyldigheten till absolut nödvändiga kostnader. Sålunda ersätts biträdeskostnad endast i mycket begränsad utsträckning. Vidare föreslås regler som innebär att sakkunnigutredning skall kunna införskaffas

på det allmännas bekostnad både i konsumentmål och andra mål där sådan sakkunnigutredning behövs.

Tingsrätts avgörande får överklagas endast i vissa särskilt angivna fall, t. ex. om prejudikatsintresse föreligger.

I samband med den nya lagen föreslås vissa följdändringar i utsökningslagen, lagen om skiljemän och rättshjälpslagen.

Den nya lagstiftningen föreslås träda i kraft den 1 januari 1974.

1 Förslag till

Lag om rättegången i tvistemål om mindre värden

Härigenom förordnas som följer.

Tillämpningsområdet m.m.

1 § Denna lag skall tillämpas på rättegången vid allmän domstol i tvistemål vari förlikning om saken är tillåten, om värdet av vad som yrkas uppenbart ej överstiger hälften av det enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring bestämda basbeloppet för oktober näst föregående år.

Första stycket gäller ej om part första gången han skall föra talan i tvistemålet yrkar att denna lag ej skall tillämpas och därvid gör sannolikt att bakomliggande tvist rör högre värde eller att utgången eljest är av synnerlig betydelse för bedömningen av andra föreliggande rättsförhållanden. Har talan väckts genom ansökan om betalningsföreläggande, skall part som begär målets hänskjutande till rättegång senast därvid framställa yrkande som nyss sagts.

Med värde enligt första stycket avses det värde som vid tiden för talans väckande kan antagas gälla. Har talan väckts genom ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande eller som enskilt anspråk i brottmål, avses värdet vid rättens beslut att tvisten skall handläggas som tvistemål. Vid bedömningen skall hänsyn ej tagas till rättegångskostnad.

2 § Är värdet av vad som yrkas högre än som anges i 1 § första stycket, skall denna lag ändå tillämpas, om

1. tvisten huvudsakligen rör fråga varöver utlåtande avgivits av reklamationsorgan som Konungen bestämmer, eller
2. parterna överenskommit att lagen skall tillämpas och rätten finner detta lämpligt.

Första stycket gäller endast om part första gången han skall föra talan i tvistemålet yrkar att denna lag skall tillämpas och därvid åberopar utlåtandet eller överenskommelsen. Har talan väckts genom ansökan om betalningsföreläggande äger 1 § andra stycket andra punkten motsvarande tillämpning.

3 § Denna lag skall ej tillämpas i fråga om mål som av tingsrätt handlägges i särskild sammansättning eller med tillämpning av konkurslagen (1921:225) eller ackordslagen (1970:847), eller mål som skall upptagas omedelbart av högre rätt.

4 § I stället för bestämmelserna om förberedelse i 42 kap. 6-22 §§ rättegångsbalken och om huvudförhandling i 43 kap., 50 kap. 15-18 §§ och 21-22 §§ samt 55 kap. 12 och 15 §§ samma balk, gäller denna lags bestämmelser om sammanträde och skriftlig handläggning. I övrigt tillämpas rättegångsbalken i den mån dess bestämmelser ej strider mot denna lag. Därvid jämställs sammanträde enligt denna lag med huvudförhandling.

Allmänna bestämmelser om rättegången

5 § Mål beredes för avgörande vid sammanträde eller genom skriftlig handläggning. Med iakttagande av 15 och 27 §§ bestämmer rätten efter omständigheterna i vilken mån handläggningen skall vara muntlig eller skriftlig.

Dom skall grundas på vad som förekommit vid sammanträde och vad handlingarna innehåller.

6 § Rätten skall vägleda parterna vid talans utförande samt skall tillse att tvistefrågorna blir klarlagda och målet utrett efter vad dess beskaffenhet kräver.

Rätten skall söka förlika parterna, om ej särskilda skäl föranleder annat.

7 § I tvist mellan näringsidkare och konsument rörande vara eller tjänst som tillhandahållits för huvudsakligen enskilt bruk (konsumenttvist) skall rätten, om det är till gagn för utredningen, inhämta yttrande från reklamationsorgan som avses i 2 §.

8 § Ersättning för rättegångskostnad får ej avse annat än kostnad för

1. rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972:429) vid ett tillfälle för varje instans,

2. ansökningsavgift,

3. resa och uppehälle för part eller ställföreträdare i samband med sammanträde eller, om personlig inställelse ej föreskrivits, resa och uppehälle för ombud,

4. vittnesbevisning,

5. översättning av handling,

6. inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången.

Ersättning utgår endast i den mån kostnaden varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt.

Ersättning som anges i första stycket 3 och 6 utgår enligt bestämmelser som Konungen meddelar.

Med kostnad som sägs i första stycket 1 jämställs kostnad för annan rådgivning som lämnas av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå, i

den mån den ej överstiger i rättshjälpslagen bestämd rådgivningsavgift.

Har mål till en början handlagts i annan ordning än enligt denna lag, utgår ersättning för kostnad som uppkommit i samband därmed enligt vad som gäller därom.

9 § Ersättning till vittne skall bestämmas efter de grunder som gäller om ersättning av allmänna medel till vittne.

10 § Beslutar rätten att yttrande av sakkunnig skall inhämtas, bestämmer rätten efter parternas hörande vem som skall anlitas. Kostnaden för sådan sakkunnig betalas av allmänna medel. Om särskilda skäl föreligger, får rätten förordna att kostnad för utlåtande av sakkunnig, som ej utsetts av rätten, skall betalas av allmänna medel efter de grunder som gäller för av rätten utsedd sakkunnig.

11 § I konsumenttvist får näringsidkaren sökas där konsumenten har sitt hemvist, om värdet av vad som yrkas uppenbarligen ej överstiger hälften av basbelopp som anges i 1 §.

Rättegången i tingsrätt

12 § Tingsrätten består vid handläggning enligt denna lag av en lagfaren domare.

13 § Ansökan om stämning skall innehålla uppgift om vad som yrkas samt de omständigheter som åberopas till stöd för yrkandet. Uppgift skall även lämnas om de bevis som åberopas och om de omständigheter som betingar rättens behörighet, såvida ej denna framgår av ansökan i övrigt. Skriftliga bevis bör inges samtidigt som ansökan göres.

14 § Utfärdas stämning, skall svaranden föreläggas att yttra sig över käromålet. Yttrandet får göras skriftligen eller muntligen. Muntligt yttrande skall upptecknas genom rättens försorg.

15 § Sammanträde skall hållas, om ej enbart skriftlig handläggning med hänsyn till målets beskaffenhet finnes lämpligare.

16 § Part skall kallas att inställa sig till sammanträde vid påföljd att tredskodom annars kan meddelas mot honom. Föreligger särskilda skäl får part i stället kallas vid påföljd att annars tredskodom kan meddelas mot honom eller målet avgöras utan hinder av hans utevaro.

Om part skall inställa sig personligen, skall rätten förelägga honom sådan inställelse vid vite.

Vid kallelse till sammanträde, som avser enbart bevisupptagning, skall påföljd enligt första stycket ej föreläggas.

17 § Vid sammanträde skall parterna redogöra för sina ståndpunkter och bevisningen upptagas. Om det är lämpligt, får bevisning upptagas även vid annan domstol. Sakkunnig som utlåtit sig skriftligen får höras muntligen endast om rätten finner det nödvändigt.

Föreskrifter om innehållet i och avfattningen av protokoll vid sammanträde meddelas av Konungen.

18 § Hålles sammanträde, skall målet om möjligt slutbehandlas vid sammanträdet. Endast om synnerliga skäl föreligger får flera än två sammanträden hållas. Hålles sammanträde vid mer än ett tillfälle skall samme domare sitta i rätten, om ej synnerligt hinder möter. Har muntlig bevisning upptagits vid rättens sammanträde och blir den domare som höll sammanträdet förhindrad att döma i målet, skall bevisningen upptagas ånyo, om sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej föreligger.

Har handläggningen ej avslutats vid sammanträde, skall rätten bereda parterna tillfälle att slutföra sin talan inom viss tid vid påföljd att målet ändå kan komma att avgöras.

19 § När målet är berett, skall rätten avgöra det utan dröjsmål.

Uteblir båda parterna från sammanträde, som ej avser enbart bevisupptagning, skall målet avskrivas. Uteblir ena parten från sammanträde, får rätten på yrkande av den som kommit tillstådes, i enlighet med föreläggande enligt 16 §, antingen meddela tredsdom eller avgöra målet utan hinder av hans utevaro. Framställs ej sådant yrkande, bestämmer rätten om den fortsatta handläggningen.

20 § Närmare föreskrifter om avfattning av dom och beslut meddelas av Konungen.

Rättegången i hovrätt

21 § Talan mot tingsrätts dom eller beslut får ej prövas av hovrätten i vidare mån än som framgår av 22 §, om ej hovrätten meddelat parten prövningstillstånd.

Prövningstillstånd behövs ej vid talan mot beslut som rör annan än part eller intervenient, beslut varigenom tingsrätt ogillat jäv mot domare, beslut angående ådömande av förelagt vite eller om ansvar för rättegångsförseelse eller beslut varigenom vade- eller misshandelsanmälan eller ansökan om återvinning eller vade- eller besvärstalan avvisats.

I fråga om meddelat prövningstillstånd äger 54 kap. 11 § andra stycket och 13 § rättegångsbalken motsvarande tillämpning.

22 § Prövningstillstånd får meddelas endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högre rätt,
2. part åberopar omständighet eller bevis som ej tidigare förebragts och som sannolikt skulle ha lett till en annan utgång,
3. den rättstillämpning som ligger till grund för domen eller beslutet måste antagas vara oriktig,
4. målets utgång kan antagas ha påverkats av falsk handling som åberopats eller av falsk utsaga som avgivits under ed eller försäkran,
5. domvillan förekommit, eller
6. målets utgång uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

23 § Talan mot tingsrätts beslut angående fråga som avses i 1 eller 2 § föres i samma ordning som talan mot beslut varigenom rätten ogillat invändning om rättegångshinder.

24 § Vid behandling av fråga om prövningstillstånd består hovrätten av två ledamöter. Vill en av ledamöterna bevilja prövningstillstånd, gäller hans mening som hovrättens beslut.

25 § I fullföljdsinlaga skall anges de omständigheter som åberopas till stöd för ansökan om prövningstillstånd, om sådant tillstånd behövs. Vidare skall fullföljdsinlaga innehålla uppgift om överklagade domen eller beslutet, om den ändring som yrkas däri och om grunderna för den fullföljda talan. Uppgift skall även lämnas om de bevis som åberopas. Skriftligt bevis som ej tidigare förebragts skall fogas vid fullföljdsinlagen.

26 § Behövs prövningstillstånd, beslutar hovrätten sedan skriftväxlingen avslutats om sådant tillstånd skall meddelas. När skäl föreligger till det, får frågan upptagas utan att skriftväxling skett.

27 § I mål som fullföljts genom vad, skall handläggningen vara skriftlig, om ej särskilda skäl föranleder att sammanträde hålles. Bestämmelserna i 17, 18 och 20 §§ äger motsvarande tillämpning vid rättegången i hovrätt.

Rättegången i högsta domstolen

28 § Mot hovrätts beslut att meddela prövningstillstånd får talan ej föras.

29 § Bestämmelserna i 17 § äger motsvarande tillämpning vid rättegången i högsta domstolen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1974.

Lagen gäller ej om talan väckts före ikraftträdandet.

2 Förslag till

Lag om ändring i utsökningslagen (1877: 31 s. 1)

Härigenom förordnas, att i utsökningslagen (1877: 31 s. 1) skall införas en ny paragraf, 49 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

49 a §

Har i mål, som handlagts enligt lagen (1973:000) om rättegången i tvistemål om mindre värden, hovrätten vägrat part prövningstillstånd vid talan mot tingsrätts dom varigenom betalningsskyldighet ålagts, må domen verkställas såsom lagakraftägande utan hinder av talan mot hovrättens beslut, såvida ej högsta domstolen annorledes förordnar.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1974.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1929: 145) om skiljemän

Härigenom förordnas, att i lagen (1929: 145) om skiljemän skall införas en ny paragraf, 3 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 a §

I tvist mellan näringsidkare och konsument rörande vara eller tjänst som tillhandahållits för huvudsakligen enskilt bruk får före tvistens uppkomst träffat avtal att tvist skall hänskjutas till skiljemän utan förbehåll om rätt för parterna att klandra skiljedomen ej göras gällande, om tvisteföremålets värde ej är högre än som anges i 1 § lagen (1973:000) om rättegången i tvistemål om mindre värden.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Första stycket gäller ej om tvisten rör avtal mellan försäkringsgivare och försäkringstagare och ej heller om annat följer av Sveriges internationella förpliktelser.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1974. Äldre lag gäller i fråga om avtal som träffats före ikraftträdandet.

4 Förslag till**Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)**

Härigenom förordnas, att 19 § rättshjälpslagen (1972: 429) skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse¹**Föreslagen lydelse*

19 §

Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet. Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarata sin rätt, får rättshjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.

Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet.

Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarata sin rätt, får rättshjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.

När biträde kan förordnas enligt 20 kap. 19 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

I angelägenhet, som kan antagas bli prövad enligt lagen (1973:000) om rättegången i tvistemål om mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet.

När biträde kan förordnas enligt 20 kap. 19 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1974. Har ansökan om rättshjälp gjorts före ikraftträdandet, gäller fortfarande äldre bestämmelser.

¹ Som nuvarande lydelse har upptagits den i prop. 1972: 132 föreslagna lydelsen.

Utdrag av protokollet över justitieärenden, hållet inför Hans Maj: Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 16 februari 1973.

Närvarande: statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, ODHNOFF, MOBERG, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON, FELDT.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *reform av rättegången i mindre tvistemål* och anför.

1 Inledning

Rättegångsbalken trädde i kraft den 1 januari 1948. Sedan dess har många betydelsefulla reformer som rör rättegångsväsendet genomförts. Reglerna om rättegången i tvistemål har emellertid i stort sett lämnats orubbade. Under senare år har det visat sig att det föreligger ett starkt reformbehov på detta område, särskilt beträffande mål om mindre värden. Frågan hur detta behov skall kunna tillgodoses togs under våren 1971 upp i en inom justitiedepartementet utarbetad promemoria angående förenklat rättegångsförfarande i konsumenttvister m.m. (Ju 1971:9). Vid sammanträden i juni samma år diskuterades innehållet i promemorian med företrädare för ett stort antal myndigheter och organisationer.

Mot denna bakgrund har inom justitiedepartementet upprättats en ny promemoria angående Rättegången i mindre tvistemål (Ds Ju 1972:6). I promemorian finns förslag till lag om rättegången i mindre tvistemål. Förslaget torde få fogas till statsrådsprotokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över denna promemoria avgetts av Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Övre Norrland, kommerskollegium, statskontoret, konsumentombudsmannen (KO), statens konsumentråd, hyresnämnden för Stockholms län, domstolsväsendets organisationsnämnd (DON), länsstyrelsen i Stockholms län, länsstyrelsen i Malmöhus län, Tornedalens rättshjälpsanstalt, köplagsutredningen, kreditköpskommittén, generalklausulsutredningen, högsta domstolens (HD:s) ledamöter, Svenska kommunförbundet, Föreningen Sveriges tingsrättsdomare, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister, Stockholms läns landstings rättshjälpsnämnd, Malmö kommuns rättshjälpsanstalt, Göteborgs kommuns rättshjälpsanstalt, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Statstjänstemännens riksförbund (SR), Sveriges akademikers centralorganisation (SACO), Svenska försäkringsbolags riksförbund, Folksam, Kooperativa förbundet (KF), Lantbrukarnas riksförbund (LR), Sveriges företagares riksförbund, Sveriges Industriförbund, Sveriges

Grossistförbund, Sveriges Köpmannaförbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation (SHIO), Finansieringsföretagens förening, Husmodersförbundet hem och samhälle, Motorbranschens riksförbund, Motororganisationernas samarbetsdelegation, Föreningen researrangörernas samarbetsorganisation, Svenska resebyråföreningen, Sveriges bilindustri- och bilgrossistförening, Sjösportens samarbetsdelegation, Varvens samarbetsorganisation, AB Svensk bilprovning, Arbetsmarknadens försäkringsaktiebolag (AFA), Kommunernas pensionsanstalt (KPA), Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF).

Yttranden har överlämnats, av Svea hovrätt från Stockholms, Eskilstuna, Uppsala läns södra, Hedemora och Norrtälje tingsrätter, av hovrätten över Skåne och Blekinge från Malmö, Helsingborgs och Ystads tingsrätter, av hovrätten för Övre Norrland från Skellefteå, Gällivare och Luleå tingsrätter, av kommerskollegium från ett flertal handelskammare och av SHIO från Betongvaruindustrins riksförbund och Målaremästarnas riksförening i Sverige.

2 Nuvarande ordning för prövning av förmögenhetsrättsliga tvister

Den normala formen för prövning av en förmögenhetsrättslig tvist är det i rättegångsbalken (RB) noggrant reglerade domstolsförfarandet. I stort sett är domstolens sammansättning och rättegångsförfarandet detsamma i alla slags tvister. Endast i begränsad utsträckning finns särskilda domstolar eller ett särskilt domstolsförfarande för vissa typer av mål som t.ex. arbetsdomstolen och fastighetsdomstolarna. Förfarandet vid domstol är i huvudsak detsamma oavsett tvisteföremålets värde. Däremot är domstolsförfarandet mera summariskt i mål av inkassokaraktär. Detta förfarande regleras i lagsökningslagen (1946:808). Ett domstolsförfarande leder till en för parterna bindande lösning av tvisten och ett domstolsavgörande kan verkställas enligt bestämmelserna i utsökningslagstiftningen. Vid sidan av det renodlade domstolsförfarandet finns för vissa praktiskt sett betydelsefulla typer av arrende- och hyrestvister ett särskilt förfarande inför arrende- eller hyresnämnd. Förfarandet inför arrende- eller hyresnämnd regleras i lagen (1970:998) om arrendenämnder och hyresnämnder. Det är inte lika ingående reglerat som domstolsförfarandet. Även förfarandet inför hyres- eller arrendenämnd leder till ett för parterna bindande avgörande, om inte tvisten inom viss tid förs vidare till domstol. I vissa fall skall en tvist på grund av särskilt avtal härom mellan parterna avgöras av skiljemän. Skiljeförfarandet regleras i lagen (1929:145) om skiljemän. En skiljedom kan verkställas på samma sätt som en domstols dom.

Vid sidan av nu angivna förfaranden finns i fråga om vissa konsumenttvister ett reklamationsförfarande. Viktigast är på detta område den

verksamhet som bedrivs av allmänna reklamationsnämnden. Förfarandet inför nämnden är kostnadsfritt. Nämnden befattar sig endast med klagomål från konsumenter. Åtskilliga andra begränsningar finns. Personalen på nämndens kansli försöker i förekommande fall åstadkomma rättelse genom att kontakta den andra parten. Går inte det, blir det nämndens sak att ta ställning till hur mellanhavandet skall regleras. Nämndens beslut är inte bindande utan utgör enbart en rekommendation. I stor utsträckning följs emellertid denna, särskilt av företag som är anslutna till branschorganisationer. Allmänna reklamationsnämnden har kansli endast i Stockholm.

2.1 Domstolsförfarandet

2.1.1 Domstolsorganisationen

Förmögenhetsrättsliga tvister handläggs av allmän underrätt, oavsett tvisteföremålets värde. De allmänna underrätterna utgörs av 104 tingsrätter. Av tingsrätterna har 17 endast en ordinarie domare medan 40 har två och de övriga fler än två ordinarie domare. Vid sidan av lagman och rådmän finns i de största tingsrätterna chefsrådmän. Dömande funktioner utövas också av tingsfiskaler och, i begränsad omfattning, tingsnotarier.

Tingsrättens domar kan överklagas i hovrätt. Mot hovrättens dom kan talan fullföljas i högsta domstolen (HD). För att högsta domstolen skall pröva målet måste den först ha lämnat prövningstillstånd. I princip skall högsta domstolen endast pröva mål som har prejudikatintresse.

I tvistemål i allmänhet, främst förmögenhetsrättsliga tvistemål, är tingsrätt domför med tre lagfarna domare. Ett kollegium av domare är emellertid inte behövligt för alla åtgärder. I stor utsträckning är tingsrätten domför med en lagfaren domare. Bestämmelserna om domförhet med ensamdomare hänger samman med reglerna om uppdelning av förfarandet i förberedelse och huvudförhandling. Tvistemål kan i viss utsträckning avgöras redan under förberedelsen. Tingsrätten är då domför med en domare. Detsamma gäller vid all annan handläggning som inte sker vid huvudförhandling eller syn. När huvudförhandling hålls i omedelbar anslutning till ett förberedelsesammanträde eller inom viss kortare tid efter detta, är tingsrätten likaså domför med en lagfaren domare. Vid sidan av dessa allmänna domförhetsregler finns bestämmelser om särskild sammansättning i vissa mål. Som exempel kan nämnas att tingsrätten, då den uppträder som fastighetsdomstol, skall bestå av två juristdomare, två lekmän och en ledamot som är tekniker. I vissa mål ersätts teknikern med en lekman.

2.1.2 Rättegångsförfarandet

1948 trädde RB i kraft och ersatte därigenom rättegångsbalken i 1734 års lag. Lagändringen innebar en betydande modernisering av rättegången. Tidigare gällde i underrätt det s.k. muntligt-protokollariska systemet. Det innebar att domen grundades inte omedelbart på vad som förekom vid förhandlingen utan på de uppgifter därom som hade antecknats i protokollet. Nuvarande uppdelning av rättegången i en förberedande del och en huvudförhandling förekom inte. Handläggningen ägde rum vid ett eller flera sammanträden, då parterna hördes och bevisningen togs upp undan för undan. Uppskov med handläggningen förekom i betydande utsträckning. Ofta förekom i ett mål ett stort antal sammanträden. Sedan målet handlagts färdigt beslöt rätten dom på grundval av vad som fanns antecknat i protokollet från de olika sammanträdena.

Den skisserade ordningen ersattes i RB med ett förfarande som grundade sig på principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Man ville härigenom uppnå en snabbare handläggning och större tillförlitlighet i avgörandena.

Muntlighetsprincipen innebär att parterna skall framföra allt som de vill åberopa i målet muntligen inför rätten och inte i skrifter. Vidare innebär den att domen skall grunda sig direkt på vad parterna framför utan någon förmedling av protokollet. Muntlighetsprincipen gäller i och för sig i alla instanser. Numera är emellertid undantagen i överrätt betydande. Omedelbarhetsprincipen hänger samman med muntlighetsprincipen. Den innebär att det material som domen skall grundas på måste läggas fram direkt vid huvudförhandlingen. Omedelbarhetsprincipen får i viss utsträckning sättas åsido. Det är exempelvis vanligt att hovrätt nöjer sig med bandupptagning av vittnesutsaga vid underrätten i stället för att höra vittnet på nytt. Koncentrationsprincipen, slutligen, innebär att ett mål skall om möjligt slutföras vid en enda sammanhängande förhandling. Genom denna princip ville man få till stånd en definitiv brytning med det dittillsvarande uppskovssystemet. Den nya ordningen förutsätter att målet förbereds väl före huvudförhandlingen. Därför infördes i RB bestämmelser om muntlig och skriftlig förberedelse i tvistemål.

Den som vill föra talan vid domstol har att till rätten ge in en skriftlig ansökan om stämning av motparten. I stämningsansökningen skall kärke bl.a. ange sina yrkanden och vad han vill anföra till stöd för sin talan samt uppge vilken bevisning han vill åberopa. Fyller stämningsansökningen inte föreskrivna krav och rättas den inte, kan den avvisas. I annat fall utfärdar rätten stämning på svaranden. Sker det, skall förberedelse hållas i målet. Förberedelsen syftar till att få målet så väl förberett att det vid den följande huvudförhandlingen kan slutbehandlas i ett sammanhang.

Förberedelsen kan vara muntlig eller skriftlig. Det förra är det vanliga. Vid muntlig förberedelse kallas parterna till sammanträde vid domstolen.

Parterna skall inställa sig personligen om inte deras närvaro kan antas vara utan betydelse. I sådana fall får parten i stället företrädas av ombud. I förmögenhetsrättsliga mål brukar domstolarna ofta anse, att parternas personliga inställelse vid förberedelsen inte är viktigare än att det kan överlämnas åt dem själva att bestämma, om de skall komma personligen eller låta sig företrädas av ombud. Under förberedelsen skall parternas ståndpunkter preciseras och bevisningen anges. Rätten är ansvarig för att målet bli från processuell synpunkt väl förberett och att kallelser utfärdas. Vid sidan därav har rätten skyldighet att verka för att parterna verkligen anger allt som de vill åberopa i målet. Ordföranden skall genom frågor till parterna försöka att klara ut otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar.

Förmögenhetsrättsliga tvister är i allmänhet dispositiva, dvs. hinder föreligger inte för parterna att träffa förlikning. I alla mål gäller att rätten inte får döma över något som parterna inte har yrkat. I dispositiva mål gäller dessutom att domen inte får grunda sig på någon omständighet, som inte part har åberopat till grund för sin talan. Även när det gäller vilken bevisning som skall införas begränsas rättens handlingsfrihet i dispositiva mål i vissa fall till förmån för parterna.

Det kan finnas anledning att här påpeka, att ramen för processen i princip fixeras när målet anhängiggörs. Som huvudregel gäller nämligen att käranden inte får ändra sin talan. Vad domstolen skall döma över är de yrkanden och grunder som käranden har angett i sin stämningsansökan. Vissa begränsade möjligheter att ändra talan finns emellertid.

Ett mål behöver inte gå till huvudförhandling. I betydande utsträckning slutbehandlas mål redan vid förberedelsen. Ofta sker det vid det första sammanträdet. Flertalet av dessa fall är sådana där parterna förlikas. Rätten bör i dispositiva mål försöka förlika parterna, om det bedöms lämpligt. Förlikningen kan stadfästas av rätten och tas då in i en dom.

Slutbehandlas inte målet under förberedelsen, sker det i stället vid huvudförhandling. Huvudförhandling i förenklad form kan i vissa fall hållas i direkt anslutning till förberedelsen, varigenom man undgår att hålla nytt sammanträde. Detta är möjligt om parterna samtycker till det. Även utan parternas samtycke kan det ske om rätten anser att saken är uppenbar. Huvudförhandling kan med parternas samtycke vidare äga rum i förenklad form, om den hålls inom 15 dagar från den dag då den muntliga förberedelsen avslutades. Den domare som har lett förberedelsesammanträdet kan vid den huvudförhandlingen avgöra målet ensam. Hålls huvudförhandling i omedelbar anslutning till förberedelsen eller eljest i förenklad form, skall allt det som har förekommit vid det sammanträde då den muntliga förberedelsen avslutades anses ha förekommit också vid huvudförhandlingen utan att det då behöver upprepas.

Vid huvudförhandling som inte äger rum i förenklad form måste alla

yrkanden, invändningar och omständigheter som parterna åberopar redovisas på nytt för domstolen. Huvudförhandlingen följer ett visst schema. Först fixeras tvistefrågan genom att kâranden framställer sitt yrkande och svaranden anger om han medger eller bestrider det. Därefter följer sakframställningen. Kâranden redogör för vilka omständigheter han åberopar till stöd för sin ståndpunkt. Svaranden får så yttra sig över vad kâranden har anfört. Sedan sakframställningen har avslutats förebringas bevisningen. Skriftliga bevis genomgås dock vanligen redan i samband med sakframställningen. Den muntliga bevisning som kan förekomma är förhör med part under sanningsförsäkran och förhör med vittne eller sakkunnig. Sedan bevisningen har tagits upp får parterna tillfälle att slutföra sin talan.

I de flesta fall slutbehandlas målet i ett sammanhang. Räcker det inte med en dag, får huvudförhandlingen fortsätta under de följande dagarna. Avbrott i handläggningen får ske under två eller, om särskilda skäl finns, tre dagar i veckan. Görs av någon anledning längre uppehåll, föreligger uppskov med huvudförhandlingen. Överstiger det sammanlagda uppskovet 15 dagar, måste ny huvudförhandling hållas och hela processmaterialet i allmänhet redovisas på nytt. Är uppskovet kortare, kan däremot huvudförhandlingen fortsätta där den slutade, om samma domare sitter i rätten.

2.1.3 Dom

Sedan målet har slutbehandlats och överläggning hållits meddelar rätten dom. Domen innefattar ett avgörande i sak av målet. Andra avgöranden kallas beslut. Som tidigare har angetts får domen inte avse annat eller mera än parterna yrkat och i dispositiva mål inte heller grunda sig på någon omständighet som inte part åberopat till grund för sin talan. Vid sin bedömning av processmaterialet får rätten däremot fritt använda sig av bevismaterialet på det sätt den anser riktigt. Det är inte alltid nödvändigt att hela målet avgörs på en gång. Under vissa förutsättningar kan rätten meddela deldom eller mellandom.

I domskälen motiverar rätten sitt ställningstagande och anger i samband därmed vad den har ansett styrkt i målet. Domen avslutas med en upplysning om vad den part har att göra som vill föra talan mot den. I fråga om tidpunkten för domens beslutande och meddelande gäller detaljerade regler som syftar till att domen skall meddelas så skyndsamt som möjligt. Helst skall det ske samma dag som huvudförhandlingen avslutas eller påföljande dag. Anstånd kan komma i fråga om det behövs rådrum för att besluta eller avfatta domen.

Om domen inte överklagas utan vinner laga kraft, kan den fråga som har avgjorts genom domen inte prövas i någon ny rättegång. Domen kan verkställas. I viss utsträckning kan detta ske genast efter det domen meddelats.

2.1.4 Rättegångskostnad

I en tvist som leder till rättegång uppstår åtskilliga kostnader. Den största kostnaden brukar avse ersättning till advokat eller annat biträde.

Det är inte alla kostnader som utgör ersättningsgill rättegångskostnad. Ersättning för rättegångskostnad skall enligt RB motsvara kostnaderna för att förbereda och utföra talan samt för biträdeskostnad i den mån kostnaderna varit skäligen påkallade. Vidare skall ersättning utgå för partens eget arbete och den arbetsinkomst part gått miste om i anledning av rättegången. Inkassokostnad räknas i viss utsträckning som rättegångskostnad.

Som princip gäller i dispositiva tvistemål att den part som förlorar målet skall ersätta motparten hans rättegångskostnad. Vinner parterna i olika delar av målet påverkas självfallet kostnadsfördelningen av detta. Särskilda bestämmelser finns för de fall att målet efter återkallelse avskrivs, att talan avvisas eller att parterna förlikas. Vid sidan av de ordinära fördelningsreglerna finns regler om ersättningsskyldighet i anledning av att part genom försumlighet orsakat extra kostnader.

2.1.5 Fullföljd

Part som är missnöjd med utgången i målet kan fullfölja talan i hovrätten genom att vädja mot domen. Han skall i så fall redan inom en vecka från det domen meddelades formlöst anmäla till rätten att han tänker vädja mot domen. Vadeinlagen skall inges till den domstol som dömt i målet och detta skall ske inom tre veckor från domens dag. Har endast den ena parten väddat, får motparten möjlighet att överklaga också han även om det sker efter treveckorsfristens utgång. Sådant anslutningsvad måste emellertid ske inom en vecka från den angivna tidpunkten.

Storleken av tvisteföremålets värde saknar varje betydelse för möjligheten att få avgörandet underkastat prövning av hovrätten. Har parterna utfäst sig gentemot varandra att inte överklaga domen, kan fullföljds-möjligheten dock vara stängd. I hovrätten kan målet handläggas vid huvudförhandling på samma sätt som vid tingsrätten. Stora möjligheter finns emellertid för hovrätten att avgöra målet på handlingarna.

Möjligheterna att ompröva hovrättens dom är starkt begränsade. För att HD skall pröva målet i sak förutsätts att HD har lämnat prövningstillstånd. Prövningstillstånd får meddelas i mål i vilka det bedöms vara av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av HD. Det kan exempelvis vara fråga om att vägleda domstolarna i en fråga som inte tidigare prövats i högsta instans. Även i några få andra fall som är av extraordinär natur kan prövningstillstånd meddelas.

2.1.6 *Förfarandet i mål om lagsökning och betalningsföreläggande*

Förfarandet i mål om lagsökning och betalningsföreläggande är skriftligt. Den som har en förfallen fordran som grundar sig på skuldebrev eller annat skriftligt fordringsbevis kan hos rätten lagsöka gäldenären. Ansökan görs skriftligen.

Tas ansökningen upp, förelägger rätten gäldenären att skriftligen svara på denna. När delgivning skett skall rätten, om gäldenären inte svarar, avgöra målet på handlingarna. Svarar gäldenären, kan ytterligare skriftväxling ske. Bestämmelser finns vidare om verkan av vissa invändningar från gäldenärens sida. Bestämmelserna innebär att rätten under vissa förutsättningar kan hänskjuta målet som tvistigt till rättegång. I annat fall skall betalningsskyldighet åläggas gäldenären. Kvarstad, skingringsförbud och annan handräckning, t.ex. vräkning, kan beslutas i lagsökningsmål. I fråga om kostnad i lagsökningsmål gäller RB:s bestämmelser om rättegångskostnad i tvistemål. Hänskjuts målet till rättegång, prövas frågan om ersättning för sådan kostnad i rättegången.

För att få ut en penningfordran som inte grundar sig på skriftligt fordringsbevis och inte avser skadestånd kan en borgenär hos rätten utverka betalningsföreläggande. Ansökan om betalningsföreläggande skall göras skriftligen eller muntligen. Tas ansökan upp, förelägger rätten gäldenären att inom viss tid efter delgivning skriftligen anmäla, om han vill bestrida ansökan, vid påföljd att utmätning annars får ske. Om gäldenären inte bestrider ansökan, tecknar rätten på det ena exemplaret av ansökningen bevis att ansökan lämnats obestridd och att utmätning för fordringen och kostnaden i målet omedelbart får ske. Har gäldenären bestritt ansökan skall målet, om borgenären yrkar det, som tvistigt hänskjutas till rättegång.

Hänskjuts målet till rättegång, får målet omedelbart sättas ut till huvudförhandling, om förberedelse inte behövs. Talan i mål som hänskjutits till rättegång skall anses väckt när lagsökningsinlagen eller ansökan om betalningsföreläggande inkom till rätten. Om i lagsökningsmål borgenärs talan har bifallits eller om i mål om betalningsföreläggande bevis meddelats att utmätning får ske, kan gäldenären söka återvinning hos rätten. Ansökan om återvinning skall göras skriftligen, i lagsökningsmål inom en månad från den dag då utslaget delgavs gäldenären och i mål om betalningsföreläggande inom samma tid från det utmätning ägde rum eller betalning skedde med förbehåll om rätt för gäldenären att söka återvinning.

2.1.7 *Antalet mål vid underrätterna*

Under år 1969 anhängiggjordes sammanlagt 52.315 tvistemål vid underrätterna. Antalet slutligt handlagda mål samma år uppgick till 51.715. Antalet avgjorda mål — vari inte inräknas avskrivna mål — uppgick till

41.223. Härav var omkring 33.000 (80 %) familjemål. Antalet inkomna mål om lagsökning och betalningsföreläggande utgjorde samma år 208.400.

I promemorian (Ds Ju 1971:9) redovisas vissa uppgifter i fråga om de år 1969 anhängiggjorda dispositiva tvistemål av förmögenhetsrättslig karaktär i vilka tvisteföremålets värde antingen understeg 3.000 kr. eller också låg mellan 3.000 kr. och 6.000 kr. Mål som innehöll såväl indispositiva som dispositiva frågor eller såväl familjerättsliga som förmögenhetsrättsliga frågor ingår inte i uppgifterna. Med tvisteföremål avses endast huvudförpliktelsen. Hänsyn tas inte till ränta eller annan tilläggsförpliktelse och inte heller till rättegångskostnad utom i de fall då någon av dessa poster utgör huvudsaken. Om motkrav har väckts, utgör tvisteföremålets värde summan av huvudkravet och motkravet. Har värdet ändrats under rättegången, har redovisningen skett med hänsyn till det högsta värdet.

Av svaren från tingsrätterna framgår att det under år 1969 anhängiggjordes 6.833 dispositiva tvistemål av förmögenhetsrättslig karaktär, vari tvisteföremålets värde understeg 6.000 kr. I 5.567 av dessa mål understeg tvisteföremålets värde 3.000 kr. medan värdet i 1.266 mål låg mellan 3.000 och 6.000 kr. Parterna eller någon av parterna hade fri rättegång i 562 mål. 1.165 mål avgjordes genom dom (utom tredskodom och dom varigenom förlikning fastställdes).

Genom undersökningen erhöles också vissa uppgifter om de mål som i nyss nämnd mening avgjordes genom dom.

I 902 av målen understeg tvisteföremålets värde 3.000 kr. I dessa 902 mål förekom juridiskt biträde för båda parter i 282 fall och för ena parten i 489 fall. Rättegångskostnaden i underrätt översteg tvisteföremålets värde i 286 mål, dvs. nästan en tredjedel av målen. Det genomsnittliga värdet av tvisteföremålet utgjorde 1.097 kr., medan genomsnittskostnaden i underrätt uppgick till 829 kr.

Inom departementet har dessutom gjorts en undersökning beträffande under år 1970 anhängiggjorda mindre tvistemål vid vissa domstolar. Undersökningen torde få redovisas i *bilaga 2*.

2.2 Förfarandet vid arrende- och hyresnämnder

Hyresnämnderna har till uppgift bl.a. att medla och vara skiljenämnd i hyres- eller bostadsrättstvister samt att pröva vissa typer av sådana, främst tvister om hyrans storlek och om förlängning av hyresavtal. Den 1 januari 1972 har inrättats arrendenämnder som har till uppgift bl.a. att medla och vara skiljenämnd i arrendetvister samt att pröva vissa typer av sådana, främst tvister om arrendeavgifter och om förlängning av arrendeavtal.

Arrendenämnd och hyresnämnd finns i samtliga län. De har gemensamt kansli. Sådant kansli, som i vissa fall är gemensamt för två eller flera län, finns på tolv orter.

Arrendenämnd och hyresnämnd består av lagfaren ordförande och två andra ledamöter, varav den ene representerar fastighetsägarsidan och den andra arrendators-, hyresgäst- resp. bostadsrättsinnehavarsidan. I vissa fall kan dock nämnd bestå av ordföranden ensam, t.ex. vid medling.

Tvist hänskjuts av part till arrende- eller hyresnämnd genom skriftlig ansökan. Nämnden skall sedan kalla parterna att inställa sig inför nämnden. Vid sådant sammanträde skall nämnden handlägga tvistefrågorna och, även om medling inte påkallats, söka förlika parterna. Träffas inte förlikning skall nämnden avgöra tvisten, om den faller inom nämndens kompetensområde. Förfarandet är i övrigt inte reglerat närmare i lagen om arrendenämnder och hyresnämnder. Ordföranden har sålunda frihet att ordna förfarandet som han finner lämpligt med hänsyn till ändamålet att klarlägga tvistefrågorna och söka förlika parterna.

När det gäller parts inställelse inför nämnden har nämnden möjlighet att förelägga vite. Även i fråga om andra prestationer av part, t.ex. att förete kontrakt, kan vite användas som tvångsmedel.

Nämnden kan förordna om besiktning av fastighet och föranstalta om annan nödvändig utredning. Den som inte är part kan kallas att höras inför nämnden. Förhör kan dock inte inför nämnden hållas under ed eller sanningsförsäkran. Tvångsmedel kan inte heller användas mot den som inte är part. Däremot föreligger rätt till ersättning av allmänna medel för inställelsen. I övrigt saknas särskilda regler om kostnadsersättning vilket innebär, att vardera parten får stå sin kostnad. I nämnds beslut skall anges de skäl på vilka beslutet grundas i den mån det är behövligt. Beslut tillställs part genom nämndens försorg om det inte meddelas vid förhandling i partens närvaro. Om part inte inom viss tid klandrar nämnds beslut genom att väcka talan mot den andra parten vid fastighetsdomstol, länder nämndens beslut till efterrättelse. I vissa frågor får talan mot domstolens avgörande inte fullföljas till hovrätt. Mot hovrättens avgörande får talan inte föras. I prop. 1973:23 har föreslagits vissa ändringar i förfarandet vid hyresnämnd och arrendenämnd. Ändringarna avses träda i kraft den 1 juni 1973.

Under år 1970 har av hyresnämnderna avgjorts 13.940 hyresärenden, varav 9.357 ärenden enligt hyreslagen, 4.577 ärenden enligt hyresregleringslagen och 6 ärenden enligt tvångsförvaltningslagen. Av dessa har 185 (1 %) avvisats, 4.617 (33 %) avskrivits efter återkallelse eller på grund av sökandens utevaro, 905 (7 %) avskrivits efter förlikning och 143 (1 %) utan förlikning samt 8.090 (58 %) prövats i sak.

Av de 13.940 avgjorda ärendena har 11.953 (86 %) varit föremål för 15.137 sammanträden. Sammanträdestiden har varit kortare än 1 timme i 83 % av ärendena, längre än 1 men kortare än 2 timmar i 11 % av ärendena, längre än 2 men kortare än 3 timmar i 3 % av dessa samt längre än 3 timmar likaså i 3 % av dem.

2.3 Skiljemannaförfarandet

Skiljeavtal förekommer i två olika former. För det första kan parterna i anledning av en redan uppkommen tvist komma överens om att låta tvisten avgöras av skiljemän. Vanligare är emellertid att skiljeavtalet har formen av en bestämmelse i ett mellan parterna träffat, civilrättsligt avtal. Skiljeavtalet innebär i detta fall vanligen att de tvister som kan uppkomma i framtiden med anledning av avtalet skall hänskjutas till avgörande av skiljemän. I ett skiljeavtal kan tas in bestämmelser om skiljemännen och hur de skall utses, hur förfarandet skall gå till och andra frågor av liknande beskaffenhet.

Skiljeavtalet utgör rättegångshinder. Om ena parten har väckt talan vid domstol i en fråga som omfattas av skiljeavtal och den part som vill åberopa skiljeavtalet gör invändning härom vid domstolen, avvisas sålunda käromålet vid domstolen.

Parterna avgör hur skiljemännen skall utses och hur många de skall vara. Inom vissa branscher är det regel att branschorganisationen skall utse skiljemän eller att skiljemännen skall utgöras av befintlig skiljenämnd, som har utsetts av organisationen eller av handelskammare. Såväl i Sverige som utomlands finns flera permanenta skiljedomsinstitut. Det kan emellertid hända att ingen överenskommelse har träffats om skiljemännen. För det fallet föreskriver lagen att skiljemännen skall vara tre och utses så, att vardera parten väljer en och de båda utsedda skiljemännen tillkallar den tredje.

Skiljemannaförfarandet inleds med att någon av parterna påkallar skiljedom. Det sker vanligen i en skrift till motparten. Den som påkallar skiljedom brukar samtidigt med detta uppge vem han har utsett till skiljeman. Detta får nämligen till följd att motparten blir skyldig att inom 14 dagar lämna uppgift om sitt val av skiljeman. I den skrift som inleder förfarandet brukar den som påkallar skiljedom helt kort ange vad saken gäller och framställer i anslutning till detta ett bestämt yrkande. Inget hindrar emellertid att yrkanden och grunder framställs först i ett senare skede.

Vid handläggningen av målet hos skiljenämnden fungerar en av skiljemännen som ordförande. Ordföranden bestämmer tid och plats för skiljenämndens sammanträden. Han utfärdar erforderliga förelägganden för parterna. Vid sammanträdena leder han förhandlingen och svarar för att protokoll förs i den utsträckning som är lämpligt.

I fråga om förfarandet föreskrivs i lagen att skiljemännen, i den mån hinder inte möter, skall tillämpa vad parterna har föreskrivit och i övrigt handlägga saken opartiskt, ändamålsenligt och skyndsamt. I skiljeförfarandet ges parterna och skiljemännen sålunda fria händer att anpassa

förfarandet till vad tvisten i det särskilda fallet kräver. Skiljemännen avgör efter omständigheterna om förfarandet skall vara skriftligt eller muntligt.

Skiljemännen är skyldiga att bereda parterna tillfälle att skriftligen eller muntligen utföra sin talan. Om någon part utan giltigt skäl låter bli att begagna sig av den möjligheten, får skiljemännen avgöra målet på den föreliggande utredningen. Om inte parterna har bestämt något annat, får skiljemännen vidta olika åtgärder för att målet skall bli tillräckligt utrett. De kan exempelvis anmoda part, sakkunnig eller annan att infinna sig för att höras i saken. Vidare kan de uppmana någon, som innehar en handling eller ett föremål av betydelse i målet, att tillhandahålla handlingen eller föremålet. Syn torde i många fall ha stor betydelse. Tvångsmedel får emellertid inte förekomma. Inte heller får ed eller sanningsförsäkran avläggas. För bevisupptagning enligt RB:s bestämmelser är skiljemännen hänvisade att gå till domstol. Skiljedom avfattas skriftligen och under-tecknas av skiljemännen. I domen brukar intas skiljemännens beslut angående skiljedomskostnaderna, dvs. kostnaderna för skiljemännen.

Om ingenting har bestämts i skiljeavtalet om när skiljedom skall meddelas, skall den meddelas inom sex månader från skiljeavtalet eller, om detta avsåg framtida tvister, från det skiljedom påkallades. När särskilda skäl föreligger kan fristen förlängas.

Om ingenting annat uttryckligen sagts i skiljeavtalet, anses parterna ha godtagit att skiljedom inte får klandras. Så är också vanligen fallet. Föreligger det formella brister kan detta i vissa fall medföra att skiljedom betraktas som utan vidare ogiltig. I andra fall leder bristerna till att skiljedom kan klandras.

Parterna är som tidigare nämnts skyldiga att betala skiljemännen för deras arbete. De är solidariskt ansvariga för ersättningen. Förutom skiljedomskostnaderna uppstår i förfarandet vanliga processkostnader, t.ex. ombudsarvode, inställelsekostnad eller ersättning till sakkunnig. Om parterna har kommit överens om hur skiljedomskostnaderna och processkostnaderna skall fördelas dem emellan, blir detta bindande för skiljemännen. I annat fall får skiljemännen på yrkande av part pröva om och i vilken mån motparten skall ersätta parten de kostnader han haft i förfarandet. RB:s bestämmelser om kostnadsfördelningen i tvistemål får av naturliga skäl inflytande på kostnadsfördelningen i skiljeförfarandet. Det kan dock antagas att bestämmelsen om tappande parts kostnadsansvar inte alltid tillämpas lika strängt som vid domstol.

Verkställighet av svensk skiljedom söks hos överexekutor. Sedan denne förordnat om verkställighet av skiljedom blir den verkställbar på samma sätt som domstols lagakraftvunna dom. Sökanden får vända sig till utmättningsman för att få verkställigheten genomförd.

Sedan år 1967 har under ledning av universitetslektorn B-M Persson Blegvad i Köpenhamn och professor P.O. Bolding i Lund bedrivits ett

sociologiskt — juridiskt forskningsprojekt kallat 'konfliktlösning genom skiljedom'. Undersökningen inleddes med en enkät hos 1.430 advokater och biträdande jurister på advokatbyråer, 213 domare och 160 bolagsjurister samt vissa andra jurister och tekniker. Vid sidan av enkäten har gjorts ingående intervjuer med ett tjugofemtal jurister och tekniker.

Undersökningen ger inte någon säker uppgift om antalet skiljeförfaranden per år i Sverige. De i enkätsvaren lämnade uppgifterna om deltagande i skiljeförfarande motsvarar högst omkring 350 fall per år. Med hänsyn till bl.a. att svaren från olika jurister till stor del avser samma skiljeförfarande, anges siffran böra reduceras. Utredarna vågar den gissningen att antalet skiljeförfaranden enligt enkäten ligger någonstans mellan 100 och 150 per år. Å andra sidan har enkäten inte fångat in mer än en viss del av de fall som i verkligheten har inträffat. Utredarna uppskattar med hänsyn härtill antalet skiljeförfaranden i frågor av tvistemålskaraktär till omkring 200 per år.

I fråga om tvistens art visar utredningen att skiljeförfaranden främst avsett affärstvister mellan svenska parter samt byggnads- och anläggningsentreprenader. Utredningen visar att skiljeförfarande i ytterst obetydlig utsträckning används i tvister under 4.000 kr. värde. Svartsfördelningen tyder i övrigt på att erfarenheten av tvister om värden över 50.000 kr. kan ha varit större än erfarenheten av tvister där värdet understiger 50.000 kr. Enkätsvararna, dvs. främst advokater, har undvikit skiljeförfarandet i bagatellartade fall. Utredarna antar emellertid att skiljeförfarande i mål om mindre värden ofta förekommer utan medverkan av sådana jurister som enkäten vände sig till, bl.a. som integrerade delar i olika branschers avtalsmekanismer.

I fråga om kostnaderna för förfarandet lämnas vissa uppgifter. Advokaternas arvodesdebiteringar är ungefär desamma som vid domstol. Skiljemännens arvoden förefaller vara lägre än biträdenas. Det är möjligen så att kvittning förekommer oftare i skiljeförfarande än i rättegång.

Svaren tyder inte på att skiljeförfarandet föredras ur kostnadssynpunkt. Däremot antyder svaren att skiljeförfarandet vanligen anses snabbare än domstolsförfarandet. Möjligheten att hemlighålla konflikter tillmätts stor betydelse.

2.4 Reklamationsförfarandet

2.4.1 Allmänna reklamationsnämnden

Allmänna reklamationsnämnden har inrättats av statens konsumentråd. Arbetet bedrivs som en försöksverksamhet. Fr.o.m. den 1 januari 1973 svarar konsumentverket för verksamheten.

Allmänna reklamationsnämnden har enligt sina stadgar till uppgift att avge yttrande på begäran av konsument, som anser sig ha anledning till anmärkning mot vara eller tjänst som tillhandahållits i näringsverksamhet. Yttrandet skall avse varans eller tjänstens beskaffenhet och övriga omständigheter som är av betydelse för reklamationsfrågans bedömning. Anser nämnden att en klagande har fog för sin talan, bör nämndens yttrande enligt stadgarna innehålla en anvisning om hur klaganden enligt nämndens mening bör få rättelse. Nämnden skall sålunda genom sin verksamhet hjälpa konsumenterna att på ett billigt och enkelt sätt få skäligheten i sina anmärkningar bedömda. Därutöver skall den dokumentation om konsumentens situation som erhålls kunna användas som underlag för konsumentskyddande åtgärder och konsumentupplysande aktiviteter. Nämnden prövar inte alla slags tvister. I stadgarna och arbetsordningen för nämnden anges tvister vilka nämnden saknar behörighet att pröva eller får underlåta att ta upp. Bestämmelserna behandlas i det följande.

Allmänna reklamationsnämnden består av omkring 40 ledamöter som representerar konsumentverket och 20 privaträttsliga organisationer, huvudsakligen fackliga organisationer och näringslivsorganisationer. Ledamöterna är utsedda så att det i nämnden ingår samma antal företrädare för konsumenter som för industri och handel. Utöver de nämnda ledamöterna ingår sex jurister som fungerar som opartiska ordförande och vice ordförande. Nämnden arbetar på sex avdelningar, nämligen avdelningarna för resor, motor, textil, hemelektronik, fritidsbåtar samt övriga ärenden. Nämnden kan vid behandling av ärende eller grupper av ärenden inhämta yttrande från eller adjungera särskild sakkunnig. Nämnden kan också låta utföra laboratorie- och andra undersökningar. Omfattande tekniska undersökningar vidtas dock endast om saken kan anses vara av allmänt intresse eller särskilda skäl annars talar för det. Viss teknisk expertis finns inom kansliet. Genom ledamöterna i nämnden tillförs vidare nämnden teknisk sakkunskap. Därigenom blir det i många fall onödigt att anlita expertis utifrån.

Allmänhetens kontakt med nämnden sker genom kansliet, som förestås av en sekreterare. Kanslipersonalen bereder ärenden som skall behandlas eller har behandlats av nämnden. Kansliet ger också i betydande omfattning råd åt allmänheten och hänvisar konsumenten till andra institutioner, om nämnden inte kan ta hand om ärendet.

Allmänna reklamationsnämnden har kansli endast i Stockholm. Emellertid har till utgången av år 1972 i sex städer funnits lokala konsumentkommittéer. Initiativet till denna verksamhet kom från LO-SAP-gruppen i prisfrågor. Konsumentrådet har svarat för den centrala administrationen av verksamheten. Kommittéerna har arbetat för att öka konsumentinflytandet genom att bl.a. vara en kanal för enskilda konsumenters önskemål och behov. Konsumenterna har i huvudsak vänt sig till

kommittéerna per telefon för att få hjälp och stöd. Kommittéerna har i de flesta fall kunnat hjälpa konsumenterna till rätta. Såvitt gäller allmänna reklamationsnämndens verksamhet har de lokala konsumentkommittéerna varit konsumenterna behjälpliga med att fylla i reklamationsformulären.

Klagomål till nämnden kan framställas per telefon, i brev eller vid personligt besök på kansliet. Det ojämförligt största antalet anmälningar sker per telefon. Det stora flertalet ärenden kan klaras upp vid de informella kontakterna med kansliet per telefon eller vid besök. I en del fall avråds därvid konsumenten från att gå vidare därför att saken anses utsiktslös. I andra fall har konsumenten inte varit i kontakt med säljaren angående sina klagomål och han hänvisas därför dit efter att ha erhållit råd från kansliet hur han bör argumentera i saken. I många fall träffas därvid uppgörelse med säljaren. Redan den omständigheten att konsumenten har varit i kontakt med reklamationsnämnden innebär ett visst tryck på säljaren eller den som tillhandahållit tjänsten. Om emellertid saken inte klaras upp och konsumenten står på sig, inleds förfarandet inför nämnden. Förfarandet är skriftligt. Den som vill påkalla nämndens yttrande har att göra skriftlig framställning därom. I anmälan skall klart anges vad som påtalas och de omständigheter som ligger till grund för framställningen. Nämnden har särskilda formulär för reklamation av köp, av beställt arbete etc. som tillställs konsumenten. Konsumenten får därjämte viss handledning i reklamationsfrågan genom en liten skrift, 'Något om reklamation av varor', som bifogas reklamationsformuläret. Vid konsumentens anmälan bör fogas det utredningsmaterial som åberopas. Är framställningen så ofullständig att den inte kan läggas till grund för ärendets behandling och avhjälp inte bristen efter föreläggande, kan nämndens sekreterare avvisa framställningen.

Efter konsumentens anmälan till nämnden sker en skriftväxling mellan parterna i syfte att få faktaunderlag för nämndens slutliga bedömning. I en del fall träffas överenskommelse mellan parterna under skriftväxlingens gång. I ett mindre antal fall hör konsumenten inte vidare av sig sedan han fått del av säljarens svaromål.

Någon avgift från konsumenten tas inte ut. Om emellertid ett ärende inte kan avgöras utan omfattande teknisk undersökning kan nämnden — om inte saken kan anses ha mera allmänt intresse eller i övrigt särskilda skäl talar för sådan undersökning — kräva att den som har begärt yttrandet påtar sig kostnaden samt ställer säkerhet för kostnaden eller betalar lämpligt förskott. Vägrar sökanden detta, kan nämnden avskriva ärendet. Sedan skriftväxlingen har avslutats föredras och avgörs ärendet vid sammanträde med den avdelning av nämnden till vilken ärendet hör.

Reklamationsnämnden saknar som tidigare nämnts möjlighet att tvångsvis genomdriva sina beslut. Nämndens yttrande i ett ärende utgör alltså en rekommendation till parterna att lösa tvisten på visst angivet sätt.

Nämndens rekommendationer följs dock i betydande utsträckning. Genom att yttrandena är offentliga och regelmässigt publiceras i vissa tidningar sprids kännedom om nämndens praxis.

Inom bilbranschen har Motorbranschens riksförbund infört ett s.k. kundskydd. Detta innebär att förbundet garanterar, att dess medlemmar följer de rekommendationer som utfärdas av reklimationsnämnden. Om detta inte sker, får kunden ersättning av förbundet.

Av beskrivningen i det föregående av nämndens uppgifter har framgått att varor eller tjänster skall ha lämnats i näringsverksamhet. Nämndens verksamhet är alltså begränsad till yrkesmässigt tillhandahållande av varor och tjänster. Det krävs dessutom att anmälaren är konsument. Han får således inte ha köpt varan eller betalat för tjänsten i samband med någon form av näringsutövning. Nämndens verksamhet siktar på den privata konsumtionen. Brister någon av de angivna förutsättningarna, avvisas ärendet. Frågor som är av sådan beskaffenhet att de prövas av Reklamationsnämnden för tvättfrågor, Skoreklamationsnämnden, Pälsreklamationsnämnden och Reklamationsnämnden för automobilgummi är undantagna från allmänna reklamationsnämndens prövning. Fr.o.m. den 1 juli 1973 kommer dock de tre förstnämnda nämnderna att inordnas i allmänna reklamationsnämnden.

Den prövning som nämnden har att göra skall enligt arbetsordningen i första hand vara av teknisk natur och avse varans eller tjänstens kvalitet i vidsträckt betydelse. Ärenden som uteslutande gäller prisets storlek faller utanför nämndens bedömning. I de flesta fall kan dock prisfrågan inte ses isolerad. Särskilt gäller detta i fråga om tjänsteprestationer eller vid tillhandahållande av varor av mer individuell karaktär. Där hänger priset intimt ihop med varans eller tjänstens kvalitet. Som förutsättning för nämndens befattning med en fråga gäller, som tidigare nämnts, att klaganden skall ha reklamerat felet eller dröjsmålet hos säljaren utan att få rättelse. Ofta har reklamation inte skett när anmälan görs till kansliet. Kanslipersonalen anmodar då sökanden att framställa reklamation hos säljaren och ger honom samtidigt viss vägledning.

Nämnden prövar inte frågor om tjänster av immateriell natur; exempelvis läkar- och tandläkarbehandling, rättshjälp, försäkringsavtal m.m. En annan grupp av anmälningar som avvisas på denna grund avser kursverksamhet och annan utbildning.

Stadgarna och arbetsordningen ger nämnden möjlighet att generellt undanta vissa typer av ärenden eller i enskilda fall vägra pröva ärenden som nämnden är behörig att ta upp till prövning. En tämligen fast praxis har utbildats på grundval av dessa bestämmelser. De viktigaste fallen skall nämnas.

Nämnden tar inte upp ärenden som rör fast egendom. Det är inte bara fast egendom i juridisk bemärkelse som undantas utan också åtskilliga anmäl-

ningar angående varor och tjänster som har ett funktionellt samband med fast egendom.

Ett annat undantag avser tiden för anmälan. Nämnden tar i princip upp en anmälan endast om den inkommit inom 12 månader från skadans uppkomst. Principen kan frångås exempelvis om tidsfristen överskridits till följd av förlikningsförhandlingar.

Tvister i vilka oenigheten mellan parterna är av juridisk natur, exempelvis frågor om avtalsrättslig bundenhet, avvisas vanligen eftersom nämndens prövning i första hand är av teknisk natur. I den mån nämnden prövar rättsliga frågor spelar skälighetsbedömningen troligen en större roll än vad som är brukligt vid domstol. En ganska klar anpassning till domstolspraxis sker dock. Undantaget får till följd att vissa vanliga typer av konsumenttvister inte kan prövas av nämnden.

Nämndens vägran att pröva rättsliga frågor visar sig också i fråga om s.k. följdskador. Nämnden är restriktiv i fråga om att pröva rätten till skadestånd vid följdskador, däri inbegripet skador till följd av en varas skadebringande egenskaper.

En annan viktig grupp av ärenden som avvisas avser sådana ärenden i vilken utredningen inte är tillräcklig för att nämnden skall kunna yttra sig. Ofta är fallet det, att påstående står mot påstående. Parterna redovisar i sina inlagor diametralt motsatta skildringar av händelseförlopp och övriga omständigheter. I andra, mera sällsynta fall, är skälet för avvisningen det att teknisk utredning inte kan förebringas, eftersom det aktuella föremålet förolyckats.

Avvisning av anmälan i nu nämnda fall beslutas av nämnden. Är det uppenbart att ett anhängiggjort ärende inte faller inom nämndens behörighetsområde får nämndens ordförande eller, efter hans bemyndigande, nämndens sekreterare avvisa ärendet. Det bör framhållas att undantagen främst avser själva nämndens verksamhet. Den rådgivning som äger rum på kansliplanet torde i viss utsträckning avse också frågor som inte kan prövas av nämnden.

Verksamheten inom allmänna reklamationsnämnden drivs t.v. som försöksverksamhet. Trots de begränsningar som har blivit en följd av detta har verksamheten fått en betydande omfattning. Uppgifter om verksamheten har lämnats i statens konsumentråds verksamhetsberättelser. Under de första fem åren har omkring 60.000 personer tagit kontakt med nämnden, därav 7.500 1968, 8.900 1969, 14.000 1970, 15.000 1971 och 15.000 år 1972. I närmare 80 % av fallen har kontakten skett per telefon. F.n. vänder sig i genomsnitt 60 konsumenter om dagen till nämndens kansli. Av anmälningarna kommer omkring 32 % från personer som bor inom Stor-Stockholm.

Det stora flertalet anmälda fall klaras av på kansliet utan att någon

skriftväxling mellan parterna blir nödvändig. Vid sidan av den direkta rådgivningen tar kanslipersonalen ofta telefonkontakt med exempelvis säljaren och får därigenom till stånd en uppgörelse. De ärenden som klaras av på angivet sätt registreras inte. Kan ärendet inte klaras genom dessa informella åtgärder måste som förut nämnts en skriftlig anmälan göras. Denna registreras. Därefter sker skriftväxling mellan parterna. Antalet registrerade ärenden var 1968 884, 1969 984, 1970 2.023, 1971 2.601 och år 1972 2.564. Av de ärenden som har registrerats går emellertid inte alla till prövning i nämnden. Omkring 40 % av dem klaras efter skriftväxlingen på kansliplanet. Återstoden prövas av nämndens olika avdelningar efter föredragning. Allmänna reklamationsnämnden avgav under 1972 1.086 yttranden. Som jämförelse kan nämnas att antalet yttranden uppgick, 1968 till 201, 1969 till 448, 1970 till 828 och 1971 till 969. Ansvällningen av verksamheten avspeglas också i antalet sammanträden, vilka för åren 1968-1972 utgjorde resp. 26, 49, 89, 103 och 110.

Motoravdelningen är den klart största av avdelningarna. Därefter kommer den textila avdelningen. Strukturen på klagomålen har inte i någon högre grad förändrats under verksamhetstiden. På reseavdelningen är det främst sälls-kapsresor som reklameras. Klagomålen gäller i flertalet fall brister i fråga om inkvarteringen på semesterorten. Ärendena på motoravdelningen avser i huvudsak köp av begagnade bilar samt reparationer av bilar. Köp av nya bilar föranleder förhållandevis få klagomål. På textilavdelningen avser anmälningarna främst dam- och flickkläder. Därefter kommer hemtextilier samt herr- och gosskläder. Elavdelningen handlägger till övervägande del klagomål på köp av tvättmaskiner, kylskåp, frysskåp samt radio- och televisionsapparater. Inom den allmänna avdelningen är några av de vanligaste varugrupperna möbler, klockor, foto- och fritidsartiklar.

Av de nära 3.500 yttranden som nämnden avgav under åren 1968-1972 innehöll omkring 55 % rekommendationer om någon form av rättelse. Vid olika tillfällen har undersökningar företagits för att utröna hur nämndens rekommendationer efterlevs. En sådan undersökning avsåg perioden april 1969 — juli 1970. Undersökningen visade att konsumenten fick full rättelse av säljaren i 54 % av fallen och delvis rättelse i ytterligare 7 %. I återstående 39 % fick konsumenten däremot ingen som helst rättelse. En viss förbättring inträdde sedan konsumentrådet hade kontaktat säljarna. Bristande efterlevnad av rekommendationerna visade sig ha flera orsaker. Ibland hade företaget gått i konkurs eller av annan anledning upphört med sin verksamhet. I några fall brydde sig klaganden inte om att kontakta säljaren. En senare företagen undersökning utvisar en förbättrad efterlevnad av nämndens rekommendationer. Undersökningen, som avsåg de rekommendationer som avgetts under perioden augusti 1970 — februari 1971, gav vid handen att konsumenten i omkring 20 % av fallen inte erhöll någon som helst rättelse. I hälften av dessa fall hade företaget gått i konkurs eller av

annat skäl upphört med verksamheten och hade därför inte kunnat nås av konsumentrådet.

2.4.2 Särskilda reklamationsnämnder

Statens konsumentråd har beviljat anslag till tre särskilda reklamationsnämnder, reklamationsnämnden för tvättfrågor, skoreklamationsnämnden och päsreklamationsnämnden. Vid sidan av dessa finns endast en reklamationsnämnd av någon betydelse, nämligen reklamationsnämnden för automobilgummi. Dess verksamhet är emellertid begränsad till en rent teknisk bedömning av reklamerade bildäck. De tre övriga nämnderna bedriver däremot en verksamhet som i mycket påminner om den som bedrivs i allmänna reklamationsnämnden. Som tidigare nämnts hänvisar allmänna reklamationsnämnden tvätt-, sko- och pälsfrågor till de särskilda nämnderna. Hänvändelse till särskild reklamationsnämnd är numera kostnadsfri.

Nämnderna utgörs av lika antal företrädare för konsumenterna och näringslivet. Antalet ledamöter varierar. Endast i päsreklamationsnämnden tjänstgör jurist som opartisk ordförande. Nämnderna har också särskilda kanslier. Vid dessa finns vanligen teknisk personal och skrivpersonal. I päsreklamationsnämndens kansli tjänstgör en jurist.

För åren 1969, 1970 och 1971 var antalet behandlade reklamationsärenden följande: i skoreklamationsnämnden 117, 257 resp. 751, i reklamationsnämnden för tvättfrågor 567, 904 resp. 872 och i päsreklamationsnämnden 135, 180 resp. 158. I såväl skoreklamationsnämnden som päsreklamationsnämnden utföll under 1971 ungefär hälften av yttrandena till konsumentens fördel. I tvättreklamationsnämnden avgjordes 582 av de 872 ärendena till konsumentens fördel. Undersökning av i vilken utsträckning utlåtandena efterlevs har gjorts endast i fråga om päsreklamationsnämnden. Undersökningen visade att utlåtandena efterföljs av säljarna i stor utsträckning. Det allmänna intrycket anses även i övrigt vara, att rekommendationerna från de särskilda reklamationsnämnderna i betydande grad efterföljs.

2.4.3 Organisationsreform beträffande den konsumentpolitiska verksamheten

Frågan om den statliga konsumentpolitikens utformning har behandlats av konsumentutredningen i betänkandet (SOU 1971:86) Konsumentpolitik — riktlinjer och organisation. På grundval av betänkandet har riksdagen nyligen antagit förslag om bl.a. en ny statlig organisation för samhällets konsumentpolitiska verksamhet (prop. 1972:33). Den nya ordningen innebär att statens institut för konsumentfrågor, statens konsumentråd och

varudeklarationsnämnden från den 1 januari 1973 har ersatts av en central myndighet, konsumentverket. Allmänna reklamationsnämnden skall fortsätta sin verksamhet under de relativt självständiga former som gäller f.n. och vara knuten till konsumentverket.

När det gäller åtgärder på det lokala och regionala planet innebär den nya ordningen, att det statliga stödet till försöksverksamhet med lokala konsumentkommittéer inte längre skall utgå men att kommunerna i stället skall inrätta organ som tillhandagår konsumenterna med upplysning. Beträffande den regionala organisationen innebär den en viss förstärkning av hemkonsulenternas verksamhet.

3 Rättshjälpsreformen

Statlig processuell rättshjälp i tvistemål lämnas f.n. i form av fri rättegång i mål och ärenden vid domstol. Denna form av rättshjälp administreras av domstolarna. Härutöver meddelas rättshjälp med det allmännas stöd huvudsakligen i två former. Dels finns av landsting eller kommun anordnade offentliga rättshjälpsanstalter samt en statlig rättshjälpsanstalt. Dels lämnas rättshjälp inom vissa landstingsområden på grundval av avtal mellan landsting och avdelning av samfundet, det s.k. jämtlandssystemet. Vid sidan av den offentliga rättshjälpen förekommer rättshjälp i form av rättsskyddsförsäkring och det bistånd i rättsliga angelägenheter som vissa intresseorganisationer tillhandahåller sina medlemmar.

F.n. förbereds en genomgripande reform av samhällets rättshjälp. Reformen bygger på förslag i prop. 1972:4 och träder i kraft den 1 juli 1973. Den innebär att rättshjälp i princip skall kunna lämnas var och en i alla rättsliga angelägenheter där behov av bistånd föreligger oberoende av om den rättsliga angelägenheten behandlas vid allmän domstol, förvaltningsdomstol, förvaltningsmyndighet eller av skiljemän. Rättshjälpen skall också kunna omfatta biträde vid allmän rådgivning. Vissa begränsningar i tillämpningsområdet gäller emellertid. Rättshjälp får i princip inte utgå till den som har en inkomst som överstiger åtta gånger basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring dvs. f.n. 58.400 kr. Andra juridiska personer än dödsbon skall inte kunna få rättshjälp. För angelägenhet som har samband med den rättssökandes näringsverksamhet skall rättshjälp endast kunna lämnas i undantagsfall. Vissa begränsningar skall också gälla för den som är bosatt utomlands samt för självdeklarationer och andra liknande massärenden. För att rättshjälp skall utgå krävs att den rättssökande har ett befogat intresse av att få sin sak prövad.

För rättshjälp skall erläggas ett kostnadsbidrag som bestäms med hänsyn till betalningsförmågan. Bidraget utgår i första hand efter årsinkomst och underhållsskyldighet inom vissa schabloner. Den ekonomiskt sämst ställda gruppen, vartill räknas dem vars inkomst ej överstiger tre gånger bas-

beloppet, dvs. f.n. 21.900 kr., får rättshjälp mot en grundavgift som i princip är lika för alla. Avgiften utgör en etthundratjugufemtedel av basbeloppet, jämkad nedåt till närmast lägre tiotal kronor, dvs. f.n. 50 kr. Grundavgiften kan efterges eller sättas ned. För övriga tas ut avgift efter en stigande skala upp till för närvarande omkring 5.000 kr. Avgiften får dock aldrig överstiga de faktiska kostnaderna för rättshjälpen. Schablonbeloppen utgör sålunda maximibelopp.

Förmånerna vid allmän rättshjälp innebär i huvudsak att ersättning utgår i fråga om kostnaderna för biträde, inställelse vid domstol eller annan myndighet och för utredning. Till biträde skall förordnas advokat eller annan lämplig person.

Ett betydelsefullt inslag i rättshjälpsreformen är att rådgivning skall lämnas mot en enhetsavgift om f.n. 50 kr. Avgiften kan i speciella fall sättas ned eller helt efterges. Rådgivning skall utan särskild ansökan kunna lämnas av advokat eller biträdande jurist vid allmän eller enskild advokatbyrå. Bitrådets ersättning för rådgivning har bestämts till samma belopp som rådgivningsavgiften.

Ersättning till biträde skall kunna bestämmas med ledning av taxor. Avsikten är att taxor skall kunna fastställas för vissa typer av mål och ärenden, där arbetsinsatsen erfarenhetsmässigt kan beräknas vara relativt likartad. För varje sådan måltyp skall beräknas en genomsnittstaxa, från vilken avvikelse skall kunna ske endast i den mån det är påkallat i det särskilda fallet. Det förutsätts att taxor skall komma till användning i betydande utsträckning.

I organisatoriskt hänseende genomförs betydande nyheter. Sålunda skall allmänna advokatbyråer inrättas över hela landet. Vid sidan av dessa skall rättshjälp kunna lämnas av privatpraktiserande advokater. Var och en skall i princip ha möjlighet att fritt välja biträde bland privatpraktiserande jurister och tjänstemän på allmän advokatbyrå.

De administrativa uppgifterna på rättshjälpsområdet skall regionalt skötas av särskilda rättshjälpsnämnder. Dessa skall pröva ansökningar om rättshjälp, förordna biträde samt dessutom pröva ersättning till biträde i sådana mål eller ärenden som inte behandlas vid allmän domstol. Ersättning till biträde i mål eller ärende vid allmän domstol skall prövas av domstolen.

För tillsyn över och samordning av uppgifterna inom rättshjälpsområdet skall finnas en centralmyndighet. Avsikten är att centralmyndighetsfunktionerna skall förläggas till det blivande domstolsverket.

Centralmyndigheten skall också vara fullföljdsinstans i fråga om beslut av rättshjälpsnämnd. En viktig uppgift för centralmyndigheten är att utarbeta och fastställa taxor för ersättning till biträden och offentliga försvarare.

Beslut av rättshjälpsnämnd är inte alltid nödvändigt för att rättshjälp skall utgå. Sålunda skall rättshjälp kunna lämnas vid allmän eller enskild

advokatbyrå utan beslut av rättshjälpsnämnden så länge kostnaderna för rättshjälpen understiger maximibeloppet för den rättssökandes kostnadsbidrag. Så snart kostnaderna överstiger maximibeloppet och subvention från det allmänna sålunda skall lämnas, får däremot rättshjälp inte lämnas utan beslut av rättshjälpsnämnden. Om rättshjälp lämnas med annan än advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå som biträde, får rättshjälp över huvud taget inte lämnas utan beslut av nämnden. Den rättssökandes bidragsskyldighet skall i princip fullgöras genom att han betalar kostnadsbidraget till biträdet. Biträdets ersättning av allmänna medel reduceras i stället med vad han mottagit i kostnadsbidrag. Biträdesersättningen prövas av domstol eller av rättshjälpsnämnden oavsett om rättshjälp utgår efter beslut av rättshjälpsnämnden eller utan sådant beslut.

4 Förenklat rättegångsförfarande i utländsk rätt

4.1 Norge

Till de allmänna domstolarna i Norge räknas forliksråden. I varje kommun skall det finnas ett forliksråd, som består av tre forliksmen. Dessa väljs för fyra år av kommunens representation. Något krav på juridisk utbildning hos forliksmennerna uppställs inte.

Forliksrådets huvuduppgift är att medla och att söka åstadkomma förlikning mellan parterna. Medling är föreskriven som ett inledande steg i de allra flesta mål. Den som vill väcka talan skall alltså i regel först inkalla sin motpart till medling i forliksrådet.

Forliksråden är emellertid i vissa fall behöriga att avgöra mål genom dom. När någon av parterna begärt det kan forliksrådet meddela dom i tvistemål om fast egendoms gränser, om servitut och om ersättning för skada på fast egendom när tvisteföremålets värde inte överstiger 4.000 kr. samt i tvistemål om andra krav av förmögenhetsrättslig art, när tvisteföremålets värde inte överstiger 2.000 kr.

När borgenären begär det, kan forliksrådet vidare meddela dom i mål om penningförpliktelser, om tvisteföremålets värde inte överstiger 15.000 kr. och gäldenären antingen uteblir eller inställer sig och uttryckligen medger sig vara skyldig att betala huvudfordringen, men förlikning trots detta inte kommer till stånd. Forliksrådet kan slutligen meddela dom också i andra mål, om båda parter inställer sig och begär dom och forliksrådet finner det kunna ske.

En allmän förutsättning för forliksrådets domsrätt är att saken kan bli föremål för medling inför rådet.

En framställning om medling skall innehålla parternas namn och en kort

förklaring om tvisteföremålet. Det fordras en så bestämd angivelse av kravet att detta inte kan förväxlas med något annat. Innehåller inte framställningen de upplysningar som den skall ge, skall ordföranden i rådet erinra käranden om detta och på begäran bistå honom med att avhjälpa felet eller bristen. Sker inte rättelse, avvisas framställningen. Framställning till förlikningsrådet sker skriftligen eller muntligen. En muntlig framställning skall sättas upp skriftligen av rådets ordförande.

När en framställning har kommit in skall parterna kallas till sammanträde. Om framställningen innehåller ett bestämt yrkande och käranden kan begära dom om motparten uteblir, skall det i kallelsen uttryckligen anges att dom kan komma att meddelas på grundval av kärandens framställning av saken.

Parterna är i princip skyldiga att inställa sig personligen inför förlikningsrådet. I vissa fall får dock part inställa sig genom ombud. Advokater är uteslutna som ombud vid medling i förlikningsrådet.

Parterna har att lägga fram sin sak inför förlikningsrådet. Rådet kan under vissa förutsättningar företa syn eller höra tredje man upplysningsvis. Rådet kan inte förelägga en tredje man att inställa sig och yttra sig eller förelägga part eller annan att tillhandahålla skriftliga bevis eller andra föremål som kan tjäna som bevis.

Disponerar parterna över saken och kan förlikningsrådet bilda sig en bestämd uppfattning om vad som är rätt eller billigt, bör rådet söka åstadkomma förlikning i överensstämmelse därmed. Rådet bör kraftigt ingripa mot överdrivna och uppenbart oberättigade krav och mot bestridande av uppenbart välgrundade yrkanden.

Medling sker inför stängda dörrar. Kommer förlikning inte till stånd förklaras medlingen avslutad. Envar av parterna kan då begära att saken hänskjuts till rätten eller att den blir föremål för dom i förlikningsrådet. Framställs ingen sådan begäran avskrivs ärendet.

Träffad förlikning har verkan som en rättskraftig dom. Part kan dock genom att fullfölja talan få förlikningen upphävd på vissa grunder. Talan fullföljs till herreds- eller byretten, vars beslut i sin tur kan överklagas. Upphåvs förlikningen, kan part begära att det krav som avses med förlikningen skall prövas i sak.

Förutsättning för domsförhandling i förlikningsrådet är att företagen medling inte har lett till förlikning och att rådet är behörigt att meddela dom. Dom skall inte meddelas utan saken på begäran hänvisas till rätten, om förlikningsrådet finner att saken är så tveksam eller så lite utredd att den inte lämpar sig för dom i rådet. Domsförhandlingen skall alltid börja vid det sammanträde där medlingen avslutades. Rådets ordförande har att sörja för att förhandlingen om möjligt slutförs utan avbrott. Bortsett från fall av utevaro och vid syn får uppskov inte ske utan båda parter samtycke. Förlikningsrådets möjligheter att införskaffa utredning är starkt begränsade.

Skyldig att vid domsförhandling inställa sig som vittne på kallelse av forliksrådet är endast den som bor eller uppehåller sig inom rådets verksamhetsområde. I övrigt kan utsagor av vittnen, parter och sakkunniga bara tas emot när de avges frivilligt. Forliksrådet kan inte heller förelägga någon som inte är part, att förete skriftligt bevis eller annat föremål som kan tjäna som bevis.

Förhandlingen är muntlig och som regel offentlig. Advokater får inte uppträda som ombud. Inställer sig båda parter, skall först käranden och sedan svaranden framställa sina yrkanden och grunder. Ordföranden i forliksrådet bör genom frågor och andra hänvändelser till parterna se till, att deras uttalanden blir så klara och fullständiga som möjligt. Antar han att det finns någon omständighet som forliksrådet självmant skall ta hänsyn till, skall han ge parterna tillfälle att uttala sig om denna. Ordföranden skall å andra sidan se till att saken blir utredd utan onödig vidlyftighet och utan att ovidkommande omständigheter dras in.

Forliksrådet kan som nämnts för visst fall meddela tredskodom. Mot såväl tredskodom som annan forliksrådets dom kan talan fullföljas till herreds- eller byrätten.

4.2 Danmark

I Danmark anhängiggöres tvistemålen antingen i landsret eller i underret. Underretterna är domföra med en lagfaren domare, medan landsretterna har kollegial sammansättning. Förhållandet mellan de båda domstolarna är utformat så, att det krävs särskilt stöd i lag för att målet skall handläggas i underret. Sådant lagstöd förekommer emellertid i så stor omfattning, att endast en mycket ringa del av målen handläggs i landsret som första instans. 1960 avgjordes drygt 177.000 mål i första instans. Därav handlades omkring 1.700 i landsret.

Underretternas kompetens omfattar bl.a. dispositiva tvistemål i vilka tvisteföremålets värde inte överstiger 10.000 kr. Förhöjs efter talans anhängiggörande tvisteföremålets värde exempelvis p.g.a. att talan utvidgas, förblir dock underretten behörig, om värdet inte ökar i 'betydelig grad'. Den grupp mål i vilka värdet understiger angivna belopp utgör den största delen av de mål som handläggs vid underret (1960 90 %). I regel är det i sådana mindre tvistemål fråga om mycket små belopp. Om parterna är ense, kan utan hinder av de nu nämnda reglerna mål om högre värden handläggas i underret. Parterna har däremot inte möjlighet att genom överenskommelse föra över målet i första instans från underret till landsret.

Oavsett om målet har anhängiggjorts i underret eller landsret är rätten skyldig att försöka förlika parterna. Förlikningsförhandling kan hållas inför stängda dörrar. Ingången förlikning införs i retsbogen.

I fråga om själva handläggningen av de dispositiva tvistemålen föreligger

i flera hänseenden skillnad mellan underret och landsret. Uppdelning på förberedelse och huvudförhandling förekommer praktiskt sett endast i de mål som går till landsret. Muntlig förberedelse i landsretsmålen äger vanligen rum i underret där även bevisupptagningen oftast sker. I underretsmålen brukar avgörande i stor utsträckning träffas redan vid det första sammanträdet. Behövs flera sammanträden betraktas dessa i allmänhet som en fortsättning på den 'domsforhandling' som inleddes genom det första sammanträdet. Skriftväxling mellan parterna som en inledning till de muntliga förhandlingarna förekommer inte i underret.

Underretsprocessen inleds genom att käranden lämnar in en s.k. staevning till domstolen. Är käranden obemedlad eller understiger tvisteföremålets värde 50 kr., avfattar rätten på begäran staevningen. Denna skall uppta bl.a. parternas namn och adress, kärandens yrkande och en kort beskrivning av de omständigheter han åberopar samt uppgift om skriftligt bevis. I staevningen skall svaranden anmodas att inställa sig vid sammanträde för att svara i saken och därvid medföra sina skriftliga bevis. Sedan staevningen har ingetts eller avfattats, lämnas den försedd med uppgift om delgivningsvarsel till käranden, som har att ombesörja delgivningen med motparten. Vid sammanträdet lägger parterna fram de handlingar de åberopar. Parterna utvecklar muntligen sina ståndpunkter för domaren. De får vara beredda på att målet kan komma att prövas i hela dess vidd redan vid den första inställelsen. Ibland kan ytterligare sammanträde bli nödvändigt. Orsaken kan vara att man måste höra vittnen eller uppta annan bevisning. Käranden kan ha ändrat sin talan på sådant sätt, att det inte kan fordras av svaranden att han genast skall ingå i svaromål. Nytt sammanträde kan bli nödvändigt av det skälet, att för kort tid beräknats för det första sammanträdet. Även andra skäl till fortsatt handläggning kan förekomma.

I underretsmålen har domaren en särskild skyldighet att i fråga om part som saknar juridiskt biträde lämna vägledning beträffande de åtgärder som parten bör vidtaga till upplysning i saken och i övrigt för tillvaratagande av sin rätt. Processledningen i underret är inte inskränkt till en rätt att ställa frågor för att undanröja oklarheter och ofullständighet. Domaren har i stället en plikt att försöka åstadkomma att parterna lämnar tydliga och korrekta uppgifter. När part begär det skall domaren höra vittnena. Underretsprocessen utmärks även av att den tillmäter snabbheten i förfarandet stor vikt.

Mot underrets avgörande kan talan som regel föras endast i landsret. I vissa fall kan domen överklagas till höjesteret efter särskilt tillstånd av justitieministern, s.k. tredjeinstansbevilling. En förutsättning är att saken är av allmänt intresse eller för parten har betydande följder utöver målet.

4.3 USA

I många av staterna finns det särskilda domstolar för bagatellmål, där enskilda personer kan få sina anspråk handlagda på ett formlost sätt utan att de behöver anlita juridisk hjälp. De vanliga reglerna om bevisning gäller inte och domaren ställer själv sina frågor till parter och vittnen för att klarlägga tvistefrågorna.

Endast i några stater är bagatellmålsdomstolarna fristående från andra domstolar. I de flesta fall utgör de en avdelning av en redan existerande lägre domstol.

I några stater finns inga bagatellmålsdomstolar utan man har endast försökt att förenkla det vanliga förfarandet i tvister där värdet på tvisteföremålet understiger en viss summa. Endast i några få stater har man inte vidtagit några särskilda åtgärder för att förenkla förfarandet i bagatellmål.

I vissa stater handläggs bagatellmålen av skiljenämnder eller förlikningsnämnder som har upprättats i syfte att få parterna att träffa uppgörelse. Trots att de tekniskt skiljer sig från de vanliga bagatellmålsdomstolarna, fyller dessa nämnder i allmänhet samma ändamål. Förlikningsnämnderna bygger på att parterna frivilligt underkastar sig den uppgörelse eller det beslut som träffats, eftersom dessa nämnder inte kan meddela något bindande beslut. I systemet med förlikningsnämnder måste först möjligheterna att träffa förlikning inför nämnden vara uttömda innan tvisten får föras inför bagatellmålsdomstolen.

Det värde som tvisteföremålet högst får uppgå till i bagatellmålsdomstolarna varierar avsevärt mellan de olika staterna, från 50 till 3.000 dollar. Värdegränsen ligger normalt mellan 100 och 300 dollar. Inte sällan går dock gränsen vid 500 dollar. Erfarenheten visar att förenklingarna i förfarandet blir mindre ju högre värdegränsen är. I allmänhet begränsas vidare domstolarnas behörighet till krav på förfallen penningfordran som grundas på eller härrör från avtal eller annan särskild penningförpliktelse. I de flesta stater är domstolarna också behöriga att handlägga skadeståndsrättsliga krav, under förutsättning att kravet inte överstiger värdegränsen.

Syftet med bagatellmålsdomstolarna är allmänt sett att genom ett förenklat förfarande spara tid och pengar för den som vill göra gällande ett mindre anspråk.

I fråga om talans väckande krävs normalt endast att anspråket ges in till rätten på formulär som tillhandahålls av domstolen eller att en muntlig redogörelse lämnas för kravet till domaren eller domstolstjänstemannen, som sätter upp kravet skriftligen.

Normalt används postdelgivning för delgivning av käromålet med svaranden. Åtminstone en stat anser dock delgivning ha behörigen skett genom att domaren per telefon underrättar svaranden om att ett anspråk har

väckts mot honom och anmodar honom att inställa sig till förhandling någon viss tid. Svaranden skall i allmänhet antingen ge in ett svaromål enligt formulär eller muntligen ange sin ståndpunkt när han inställer sig vid förhandlingen.

Särskilda regler för förfarandet förekommer endast i begränsad omfattning. De flesta stater föreskriver att förhandlingen inte skall styras eller bindas av några regler utan ledas på sådant sätt att materiell rättvisa skipas eller vara informell med det enda syftet att snabbt skipa rätt mellan parterna. I allmänhet får parterna använda sig av alla former av bevisning för att styrka sina ståndpunkter. Några av staterna tillåter parterna att när som helst lägga fram bevisning för domstolen, oberoende av om motparten är närvarande eller om sammanträde är utsatt. På sina håll äger förhandlingarna inför bagatellmålsdomstolen rum på kvällstid.

Flertalet stater tillåter parterna att företrädas av advokater. I några få stater är dock biträdeshjälp förbjuden. På vissa håll avgör domaren från fall till fall om part får företrädas av advokat.

I ett antal stater får talan inte väckas vid bagatellmålsdomstolarna av inkassobyråer eller personer, som yrkesmässigt lånar ut pengar mot ränta.

I vissa stater får endast svaranden fullfölja talan mot bagatellmålsdomstolens avgörande. Käranden anses ha avstått från sin rätt till fullföljd. I några stater råder fullföljdsförbud. I andra stater får båda parter fullfölja talan. I åtskilliga stater avser fullföljdsinstansens omprövning både sak- och rättsfrågan, medan i andra den högre rätten endast prövar om rättstillämpningen är riktig.

I fråga om rättegångskostnadernas fördelning mellan parterna gäller i allmänhet den regeln att tappande part är skyldig att ersätta motparten vissa kostnader. I några stater har det dock överlämnats åt domaren att från fall till fall bestämma hur kostnaderna skall fördelas. Domaren kan därvid underlåta att tillerkänna den vinnande parten ersättning för kostnader och i stället förordna om kvittning.

4.4 Storbritannien

I England är High Court av ålder i princip första instans i civilmål för hela landet. Det stora flertalet tvistemål anhängiggörs dock vid lägre domstol. För handläggning av mindre tvistemål finns sålunda mer än 400 county courts. Deras kompetens är begränsad. Tvisteföremålets värde får inte överstiga 750 pund. Talan kan fullföljas från county court till court of appeal.

En hel del mindre mål avgörs av domstolens registrar. Praktiskt sett är därför en county court delad på två avdelningar, the judge's court och the registrar's court. Den sistnämnda är en bagatellmålsdomstol. Tvisteföremålets värde får inte överstiga 75 pund.

Processen vid the county courts avsågs ursprungligen vara så enkel att parterna t.o.m. skulle kunna uppträda utan juridiskt biträde. Förhållandena i dag är helt andra. De processuella föreskrifterna, the County Court Rules, är så pass omfattande att en part praktiskt taget alltid måste ha biträde. Det gäller inte endast på förhandlingsstadiet utan också under den skriftliga förberedelsen. Mot denna bakgrund har det engelska konsumentrådet föreslagit inrättande av small claims courts efter mönster av de amerikanska bagatelldomstolarna.

Kravet på en förenkling av förfarandet har helt nyligen föranlett vissa betydelsefulla ändringar i the County Court Rules. Den viktigaste är att det för tvistemål i allmänhet skapas ett slags muntlig förberedelse (pre-trial review) inför the registrar. Han skall vid denna lämna parterna 'alla de anvisningar som han anser nödvändiga eller önskvärda för att säkra en rättvis, snabb och billig handläggning av tvisten'.

Det engelska konsumentrådets förslag avsåg emellertid betydligt mer långtgående förändringar än de som nu har genomförts. Bakgrunden till förslaget är en undersökning som konsumentrådet påbörjade år 1968 och som avsåg att få fram i vilken utsträckning det engelska rättsväsendet är till nytta för den enskilde konsumenten.

Undersökningen visade att enskilda personer mycket sällan konsulterar advokater i konsumenttvister. Vissa advokater tar inte alls emot sådana klienter och klienten kan därför bli hänvisad från en advokat till en annan. Nästan undantagslöst avråds klienten från att föra tvisten till domstol. Det huvudsakliga skälet är de kostnader konsumenten skulle dra på sig. Situationen återspeglas vid domstolarna. Enskilda personer använder sig sällan av county courts oavsett vad saken gäller. De väcker sällan talan och ingår sällan i svaromål när de stäms. County courts används huvudsakligen för att driva in fordringar av företag som säljer på avbetalning.

Konsumentrådets undersökning har först och främst avsett konsumenttvister. Enligt rådets mening är dock situationen utan tvekan densamma för andra tvister som avser relativt små penningbelopp. Om han inte får stöd av en fackförening eller ett försäkringsbolag eller om han inte kan få rättshjälp, för den enskilde inte sin tvist till domstol.

Rädsla för domstolsproceduren anses av konsumentrådet ha sin betydelse för att avskräcka folk från att använda sig av domstolarna. Det avgörande skälet till att tvister inte förs till domstolarna är dock rättegångskostnaderna. Dessa kostnader ligger främst i ersättning till advokat. Rättshjälp anses vara till föga hjälp. De flesta människor har att betala ett bidrag till kostnaderna som mycket väl kan bli så stort att det inte är lönt att föra tvisten till domstol. Dessutom beviljas i allmänhet inte rättshjälp i mindre tvister om inte särskilda omständigheter föreligger. Mot denna bakgrund menar konsumentrådet att man måste undersöka om inte parterna själva kan föra sin talan inför rätta.

Genomsnittspersoner anses ha föga förmåga att själva föra sin talan i det vanliga rättegångsförfarandet i county courts. Enligt konsumentrådet är detta förfarande utan tvekan ett utmärkt instrument i händerna på skickliga advokater. Som ett medel att nå fram till sanningen, om den ena eller båda parterna själv för sin talan, kan dock ett mera ineffektivt system knappast tänkas. För att komma till rätta med problemet med mindre tvister måste därför en särskild ordning skapas för handläggning av mindre mål. Konsumentrådets förslag är att the registrar vid varje county court skall få leda en särskild domstol för mindre tvister. Denna domstol skall utgöra en särskild avdelning vid county courts. Domstolens avgöranden skall vara exigibla.

Domstolens behörighet skall enligt förslaget vara begränsad till krav upp till 100 pund på grundval av avtalsrättsliga eller skadeståndsrättsliga förhållanden. Domstolen skall verkligen vara avsedd för enskilda individer. Därför bör juridiska personer av skilda slag inte ha möjlighet att väcka talan vid domstolen. Om en enskild person blir instämd till en county court av ett företag bör han, om han vill bestrida kravet eller göra gällande ett motkrav, ha möjlighet att få målet överfört till bagatellmålsdomstolen, förutsatt att denna domstol är behörig att handlägga kravet och motkravet. Överföring av mål från bagatellmålsdomstolen till det ordinära förfarandet bör däremot inte tillåtas.

Om fullföljd skall medges bör utrymmet vara mycket begränsat. Möjlighet till fullföljd skulle direkt strida mot syftet med bagatellmålsdomstolarna, dvs. att avgöra tvister snabbt och billigt. Hellre än att ha ett fullföljdssystem förordnar konsumentrådet en ordning enligt vilken målen kan tas upp på nytt i county court.

Konsumentrådet föreslår att advokater inte bör få uppträda som ombud eller biträde i bagatellmålsdomstolarna. Förfarandet bör i stället ordnas så att den enskilde själv kan föra sin talan. Om detta skall kunna uppnås måste emellertid domstolarna ges möjlighet att själva införskaffa utredning. En domstol bör kunna införskaffa viss bevisning eller själv göra vissa undersökningar, om den anser att dess kunskap om fakta i målet inte är tillräcklig för att komma fram till ett riktigt avgörande.

Talan vid en bagatellmålsdomstol väcks enligt konsumentrådets förslag genom att käranden kommer till domstolen och anhängiggör sitt anspråk. Käranden bör kunna berätta sin historia för en domstolstjänsteman, som har att sätta upp en skriftlig ansökan. Domstolstjänstemannen bör därvid också kunna tala om för käranden vilken bevisning som lämpligen bör tas med till förhandlingen. I kallelsen till svaranden bör denne anmodas att ta med sig relevant skriftlig bevisning.

Konsumentrådet anser det vara angeläget att parterna, om sammanträdena inte regelbundet skulle hållas på kvällarna, ges möjlighet att begära att förhandlingen sker efter arbetstid. Några särskilda regler för samman-

trädet bör inte finnas. Domarens uppgift bör vara att söka få fram så många relevanta fakta som möjligt.

Domaren bör i första hand söka uppnå förlikning mellan parterna. Om detta inte lyckas, bör han enligt konsumentrådets mening i de flesta fall kunna meddela ett rättvist beslut på grundval av det material som kommit fram vid förhandlingen. Rådet grundar denna uppfattning på sina erfarenheter från de amerikanska bagatellmålsdomstolarna. Anser emellertid domaren att han inte vet tillräckligt om fakta för att kunna meddela en rättvis dom, bör han kunna uppskjuta avgörandet till dess erforderlig utredning föreligger. Hur denna utredning skall införskaffas får domaren avgöra från fall till fall. Han kan besiktiga tvisteföremålet, tala med ett vittne som inte varit närvarande vid förhandlingen eller konsultera en sakkunnig för att få klarhet på någon viss punkt. Därefter bör domen meddelas, antingen genom skrivelse till parterna eller vid ett andra sammanträde. I vissa fall, bl.a. om en part är bosatt på annan ort än den där domstolen finns, bör målet kunna avgöras utan förhandling och avgörandet alltså grundas på skrifter från parterna. Konsumentrådet understryker emellertid att denna möjlighet bör begagnas med försiktighet. Besväret och svårigheten att skriva till domstolen kan föranleda att denna inte kan användas av en hel del människor.

Om bagatellmålsdomstolarna skall kunna fylla sitt ändamål bör parternas rättegångskostnader begränsas till en domstolsavgift, som bör vara tämligen låg. Den vinnande parten bör kunna få ersättning av motparten för erlagd rättegångsavgift. Om domaren anser sig behöva ytterligare utredning, som parterna inte själva kan anskaffa till en blygsam kostnad, bör enligt konsumentrådet kostnaden för utredningen falla på statsverket. Domaren bör dock kunna förordna att kostnaden skall bäras av den ena eller andra parten, om parten i sin processföring uppträtt oansvarigt.

5 Behovet av en reform av rättegångsförfarandet i mål om mindre värden

5.1 Promemorian

Enligt promemorian är det av största vikt för den enskildes rättsskydd att en ändamålsenlig ordning för att pröva och avgöra tvister står till förfogande. I fråga om de förmögenhetsrättsliga tvisterna ligger betydelsen av att möjlighet finns till rättslig prövning inte främst i att en sådan verkligen kommer till stånd i det enskilda fallet. Men genom att en reell möjlighet till rättslig prövning står till förfogande förbättras förutsättningarna för parterna att själva komma fram till en från saklig synpunkt tillfredsställande uppgörelse.

F.n. finns olika former för att lösa rättsliga tvister. Part kan i regel väcka

talans vid allmän domstol dvs. tingsrätt. Förfarandet inför domstolen är noggrant reglerat och relativt strängt formaliserat enligt RB:s bestämmelser. Förfarandereglererna är desamma oavsett tvisteföremålets värde. Förfarandet i underrätt avslutas genom att tingsrätten dömer i målet. Domen kan överklagas i hovrätt och därifrån till högsta domstolen. Rättar sig förlorande part inte efter domen, kan tvångsverkställighet komma i fråga.

I vissa slags rättsförhållanden — speciellt när fråga är om avtal där näringsidkare är part på endera eller båda sidor — är det vanligt att parterna avtalar att uppkomna eller eventuellt uppkommande tvister inte skall avgöras av domstol utan av skiljemän. En sådan överenskommelse är bindande och leder till att domstol i princip inte kan pröva tvist som avses med avtalet. Skiljemannaförfarandet avslutas genom att skiljedom meddelas. Ersättningen till skiljemännen betalas av parterna. Skiljedomen är slutgiltigt bindande för parterna. Den kan klandras endast om den är behäftad med vissa formella brister. En skiljedom kan verkställas i samma ordning som en domstols dom.

I hyres- och arrendetvister finns ett särskilt förfarande inför arrendenämnd resp. hyresnämnd. Prövningen sker där i domstolsliknande former. Förfarandet är emellertid betydligt mera informellt än domstolsförfarandet och är dessutom i högre grad inriktat på medling. Arrendenämnds och hyresnämnds avgörande kan i allmänhet klandras till tingsrätten. Talan mot tingsrättens avgörande får i sådana tvister fullföljas endast beträffande vissa frågor. Ej i något fall får målet föras vidare från hovrätt.

Vid sidan av nu angivna former för prövning av tvister finns förfarandet inför reklamationsnämnd. Den nämnd som har den största betydelsen är den allmänna reklamationsnämnden, som har sitt kansli i Stockholm. Nämnden drivs av konsumentrådet och har funnits sedan år 1968. Nämnden är helt inriktad på vissa konsumenttvister och befattar sig bara med klagomål från konsumenter över att motpartens prestation varit felaktig eller bristfällig. Förfarandet är formellt och leder ofta till uppgörelse utan att nämnden behöver ta ställning till tvisten. Träffas inte uppgörelse, avger nämnden utlåtande. Detta är inte bindande för parterna utan utgör bara en rekommendation. I flertalet fall följs emellertid rekommendationen.

Antalet under år 1969 vid domstolarna anhängiggjorda tvistemål utgjorde omkring 50.000. Härav kan omkring 20 % beräknas vara dispositiva mål av förmögenhetsrättslig karaktär. I drygt hälften av dessa mål eller något mer är 5.000 mål understeg tvisteföremålets värde 3.000 kr.

Vid hyresnämnderna avgjordes under 1970 omkring 14.000 ärenden, varav drygt 9.000 ärenden enligt hyreslagen. Vid allmänna reklamationsnämnden har kontakt tagits med nämndens kansli i omkring 14.000 ärenden under 1970. Antalet registrerade anmälningar hos nämnden var samma år omkring 2.000. Antalet tvister som varje år går till skiljemannaförfarande uppskattas till omkring 200.

De genom justitiedepartementets försorg utförda undersökningarna visar att av de 5.567 målen vid domstolarna som avsåg ett värde under 3.000 kr. endast 902 (16 %) varit föremål för prövning i sak. Återstoden har avskrivits på grund av återkallelse eller utevaro eller har avgjorts genom tredskodom. Av ärendena vid hyresnämnderna avgjordes 58 % efter prövning i sak. Vid allmänna reklamationsnämnden avgjordes omkring 50 % av de registrerade anmälningarna efter prövning i sak. Av de redovisade undersökningarna framgår att antalet dispositiva tvistemål om mindre värden vid domstolarna är förhållandevis mycket obetydligt. Ser man till antalet sådana mål som avgörs efter en prövning i sak är antalet mindre än 1.000 om året. Av visst intresse är enligt promemorian antalet sådana mål vid domstolarna jämfört med antalet ärenden vid hyresnämnderna och vid allmänna reklamationsnämnden. En sådan jämförelse visar att antalet hyresärenden som prövas i sak av hyresnämnderna är många gånger flera än antalet av domstolarna i sak prövade mål om mindre värden. Även antalet i sak prövade ärenden vid allmänna reklamationsnämnden är större än antalet mindre mål som prövas i sak vid domstolarna.

Enligt promemorian är det också anmärkningsvärt att andelen mål om mindre värden som blir föremål för sakprövning vid domstolarna endast utgör 16 % medan motsvarande andel vid hyresnämnderna är över 50 % trots att förfarandet där i högre grad än domstolsförfarandet är inriktat på förlikning.

I promemorian framhålls vidare att flertalet av målen om mindre värden vid domstolarna har börjat med en ansökan om betalningsföreläggande och att näringsidkare är kärande i nästan alla mål. I endast 5 % av de undersökta målen inom värdegränsen 3.550 kr. har en privatperson väckt talan mot en näringsidkare. Ser man uteslutande till mål av konsumentkaraktär är andelen endast omkring 3 %. Undersökningarna visar sålunda att det i praktiken knappast förekommer att en privatperson vänder sig till domstol för att få en tvist om mindre värde med en näringsidkare avgjord.

Av betydelse för en bedömning av frågan om domstolarnas roll när det gäller att lösa tvister om mindre värden är givetvis frågan i vilken utsträckning sådana tvister faktiskt förekommer utan att de förs till domstol. Här är man hänvisad att göra sannolikhetsbedömningar och relativt grova uppskattningar. En viss ledning kan emellertid hämtas från hyresnämndernas och allmänna reklamationsnämndens verksamhet, som också tar sikte på vad som skulle kunna kallas vardagslivets tvister. I vad mån skiljemannaförfarandet tillämpas för sådana tvister är högst ovisst.

Av särskilt intresse är uppgifter om antalet personer som kontaktar reklamationsnämndens kansli. Trots att nämnden har kansli endast i Stockholm är antalet sådana kontakter f.n. omkring 15.000 per år.

Antalet ärenden vid hyresnämnderna är omkring 14.000 per år, varav drygt 9.000 ärenden enligt hyreslagen. Det är här fråga om ärenden inom ett

relativt begränsat ämnesområde, där det dessutom finns väl utbyggda intresseorganisationer som tillhandagår sina medlemmar med service i hyresrättsliga frågor.

Erfarenheterna från hyresnämndernas och allmänna reklamationsnämndens verksamhet tyder starkt på att antalet tvister om mindre värden som tas upp vid de allmänna underrätterna utgör endast en ringa del av det faktiska antalet sådana tvister.

Det anförda ger enligt promemorian anledning att ställa frågan vad som kan vara orsaken till det obetydliga antalet mindre tvistemål vid domstolarna. Även i detta avseende torde de förut redovisade undersökningarna ge visst besked. Enligt undersökningarna uppgår rättegångskostnaderna i de mindre målen till mycket höga belopp. I genomsnitt uppgår kostnaderna enbart i underrätt till nästan lika stort belopp som värdet av tvisteföremålet. Med tanke på att en part enligt RB:s kostnadsregler riskerar att drabbas av samtliga kostnader kan en avvägning mellan den ekonomiska risk som en process medför och tvisteföremålets värde i allmänhet antas leda till den bedömningen att det inte är försvarligt att föra en tvist om ett mindre värde till rättegång.

Den viktigaste orsaken till att kostnaderna för en process i allmänhet blir högre än vad som är rimligt för en mindre tvist är att den enskilde i regel inte kan föra sin talan utan juridiskt biträde. Enligt bestämmelserna i RB är det i princip parternas sak att ombesörja utredningen och lägga fram processmaterialet för rätten. Domstolen är däremot relativt passiv i processen. På grund härav löper den som för talan på egen hand en inte oväsentlig risk att han inte skall förstå att åberopa de omständigheter som är avgörande i målet eller inse vilken bevisning som han måste förebringa.

Den vidsträckt möjlighet som parterna enligt RB har att få ett domstolsavgörande överprövat i högre instans är också av stor betydelse för rättegångskostnaderna. Den som överväger om han skall föra en sak till domstol eller inte får ta med i beräkningen att målet kan fullföljas till högre rätt med den väsentliga ökning av kostnaderna detta kan medföra. Överrättsprövning medför också att det slutliga avgörandet av tvisten kan låta vänta på sig under avsevärd tid.

Mot bakgrunden av det anförda kan enligt promemorian med fog göras gällande att den nuvarande ordningen inte ger det rättsskydd för den enskilde som rimligen kan krävas. Främst de höga processkostnaderna får antas ha lett till att den enskilde drar sig för att föra en tvist om mindre värden till domstol. Den som anser sig förfördelad är hänvisad till att försöka förmå motparten till uppgörelse utom rätta. På grund av kostnaderna torde advokat eller annat juridiskt biträde sällan anlitas av enskilda personer i mindre tvister. Anlitas advokat, torde denne regelmässigt avråda klienten från process. Det arbete som biträdet anser sig kunna lägga ned på klientens sak utom rätta blir av naturliga skäl begränsat i en sak som gäller

ett mindre värde. I de fall där tvisten inte kan lösas genom reklamationsnämndens försorg innebär det sagda att den ekonomiskt svagare parten står en betydande risk att få helt eller delvis efterge sin rätt.

För frågan om behov föreligger av ett enklare rättsligt förfarande i mindre tvister är det enligt promemorian givet att det allmännas rättshjälp har stor betydelse. Efter en erinran om gällande regler om rättshjälp och om den nyligen antagna rättshjälpsreformen framhålls i promemorian att antalet tvistemål som gäller mindre värden och i vilka part åtnjuter rättshjälp är mycket obetydligt med nuvarande regler om fri rättegång. Det påpekas vidare att den föreslagna reformen innebär betydligt vidgade möjligheter för enskilda att driva rättsliga anspråk vid domstol. Det kan mot denna bakgrund diskuteras om rättshjälpsreformen kan komma att lösa problemet att ge praktiska möjligheter att få tvister om mindre värden prövade vid domstol. Det måste då beaktas att reformen inte innebär att en part som har rättshjälp undgår allt kostnadsansvar vid en process. Rättshjälpen täcker sålunda inte partens ansvar för motpartens rättegångskostnader för den händelse domen går honom emot. Vidare får parten betala ett kostnadsbidrag i förhållande till sin inkomst och betalningsförmåga i övrigt. I mål om mindre värden kan det därför även i måttliga inkomstlägen inträffa att kostnadsbidraget och risken för att drabbas av motpartens rättegångskostnader medför att det inte ens med rättshjälp är tillrådligt att inleda en process. Den omständigheten att kostnadsansvaret för den enskilde i viss utsträckning övertas av staten genom rättshjälpsreformen innebär f.ö. inte att behovet av en reform beträffande rättegången i mål om mindre värden minskar. En ordning som innebär att rättegångskostnaderna uppgår till eller överstiger tvisteföremålets värde är otillfredsställande även om kostnaderna skulle drabba det allmänna. Beträffande rättsskyddsförsäkringen måste beaktas att enligt gängse förekommande försäkringsvillkor försäkringstagaren bär en ganska betydande självrisk. Därtill kommer att det från allmän synpunkt är viktigt att kostnaderna är rimliga i förhållande till det intresse som skall skyddas genom försäkringen. Inte heller rättsskyddsförsäkringen synes därför utesluta behovet av en förenklad process i bagatellmål.

Om sålunda rättshjälpsreformen och rättsskyddsförsäkringen inte innebär någon fullständig lösning av problemet med de mindre förmögenhetsrättsliga tvisterna, bör övervägas om inte andra alternativ än domstolsförfarandet står till buds för slitande av sådana tvister. Vad som därvid i första hand kommer i fråga är förfarandet inför reklamationsnämnd. När det gäller reklamationsfrågor i konsumenttvister kan reklamationsorgan anlitas utan att saken behöver föras till rättegång. Dessa organ, främst allmänna reklamationsnämnden, har inrättats därför att allmänheten har ansetts behöva en instans att vända sig till för att på ett billigare och enklare sätt än domstolsvägen kunna få till stånd en opartisk

bedömning av de reklamationsvister som inte har kunnat lösas genom direkt kontakt med vederbörande säljare.

Erfarenheterna från allmänna reklamationsnämndens verksamhet anses allmänt vara mycket goda. Nämnden har visat sig utgöra ett lättillgängligt och effektivt medel för att lösa konsumenttvister. Reklamationsnämnden i dess nuvarande form har emellertid sina begränsningar. Sålunda saknar nämnden lokal anknytning utanför Stockholm. Vidare är det endast konsumenter som kan påkalla prövning hos nämnden. Nämndens beslut kan inte genomdrivas tvångsvis. Ett nämndyttrande utgör endast en rekommendation till parterna att lösa tvisten på visst angivet sätt. Eftersom nämnden inte har utrustats med domstolsliknande befogenheter har den inte heller möjlighet att pröva en tvist, där det inte är möjligt att få någon klarhet i händelseförloppet. Tvister som rör rena rättstillämpningsfrågor tas i allmänhet inte upp. Det torde med hänsyn till det anförda vara oomtvistligt att reklamationsnämnden i sin nuvarande utformning inte innebär någon fullständig lösning av problemet med de mindre förmögenhetsrättsliga tvisterna.

Ett alternativ som innebär att samtliga konsumenttvister som nu inte prövas av domstol eller reklamationsorgan skulle kunna avgöras av reklamationsnämnderna kräver enligt promemorian genomgripande ändringar i dessa organs nuvarande organisation och arbetsformer. Det skulle förutsätta en omfattande utbyggnad, antingen så att nya nämnder inrättades på ett flertal orter utanför Stockholm eller på det sättet att de nuvarande nämnderna fick nya kanslier på dessa orter. En kombination av dessa metoder är givetvis också tänkbar. En annan viktig ändring som skulle bli nödvändig är att nämndernas yttranden skulle få göras bindande. Detta skulle i sin tur förutsätta att nämndernas arbetsformer gjordes mer domstolsmässiga så att bevisprövning kunde ske på ett betryggande sätt. En lösning efter dessa riktlinjer synes diskutabel från flera synpunkter. En avgörande förutsättning för den framgångsrika verksamhet som allmänna reklamationsnämnden hittills har bedrivit torde bestå i nämndens mycket kvalificerade sammansättning med dess starka förankring hos näringsidkarnas och konsumenternas organisationer. Det är knappast möjligt att vid en utbyggnad med regionala nämnder få till stånd en lika tillfredsställande sammansättning. Det är vidare tvivelaktigt om det nuvarande mycket smidiga handläggningsförfarandet hos nämnden kan bevaras för den händelse nämnden också skulle ha att ta befattning med tvister där bevisprövning måste ske. Därtill kommer att en utbyggnad av reklamationsnämndens organisation skulle dra betydande kostnader. Det sagda talar starkt för att reklamationsnämndens nuvarande organisation och verksamhet inte kan förändras på sådant sätt att behovet av ett förenklat förfarande i mindre tvister blir tillgodosett. I stället bör reklamationsnämnden alltjämt ses som ett värdefullt komplement till domstolsförfarandet.

Att bygga upp en särskild organisation vid sidan av reklamationsorgan och domstolar för att lösa konsumenttvister bör självfallet inte komma i fråga. Anses domstolsförfarandet inte hålla måttet, bör förfarandet anpassas till det behov som föreligger. Dessutom måste det betraktas som mycket angeläget att våra domstolar ges goda förutsättningar att vara verksamma även på detta område. Härigenom stärks underlaget för domstolsverksamheten, vilket kan vara av särskild betydelse på orter där arbetsunderlaget i dag är sådant att indragning annars kan bli aktuell.

Enligt promemorian måste slutsatsen av det anförda bli att det finns ett starkt behov av att skapa möjligheter att få tvister om mindre värden prövade i ett förenklat förfarande samt att åtgärder med denna inriktning bör vidtagas inom ramen för domstolsväsendet. En viktig utgångspunkt är att kostnaderna i ett förenklat förfarande inte får vara högre än att det blir möjligt och rimligt från ekonomisk synpunkt att göra sin rätt gällande även om den gäller ett mindre värde.

5.2 Remissyttrandena

Det stora flertalet remissinstanser är ense om att ett behov föreligger av en enklare och billigare processordning för tvister om mindre värden. Hit hör bl.a. *hovrätten för övre Norrland, sju tingsrätter, hyresnämnden i Stockholm, KO, kreditköpskommittén, länsstyrelserna i Stockholms län och Malmöhus län, samtliga hörda rättshjälpsanstalter, LO, Svenska Försäkringsbolags Riksförbund, Folksam, Sveriges Grossistförbund, Sveriges Industriförbund och flera handelskammare.*

Bland dem som är av denna uppfattning uttalar *KO* att det engelska konsumentrådets i promemorian redovisade förslag om upprättande av särskilda domstolar för mindre tvistemål innebar ett totalt underkännande av det nuvarande engelska rättegångssystemet som medel att lösa konsumenttvister. Den kritik som riktas mot det engelska rättegångssystemet kan enligt *KO:s* mening till stor del också riktas mot den nuvarande svenska rättegångsordningen i civilmål. Vår nuvarande processlagstiftning från år 1948 bygger i många stycken på engelska förebilder. Det bör därför inte förvåna att inte heller vårt system visat sig hålla måttet när det gäller att erbjuda en lämplig ordning för lösande av mindre tvister. Det är framför allt i tre mycket väsentliga avseenden som både det engelska och det svenska systemet brister, det är för komplicerat, för långsamt och för dyrt. Enligt de undersökningar som redovisas i promemorian är det endast i ett helt obetydligt antal fall som en enskild vänder sig till domstol för att få en tvist med en näringsidkare avgjord. Detta kan enligt *KO:s* mening inte vara en korrekt avspiegling av partsförhållandena i de tvister om mindre värden som faktiskt förekommer. Erfarenheterna från *KO:s* verksamhet styrker denna iakttagelse. Under det halvtannat år som verksamheten bedrivits har *KO*

dagligen mottagit förfrågningar från allmänheten i juridiska angelägenheter med anknytning till den problematik som redovisas i promemorian. Återkommande är frågor av typen, är man bunden av en beställning, är man skyldig att betala under vissa omständigheter, hur skall man förfara när det är fel på en vara eller tjänst osv. Inte sällan poängteras att man inte är intresserad av att dra en aktuell tvist inför domstol. De skäl som därvid oftast anförs är att domstolsvägen är alltför krånglig, långsam och dyrbar. Mot bakgrund av det anförda råder inte något tvivel om att det behövs en enklare processordning än den som i dag står till buds för lösande av vardagslivets tvister. Det är också uppenbart att målet för en reform måste vara att åstadkomma ett så beskaffat förfarande att ingen av rädsla för omständliga formaliteter, stor tidsspillan eller höga processkostnader skall behöva avstå från att göra ett berättigat krav gällande. *Kreditköpskommittén* anför att de i promemorian åberopade undersökningarna bestyrker den allmänna uppfattningen att endast en obetydlig del av det faktiska antalet tvister om mindre värden blir föremål för domstolsprövning. Därav bör dras den slutsatsen att domstolarna inte uppfyller de krav som ställs på ett serviceorgan vars verksamhet är inriktad på konfliktlösning. Den främsta orsaken härtil torde vara att det nuvarande förfarandet för parterna eller någon av dem framstår som alltför dyrbart eller tidskrävande vid tvister om mindre värden. En bidragande förklaring kan vara att förfarandet framstår som otillgängligt genom sin stränga formbundenhet och den högtidlighet som omger eller antas omge handläggningen. Utomprocessuella uppgörelser kan ha betydande fördelar såväl ur samhällets som ur parternas synvinkel. Det finns emellertid vid sådana konfliktlösningar alltid en risk att det rättsskydd som samhället genom civilrättslig lagstiftning velat ge medborgarna försvagas. Denna risk blir påtaglig om domstolsförfarandet inte framstår som ett realistiskt alternativ, särskilt för den svagare parten i en tvist. *LO* anför bl.a. att det är alldeles klart att de förmögenhetsrättsliga tvister rörande mindre värden — f.ö. inte bara tvister av den storleksordningen — som förs till domstol utgör en försvinnande liten minoritet av alla förekommande tvister. Beträffande anledningen till den låga målfrekvensen hänvisar *LO* bl.a. till parternas välgrundade oro för att rättegångskostnaderna skall bli alltför höga i förhållande till tvistevärdet och till det komplicerade och besvärliga i att processa. Gemensamt för de brister och olägenheter med det traditionella rättegångsförfarandet som här framhållits är enligt *LO* att de främst verkar till nackdel för mindre bemedlade eller på annat sätt handikappade parter. Det blir lätt så, att en sådan part hellre än att hävda sin rätt vid domstol faller undan för motparten eller tar en ofördelaktig uppgörelse. Självfallet skall samhället på intet sätt uppmuntra till onödigt processande. Det är önskvärt att tvister i så stor omfattning som möjligt görs upp av parterna i godo förutsatt att detta sker på ett sätt som tillgodoser rimliga rättvisekrav. Det

har emellertid länge framstått som angeläget att få ändamålsenligare, snabbare och billigare metoder att lösa vad man kan kalla vardagslivets tvister. Den utvidgade rätten till rättshjälp är givetvis en mycket betydelsefull reform både när det gäller att bilägga tvister utom rätta och när det gäller process. Man bör emellertid inte stanna vid detta.

Endast ett fåtal remissinstanser ifrågasätter behovet av ett förenklat förfarande i mål om mindre värden. Hit hör *Svea hovrätt*, *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *justitierådet Höglund* och *Svenska resebyråföreningen*.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anför bl.a. följande. Att föra en process vid domstol kan aldrig vara annat än den yttersta utvägen, som kommer i fråga när parterna av känslomässiga eller andra skäl fäster särskilt stor vikt vid utgången. Det måste finnas möjligheter att på vägen dit sortera bort sådana konflikter som kan göras upp med enklare medel. Att de mål som sedan går till fullständig handläggning och dom vid allmän domstol är relativt få till antalet, när det gäller mindre värden, är icke någon olägenhet utan tvärtom vad som bör eftersträvas. Hovrätten tar därefter upp frågan vilka åtgärder som kan vara påkallade. Bl.a. uttalar hovrätten att det, när det gäller konsumenttvister, kan finnas behov av att bygga ut den nuvarande verksamheten med lokala konsumentkommittéer eller konsumentnämnder.

Från några håll, bl.a. i de yttranden som har avgetts av *länsstyrelsen i Stockholms län* och *advokatsamfundet*, förordas att erfarenheterna av rättshjälpsreformen avvaktas.

En del remissinstanser tar särskilt upp frågan om behovet av ökat rättsskydd skulle kunna lösas genom en utbyggnad av reklamationsnämnderna i stället för genom inrättandet av ett förenklat rättegångsförfarande. Flertalet av dem avvisar en sådan lösning. *Uppsala läns södra tingsrätt* uttalar sålunda att den finner tillfredsställande att förslaget innebär ett avvisande av tanken att bygga ut allmänna reklamationsnämnden till ett organ för slutligt slitande av tvister, varom nu är fråga. Liksom det är allmän underrätt förbehållet att ta befattning med lagsökningsmål och mål om betalningsföreläggande och det vidare föreslagits (SOU 1972:22) att söka få parter att hänskjuta vissa tvister till avgörande av tingsrätt såsom skiljedomstol, är det eftersträvarsvärt att låta domstol och icke administrativ myndighet handha den prövning, som nu är aktuell. *DON* finner det angeläget att mindre tvistemål av aktuell art inte läggs på annat organ än domstol, åtminstone i den mån upptagning av muntlig bevisning blir aktuell och avgörandet skall ges rättskraft. Härför talar rättssäkerhetsskäl. Det är också av intresse att tingsrätterna inte utarmas och förlorar sin bredd. Även om processföremålet är ringa kan de aktuella målen innehålla väsentliga rättsliga problem. Sett från dessa synpunkter är det tillfredsställande att rättsskipningsuppgiften inte lagts på t.ex. reklamationsnämnderna. *Hovrätten för Övre Norrland* anser liksom promemorian att en lösning bör sökas inom ramen för domstolsväsendet. Det är hovrättens uppfattning, att

den kunnighet och erfarenhet som finns inom domstolarna utnyttjas i alltför liten utsträckning såvitt gäller tvistemålen. Det synes angeläget att åstadkomma ändring härvidlag. Detta gäller kanske främst tvistemål av större betydelse och med större värden men också tvistemål som avses med det nu framlagda förslaget, framförallt de tvister som benämnts vardagslivets tvister. Om man härvidlag bör tillskapa särskilda regler för vissa slag av tvistemål eller göra tvistemålsförfarandet i sin helhet till föremål för översyn kan ej bedömas på det nu framlagda materialet. KO uttalar att allmänna reklamationsnämnden bör bibehållas i sina nuvarande funktioner. Den fyller en väsentlig uppgift och bör göra det även sedan ett förenklat rättegångsförfarande införts. Detta förfarande bör delvis ses som ett oundgängligt komplement till reklamationsnämndens verksamhet. Mot denna bakgrund uttalar KO att det av ålder har varit en av domstolarnas huvuduppgifter i vårt samhälle att lösa rättstvister mellan samhällets medborgare. Av olika skäl, inte minst som en följd av den nya rättegångsordningen, har domstolarna emellertid under senare tid i allt mindre utsträckning kommit att ägna sig åt denna uppgift. Denna utveckling kan från flera synpunkter knappast anses tillfredsställande. Den har medfört att samhällets organ för lösande av civila tvister med dess för ändamålet särskilt utbildade befattningshavare inte utnyttjas för denna uppgift samt att allmänheten fråntagits möjligheten att få den mest kvalificerade bedömning av dessa tvister som samhället har att erbjuda. Genom en förenklad process i mindre tvistemål kan domstolarna väntas till viss del återfå sin ställning som rättsskipande organ i civila tvister. Detta skulle enligt KO:s bedömning vara en vinning för både medborgare och domstolar.

Till dem som uttalar sympatier för en utbyggnad av allmänna reklamationsnämnden hör *länsstyrelsen i Stockholm* som anför. Erfarenheterna av allmänna reklamationsnämndens verksamhet har allmänt ansetts vara goda, vilket bland annat framgår av den ökade tillströmningen av ärenden dit. Nämndens verksamhet torde emellertid fortfarande befinna sig på försöksstadiet. Det skulle därför vara värdefullt att ha större erfarenheter även av denna verksamhet innan en rättegångsreform, som huvudsakligen skulle omfatta konsumenttvister, genomförs. Länsstyrelsen anser att man bör närmare överväga att bygga ut reklamationsnämnden med regionala mindre kanslier. Vid dessa skulle enklare ärenden kunna klaras upp och endast mer besvärliga änden som fordrar teknisk bedömning och liknande skulle överlämnas till huvudkansliet i Stockholm för handläggning. De regionala kanslierna skulle möjligen kunna samordnas med hemkonsulenternas verksamhet. Länsstyrelsen är inte heller främmande för tanken att reklamationsnämndens ställning bör kunna stärkas genom att man, som ifrågasatts, gör nämndens rekommendationer i viss utsträckning exigibla om de inte klandras inom viss tid. Att — som länsstyrelsen här ifrågasatt — bygga på rättshjälps- och reklamationsorganen när det gäller att förbättra

den enskildes möjligheter att få sin rätt tillgodosedd i mindre tvistemål innebär, såvitt länsstyrelsen kan bedöma, att man väljer ett mera elastiskt system som kan successivt förbättras med ledning av erfarenheterna och med beaktande av de statsfinansiella förutsättningarna. SHIO är i princip positiv till införandet av ett visst förenklat rättegångsförfarande. Organisationen vill dock erinra om att den medverkar i allmänna reklamationsnämnden samt att organisationen också i olika sammanhang förordat en utbyggnad av reklamationsnämnden till i första hand Stockholm, Göteborg och Malmö och i andra hand övriga residensstäder. Enligt SHIO:s uppfattning hade det varit angelägnare att i första hand ytterligare bygga ut reklamationsnämnderna. En stor del av de tvister som kommer att bli föremål för prövning enligt bestämmelserna i förslaget till rättegång i mindre tvistemål torde bli av samma art som huvudparten av de frågor som i dag behandlas i de allmänna reklamationsnämnderna. Även om reklamationsnämnderna icke har sanktionsmedel till sitt förfogande kan dock konstateras att nämndernas utslag fått en avsevärd genomslagskraft. När det gäller företag anslutna till någon av näringslivets huvudorganisationer kan konstateras att dessa, när de 'dömts' av allmänna reklamationsnämnden, praktiskt taget hundraprocentigt följt nämndens utslag. Efterföljandet av allmänna reklamationsnämndens rekommendationer har dock varit sämre när det gäller outsiderföretag. Möjligheterna att hos dem åstadkomma ekonomisk rättelse även genom en rent formell dom i underrätt enligt det nya rättegångsförfarandet får dock i många fall betraktas som osäkra. *Svea hovrätt* anför att mycket tyder på att det vid reklamationsnämnden tillämpade förfarandet utifrån önskemålen om en snabb, billig och sakkunnig prövning av konsumenttvister är överlägset vad som kan erbjudas genom ett förenklat förfarande vid de allmänna domstolarna. Nämndens centrala ställning och sammansättning torde också ge särskilda möjligheter för normbildning och sanering inom de delar av näringsverksamheten som berör konsumentintressen. Det måste med hänsyn till angivna förhållanden anses mindre lyckligt om genom den föreslagna reformen allmänna reklamationsnämnden skulle minska i betydelse eller den splittrade ordningen uppstå att domstol i vissa delar av landet eller för vissa typer av konsumenttvister blir det primära prövningsorganet medan konsumenttvisterna i övrigt i första hand går till reklamationsnämnden. En naturlig tanke synes därför vara att — med bibehållande av reklamationsnämndens centrala ställning och den där förekommande prövningens natur — på olika sätt utvidga dess verksamhetsområde. Nu förekommande inskränkningar i nämndens behörighet synes mera resursmässigt än principiellt betingade. Kvar står emellertid dels att nämnden inte kan ta upptill slutlig prövning en del mål, som innefattar vissa utredningsmässiga och juridiska komplikationer, och dels att nämndens rekommendationer ibland men synbarligen i minskande

utsträckning inte åtlöys. Enligt hovrättens mening har emellertid i promemorian inte övertygande visats att härvidlag fråga är om så många mål eller så stora olägenheter att på grund härav inrättande vid domstol av ett särskilt förfarande kan anses tillräckligt motiverat och detta desto mindre som i motiven uttalas att särskilda regler beträffande rättegången i konsumentmål bör övervägas, när det pågående arbetet på civilrättslig konsumentskyddslagstiftning avslutats.

Hovrätten över Skåne och Blekinge förordar inte bara med tanke på de mindre tvistemålen en förstärkning av den hjälp parterna kan få för att komma till en uppgörelse. Bl.a. berörs möjligheten att införa ett särskilt förlikningsförfarande vid domstol. Delvis liknande synpunkter anförs av *Helsingborgs tingsrätt*.

I ett par yttranden framförs tanken på att inrätta särskilda förlikningsnämnder. *Hyresnämnden i Stockholm* anför sålunda bl.a. Det är enligt hyresnämndens mening långt ifrån 'självfallet' att en specialorganisation ej bör komma i fråga. Ett system av hyresnämndstyp har vissa obestridliga fördelar. Inom en specialorganisation är det lättare än inom domstolsramen att åstadkomma radikala förenklingar syftande till snabbhet, effektivitet och billighet. Ett specialförfarande kan mera direkt inriktas på förlikning, vilket är mycket väsentligt på det nu ifrågavarande området. Det är också lämpligare, principiellt och praktiskt, att i ett specialorgan ordna så att sakkunniga lekmän deltar i besluten, något som hyresnämnden anser synnerligen värdefullt i tvister som rör 'vardagslivets juridik'. Vid en nämnd kan utredning införskaffas utan formella bevismedel, och det kan över huvud taget förutsättas att förfarandet där blir mera praktiskt och snabbare leder till tvisternas avgörande. Vidare kan den viktiga synpunkten framhållas, att specialregler för rättegångskostnader passar bättre i en nämnd än i en domstol. Slutligen medför nämndförfarandet den process-ekonomiska fördelen, att nämndens avgörande kan klandras vid tingsrätt, vilket besparar hovrätten en mängd mål, vilkas beskaffenhet för det mesta är sådan att de icke bör belasta hovrätt. Erfarenheterna från reklamationsnämnderna talar starkt för att sakkunniga ledamöter bör deltaga i besluten. Härigenom kan avgörandena vinna förtroende och — liksom i hyresnämnd — i betydande omfattning vinna laga kraft i första instans. Om man väljer nämndförfarandet synes det lämpligare att anordna särskilda nämnder — 'förlikningsnämnder' med beslutsfunktion, sedan medling visat sig utsiktslös — än att anknyta verksamheten till den befintliga hyresnämnds- och arrendenämndsorganisationen. De 'mindre tvistemål' som förslaget främst avser utgör en heterogen grupp. Olika slags erfarenhet, skilda rättsregler och växlande sedvana kommer därför in i bedömningen. Den nuvarande enhetliga organisationen för arrende- och hyrestvister bör helst inte tillföras andra nya tvister än sådana som hör till arrende- resp. hyresrätten, där dock utvidgning är tänkbar. Att ytterligare splittra den

judiciella organisationen med nya specialorgan är visserligen i och för sig diskutabelt. Om man ändå väljer denna utväg är det därför att de praktiska och processekonomiska fördelarna — som framhållits i det föregående — är så betydande. Och det kan då påpekas att en 'förlikningsnämnd' givetvis bör höra till domstolsväsendet dels administrativt dels genom rekryteringen till ordförandetjänsterna dels ock på så sätt att besuten överprövas inom den vanliga domstolsorganisationen. En ytterligare synpunkt av organisatorisk art kan anföras. Det finns i landet nio arrendenämnds- och hyresnämndskanslier som inte utbyggs till beräknad kapacitet enär ärendena blivit långt färre än väntat. Dessa kanslier sysselsätter endast en domare, en organisationsform som är mindre lämplig. Man kan i dessa fall tänka sig att anknyta de enklare allmänna tvistemålen till den befintliga organisationen, som därvid dessutom får en behövlig förstärkning. *Eskilstuna tingsrätt* är inne på tanken att inrätta 'lokala medlingsnämnder', kanske efter förebild av hyresnämnderna.

6 Allmänna riktlinjer för ett förenklat rättegångsförfarande i tvister om mindre värden

6.1 Promemorian

För utformningen av ett särskilt förfarande för tvister om mindre värden är det enligt promemorian av grundläggande betydelse om förfarandet är inriktat enbart eller i huvudsak på medling och således inrymmer inga eller endast begränsade möjligheter till bindande prövning eller om det — liksom systemet i RB — i första hand bör syfta till ett bindande avgörande. Som exempel på lösningar där tyngdpunkten ligger på förlikningsverksamheten kan nämnas de norska förlikningsrådets verksamhet. Förlikningsråden har visserligen möjlighet att döma i målen. Som förutsättning gäller emellertid i regel att parterna är ense om att målet får prövas i sak. Motsätter sig ena parten detta, kan något avgörande inte träffas utan målet får prövas i ordinär väg. En annan liknande lösning i fråga om de mindre förmögenhetsrättsliga tvisterna skulle kunna gå ut på att lägga tyngdpunkten i förfarandet på förlikningsverksamheten. Rätten skulle därjämte kunna meddela tredsdom och, om parterna inte kan enas, lägga fram ett förlikningsförslag som blir bindande om det inte klandras inom viss tid. Sker klander, skulle målet tas upp i ordinär process.

En svaghet med sådana lösningar är att domstolen i princip inte får avgöra saken, om någondera parten motsätter sig detta. Den ekonomiskt starkare parten kan genom att åstadkomma att tvisten förs till det ordinära förfarandet eller genom att ställa i utsikt att han kommer att göra det förmå sin motpart till en från saklig synpunkt otillfredsställande uppgörelse. En sådan

lösning bör därför inte väljas. Förfarandet bör i stället kunna avslutas med att ett bindande avgörande kommer till stånd. En sådan ordning hindrar givetvis inte att förfarandet i hög grad bör inriktas på förlikning.

Vad som nu har anförts talar givetvis också för att förfarandet som sådant bör vara obligatoriskt i den meningen att det inte bör kunna sättas åt sidan på enbart ena partens önskan.

De allmänna riktlinjerna för det nya förfarandet är naturligtvis beroende av vilket tillämpningsområde för förfarandet som är avsett. Som utgångspunkt bör gälla att förfarandet i princip bör kunna användas i alla dispositiva tvistemål som rör mindre värden. Avgörande bör i princip vara om tvisteföremålet har ett sådant värde att en lämplig relation uppnås mellan tvisteföremålet och rättegångskostnaderna.

Som en grundläggande målsättning för ett förenklat förfarande i tvister om mindre värden bör gälla att sådana förenklningar i förhållande till nuvarande ordning måste åstadkommas att kostnaderna blir väsentligt lägre utan att befogade rättssäkerhetskrav eftersätts. Vad som i särskilt hög grad leder till höga rättegångskostnader är, som tidigare har nämnts, behovet av juridiskt biträde i rättegången.

Vad man alltså i första hand bör inrikta sig på är att åstadkomma ett förenklat förfarande där parterna kan föra sin talan utan hjälp av juridiskt biträde.

Mot denna bakgrund föreslås i promemorian ett förenklat förfarande i mindre tvistemål, som ger rätten stor frihet att utforma handläggningen efter vad som är mest ändamålsenligt i det enskilda fallet. I fråga om själva förfarandet ålägger förslaget rätten en utökad skyldighet att biträda och vägleda parterna. En särskild tjänsteman vid varje tingsrätt skall tillhandagå med råd och upplysningar. Beträffande rättegångskostnaderna gäller bl.a. att biträdesersättning inte skall vara ersättningsgill. Vissa begränsningar skall gälla för rätten till fullföljd till hovrätt.

Ett förenklat rättegångsförfarande enligt nu angivna riktlinjer torde enligt promemorian innebära avsevärt ökade möjligheter för den enskilde att få vardagslivets tvister prövade på ett godtagbart sätt. Härigenom åstadkoms en ordning som allmänt tillgodoser de enskildas rättssäkerhet i sådana angelägenheter på ett betydligt effektivare sätt än den ordning som f.n. gäller.

Mot den föreslagna ordningen kan i och för sig invändas att den enskilde alltid bör ges möjlighet att få sin tvist prövad i de mest kvalificerade former som lagstiftningen erbjuder oavsett om hans tvist gäller ett mindre värde. En sådan tankegång ledde under förarbetena till RB till att man avvisade tanken på ett särskilt förfarande för de mindre målen. Principen om så goda rättsliga garantier som möjligt även för prövningen av mindre tvister har emellertid i praktiken lett till rakt motsatt effekt. Av olika skäl ser en part det i många fall inte som en praktisk möjlighet att hävda sin rätt vid domstol

även om han är övertygad om att han har rätt i sak. När ställning skall tas till om det är lämpligt att tillskapa ett särskilt förfarande för de mindre tvisterna bör detta inte förbises. Valet kan i sådana fall sägas stå inte mellan två rättsliga förfaranden utan mellan nuvarande ordning, som innebär att inget förfarande alls är tillgängligt, och det nya förfarandet.

Om ett förenklat förfarande enligt nu antydda riktlinjer genomförs, innebär detta inte att betydelsen och behovet av effektiva reklamationsorgan minskar. Många konsumenttvister bör liksom hittills kunna lösas på ett tillfredsställande sätt genom reklamationsnämndernas verksamhet. Det förenklade förfarandet bör som tidigare framhållits ses som ett komplement till denna verksamhet.

Det stora flertalet ärenden vid allmänna reklamationsnämnden klaras upp vid informella kontakter med nämndens kansli. Men också när frågan hänskjuts till nämnden, medför förfarandet f.n. i princip inga kostnader för sökanden. Det kan därför finnas skäl för domstolen att i det förenklade förfarandet hänvisa en kärke till reklamationsorganen om tvisten rör en fråga rörande brist eller fel i motpartens prestation.

Å andra sidan bör reklamationsorganen kunna hänvisa en sökande till det förenklade rättegångsförfarandet. Så bör ske om det vid förfarandet inför reklamationsorganet inte är möjligt att få fram klara uppgifter om vad som har hänt eller om tvisten rör rent rättsliga frågor. En sådan hänvisning synes också böra ske om det finns anledning anta att säljaren inte skall ställa sig reklamationsorganets rekommendation till efterrättelse. Har konsumenten inte fått full rättelse av säljaren i enlighet med reklamationsorganets rekommendation, bör konsumenten givetvis kunna föra saken till det förenklade rättegångsförfarandet.

Ett rättegångsförfarande av den karaktär som nu angivits skiljer sig i vissa avseenden från den ordning som föreskrivs i RB. Vissa av de angivna lösningarna innebär avsteg från principer som tillmätts stor betydelse vid RB:s tillkomst. Principerna i RB om muntlighet, omedelbarhet och koncentration får sålunda i det förenklade förfarandet i viss mån stå tillbaka för processekonomiska intressen. En betydelsefull nyhet i det förenklade förfarandet är vidare domarens aktiva processledning. Även när det gäller rättegångskostnadsreglerna innebär det förenklade förfarandet betydande avsteg från RB:s regler.

Mot den angivna bakgrunden kan det göras gällande att en reform av rättegångsordningen på detta område inte bör genomföras på grundval av föreliggande material utan bör föregås av en mera ingående utredning.

En mera allmän översyn av rättegångsförfarandet i tvistemål synes påkallad inte bara när det gäller mål om mindre värden. De tidigare redovisade undersökningarna tyder på att domstolarna över huvud taget förlorat i betydelse när det gäller de dispositiva tvistemålen. Av undersökningarna att döma spelar inte heller skiljeförfarandet någon större roll.

Det finns all anledning att följa utvecklingen på detta område med uppmärksamhet. Självfallet bör inte eftersträvas att föra tvister till domstol i onödan. Å andra sidan är det av största betydelse för prejudikatbildningen att parter för sina tvister till domstol. Även bortsett från det allmänna intresset av prejudikatbildning är det angeläget att domstolarnas kapacitet kan utnyttjas av den som har ett befogat intresse av att få sin sak rättsligt prövad. För en allmän översyn av rättegångsförfarandet i tvistemål kan också åberopas att förutsättningarna för domstolsverksamheten har förändrats på senare tid, särskilt genom underrättsreformen och fastighetsdomstolsreformen samt de ändrade reglerna om fullföljd av talan till högsta domstolen.

En allmän översyn av rättegångsförfarandet i tvistemål är uppenbarligen en omfattande utredningsuppgift. För valet av långsiktiga lösningar på detta område är det också angeläget att erfarenheterna av nyligen genomförda och planerade reformer avvaktas. När det gäller rättegångsordningen i tvister om mindre värden synes det inte försvarligt att avvakta ett sådant utredningsarbete. Behovet av en reform på detta område är som framgår av de tidigare redovisade undersökningarna påtagligt och aktuellt. Problemet med de mindre förmögenhetsrättsliga tvisterna har dessutom sådant samband med rättshjälpen att en samordning vid genomförandet av dessa reformer är angelägen.

På grund av det anförda bör en reform av rättegångsförfarandet i tvister om mindre värden kunna genomföras utan att avvakta en allmän översyn av rättegången i tvistemål. En sådan reform bör emellertid inte innebära något hinder att på nytt ta upp frågan om de mindre tvisterna i samband med en allmän översyn av tvistemålsprocessen och ompröva de nu valda lösningarna i ett större sammanhang och med beaktande av de erfarenheter som den nu aktuella reformen kan medföra.

6.2 Remissyttrandena

Förslagets allmänna riktlinjer har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av omkring hälften av remissinstanserna. Till denna grupp hör bl. a. *kommerskollegium, statskontoret, KO, statens konsumentråd, länsstyrelsen i Malmöhus län, kreditköpskommittén, justitierådet Conradi, Svenska kommunförbundet, LO, TCO, SR, SACO, Svenska Försäkringsbolags riksförbund, KF, LR, Sveriges Grossistförbund och Sveriges Industrieförbund*. En lika stor grupp avstyrker att förslagets riktlinjer läggs till grund för lagstiftning. Till denna grupp hör *Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Övre Norrland, de flesta tingsrätterna, justitieråden Sjöwall, Edling, Riben, Brunnberg, Joachimsson, Hesser, Holmberg, Fredlund, Gärde Widemar och Welamson, föreningen Sveriges tingsrättsdomare, Sveriges advokatsamfund, tre rättshjälpsanstalter samt sex*

handelskammare. Ett fåtal remissinstanser tar inte ställning eller uttrycker tveksamhet. Bland dessa märks *DON*, *justitieråden Romanus*, *Digman*, *Nordström*, *Petrén*, *Bergsten*, *Bernhard*, *Brundin*, *Ulveson* och *Mannerfelt* samt ett par tingsrätter.

Av dem som ställer sig positiva till de allmänna riktlinjerna uttalar *KO* bl.a. I sitt yttrande över konsumentutredningens betänkande Konsumentpolitik — riktlinjer och organisation (SOU 1971:31) uttalade *KO* att genomförandet av en effektiv ordning för lösande av 'vardagslivets köptvister' mellan vanliga konsumenter samt producenter och distributörer av varor och tjänster tedde sig som den kanske väsentligaste konsumentpolitiska åtgärden f.n. I remissvaret anfördes vidare att ett oeftergivligt konsumentkrav fick anses vara att klagomål objektivt kunde prövas utan större kostnader eller formaliteter och att de konsumenter som bedömts ha fog för sin talan verkligen fick rättelse. När justitiedepartementet nu presenterar ett förslag till förenklat förfarande i mindre tvistemål ser *KO* det därför som mycket positivt. Promemorian ger uttryck för en realistisk syn på civilprocessen och de förslag till lösningar som där presenteras visar på en bestämd önskan att tillgodose kravet på en rättegångsordning som svarar mot gemene mans intressen. *LO* anför bl.a. att när det från vissa håll gjorts gällande att en förenklad rättegång i stil med vad som nu föreslås skulle vara ägnad att undergräva den enskildes rättssäkerhet, vittnar denna inställning om bristande förståelse för vad saken i grunden gäller. Det måste vara angelägnare med ett system som ger ett stort antal människor väsentligt ökad möjlighet att få rättsanspråk prövade också i förhållandevis enkla former än med ett system som visserligen tillåter en ingående prövning men som i praktiken främst står öppet för ekonomiskt välsituerade parter med tillgång till bästa juridiska expertis. *LO* vill alltså i princip välkomna förslaget som en viktig jämlikhetsreform. *TCO* anser att förslaget otvivelaktigt är av stor betydelse för en ökad rättssäkerhet och hälsar därför förslaget med tillfredsställelse och ställer sig bakom de grundläggande principerna. *Sveriges Grossistförbund* och *Sveriges Industriförbund* framhåller att de delar den i promemorian framförda uppfattningen att den nuvarande rättegångsordningen inte ger det rättsskydd för den enskilde som rimligen kan krävas vid tvister som gäller mindre värden. Den nuvarande ordningen som innebär att rättegångskostnaderna uppgår till eller t.o.m. överstiger tvisteföremålets värde är högst otillfredsställande. Det bör därför tillskapas ett förfarande vars utgångspunkt bör vara att det för den enskilde blir möjligt och rimligt från ekonomisk synpunkt att hävda sin rätt även om det gäller mindre värden. En grundläggande målsättning vid utformningen av ett sådant förfarande bör vidare vara att kostnaderna blir väsentligt lägre än f.n. utan att kostnaderna övervältras på annan och utan att rimliga rättssäkerhetskrav eftersättes. Det framlagda förslaget tillgodoser i princip dessa krav och förbunden är därför positiva till en reform

utformad i huvudsaklig överensstämmelse med de allmänna riktlinjer som dragits upp i promemorian.

Av de remissinstanser som inte anser att de i promemorian angivna riktlinjerna bör ligga till grund för ett förenklat förfarande i mål om mindre värden anför *Svea hovrätt* bl.a. att den hjälp, som genom domstolens försorg ofrånkomligen måste lämnas de rättssökande för att de utan biträde skall kunna föra sin talan, kommer att tynga domstolsverksamheten och ta inte obetydliga arbetskraftsresurser i anspråk. Risker för att domstolens opartiskhet kan sättas i fråga av parterna måste likväl antas ge snävt utrymme för den lagfarne tjänstemannens möjligheter att utöva sin biträdesfunktion så att parternas behov av hjälp blir tillfredsställande tillgodosett. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att allvarliga invändningar måste resas mot den ändrade roll som är avsedd att tillkomma domstolen i det förenklade förfarandet. Enligt hovrättens mening måste det betecknas som olämpligt och äventyrligt för rättssäkerheten att pålägga domstolarna en ändrad roll i enlighet med förslaget. Den ändrade uppfattning om domare och domstol som förslaget förutsätter svarar inte mot rättsuppfattningen i vårt land. Det finns en allvarlig risk att domstolarna väl kommer att klara av åtskilliga rutinbetonade mål med det nya förfarandet men kommer att köra fast vid behandlingen av invecklade och svårutredda mål. Det finns en allvarlig risk att det nya förfarandet inte lyckas skaffa sig respekt hos allmänheten utan kommer att bryta mot domstolarnas anseende för att vara samvetsgranna, opartiska och rättrådiga. Hovrätten måste bestämt avråda från att man utan en mera grundlig och framåtsyftande utredning gör så betydande ingrepp i RB:s huvudprinciper. Kan förslaget till ändrade uppgifter för domstolarna inte förverkligas så kan inte heller förslaget att inbespara advokatarvoden i mindre tvistemål förverkligas. Det kan emellertid erinras om att rättshjälpslagen innehåller regler om begränsning av rättshjälpen för den som inte har befogat intresse av att få sin sak behandlad. *Hovrätten för Övre Norrland* anför att förslaget rubbar den hittills allmänt erkända principen, att domstolen skall vara opartisk, genom tanken att domstolstjänstemän skall lämna parterna omfattande bistånd vid utförandet av deras talan. Vidare skulle den föreslagna regeln att kostnad för biträde över huvud taget inte är ersättningsgill kostnad beröva ett stort antal rättssökande, särskilt obemedlade eller mindre bemedlade, de praktiska möjligheterna att göra sin rätt gällande. *Justitieråden Sjöwall m.fl.* anser att ett förfarande uppbyggt efter promemorians tankegångar inte innebär tillräckliga garantier för ett materiellt riktigt avgörande. Grundtanken i förslaget, att juridisk hjälp åt parterna skall lämnas av domstolen själv är inte bärande. Det är en orimlig och motsägelsefull uppgift att i en tvist där ju oklara intressen står mot varandra samtidigt tillvarata båda sidornas intressen. *Sveriges advokatsamfund* anför att det föreslagna systemet raserar en av de starkast återhållande faktorerna — kostnads-

faktorn — mot igångsättandet av obefogade rättegångar. Vidare medför det att den som är i behov av biträde för att kunna utföra sin talan och som kanske med stor upppoffring på egen bekostnad anskaffar biträde inte ens får biträdeskostnaden ersatt. Detta kan självfallet göra den ekonomiska effekten av den lyckliga utgången i rättegången helt illusorisk. I detta fall blir alltså den praktiska effekten av förslaget rakt motsatt den åsyftade, nämligen att konsumenten avstår från att processa, därför att han inte har råd. Man riskerar få ett system som inte kan avhålla från okynnesrättegångar och som dessutom uppmuntrar till spekulationer om att den betalningsberättigade skall avstå från process eftersom hans rättegångskostnader endast till någon del täcks. *Justitierådet Romanus m.fl.* anför att förslaget innefattar betydelsefulla avvikelser från åtskilliga av de grundsatser till skydd för rättssäkerheten på vilka den ordinära tvistemålsprocessen vilar. Man måste därför räkna med att säkerheten hos avgörandena enligt det föreslagna förenklade förfarandet blir i ej obetydlig grad mindre än hos dem som träffats i ordinär väg. Med hänsyn till det anförda måste det föreliggande förslaget väcka tveksamhet. Då emellertid den nuvarande ordningen till följd av de stora kostnaderna ej kan anses tillfredsställande när det gäller tvister om begränsade värden kan med visst fog sägas att det dock är bättre med en ordning som låter sig tillämpas även om det resultat som ernås ej alltid är av samma kvalitet som det vilket det vanliga förfarandet ger.

Av de remissinstanser som ställer sig avvisande eller tveksamma till förslagets allmänna riktlinjer anser flera en översyn av RB påkallad. Av denna uppfattning är bl.a. *DON* som anför. RB har tillämpats i snart tjugufem år. Många partiella reformer har skett inom RB sedan balken kom till, men någon samlad översyn har inte ägt rum. Enligt *DONs* mening är det angeläget att det så snart som möjligt kommer till stånd en sådan översyn. Som ett exempel kan pekas på bestämmelserna om förfarandet. Vid övergången från skriftligt till muntligt förfarande behövdes säkerligen ingående handlingsregler. Numera skulle det emellertid vara en betydande fördel om regelsystemet förenklades och större handlingsfrihet lämnades åt rätten. Från tid till annan har specialförfaranden tillkommit med regler som avviker från dem som gäller enligt RB. F.n. föreslås speciella förfaranden inte bara genom den remitterade promemorian utan också i domstolskommitténs slutbetänkande Domstolsväsendet IV Skiljedomstol (SOU 1972:22). Om på detta sätt den ena specialprocessen förs in efter den andra utan att de arbetas in i det system som den grundläggande lagen, RB, innehåller, föreligger risk för att enhetligheten och sambandet i fråga om förfarandet i olika sorters mål förloras på ett sätt som inte är godtagbart. Besvärande organisatoriska och andra svårigheter för domstolarna kan förutses. Det blir också svårare för dem som uppträder inför domstol att veta vad som ankommer på dem i det ena eller det andra förfarandet. Många avvikelser

som föreslås i remitterade promemorian — liksom i det betänkande som nämnts nyss — synes f.ö. med fördel kunna genomföras som förenklingar i balken. En samlad översyn måste bli tidsödande. Det är emellertid naturligt att reformarbetet bedrivs så att delbetänkanden läggs fram. På det viset kan frågor som bedöms vara särskilt angelägna tas fram med förtur. Samtidigt finns större förutsättningar för att delreformerna utformas med sikte på att de olika rättsinstituten på processrättens område åtminstone i en slutetapp skall gjasas samman till en organisatorisk enhet så långt det är möjligt och bestämmelserna instituten emellan stämma överens i all möjlig mån. Om en reform i fråga om förenklat förfarande i mindre tvistemål anses så angelägen att den bör genomföras utan att ytterligare utredning avvaktas, får detta inte medföra att en översyn av RB och angränsande områden ställs på framtiden. Det framstår närmast som ännu viktigare att en sådan utredning kommer till stånd.

I en del yttranden framförs tanken på att istället för promemorieförslaget genomföra mer begränsade ändringar i gällande ordning. *Svea hovrätt* uttalar sålunda att det i avbidan på en allmän processrevision bör kunna undersökas om inte de i promemorian berörda önskemålen i viss utsträckning kan tillgodoses genom mindre genomgripande lagändringar än de nu föreslagna. Sålunda bör en viss utbyggnad av allmänna reklamationernas verksamhet vara möjlig. Vidare kan beträffande önskemålet att uppnå exigibla avgöranden i konsumenttvister pekas på möjligheten att öppna lagsökningsvägen för sådana skadeståndsanspråk, som kan grundas på utlåtanden från reklimationsnämnd. I fråga om angelägenheten av att minska kostnadsriskerna i mindre tvistemål skulle en framkomlig väg måhända vara att i viss mån begränsa möjligheterna såväl till ersättning för rättegångskostnader som till överprövning i högre instans. Även *hovrätten över Skåne och Blekinge* och *hovrätten för Nedre Norrland* är inne på tanken att ett lagsökningsförfarande kunde användas för reklamationstvister i vilka reklimationsnämnd avgett utlåtande. *Statens Konsumentråd* anser att ett alternativ till domstolsprocessen skulle kunna vara att förfarandet med betalningsföreläggande vidgas till att bl.a. kunna tillämpas också på mindre penningfordringar som avser skadestånd. Reklimationsnämndens yttranden är så utformade att de i flertalet fall — om rekommendationerna inte följs — direkt kan läggas till grund för ansökan om betalningsföreläggande. Beträffande mål i allmänhet förordar *Norrtälje tingsrätt* i stället för promemorieförslaget en vidgning av möjligheterna att hålla huvudförhandling i förenklad form enligt 42 kap. 20 § andra stycket RB. *Helsingborgs tingsrätt* ifrågasätter om inte promemorian syften skulle kunna uppnås genom att reglerna generellt förenklades för samtliga tvistemål, exempelvis genom att möjligheterna att avdöma sådana mål redan vid förberedelsen kraftigt utökades i förhållande till vad som nu gäller eller att domaren erhåller möjlighet att vid förberedelsen framlägga formellt förliknings-

förslag med rätt för part att antaga eller förkasta detsamma vid äventyr att eljest stå risken för den sammanlagda rättegångskostnaden.

I flera yttranden görs allmänna uttalanden om förhållandet mellan det förenklade förfarandet och allmänna reklamationsnämnden. KO delar promemorians uppfattning att reklamationsnämnden bör bibehållas i nuvarande funktioner. Nämnden fyller i dag en väsentlig uppgift och bör göra det även sedan ett förenklat rättegångsförfarande införts. Det torde även i fortsättningen ligga nära till hands att låta nämnden pröva frågor där oenigheten mellan parterna endast gäller huruvida en viss vara eller tjänst uppfyller de kvalitetskrav som kan ställas på den. Ett förfarande inför nämnden kan i sådana fall även i framtiden väntas bli det enklaste och billigaste sättet att få fram ett opartiskt avgörande. Mot denna bakgrund bör den förenklade rättegången enligt KO:s mening delvis ses som ett oundgängligt komplement till reklamationsnämndens verksamhet. I alla de fall där en näringsidkare vägrar — eller kan antas vägra — att godta ett avgörande i reklamationsnämnden eller där en tvist av bevisskäl eller andra orsaker inte lämpar sig för prövning av reklamationsnämnden bör domstolen komma att erbjuda en naturlig utväg. *Statens konsumentråd* anser den bästa lösningen vara att konsumenttvister behandlas av allmänna reklamationsnämnden. Reklamationsförfarandet behöver emellertid i enstaka fall kompletteras med ett domstolsförfarande. Blotta existensen av ett för konsumenten smidigt domstolsförfarande kan beräknas göra säljarna mer benägna att följa nämndens utslag. KF finner det mycket tillfredsställande att reklamationsnämndernas verksamhet inte ifrågasätts utan att den alltjämt bör fortgå. KF anser det dessutom angeläget att nämndernas verksamhet ses över i syfte att utvidga och effektivisera verksamheten. *Sveriges Grossistförbund* och *Sveriges Industriförbund* uttalar bl.a. följande. När det gäller konsumenttvister måste förfarandet i betydligt högre grad än som kommit till uttryck i förslaget, inriktas på att bli ett komplement till allmänna reklamationsnämnden. Det är angeläget att reformen utformas så att det stora antalet fall även i fortsättningen behandlas inom det billiga och smidiga förfarandet hos reklamationsnämnden. Som även konstateras i promemorian har allmänna reklamationsnämndens verksamhet varit framgångsrik. Nämnden har emellertid vissa brister. En del av dessa bör kunna undanröjas genom ändringar av nämndens verksamhetssätt, medan andra brister endast kan botas genom kompletterande åtgärder utanför nämnden. Det är angeläget att detta sker i ett sammanhang. Allmänna reklamationsnämndens framtida ställning och uppgifter bör därför noga övervägas i samband med att lagrådsremissen avseende förenklat förfarande utarbetas. Vid en översyn av nämndens verksamhet bör bl.a. övervägas om inte en konsumenttvist bör kunna hänskjutas till nämndens prövning av näringsidkare likaväl som av konsument. En formell initiativrätt för konsumentens motpart, när denne är

tveksam om det berättigade i framställda klagomål är ägnad att skapa en bättre balans i systemet och är av värde för tilltron till nämndens objektivitet och opartiskhet. Vidare bör beaktas vikten av att, då nämnden ges en mer permanent karaktär, den erhåller en självständig ställning, tills vidare lämpligen under domstolsväsendets organisationsnämnd och senare under det nya domstolsverket. Även med dessa åtgärder kvarstår dock vissa brister hos nämnden och ett behov av komplement till denna. Nämndens smidiga arbetssätt förutsätter bl.a. att dess utslag icke är bindande. Detta innebär att nämndens utslag i ett visst antal fall inte efterföljs. Betydelsen av denna brist bör dock icke överdrivas. Antalet fall av ohörsamhet är vare sig i absoluta eller relativa tal stort. Ett flertal av de näringsidkare som inte följer rekommendationerna saknar därtill ekonomiskt gripbara tillgångar och kan inte nås ens om nämnden själv hade tillgång till tvångsmedel. Det är dock otillfredsställande att det inte finns något lämpligt samhällsorgan som konsumenten kan vända sig till i de fall då nämndens rekommendationer inte frivilligt följs. För vissa av dessa fall skulle det föreslagna förenklade förfarandet vara värdefullt. En kvantitativt allvarigare brist hos nämnden är att den inte kan höra parter eller vittnen. För de mål där partsförhör eller muntlig bevisupptagning erfordras skulle således det föreslagna förfarandet erbjuda en god lösning. Slutligen bör uppmärksammas att reklamnationsnämnden inte befattar sig med och ej heller bör befatta sig med prövning av renodlat juridiska frågor. Det kan därvid noteras att det finns en trend mot ett allt större juridiskt inslag i konsumenttvister. Denna utveckling kommer sannolikt att accelerera genom de nya lagar som är att vänta på konsumentskyddets område; konsumentköplag, kreditköplag etc. Reklamationsnämnden kan inte anses lämpad för rättsliga avgöranden. Domare däremot är väl ägnade att slita rättstvister. Från andra utgångspunkter vore det också olyckligt om domarkåren ställdes vid sidan av rättsutvecklingen inom väsentliga civilrättsliga områden. För de tvister som rör rätts-tillämpningsfrågor bör därför nämnden kompletteras på föreslaget sätt med ett förfarande inom ramen för domstolsväsendet. I enlighet härmed bör reklamnationsorganen svara för huvudparten av konsumenttvisterna. Det är därför viktigt att käranden när det är lämpligt hänvisas från det förenklade förfarandet av domstol till reklamnationsorgan. För att underlätta denna uppgift för domstolarna bör de utförligt informeras om reklamnationsorganens verksamhet och utrustas med vederbörliga anmälningsblanketter. Som anges i promemorian, kan det också finnas skäl för att reklamnationsorganen hänvisar sökanden till det förenklade rättegångsförfarandet, t.ex. när organet inte kan få fram klara uppgifter om vad som hänt eller om tvister som rör rent rättsliga frågor eller dess rekommendationer ej efterföljs. Lämpliga rutiner härför bör utredas i samband med den allmänna översynen av allmänna reklamnationsnämnden.

I några yttranden diskuteras vissa förslag till samordning mellan

domstolsförfarandet och förfarandet vid reklamationsnämnd. *Stockholms tingsrätt* skisserar följande ordning. Konsument som är part i mål vid tingsrätt skall underrättas av rätten om att reklamationsnämnd under vissa förutsättningar kan pröva den uppkomna tvisten. I samband med att part underrättas om denna möjlighet till kostnadsfri prövning bör han ges en mycket kort frist inom vilken han måste träffa sitt val. Om parten väljer att låta reklamationsnämnd pröva tvisten och förutsättningar för sådan prövning föreligger, skall rätten förklara målet vilande i avbidan på nämndens avgörande. Denna ordning bör gälla oavsett om konsumenten uppträder som käreande eller svarande. När reklamationsorganet avgivit sitt yttrande, kan detta — om så är påkallat för vinnande av rättelse — åberopas av part, i följd varav ett förenklat förfarande kan tillämpas vid domstolen. För den händelse parten inte vill låta nämnden pröva tvisten, bör sådant förfarande inte vinna tillämpning. *Statens konsumentråd* anför bl.a. att konsumenten bör ha möjlighet att välja mellan att anhängiggöra ärendet i reklamationsnämnden och vid domstol. Enligt rådets mening bör domstolen, om de finner att ärendet är av sådan natur att det med fördel kan handläggas av Allmänna reklamationsnämnden översända det till nämnden. Nämnden bör i sådana fall handlägga ärendet på vanligt sätt och avge ett yttrande. Klaganden bör emellertid underrättas om att därest han inte är nöjd med nämndens yttrande han har att underrätta domstolen härom som då har att ta upp ärendet till behandling. *RTS* föreslår särskilda regler som innebär att tingsrätt i konsumenttvister, om inte särskilda skäl talar mot det, alltid skall inhämta yttrande från reklamationsorgan. Reglerna innebär vidare bl.a. att tingsrätt inte utan särskilda skäl får frångå utlåtande i saken av reklamationsorgan.

7 Tillämpningsområdet

7.1 Promemorian

När det gäller att ta ställning till tillämpningsområdet för en förenklad rättegångsordning framhålls i promemorian att det givetvis är av största betydelse hur långt förenklingen bör drivas. En långt driven förenkling motiverar försiktighet när gränserna dras. Omvänt gäller att ju starkare rättssäkerhetsgarantier som byggs in i förfarandet desto vidare bör allmänt sett tillämpningsområdet kunna bestämmas. Med den utformning som har skisserats i det föregående torde gränserna för en förenklad rättegångsordning inte behöva dras alltför snävt.

När det gäller att bestämma tillämpningsområdet är gränsdragningen mellan dispositiva och indispositiva mål av intresse. Beträffande de dispositiva målen, dvs. målen i vilka förlikning kan träffas, är uppenbart att

de i regel bör kunna handläggas enligt den nya ordningen. I fråga om de indispositiva målen ligger saken delvis annorlunda till. Det indispositiva målets betydelse för parterna och från samhällets synpunkt kan inte mätas i pengar på det sätt som vanligtvis är möjligt för dispositiva tvister. Även om skäl finns till antagande att många indispositiva mål är väl lämpade för ett förenklat förfarande, kan avgränsningen av dessa mål inte ske efter samma riktlinjer som de dispositiva målen. I dagens läge synes därför lämpligast att de indispositiva tvisterna inte handläggs enligt den nya ordningen. Detsamma bör gälla när ett mål har både dispositiva och indispositiva beståndsdelar, det yrkas t.ex. hemskillnad och underhåll.

Bland de dispositiva tvistemålen finns en del tämligen speciella målgrupper, bl.a. vissa associations- och immaterialrättsliga mål, som förekommer mycket sällan. Något framträdande behov av ett förenklat förfarande föreligger inte för dessa målgrupper eftersom de i regel rör större värden. Tillräckliga skäl att utesluta dem kan dock knappast anses föreligga.

Av de i huvudsak dispositiva målen finns några kategorier som enligt promemorian åtminstone inte inledningsvis bör tas med i den nya ordningen. En sådan kategori är tvister för vilkas handläggning i första instans det redan nu finns särskilda bestämmelser om rättens sammansättning, t.ex. mål som skall handläggas vid fastighetsdomstol. En annan kategori, som också karakteriseras av att särskilda handlägningsregler finns, är mål vari saken skall prövas med tillämpning av konkurslagen eller ackordslagen. Sådana tvister som nu berörts bör inte handläggas i det förenklade förfarandet. När erfarenhet har vunnits av det förenklade förfarandet får övervägas, om ytterligare målkategorier — exempelvis vissa arrende- och hyrestvister rörande mindre värden — bör föras in under den nya ordningen.

Den nya ordningen bör tillämpas i första hand på tvister där värdet är sådant att det normalt inte är ekonomiskt försvarligt att driva saken i ordinär process. Som har nämnts förut bör det förenklade förfarandet vara obligatoriskt för sådana tvister. Från dessa utgångspunkter är det nödvändigt att tillämpningsområdet begränsas med hänsyn till tvisteföremålets värde. Den värdegräns som skall vara avgörande för frågan om en tvist skall avgöras efter ett förenklat förfarande bör bestämmas med beaktande av de rättegångskostnader som kan beräknas i en tvist som avgörs efter ordinär process. Rättegångskostnadernas storlek har belysts i det föregående. En processordning som innebär att de totala partskostnaderna ligger i närheten av eller t.o.m. överstiger tvisteföremålets värde framstår från allmän synpunkt som ett självändamål och torde inte heller från parternas synpunkt bedömas som rationell.

Ytterligare en synpunkt som särskilt måste beaktas är att en särskild rättegångsordning för en viss typ av tvister endast är motiverad om förfä-

randet blir tillämpligt på ett relativt stort antal tvister. Värdegränsen för ett förenklat förfarande bör därför bestämmas så att de mest frekventa förmögenhetsrättsliga vardagstvister kan behandlas i denna ordning. En väsentlig del av vardagstvister är uppenbarligen konsumenttvister som avser köp av konsumtionsvaror och hushållskapitalvaror samt reparation av sådana varor. Enligt en särskild av konsumentrådet utförd undersökning av allmänna reklamationsnämndens yttranden under tiden 1.1.1968-15.2.1971 ligger den ersättning som nämnden förordat i genomsnitt på 470 kr. Det högsta genomsnittet hos de olika avdelningarna konstaterades hos den avdelning som handlägger motorfrågor. Värdet var där 875 kronor.

En omständighet som talar för en relativt låg värdegräns är att en sådan gräns ger större möjligheter till mera radikala ändringar i nuvarande ordning. Försiktigheten bjuder också att gränsen i ett begynnelsekede sätts lågt. Om erfarenheterna av den nya ordningen föranleder det, kan gränsen senare justeras uppåt.

En lämplig värdegräns synes kunna uppnås genom en anknytning till basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Härigenom får man en form av indexreglering så att värdegränsen följer skiftningarna i prisläget och alltså utan lagändring anpassas efter prisutvecklingen. Basbeloppet är f.n. 7.100 kronor. Värdegränsen bör lämpligen bestämmas till ett halvt basbelopp.

Som framgår av den nyss nämnda undersökningen torde huvuddelen av konsumenttvister komma att omfattas av det förenklade förfarandet. Vissa konsumenttvister rör emellertid värden som ligger över den nu förordade värdegränsen. Det är då fråga om mera dyrbara konsumentkapitalvaror, t.ex. bilar och båtar. När det gäller tvister som rör frågan om varan är felaktig eller bristfällig, kan konsumenten få tvisten prövad av reklamationsnämnden, om tvisten inte är utredningsmässigt eller rättsligt särskilt komplicerad. Om den som enligt nämndens utlåtande är förlorande part inte frivilligt följer nämndens rekommendation, talar starka skäl för att motparten bör kunna anlita det förenklade förfarandet för att utverka ett exigibelt avgörande även om tvisten rör värde som ligger över den föreslagna gränsen. Den omständigheten att reklamationsnämnden tagit upp och prövat tvisten innebär att utredningsmässiga eller rättsliga komplikationer inte föreligger. Trots att värdet kan vara relativt stort synes därför tvisten väl ägnad att handläggas i det förenklade förfarandet. På grund av det anförda förordas att tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet bestäms så att tvist som enbart rör fråga som prövats av reklamationsorgan oavsett värdet skall kunna föras till det förenklade förfarandet. En sådan ordning kräver vissa garantier för att förfarandet i reklamationsorganet är tillfredsställande utformat. Bestämmelsen bör därför gälla endast i fråga om reklamationsorgan som Kungl. Maj:t bestämmer. I första hand är det givetvis allmänna reklamationsnämnden som kommer i fråga.

En situation som bör uppmärksammas i detta sammanhang är att yrkandet ibland kan avse ett obetydligt belopp medan processen i själva verket rör betydligt större värden, t.ex. när i ett skadeståndsmål yrkas ersättning endast för förstörda kläder fastän skadorna i övrigt uppgår till betydande belopp. I en sådan situation torde det i allmänhet vara möjligt för parterna att få till stånd en prövning i det ordinära förfarandet genom att yrkandet anpassas efter värdegränsen. Vidare finns möjlighet att väcka fastställelsealan om skadeståndsskyldigheten i och för sig.

En invändning som kan framföras mot den föreslagna bestämningen av tillämpningsområdet är att rättegångsförfarandet kan påverkas av hur kåranden bestämmer sitt yrkande. Risken att sådana möjligheter skall utnyttjas otillbörligt bör emellertid inte överdrivas. I mera flagranta fall torde ett sådant förfarande kunna beaktas vid fördelningen av ansvaret för rättegångskostnaderna enligt grunderna för bestämmelserna i 18 kap. 3 § RB om parts kostnadsansvar vid onödig rättegång.

Även andra mål där tvisteföremålets värde överstiger den bestämda värdegränsen bör kunna handläggas i förenklad form. Som förutsättning bör emellertid gälla att parterna är ense om detta. Några betänkligheter mot att i detta avseende medge parterna valrätt synes inte föreligga. Rätten bör emellertid ha möjlighet att i undantagsfall avvisa en sådan begäran från parterna, om målet är rättsligt eller utredningsmässigt komplicerat.

Några andra begränsningar i tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet än dem som nu har berörts föreslås inte. Att ett mål är av ovanligt invecklad beskaffenhet eller svårutrett av andra skäl bör alltså inte medföra att det kan föras över till det ordinära förfarandet. Det nya förfarandet torde enligt promemorian kunna utformas så flexibelt att även sådana mål kan handläggas på ett tillfredsställande sätt.

En särskild fråga är om tvister angående mindre värden bör kunna tas undan från det nya förfarandet genom skiljeklausuler. Det är tydligt att en sådan möjlighet skulle kunna i hög grad förringa värdet av den nya ordningen. Skiljeklausuler bör därför inte få hindra att mindre tvister förs till det nya förfarandet.

7.2 Remissyttrandena

Promemorians förslag att endast dispositiva mål skall omfattas av reformen har genomgående godtagits eller lämnats utan erinran. I ett yttrande, det som har avgetts av *Malmö tingsrätt*, uttalas dock sympatier för ett förenklat förfarande i indispositiva mål. Enligt tingsrätten är dessa mål särskilt ägnade för ett sådant förfarande. Tingsrätten anför vidare att gissningsvis 90 % av skillnadsmålen avgörs vid första inställelsen. Även om man beaktar att parternas anlitan av biträde nu verksamt bidrar till denna höga avverkningsprocent, bör man ha anledning räkna med att en på hjälp

från domstolarnas sida baserad handlägningsform skulle leda till fortsatt, hög avverkningstakt vid första inställelsen.

I några yttranden förordas en begränsning till vissa målgrupper inom det dispositiva området eller att vissa målgrupper undantas. *Justitierådet Romanus m.fl.* uttalar sålunda att det med hänsyn till den tveksamhet det ifrågasatta förfarandet inger är naturligt att ställa frågan om det ej kan vara lämpligt att iakttaga viss försiktighet då det gäller att bestämma reformens omfattning. Av promemorian synes kunna utläsas att behov av mindre kostsamt förfarande främst anses påkallat för vad som i promemorian kallas *konsumenttvister*, dvs. tvister mellan näringsidkare och konsument med anledning av försålt gods eller tillhandahållen tjänst; en väsentlig del av dessa antas avse tvister om köp av konsumtionsvaror och hushållskapitalvaror samt reparation av sådana varor. Begränsas reformen till mål av denna typ är att märka att på samma områden finns reklamationsnämnderna och att på sätt i promemorian utvecklats stundom en samordning av förfarandet vid nämnden och handläggningen vid domstolen kan ske och vara till gagn för rättssäkerheten. Antydda förhållanden talar för att reformen bör begränsas till mål av nu angivna typ. Visar sig erfarenheterna goda, är lätt att efter en tid vidga tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet. Även *Ystads tingsrätt* uttalar sympatier för en begränsning till konsumenttvister. *Stockholms tingsrätt* och *Stockholms läns landstings rättshjälpsnämnd* anser att reformen bör begränsas till konsumenttvister i vilka reklamationsorgan avgett utlåtande. *LO* uttalar att organisationen beträffande tvister av *arbetsrättslig karaktär* förbehåller sig rätten att oavsett tvisteföremålets värde ta slutlig ställning sedan anställningstrygghetsutredningen avlämnat sitt betänkande. *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* anser att samtliga *familjerättsliga mål* bör handläggas i ordinär process även om målet är helt dispositivt. Starka sociala skäl talar enligt styrelsens uppfattning obetingat för att mål av denna art, exempelvis jämkning av underhållsbidrag, där ibland utländsk rätt måste tillämpas, skall handläggas i sådana former att garanti ges för en fullgod rättslig prövning. *Finansieringsföretagens förening* anser att *tvister om handelsköp* inte bör omfattas av lagen. *Motorbranschens Riksförbund* och *Handelskammaren i Göteborg* ifrågasätter om *tvister mellan näringsidkare* inte borde uteslutas från tillämpningsområdet.

Förslaget att avgränsningen av tillämpningsområdet i princip skall ske efter en värdegräns tillstyrkes eller lämnas utan erinran av flertalet remissinstanser. Övriga remissinstanser anser i regel att avgränsningsmetoden måste kompletteras med andra regler som ger möjlighet till ytterligare begränsningar. Endast ett litet fåtal ställer sig helt avvisande.

I regel ägnar inte den grupp remissinstanser som i princip godtar en värdegräns denna avgränsningsmetod några närmare kommentarer. *Grossistförbundet* och *Industriförbundet* anför emellertid att metoden

naturligtvis inte går fri från principiella invändningar, oavsett vilken värdegräns som väljs. Sålunda låter sig t.ex. ett tvistemåls betydelse för den enskilde inte omedelbart mätas i pengar. Då någon annan praktiskt användbar metod knappast torde stå till buds, anser de dock att den föreslagna metoden får godtas. Liknande uttalanden görs av *kreditköpskommittén*. Bland dem som ställer sig kritiska till avgränsningsmetoden anför *HD:s ledamöter* att förslaget innebär att tvistemål av vitt skilda slag kommer under förfarandet. Vissa av målen kan vara nog så enkla medan mål av annat slag ställer betydande krav på både parterna och domstolen. Över huvud taget utgör tvisteföremålets värde inte någon mätare på målets svårighetsgrad från utrednings- och bedömningssynpunkt. *Ystads tingsrätt*, som anför liknande synpunkter, framhåller vidare att mål om små värden kan vara mycket besvärliga från utredningssynpunkt och svårbedömda från juridisk synpunkt. Frågan om ett mål skall handläggas i ordinär eller förenklad form bör inte vara beroende enbart av tvisteföremålets värde utan också av målets mer eller mindre komplicerade natur.

Även *Malmö tingsrätt* framhåller att mål om små värden kan vara mycket svårbedömda från juridisk synpunkt. Tingsrätten är medveten om svårigheterna att genom en lagregel sälla ut de okomplicerade mål som passar för det förenklade förfarandet. Om man emellertid inte kan finna någon bättre möjlighet att bestämma tillämpningsområdet för förfarandet än genom en värdegräns på tvisteföremålet, måste enligt tingsrättens mening en regel om en sådan gräns kompletteras med bestämmelser, som ger domstolen möjlighet att till den ordinära processen föra över mål, som enligt domstolens bedömning är av sådan beskaffenhet att de icke lämpligen kan avgöras i det förenklade förfarandet. Parternas uppfattning bör därvid inte vara avgörande utan endast tjäna domstolen till ledning. *Styrelsen för Tornedalens rättshjälpsanstalt* uttalar att i åtskilliga fall skäl synes tala för att processen trots tvisteföremålets ringa värde sker i ordinarie förfarande. En grupp mål som bör nämnas i detta sammanhang är skadeståndsmålen, som ofta kan vara svårbedömda. Förslaget innebär att käranden i dessa mål skall få vissa möjligheter att välja förenklad processform genom att bestämma sitt yrkande på visst sätt. Styrelsen vill även peka på att försäkringsbolagen för närvarande har den praxis att de betalar den skadelidandes biträdeskostnader även i mindre skadeståndsärenden utom rätta. Ett genomförande av förslaget i fråga om skadeståndsmålen befaras inverka på denna praxis. Även i andra fall kan mål om mindre värden gälla sådana principfrågor eller eljest vara av så svårbedömd eller svårutredd art att de bör handläggas i ordinär processform. Styrelsen förordar, att domstolen får möjlighet att, av särskilda skäl av den art som här antytts, bestämma att målet skall handläggas i ordinär process. Det är styrelsens uppfattning att en dylik bestämmanderätt kan anförtros domstolarna utan att syftet med reformen äventyras. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister*

anlägger liknande synpunkter. *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* anser också att många skadeståndsmål kan vara mycket svårbedömda. *Föreningen* anser, att en bestämmelse bör tillkomma, som ger tingsrätt möjlighet att i vissa skadeståndsmål och i andra fall då mål är av särskilt krävande art föreskriva, att nuvarande ordning skall tillämpas. *HD:s ledamöter* anför bl.a. Är målet av invecklad karaktär eller är det av beskaffenhet att ett prejudicerande avgörande från högsta domstolen åsyftas, talar starka skäl för att möjlighet finns att handlägga målet i ordinär väg. Också i det fall att den aktuella tvisten rör ett belopp under gränsen men det tvistiga rättsförhållandet därutöver är av stor ekonomisk räckvidd är det i och för sig befogat med möjlighet till undantag från den obligatoriska regeln. En möjlig lösning synes vara att domstolen på ena partens begäran skall kunna medge handläggning i ordinär väg, om skäl därtill föreligger på grund av särskilda omständigheter.

Beträffande frågan på vilken nivå värdegränsen bör ligga godtas i regel promemorieförslaget om ett halvt basbelopp. I några yttranden ifrågasätts emellertid en *högre värdegräns*. *KO* anför sålunda att bestämmandet av värdegränsen bör ske på sådant sätt att huvuddelen av vardagslivets köptvister kan handläggas enligt det förenklade förfarandet. Med denna utgångspunkt vill *KO* ifrågasätta om inte den föreslagna värdegränsen — hälften av basbeloppet — är alltför låg. Den angivna gränsen medför att ett stort antal tvister som rör dyrbarare kapitalvaror, t.ex. bilar och fritidsbåtar, faller utanför tillämpningsområdet. Enligt *KO:s* erfarenhet förekommer ett betydande antal tvister rörande fel eller brist hos varor av nämnda slag där tvisteföremålets värde överstiger den föreslagna gränsen. Till samma slutsats leder en genomgång av ärendena hos allmänna reklimationsnämnden. Den möjlighet som anvisas i förslaget att efter en prövning av ett reklimationsorgan föra in även tvister som rör högre värden under det förenklade förfarandet är visserligen värdefull, men den är knappast tillräcklig. Det synes därför böra övervägas att höja den övre värdegränsen, förslagsvis till ett basbelopp. *Kreditköpskommittén* anför liknande synpunkter och tillägger att man genom en höjning dessutom minskar risken för att käranden vid de typiska småtvisterna formulerar sina yrkanden så att *RB:s* nuvarande förfarande blir tillämpligt. *Hyresnämnden i Stockholm* föreslår för sin del en höjning till ett helt basbelopp. Enligt nämnden kan även en högre gräns tänkas, exempelvis så att många tvister om bilköp kan föras in under det enklare förfarandet. I promemorian anføres icke något bärande skäl för att sätta gränsen så lågt som föreslagits. Tvärtom torde det vara en stor processekonomisk vinning — allmänt sett och med hänsyn till enskilda — att en förenklad process blir tillgänglig för tvister om betydligt högre värden. Det är de *rättsligt* komplicerade tvisterna som främst bör förbehållas en mera vidlyftig process. Nämnden tillägger att mål som befinnes mindre lämpliga för det förenklade förfarandet bör kunna

hänvisas till vanlig rättegång. Även LR ifrågasätter en höjning av värdegränsen.

En något större grupp remissinstanser förordar i stället en *lägre värdegräns*. *Malmö kommuns rättshjälpsanstalt* anför sålunda att ett halvt basbelopp är ett alldeles för högt belopp för att kunna föras in under begreppet mindre tvistemål. Flertalet av rättshjälpsanstaltens klienter torde anse att en tvist om 3.500 kr. avser ett betydande värde. Vid exempelvis tvist om lönefordran utgör 3.500 kr. 1-2 bruttomånadslöner och vid annan tvist 2-4 nettomånadslöner. En rimlig gräns för rena bagatellmål är enligt styrelsens mening en tiondel av basbeloppet. Den ersättning allmänna reklamationsnämnden förordat i sina yttranden under tiden den 1 januari 1968 — den 15 februari 1971 ligger i genomsnitt på 470 kr. Styrelsen uttalar i detta sammanhang, att rättssäkerheten i en förenklad process självfallet icke kan beräknas bli lika hög som i det ordinära förfarandet. Det är därför nödvändigt att begränsa tillämpningsområdet. *Göteborgs kommuns rättshjälpsanstalt* anför liknande synpunkter och föreslår en värdegräns om 500 kr. med anknytning till basbeloppet. Detta står enligt rättshjälpsanstalten i överensstämmelse med de värdegränser som finns i liknande mål i utlandet. En mycket stor del av vardagslivets tvister skulle därigenom underkastas ett förenklat förfarande samtidigt som tvistemål till högre värden skulle prövas på sedvanligt sätt enligt rättegångsbalken. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* föreslår för sin del en fjärdedel av basbeloppet som lämplig gräns. *Gällivare*, *Luleå* och *Eskilstuna tingsrätter* förordar också en lägre värdegräns. De föreslår, *Gällivare tingsrätt* en fjärdedel av basbeloppet, *Luleå tingsrätt* en sjundedel av basbeloppet och *Eskilstuna tingsrätt* 300 kr.

Förslaget att tvist som enbart rör fråga som prövats av reklamationsorgan oavsett värdet skall kunna föras till det förenklade förfarandet berörs särskilt i ett mindre antal yttranden. Till dem som ställer sig positiva hör bl.a. *KO*, *hyresnämnden i Stockholm*, *några rättshjälpsanstalter* och *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister*. Till den grupp som avstyrker² eller anför kritiska synpunkter på förslaget hör bl.a. *HD:s ledamöter*, *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare*, *Advokatsamfundet*, *Sveriges Grossistförbund* och *Sveriges Industriförbund*. Av dem som ingår i denna grupp anför HD:s ledamöter att räckvidden av bestämmelsen är avhängig av vad reklamationsorganen enligt för dem givna direktiv och därpå grundad praxis tar upp till behandling. Det kan ytterligare framhållas att i tillämpningen svårigheter kan föreligga att avgöra om tvisten *enbart* rör fråga varöver utlåtande avgivits av reklamationsorgan. Sålunda kan tänkas att en köpare vid rätten skildrar felet i varan eller tjänsten på annat sätt än hos reklamationsorganet. Eller också kan han åberopa ett fel utöver vad som gjorts gällande hos reklamationsorganet. På samma sätt kan en säljare vid rätten till sitt fredande åberopa någon omständighet som han ej andragit tidigare. I dylika fall lär tvisten inte kunna anses gälla 'enbart' fråga varöver reklamations-

organet avgivit utlåtande. Detta konstaterande leder i sin tur till reflexionen att det blir lätt för en part som så önskar att undvika att en tvist, avseende högre värde än halva basbeloppet, blir handlagd i den förenklade ordningen. *Advokatsamfundet* påpekar bl.a. att Kungl. Maj:t genom att inrätta nya reklamationsorgan kan utvidga lagens tillämpningsområde. *Sveriges Grossistförbund* och *Sveriges Industriförbund* anför. Som framgår av promemorian torde huvuddelen av konsumenttvisterna komma att avse värden understigande ett halvt basbelopp. Detta innebär också att flertalet fall där förlorande part inte frivilligt följt allmänna reklamationsnämndens rekommendationer kan hänvisas till det förenklade förfarandet. I vissa fall kan dock tvisten ha gällt belopp som överstiger ett halvt basbelopp. Antalet fall då tvisten gäller högre belopp och samtidigt rekommendationen ej efterföljts bör emellertid vara ytterst litet. Det föreslagna förfarandet har dock ställts till förfogande även för dessa fall. I och för sig har vi förståelse för de motiv som ligger bakom detta, men vi ställer oss dock av principiella skäl tveksamma till att denna regel införes, bl.a. därför att den torde minska möjligheten att vidga nämndens verksamhetsområde. Den föreslagna regeln kunde möjligen accepteras om den kompletterades med ett särskilt 'tak' t.ex. två basbelopp. Genomförs förslaget i denna del med eller utan tak måste det under alla förhållanden krävas garantier för att förfarandet i reklamationsorganen blir väsentligen noggrannare utformat än hittills och för att utredningsmässiga eller rättsliga komplikationer inte föreligger.

I fråga om mål som i realiteten rör ett högre värde än som framgår av yrkandena erinrar *hovrätten för Övre Norrland* om den i promemorian anvisade utvägen att anpassa yrkandena efter värdegränsen. Hovrätten finner denna lösning olämplig. Det kan inte vara någon fördel att rättegången belastas med yrkanden som parterna egentligen inte önskar dra under domstols prövning i det förevarande sammanhanget. En mellandom om skadeståndsskyldigheten eller en deldom torde inte böra komma i fråga. Promemorian nämner också möjligheten till fastställelse talan om skadeståndsskyldigheten i och för sig. Inte heller detta verkar särskilt tilltalande. Hovrätten anser det nu diskuterade fallet utgöra ett typexempel på fall, där ett mål rörande lågt värde bör kunna handläggas i det ordinära förfarandet. Fallet utgör en viss parallell till vad som åsyftades i 30 kap. 13 § andra punkten äldre RB, vilken öppnade möjlighet till fullföljdstillstånd vid värde under summa revisibilis, när parten visade, att talans fullföljande för honom skulle ha synnerlig betydelse utöver det mål, varom vore fråga. Även andra remissinstanser förordar att det ordinära förfarandet får anlitas i de fall som berörs av hovrätten. Till denna grupp hör bl.a. *HD:s ledamöter*, *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare*, *TCO*, *Svenska Försäkringsbolags Riksförbund* och *Folksam*.

Förslaget att mål där tvisteföremålets värde överstiger värdegränsen skall få handläggas i förenklad form om parterna är ense om detta har i

allmänhet godtagits vid remissbehandlingen. Några få remissinstanser ställer sig dock avvisande till förslaget. En av dessa, *Malmö tingsrätt*, anför som skäl för sin ståndpunkt att bestämmelserna i RB om huvudförhandling i förenklad form i tillräcklig grad tillgodoser behovet.

I flera yttranden förordas att mål som rör värde under värdegränsen skall kunna avgöras i ordinärt förfarande om parterna begär det. Till dem som förordar detta hör *hovrätten för Övre Norrland*, som anför. Promemorian avvisar möjligheten att tillåta prövning i ordinär process av en tvist som rör mindre värde, även när parterna är ense om att få saken handlagd på detta sätt. Promemorians argumentering därvidlag synes alltför snålt snegla på att kostnaderna för det allmänna skall hållas nere så mycket som möjligt. Det är dock en primär samhällsuppgift att tillhandahålla medborgarna en god rättskipning. Enligt hovrättens mening bör rätten få bifalla parternas gemensamma önskan i ett sådant fall, om rätten finner att tvisten icke lämpligen bör slitas enligt de enklare reglerna. Helst bör man gå ett steg längre och låta rätten använda det ordinära förfarandet, om den ena parten begär det och rätten finner det ordinära förfarandet uppenbart lämpligare. I sammanhanget kan framhållas, att för många människor i vårt land utgör fortfarande 3.650 kr — dvs. det nuvarande halva basbeloppet — ett högt belopp. Liknande synpunkter anför av *Malmö tingsrätt*. *Advokatsamfundet* anför att möjlighet till val endast skulle kunna verka fördyrande genom eventuellt förordnande av biträde. Fördyringen bör inte utgöra hinder mot valmöjlighet i en situation där parterna genom överenskommelse, vilket hindrar ekonomiskt övergrepp, önskar att tvisten avgörs i kvalificerad rättegång med dess möjligheter till bl.a. fullföljdsrätt. Då parterna själva bär sina rättegångskostnader, bör valmöjligheten vara självklar, och eventuella problem beträffande allmänna rättshjälpskostnader bör kunna bemästras genom föreskrifter i rättshjälpslagen. Av det statistiska materialet i promemorian framgår att 46 procent av alla bagatellmål, dvs. ungefär hälften, gäller tvister med näringsidkare som både kående och svarande. I dessa fall kan man a priori förutsätta att båda parter är ekonomiskt någorlunda jämstarka. Detta tyder på att behov finns av en sådan prorogationsregel. *LO* framför tanken att i vissa fall — för att tillgodose prejudikatbehoven — låta parterna i samråd med domstolen få målet handlagt i ordinär väg. *TCO* anför följande. Efter vad som framgår av promemorian skall det vara tillåtet för parterna att — sedan tvist uppstått — överenskomma att tvisten skall avgöras av skiljemän. Enligt *TCO*:s uppfattning bör det på samma sätt och under samma förutsättningar vara möjligt för parterna att anlita det ordinära rättegångsförfarandet. I vart fall bör denna möjlighet stå öppen i mål som rör anställningsförhållanden och som normalt handläggs av fackliga organisationer på arbetsgivar- och arbetstagar sidan. De skäl som i promemorian anförts för införande av ett förenklat rättegångsförfarande gör sig nämligen inte gällande i dessa fall.

Ingendera av parterna befinner sig i ett underläge gentemot den andra parten utan har ekonomiska och övriga förutsättningar att hävda sina intressen. Någon fördyring blir det heller inte, eftersom organisationerna normalt ger gratis rättshjälp åt sina medlemmar och dessutom oftast inte yrkar några rättegångskostnader gentemot motparten. Ytterligare ett skäl som talar för organisationens förslag är att dessa mål ofta är principiellt viktiga frågor för parterna trots att det i det enskilda fallet är tvist om ett lågt belopp. Även *HD:s ledamöter*, *SACO* och *handelskammaren i Göteborg* anser att mål om mindre värden bör få handläggas ordinärt om parterna är ense om det.

Den i promemorian föreslagna regeln om förbud att åberopa skiljeklausuler godtas eller lämnas utan erinran i flertalet remissvar. Från några håll förordas emellertid jämkningar i regeln och några remissinstanser ställer sig avvisande.

Bland de remissinstanser som godtar regeln uttalar *köplagsutredningen*, att den finner förslaget att skiljeklausuler inte skall utgöra rättegångshinder vid de mindre tvistemålen vara välbetänkt. Möjligheten till skiljeförfarande torde, som påvisas i promemorian, sakna praktiskt värde för de mindre tvistemålens del. Däremot finns det anledning anta att existensen av skiljeklausul ibland användes som ett otillbörligt påtryckningsmedel för att förmå den enskilde till rättseftergift. *LR* anför att övervägande skäl synes tala för att skiljeklausuler ej bör utgöra hinder för att bringa tvister under det nya förfarandet. *SHIO* ställer sig principiellt något tveksam inför bestämmelsen. Visserligen torde man kunna konstatera att tvister i entreprenadfrågor, när de ligger inom de värden som faller inom den nya lagstiftningen, i allmänhet löses genom förlikning. Skiljemannaförfarande kommer, bl.a. med hänsyn till kostnaderna, ofta inte till användning annat än om tvisten gäller mera betydande belopp. Skiljemannaklausulerna rymmer inom sig dock även andra värden. Skiljemannaklausulerna är vanliga exempelvis på byggnadsområdet där det kan förutsättas att eventuella tvister för sin lösning behöver inte enbart juridisk utan även ingående materiell bedömning. Genom att den föreslagna lagstiftningen tar över skiljemannaklausuler förlorar parterna de möjligheter till sakkunnig bedömning som ligger inom skiljemannaförfarandet. De nackdelar som följer härmed kompenseras dock därigenom att domstolarna skall ha rätt att kalla sakkunnig och att ersättning till sakkunnig, som rätten förordnar, skall utgå av allmänna medel och stanna på statsverket. Med hänsyn härtill och med tanke på den begränsning som enligt lagförslaget gäller beträffande tvisteföremålens värde accepterar *SHIO* dock det framlagda förslaget. Organisationen understryker emellertid att domstolarna icke får tveka att på begäran av part inkalla sakkunnig, speciellt när det gäller bedömning av komplicerade tekniska frågor. En liberal inställning till inkallande av sakkunnig är speciellt motiverad med tanke på att domstolarna skall arbeta som enmansdomstolar.

Till dem som förordar jämkningar i regeln hör *LO*, *SAF*, *AFA* och *KPA*. *LO* biträder principiellt att förbehåll om skiljedom inte skall vara gällande. Självfallet skall dock skiljeklausuler i kollektivavtal vara giltiga, något som följer redan av reglerna för arbetsdomstolens behörighet. I fråga om skiljeklausuler i övrigt i arbetsavtal vill *LO* ansluta sig till det remissyttrande som avgivits i ärendet av *AFA*. *SAF* framhåller att skiljeklausuler baserade på kollektivavtal inte berörs direkt i promemorian. Föreningen anser under alla förhållanden att en eventuell lagstiftning ej skall beröra arbetsmarknadens skiljenämnder. Bakom dessa nämnder står de enskildas organisationer och det vore oacceptabelt om nämndernas avgöranden skulle plötsligt underkännas. Det finns ett stort antal permanenta skiljenämnder på den privata arbetsmarknaden. Arbetsmarknadsparternas beslut att inrätta dessa nämnder är välgrundade. Parterna har således funnit det vara av vikt att säkerställa kontinuiteten och likformigheten i olika avgöranden rörande enahanda slag av tvister. Härtill kommer att parterna genom sina representanter, vilka som regel är specialister på ifrågavarande område, kan delta i nämndernas avgöranden. Det sistnämnda är betydelsefullt även av den anledningen att parterna kan tillförsäkra sig om att deras intentioner vid avtalsuppgörelserna blir beaktade. De syften som ligger bakom inrättandet av de permanenta skiljenämnderna kan ej tillgodoses inom ramen för det allmänna domstolsförfarandet. Det vore därför synnerligen olyckligt om nämnderna ej tilläts fungera på det sätt som de avtalsslutande parterna avsett. *AFA* anför bl.a. Förmånen av fri tjänstegrupplivförsäkring utgör enligt kollektivavtalen på den svenska arbetsmarknaden en i dessa avtal ingående löneförmån. Vad beträffar *LO*:s sektor av den privata arbetsmarknaden samt statens, kommunernas och kooperationens områden är tjänstegrupplivförsäkringsförmånen i allt väsentligt enhetligt utformad. Gemensamt för dessa försäkringsområden är sålunda bland annat, att tvist om tolkningen eller tillämpningen av försäkringsbestämmelserna skall — oavsett tvistemålets ekonomiska omfattning — lösas genom skiljeförfarande. Detsamma gäller tvistemål om den i kollektivavtalen för *LO*:s sektor av den privata arbetsmarknaden stipulerade avgångsbidragsförsäkringen. De arbetsmarknadsparter, som avtalat om här angivna tjänstegruppförsäkringar, har av flera skäl funnit skiljeklausul vara en väsentlig del av försäkringsskyddet och därvid ansett det erforderligt att skiljenämnderna skall vara permanenta. Först och främst har det nämligen befunnits angeläget att kontinuitet och likformighet i olika domslut rörande enahanda slag av tvistemål säkerställs. I annat fall skulle man i mål av ifrågavarande natur löpa risken, att domsutfallet kunde komma att variera alltefter domstolens tillfälliga sammansättning, i all synnerhet i de fall där en arbiträr prövning ifrågakommer. Men arbetsmarknadsparterna har också önskat att bli satta i tillfälle att tillse, att vid ett domsavgörande beaktas de intentioner, som man haft med införandet av såväl

tjänstegruppliv- som avgångsbidragsförsäkringarna vid träffandet av de centrala avtalsuppgörelserna om desamma. Det har icke befunnits godtagbart att försäkringsvillkoren och därmed de kollektivavtal, på vilka dessa grundas, eventuellt skulle kunna ges annan tolkning och tillämpning än de kollektivavtalslutande parterna avsett. Det har i den inom justitiedepartementet upprättade promemorian förutsatts att mål, för vilka särskilda bestämmelser finns om rättens sammansättning, skall falla utanför det föreslagna nya domstolsförfarandet. Vad beträffar tvistemål om rätt till dödsfallsersättning eller avgångsbidrag på grund av tjänstegruppförsäkring är dessa mål, helt oavsett tvistens ekonomiska omfattning, för sitt rätta avgörande i hög grad beroende av den tillämpning och praxis, som under tjänstegruppförsäkringens hittillsvarande tillvaro vuxit fram. De arbetsrättsliga förhållandena, som särskilt på den privata arbetsmarknaden är mycket varierande, har i många fall gjort försäkringsbestämmelserna invecklade. Dessa omständigheter har lett till att de skiljenämnder, som såväl inom statens, kommunernas och kooperationens områden som inom LO:s sektor av den privata arbetsmarknaden har att lösa tvister om rätt till dödsfallsersättning eller avgångsbidrag, måst sammansättas med i särskilt arbetsrättsliga frågor sakkunniga skiljemän. Det skulle med hänsyn till att försäkringsbeloppen i åtskilliga fall understiger värdet av ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring — så är alltid fallet med dödsfallsersättningar i form av begravningshjälp om 3.000 kr. och oftast i fråga om avgångsbidrag med A-belopp — kunna bli ett stort antal försäkringsmål, som formellt skulle komma in under det nya domstolsförfarandet. Lägges här till mål om sjukersättning enligt den nya AGS-försäkringen och mål om särskild tilläggspension för arbetare enligt den nya STP-försäkringen, vilka mål enligt de för dessa försäkringar normerande kollektivavtalen skall avgöras av på särskilt sätt sammansatta skiljenämnder, kan antalet försäkringsmål av speciell karaktär, vilka skulle komma att inordnas under det nya förfarandet, bli mycket betydande. Det skulle emellertid vara ytterst olyckligt om utfallet av en rättstvist skulle skifta enbart alltefter huruvida domstolsförfarande ifrågakom eller tidigare föreskrivet skiljeförfarande genom permanent skiljenämnd alltjämt skulle äga rum. Det föreslagna nya domstolsförfarandet har motiverats bl.a. med tanken, att kostnaderna i förfarandet icke bör vara högre än att det blir möjligt och rimligt för en kärandepart att göra sin rätt gällande även när tvisten gäller ett mindre värde. Vad beträffar kostnaderna för skiljeförfarande inom AFA-försäkringen innehåller 52 § i AFA:s försäkringsvillkor bestämmelser härom, vilka gör att ingen rättssökande av kostnadsskäl behöver dra sig för att hos skiljenämnd överklaga AFA:s beslut i dödsfallsersättnings- eller avgångsbidragsärende. I praktiken har det ej heller under de hittills gångna åren av AFA-försäkringens tillvaro i något fall förekommit, att i skiljedom inom AFA:s område en klagande ålagts betala några kostnader. Kostna-

derna för skiljenämndens verksamhet och AFA:s rättegångskostnader har i förekommande fall alltid brutits av AFA. Ehuru AFA endast har direkt anledning att uttala sig om nödvändigheten att skiljeavtalsklausuler, som grundas på avtal om tjänstegruppförsäkring, lämnas orubbade vid en eventuell ny rättegångslagstiftning, vill AFA i sammanhanget dock också erinra om att dylika klausuler även ingår i vissa kollektivavtal och att permanenta skiljenämnder i åtskilliga sådana fall ansetts erforderliga för erhållande av en sakkunnig och under avtalsparternas gemensamma kontroll stående tvistemålslösning. Det kan därför knappast vara ändamålsenligt att allmänt arbetsrättsliga frågor överhuvudtaget inordnas under det ifrågasatta nya domstolsförfarandet. KPA lämnar en ingående redogörelse för den kommunala tjänstegrupplivförsäkringen. Av redogörelsen framgår bl.a. att tvister angående försäkringen täcks av en skiljenämndsklausul. På i huvudsak samma skäl som AFA anför i sitt yttrande avstyrker KPA bestämt att det föreslagna förbudet utformas så generellt att klausulen sätts ur kraft.

Bland dem som ställer sig avvisande till promemorieförslaget anför *Sveriges Grossistförbund* och *Sveriges Industriförbund*. Organisationerna anser att den föreslagna regeln om ogiltighet av skiljeklausuler är olämplig. När det gäller avtal mellan näringsidkare och konsument kan skiljeklausuler vara otillbörliga. I de fall då användningen av skiljeklausuler missbrukas finns dock möjligheter att ingripa enligt lagen om förbud mot otillbörliga avtalsvillkor. I andra fall där skiljeklausulen är till fördel för både näringsidkare och konsument är de naturligtvis tillbörliga. Detta torde exempelvis gälla en hänvisning i garantier och standardavtal om att tvist i första hand skall handläggas av allmän reklamationsnämnd. När det gäller avtal mellan näringsidkare saknar ogiltighetsregeln helt berättigande. Vi motsätter oss bestämt att tvingande lagbestämmelser införs som inte motsvaras av något behov. I överensstämmelse med promemorian kunde visserligen invändas att skadan av den föreslagna regeln skulle vara liten därför att antalet skiljeavgöranden beträffande tvister om mindre värden är obetydligt. Det kan dock häremot invändas att antalet påbörjade skiljeavgöranden torde vara fler än vad som framkommit i den i promemorian åberopade utredningen och att det är olämpligt att lägga hinder i vägen för en framtida utveckling av skiljeförfarandet. Till dem som avstyrker promemorieförslaget hör också *Norrtälje tingsrätt*, *Finansieringsföretagens förening* och *Motorbranschens Riksförbund*.

8 Allmänt om rättegången

8.1 Promemorian

Vad man enligt promemorian i första hand bör inrikta sig på är att åstadkomma ett förenklat förfarande där parterna kan föra sin talan utan

hjälp av juridiskt biträde. För att detta syfte skall kunna nås bör förfarandet göras så enkelt att parten i princip bara har att lägga fram sin berättelse för rätten. I många fall är det enklaste och billigaste sättet givetvis ett skriftligt förfarande. I det förenklade förfarandet bör också skriftlighet kunna få större utrymme än i den ordinära processen. Även i det förenklade förfarandet bör dock av rättssäkerhetsskäl avgörandet regelmässigt träffas på grundval av vad som har förekommit vid muntlig förhandling. För att erhålla en snabb och billig handläggning är det emellertid av största vikt att det stora flertalet mål kan avgöras vid ett enda sammanträde och att uppskov för ytterligare bevisning eller argumentering undviks i största utsträckning. Den i RB genomförda principiella uppdelningen av handläggningen i en särskild förberedelse och en huvudförhandling synes inte böra upprätthållas i det nya förfarandet. Det är givetvis angeläget att domstolens utredande och dess prövande funktioner hålls isär även i det förenklade förfarandet. En utformning av det förenklade förfarandet med utgångspunkt från en sådan uppdelning skulle motverka strävandena att nedbringa kostnaderna.

Även i det förenklade förfarandet bör *muntlig handläggning* vara huvudregel. Utrymmet för skriftligt förfarande bör emellertid vidgas. Om det är lämpligt bör dom även i tvistiga mål kunna meddelas på enbart skriftligt material, dvs. ansökan, skriftligt svaromål och eventuellt ytterligare skriftväxling. Enbart *skriftlig handläggning* bör närmast komma i fråga då saksammanhanget är ostridigt och endast rättsfrågan skall prövas. Vidare bör övergång kunna ske från muntligt till skriftligt förfarande. Om målet skall kunna avgöras vid första sammanträdet torde det i allmänhet vara nödvändigt att först infordra skriftligt eller muntligt yttrande och sedan utsätta målet till sammanträde. Domstolarna bör ges stor frihet att använda sig av det förfarande som i det enskilda fallet framstår som lämpligast. Möjligheten till skriftlig handläggning i tingsrätt bör användas med försiktighet. Ett sådant förfarande kan ta lång tid och många människor kan finna det förenat med stora svårigheter att i skrift framföra sina synpunkter till domstolen.

När muntlig handläggning skall äga rum är det av största vikt främst från kostnadssynpunkt att endast ett sammanträde hålls. Om det skulle bli vanligt med två eller flera sammanträden, skulle ändamålet med reformen i stor utsträckning förfelas. Uppskov för bevisning eller ytterligare argumentering bör alltså i regel inte komma i fråga. Från nu angivna utgångspunkter bör den nuvarande uppdelningen av handläggningen på förberedelse och huvudförhandling inte upprätthållas.

I fråga om rättegångens materiella sida gäller enligt RB den s.k. dispositionsprincipen för de dispositiva målen. Principen innebär att rätten inte får döma över annat eller mera än vad part har yrkat och att domen inte får

grundas på andra rättsfakta än part åberopat. Vidare är parts erkännande bindande för rätten och domstolen får endast ta upp vittnesbevisning på framställning av part. Vid svarandens medgivande skall käromålet utan vidare bifallas. Slutligen gäller att parts utevaro leder till tredskodom.

Dispositionsprincipen synes böra gälla även i det förenklade förfarandet. Det kan knappast komma i fråga annat än att parten även här i sista hand får rätt att bestämma över vilka faktiska omständigheter som han vill dra in i målet.

Enligt 17 kap. 2 § RB skall dom, om huvudförhandling ägt rum, grundas på vad som har förekommit vid förhandlingen. Bestämmelsen, som ger uttryck för den s.k. omedelbarhetsprincipen, innebär att material från förberedelsen får läggas till grund för domen bara om det åberopats vid huvudförhandlingen. Då mål avgörs utan huvudförhandling, skall domen enligt samma paragraf grundas på vad handlingarna innehåller och i övrigt förekommit i målet.

Av det föregående framgår att huvudförhandling inte är avsedd att förekomma i tingsrätt i det förenklade förfarandet. Oavsett om tvist råder eller ej kan målen avgöras inte bara i samband med sammanträde utan också efter helt eller delvis skriftligt förfarande. Från dessa utgångspunkter bör i allmänhet gälla att dom som har meddelats i samband med sammanträde skall grundas på vad som har förekommit vid sammanträdet. Något förbud att ta hänsyn även till annat material bör emellertid inte råda. Ett sådant förbud skulle i en del fall kunna leda till en onödigt omständlig handläggning. Har dom meddelats utan samband med förhandling, bör RB:s principer angående dom i mål som avgörs utan huvudförhandling gälla.

En stor del av målen i det nya förfarandet torde som förut anförts bli konsumentmål. I sådana mål uppkommer ofta behov av sakkunnigbevisning, t.ex. för att klarlägga om det varit fel på en telefonsapparat, ett kylskåp etc. Även i andra mål kan naturligtvis sakkunnigbevisning behövas. Sådan bevisning föranleder i allmänhet tämligen stora kostnader. På samma sätt som gäller kostnaden för juridiskt biträde är det särskilt angeläget att åtgärder vidtas beträffande kostnaden för sakkunnigbevisning, så att den enskilde inte på grund av kostnaderna avskräcks från process. Den mest ändamålsenliga lösningen torde vara att ersättningen till den sakkunnige utgår av allmänna medel och i princip får stanna på statsverket. En sådan ordning medför givetvis att domstolen bör avgöra om sakkunnigbevisning skall föras in i processen och i vilka former detta bör ske. En förutsättning för att ersättningen skall utgå av allmänna medel bör sålunda vara att rätten har förordnat om sakkunnigbevisningen. Privat sakkunnig bör parten själv få betala. Kostnaden för privat sakkunnig bör inte vara ersättningsgill.

Vissa möjligheter finns att begränsa statsverkets kostnader för sakkunnigbevisning enligt den angivna ordningen. Inom allmänna reklamationsnämndens kansli finns viss teknisk expertis. Genom ledamöterna i

nämnden tillförs vidare nämnden teknisk sakkunskap. I många konsumentmål skulle det vara av stort värde för domstolen att kunna begära sakkunnigutlåtande från allmänna reklamationsnämnden. Även andra statliga myndigheter, institutioner och företag bör kunna utnyttjas för sakkunniguppdrag.

8.2 Remissyttrandena

Några remissinstanser gör allmänt kritiska uttalanden beträffande det föreslagna förfarandet. *Justitierådet Romanus m.fl.* anför sålunda bl.a. Enligt förslaget skall förfarandet i det inledande avsnittet vara enkelt och formlost. Några garantier kan ej sägas föreligga för att målet inför det sammanträde som regelmässigt skall hållas är så berett att det då kan med tillbörlig grad av säkerhet omedelbart avgöras. Så framstår som antagligt, att fram till sammanträdet ofta sådan oklarhet om tvisteläget kommer att råda att exempelvis i och för sig önskvärd bevisning icke är tillgänglig. Om i enlighet med intentionerna i förslaget likväl endast ett sammanträde hålles, kommer avgörandet att grundas på antingen bevisbörderegler eller lösa antaganden om hur sakförhållandena är. Uppskjutes åter saken kan väl nu antydda olägenheter begränsas, men samtidigt stiger såväl parternas som det allmännas kostnader. Anmärkas kan att enligt promemorian ett lämpligt förfarande ofta kan vara att efter sammanträdet bevisning införskaffas genom inhämtande av skriftligt yttrande från reklamationsnämnd eller sakkunnigt organ, varefter parterna skulle beredas tillfälle att skriftligen yttra sig över detsamma. Frånsett det förhållandet att — såsom uttalas på annat håll i promemorian — många enskilda parter har svårigheter att i skrift framföra sina synpunkter, innebär förslaget på denna punkt ett betydande avsteg från den omedelbarhet och koncentration som präglar det ordinära rättegångsförfarandet. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anför. En huvudpunkt vid den senaste rättegångsreformen var att ordna förfarandet på sådant sätt att domstolarna skulle kunna tillämpa en i princip fri bevisprövning. De regler som finns om förberedelse av mål, innan detta företages i ett sammanhang till huvudförhandling, och de regler som finns om muntlighet i handläggningen och om formerna för framförandet av bevisningen har till syfte att möjliggöra en fri bevisbedömning. Förslaget gör nu av kostnadsskäl mycket väsentliga nedskärningar av dessa regler. Hur detta kan väntas inverka på rättskipningen klargöres icke. Risker är emellertid att domstolarna i oklara och svårutredda mål, som de tvingas avgöra efter ett summariskt förfarande, kommer att se sig nödsakade att överge den fria bevisbedömningen och i ökad omfattning falla tillbaka på mera formella bevisbörderegler. Reformen skulle härigenom kunna innebära ett beklagligt steg tillbaka.

De remissinstanser som särskilt tar upp frågan om muntlighet eller

skriftlighet i förfarandet anser i regel att muntlig handläggning bör vara huvudregeln. Enligt KO:s erfarenhet anser sålunda många människor att det är svårt att avfatta skrivelser till myndigheter. Man anser uppgiften alltför krånglig och har ofta föreställningen att sådana skrivelser måste uppfylla vissa bestämda formkrav för att överhuvudtaget beaktas av myndigheterna. Mot den bakgrunden anser KO det angeläget att det förenklade förfarandet görs så lite formbundet som möjligt och att förfarandet i stor utsträckning kommer att bygga på muntlighet. Uttalanden som går ut på att muntlighet bör eftersträvas görs också av bl.a. *ett par tingsrätter, Advokatsamfundet, en rättshjälpsanstalt och LO.*

Grossistförbundet och Industriförbundet anför att domstolen vid valet mellan skriftlig och muntlig handläggning bör ha stor frihet i det enskilda fallet. Enligt *konsumentrådets* mening bör konsumenten ha rätt att välja huruvida handläggningen skall vara skriftlig eller muntlig. För den enskilde konsumenten kan det ibland medföra stora obehag, kostnader och besvär att personligen inställa sig inför domstol. Undantag från konsumentens valrätt bör ske endast om domstolen finner synnerliga skäl föreligga. I ärenden, som ej kunnat avgöras av reklamationsnämnden i brist på muntlig bevisning o.dyl., bör givetvis domstolen kunna tillämpa det förfarande som bedömes som erforderligt. *Länsstyrelsen i Stockholms län* anser det angeläget att handläggningen i så stor utsträckning som möjligt är skriftlig och att muntlig handläggning förekommer endast om part begär det eller det är erforderligt för utredningen i målet. Frekvensen av de muntliga förhandlingarna kan antas få utslagsgivande betydelse för domstolarnas kapacitet och personalbehov. Med hänsyn till att det gäller att för de mindre tvistemålen åstadkomma ett praktiskt fungerande och processekonomiskt godtagbart förfarande borde någon vägande invändning inte kunna göras mot att muntlighetsprincipen begränsas på angivet sätt.

Förslaget att *ersättning till sakkunnig* skall utgå av allmänna medel och stanna på statsverket tillstyrks eller lämnas utan erinran av alla remissinstanserna. *Malmö tingsrätt* framhåller dock att regeln inte bör vara undantagslös. Om exempelvis en konsument vinner ett mål mot en näringsidkare, vari sakkunnig besiktigat det föremål varom tvisten rört sig, finns det ingen anledning att inte näringsidkaren skall betala tillbaka statsverkets kostnad för den sakkunnige. Om skäl är därtill, bör rätten därför kunna förordna att part skall återgälda vad som utgått i ersättning till sakkunnig.

9 Domstolens processledning

9.1 Promemorian

Tidigare har sagts att målsättningen är att åstadkomma ett förenklat förfarande där parterna kan föra sin talan utan hjälp av juridiskt biträde. De

krav som f.n. ställs på parterna i fråga om hur de skall lägga fram sin sak måste med denna målsättning göras mindre stränga. För att domstolen ändå skall kunna få ett tillfredsställande underlag för en snabb och säker handläggning måste den i betydligt högre grad än nu bistå parterna på olika sätt. Kravet på bistånd från rättens sida kan bli aktuellt redan vid målens anhängiggörande men också senare under målens handläggning kan parterna behöva hjälp. Särskilda åtgärder bör vidtas för att underlätta för käranden att sätta upp sin stämningsansökan på ett riktigt sätt. Särskilda formulär bör kunna användas. Sådana formulär förekommer vid de amerikanska bagatellmålsdomstolarna och en ordning med detaljerade formulär finns redan vid allmänna reklamationsnämnden.

Är den insända ansökningen bristfällig bör domstolen vara aktiv på olika sätt. Rätten bör skriftligen eller per telefon kunna bistå parten med att avhjälpa bristerna. Om det är lämpligt bör emellertid parten också kunna kallas till domstolen för att få hjälp med ansökan. Underlåter parten att efter erhållen hjälp rätta till bristerna bör han få ett formellt föreläggande att göra det. Leder inte heller detta till avsett resultat, bör ansökan kunna avvisas, om bristerna är så allvarliga att ansökan är otjänlig som grund för handläggning.

En sökande bör ha möjlighet att direkt vända sig till domstolen och av denna få hjälp med att upprätta en ansökan. Sedan käranden har lagt fram sin berättelse för en tjänsteman vid domstolen, bör denne sätta upp en ansökan. Tjänstemannen bör också kunna ge sökanden vissa allmänna anvisningar i fråga om grunder och bevisning. Som förut nämnts bör förfarandet i allmänhet inledas med att svaranden föreläggs att inkomma med skriftligt eller muntligt yttrande. Syftet med föreläggandet skall vara att förmå svaranden att klargöra sin ståndpunkt i målet och ange sin bevisning. Även när det gäller svaranden bör domstolen biträda med råd och anvisningar skriftligen eller per telefon. Tjänsteman som har bistått part med upprättande av ansökan eller svaromål bör inte handlägga målet i fortsättningen.

Den hjälp eller det bistånd som enligt det föregående bör lämnas åt parterna bör självfallet inte gå så långt som till någon omfattande rådgivningsverksamhet. Biståndet bör begränsas till hjälp med att upprätta ansökan — dvs. att fylla i ett standardformulär — eller yttrande och vägledning beträffande grunder och bevisning. Om parten inte vet vilken ståndpunkt han skall inta eller om saksammanhanget är komplicerat, bör han hänvisas till privatpraktiserande jurist eller allmänna advokatbyrån för konsultation. Att han därvid i vissa fall bör kunna erhålla allmän rättshjälp berörs i det följande.

De grundläggande bestämmelserna om rättens materiella processledning finns i 42 kap. 8 § andra stycket och 43 kap. 4 § RB. Enligt den förstnämnda bestämmelsen gäller att rätten skall verka för att parterna vid förberedelsen

anger allt som de vill åberopa i målet. Den skall genom frågor och erinringar försöka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar. I 43 kap. 4 §, som reglerar processledningen vid huvudförhandling, föreskrivs att rätten skall se till att målet blir uttömmande behandlat. Vidare gäller enligt bestämmelsen, liksom enligt 42 kap. 8 §, att rätten genom frågor och erinringar bör försöka avhjälpa otydlighet och ofullständighet i parternas uttalanden.

Enligt förarbetena till 43 kap. 4 § måste rätten, särskilt i rättegång där parterna själva för sin talan, ha befogenhet att inverka på processmaterialets gestaltning. Det åligger sålunda rätten att genom frågor till parterna söka klargöra vad som är tvistigt mellan dem och vilka grunder de vill anföra. Härvid kan rätten i viss utsträckning komma att föranleda parterna att åberopa omständigheter som tidigare har förbigåtts. Rätten måste dock härvid iaktta stor försiktighet, så att den inte ens får sken av att ta parti för den ena parten (SOU 1938:44 s. 445, jfr prop. 1971:45 s. 102). Bestämmelsen i 42 kap. 8 § andra stycket tillkom genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1971. Dessförinnan tillämpades 43 kap. 4 § analogt vid förberedelsen. Vid tillkomsten av den nya bestämmelsen uttalades bl.a. att det bedömdes värdefullt med en uttrycklig bestämmelse som föreskriver aktiv materiell processledning vid förberedelsen. Den materiella processledningen vid förberedelsen skulle också i fortsättningen utövas med försiktighet och fick inte medföra åsidosättande av principen om parternas frihet att disponera över processmaterialet. Någon ändring av vad som gällde i fråga om innebörden av den materiella processledningen avsågs inte (prop. 1971:45 s. 102).

Det är tydligt att de nämnda bestämmelserna om den materiella processledningen ger tämligen begränsade möjligheter att bistå parterna. Såvitt gäller parternas *yrkanden och medgivanden* synes emellertid nuvarande ordning i stort sett tillfredsställande även för det förenklade förfarandet. Eftersom förfarandet endast skall avse mindre tvister torde det i regel inte vålla några svårigheter för kändanden att bestämma sitt yrkande eller för kändanden eller svaranden att ta ställning till om ett framställt yrkande bör efterges eller medges. I allmänhet bör alltså parternas ståndpunkter godtas. Om ståndpunkterna skulle framstå som mindre rimliga, bör rätten emellertid vara oförhindrad att genom frågor förvissa sig om att parterna är klara över vad deras ståndpunkter leder till och bereda dem tillfälle att ändra ståndpunkterna. Det är givet att parterna också bör kunna animeras att ändra ståndpunkt så att förlikning kan komma till stånd. Dessa allmänna riktlinjer torde i huvudsak överensstämma med gällande ordning.

Beträffande omständigheter som har omedelbar betydelse för utgången (*rättsfakta*) synes de nuvarande möjligheterna till materiell processledning alltför begränsade för det förenklade förfarandet. Som tidigare har berörts kan det vara förenat med betydande svårigheter att överblicka och lägga

fram de relevanta omständigheterna i ett mål. Det kan därför inträffa att part underlåter att åberopa omständighet som är till hans förmån. Dessa svårigheter accentueras ju mera invecklat ett mål är och ju mer komplicerad den civilrättsliga lagstiftning är som skall tillämpas på det omtvistade förhållandet. I sistnämnda hänseende kan man särskilt peka på köplagen vars bestämmelser ju f.n. gäller för flertalet konsumenttvister. Mot denna bakgrund torde det vara tydligt att det förenklade förfarandet, såvitt gäller omständigheter av omedelbar betydelse för utgången i målet, måste innefatta en i viss mån utredande verksamhet från domstolens sida, om inte möjligheten för part att själv föra sin talan skall bli tämligen illusorisk. Domaren bör kunna gå längre än till att försöka avhjälpa ofullständighet eller otydlighet. Genom frågor till parterna bör han kunna efterforska om det finns någon omständighet av avgörande betydelse som inte har berörts i målet. Skulle så vara fallet, bör han direkt påpeka detta för parten. En sådan efterforskning får dock ske med försiktighet så att den inte leder till att förfarandet blir tungrott och vidlyftigt.

Enligt gällande ordning ankommer de på parterna att sörja för *bevisningen*. Rätten kan också, om det anses erforderligt, självantala om bevisning. I dispositiva mål får dock rätten inte utan framställning av part höra vittne, som inte förut har hörts på parts begäran, eller meddela föreläggande om företeende av skriftligt bevis. Särskilda bestämmelser ger rätten möjlighet att avvisa bevisning. Avvisning får ske bl.a. om bevisningen är utan betydelse eller om den är alltför kostnadskrävande och annan bevisning står till buds.

I det föregående har förordats att parterna på samma sätt som enligt gällande ordning själva får stå för uppkommande vittneskostnader. Under sådana förhållanden bör det inte komma i fråga att ge domstolen vidgade befogenheter att mot parts vilja föranstalta om bevisning. I detta avseende bör alltså gällande ordning behållas. Emellertid synes rättens möjligheter att påverka parterna att tillföra målet bevisning alltför begränsade.

Genomsnittsparten torde i allmänhet ha svårt att bedöma vad som behöver bevisas och vilken bevisning som erfordras. Rätten bör därför bistå parterna så att det finns ett tillfredsställande underlag för ett riktigt beslut, så långt detta är möjligt och rimligt från ekonomiska och andra synpunkter. Domaren bör sålunda kunna framhålla för part att viss omständighet måste bevisas eller i uppenbara fall att den presterade bevisningen inte förefaller vara tillräcklig. Han bör vidare kunna fråga parterna om det finns någon som kan uttala sig om ett tvistigt och för målets utgång relevant sakförhållande. Framkommer det då — eller i övrigt under handläggningen — att någon lämpligen bör höras som vittne, bör domaren påpeka detta för parterna.

Enligt RB kan rätten i dispositiva mål meddela föreläggande om företeende av skriftligt bevis endast på framställning av part. Motsvarande

torde böra gälla även i det förenklade förfarandet. I enlighet med vad som har sagts beträffande vittnesbevisning bör emellertid rätten genom frågor till parterna söka få fram om det finns något skriftligt bevis. Vidare bör rätten för part kunna påpeka vikten av att en skriftlig handling åberopas som bevis och för parten framhålla möjligheterna att tvinga fram handlingens företeende.

En viktig fråga är i vilken utsträckning det nya förfarandet bör inriktas på försök till förlikning. Enligt gällande ordning bör rätten i dispositiva mål, om det bedöms lämpligt, under förberedelsen försöka förlika parterna. I motiven till bestämmelsen har domaren tilldelats en förhållandevis passiv roll. Det sägs bl.a. att domaren självfallet bör avhålla sig från att framlägga förslag eller eljest närmare ange riktlinjerna för en kompromisslösning. Som motivering anges att domaren i händelse förlikningsförsöket misslyckas kan ha att döma i saken.

Den nya ordningen bör i betydligt högre grad inriktas på förlikning. Huvudregeln bör vara att rätten skall försöka förlika parterna om inte särskilda skäl föranleder annat. Domaren bör därvid — i motsats till vad som uttalats i motiven till RB — vara oförhindrad att lägga fram konkreta förlikningsförslag. I så fall bör han påpeka för parterna att en eventuell dom i målet kan komma att avvika från förlikningsförslaget. Saknar parterna uppenbarligen intresse för att träffa uppgörelse eller framstår det som helt klart att ena parten skulle vinna målet vid en saklig bedömning bör handläggningen givetvis i regel inte inriktas på medling.

Av det anförda framgår att det nya förfarandet förutsätter att rätten i betydande grad bistår parterna på olika sätt. Det bistånd som bör lämnas i samband med talans väckande och i övrigt på ett tidigt stadium torde i stor utsträckning bli av tämligen rutinbetonad karaktär. Det bör därför inte belasta den domare som skall pröva målet. Genom att denne underlåter att ta direkt befattning med målet i ett inledningsskede torde man kunna undvika risken för att hans opartiskhet sätts i fråga.

Även om uppgifterna i allmänhet torde vara av tämligen rutinbetonad karaktär är det uppenbart att de måste anförtros åt en juridiskt utbildad befattningshavare med god erfarenhet av domstolsarbete.

Det bistånd som är avsett att lämnas i ett senare skede, vid sammanträde och i övrigt i samband med målets handläggning, ställer betydande krav på den som handlägger målet. Särskilt den vittgående materiella processledningen kräver omdöme och kunskaper. En aktiv processledning kan påverka utgången i målet. Detta får givetvis inte innebära något åsidosättande av kravet på opartiskhet. Processledningen skall utgöra en viss garanti mot att part vållas rättsförlust till följd av okunnighet om rättegångsförfarandet. Även förfarandets inriktning på förlikning gör att domaren får en krävande uppgift. Domaren får sålunda en ansvarsfull roll i det förenklade förfarandet.

9.2 Remissyttrandena

Förslaget att det vid tingsrätt skall finnas en lagfaren tjänsteman som bl.a. tillhandagår de rättssökande med råd och upplysningar har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av en minoritet av remissinstanserna däribland KO. Det stora flertalet remissinstanser har avstyrkt förslaget i denna del eller förordat en begränsning av tjänstemannens arbetsuppgifter. Till dem som gör kritiska uttalanden hör bl.a. praktiskt taget *alla hörda domstolar, kommerskollegium, DON, de tre hörda rättshjälpsanstalterna, Föreningen Sveriges tingsrättsdomare, Advokatsamfundet, LO, TCO, SACO och SAF.*

KO anför att förfarandet — för att kostnaderna skall kunna hållas nere — bör vara så anordnat att de enskilda i regel skall kunna föra sin talan utan hjälp av juridiskt biträde. Därför är det nödvändigt att man från domstolarnas sida bistår parterna på olika sätt. Allmänhetens kunskaper om hur man genomför en rättegång är mycket begränsade. En reform som den föreslagna förutsätter därför att enskilda rättssökande erhåller omfattande hjälp och information från domstolarnas sida. Det är nödvändigt att en tjänsteman vid domstolen avdelas för uppgiften att vägleda de enskilda i ärenden där ett domstolsförfarande aktualiseras. Domstolstjänstemannen bör därvid ge råd i frågan huruvida en tvist lämpligen bör prövas av ett reklimationsorgan eller av domstolen. Han bör vidare kunna ge upplysningar om vilka beviskrav som ställs i olika situationer, om behovet av juridiskt biträde, om lämpligheten av att anta eller förkasta ett framlagt förlikningsförslag osv. Det är tydligt att kraven på den tjänsteman som skall bistå allmänheten i enlighet med vad nu sagts måste ställas relativt högt. Enligt KO:s mening bör uppgiften inte läggas på en notarie utan på en tingsfiskal med några års tjänstgöring i underrätt och hovrätt bakom sig. Den som tilldelas uppgiften bör lämpligen erhålla viss särskild utbildning. Det hittillsvarande arbetet i de lokala konsumentkommittéerna visar att behovet av hjälp i köptvister (reklamationstvister) är mycket stort. Om den rådgivande verksamheten vid domstolarna ges rätt form bör den komma att fylla en mycket väsentlig funktion och delvis kunna tillgodose det behov av lokal rådgivning till konsumenter i köptvister som nu föreligger. Särskilt bör detta kunna bli fallet om den tjänsteman i domstolen som skall svara för rådgivningen till allmänheten åläggs att regelbundet hålla mottagning på alla större orter inom respektive tingsrätts område.

Av dem som ställer sig kritiska till förslaget anför *hovrätten för Övre Norrland* bl. a. följande. Frånsett möjligen de enklaste målen måste man befara, att det föreslagna förfarandet ej kan komma att genomföras utan att domstolens oeftergivliga opartiskhet och lika oeftergivliga anseende för opartiskhet äventyras. Vad först beträffar det inledande skedet, då en tingsfiskal eller äldre tingsnotarie skall hjälpa parterna med vad prome-

morian drar sig för att kalla förberedelsen i målet, medger hovrätten visserligen, att denne tjänsteman bör kunna hjälpa käranden att avfatta en ansökan om målets upptagande och svaranden att ange sin ståndpunkt i ett svaromål genom att anteckna parternas faktiska uppgifter. Tjänstemannen bör också utan vidare kunna upplysa om möjligheter att förebringa olika slag av bevisning och även i andra avseenden lämna bistånd av juridiskt-teknisk natur. Han bör väl också kunna få överlämna en av det allmänna utgiven broschyr med en kortfattad beskrivning av förfarandet och de bevismedel som kan komma i fråga och även besvara frågor av teknisk natur, som parten kan vilja ställa med anledning av broschyren. Men han kan inte gå därutöver utan att råka i allvarliga svårigheter. Hjälper han bara ena parten, kan han — och därmed domstolen — råka ut för misstanke om partiskhet, och han kan också lätt nog komma att kanske omödetvetet engagera sig för den parten. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* uttalar bl.a. följande. I den mån rådgivningen är avsedd att vara rent teknisk är intet att invända mot förslaget. Men det innebär då heller inte någon nyhet. Redan nu torde parter vid hänvändelse till en domstols kansli få tekniska anvisningar, t.ex. om anskaffande av folkbokförings- eller taxeringsbevis, och även viss utredning, såsom om en fastighets lagfarts- eller inteckningsförhållanden eller om förekomsten av tidigare domstolsavgöranden. Det nya synes alltså vara att rådgivningen också skall gälla partens agerande i saken. Hur långt tjänstemannen därvid skall sträcka sig är oklart. Det torde dock vara uppenbart att, om verksamheten alls skall ha någon mening, den kommer att få formen av ett slags advokatverksamhet. Det är enligt hovrättens mening uppenbart att den roll man här avser att tilldela en underordnad tjänsteman vid domstolen är helt omöjlig. Den kan icke undgå att sätta domstolens opartiskhet i fara. Den hjälp och rådgivning som lämnas vid domstolskansli bör enligt hovrättens mening liksom hittills vara begränsad till tekniska frågor. *Svea hovrätt* anför bl.a. att det naturligtvis är angeläget att domstolstjänstemän i största möjliga utsträckning rent allmänt bistår rättssökande och särskilt parter som är utan biträde. De uppgifter som enligt lagförslaget skall åvila den lagfarne tjänstemannen innefattar emellertid en betydligt mer långtgående och konkret hjälp i det enskilda målet. Risken för att domstolens opartiskhet kan sättas ifråga av parterna måste likväl antas ge snävt utrymme för tjänstemannens möjligheter att utöva sin biträdesfunktion så att parternas behov av hjälp blir tillfredsställande tillgodosett. Olägenheter synes kunna uppkomma redan vid den första kontakten med en part. Ett naturligt tillvägagångssätt för t.ex. en advokat är att, sedan parten redogjort för saken, utröna möjligheterna till uppgörelse utom rätta. Ett dylikt agerande måste emellertid anses falla utom ramen för tjänstemannens funktion. Tjänstemannen skall enligt motiven ge parten vissa allmänna anvisningar i fråga om grunder och bevisning. Han bör däremot i allmänhet inte uttala sin mening om det materiella rättsläget. Det

stöd parten söker torde emellertid röra sig inte endast om hur hans talan juridiskt-tekniskt skall utformas utan också och kanske framförallt om huruvida han överhuvudtaget bör väcka talan och vilka utsikter till framgång han kan ha. Ett annat hänseende i vilket parten inte synes kunna påräkna stöd från tjänstemannen har samband med hur parten rent taktiskt bör utforma sin talan för att t.ex. kunna uppnå gynnsammast möjliga förlikningsresultat. Om den rättssökande inte får dylika frågor besvarade, kan han med eller utan fog få den uppfattningen att ingen verkligen vill ta sig an hans sak. Särskilt kan så bli fallet, om tjänstemannen i målet biträder båda parterna. För part som vill överklaga kan det också vara svårt att hysa tillit till den underordnade domstolstjänstemannens vilja att kritisera domstolens avgörande.

I likhet med Svea hovrätt ställer sig flera remissinstanser tveksamma till kvaliteten på den hjälp åt parterna som kan utgå enligt promemorieförslaget. *Justitierådet Romanus m.fl.* uttalar sålunda allmänt att det måste bli en ytligare hjälp. *Tornedalens rättshjälpsanstalt* anser att den hjälp som kan erbjudas genom den lagfarna tjänstemannen vid domstolen utan att dennes oväld ifrågasätts inte är jämförbar med den hjälp part erhåller av advokat. I Norrland med de stora avstånden kommer vidare möjligheterna för part att besöka domstolen för att erhålla önskad hjälp att vara starkt begränsade såvitt inte domstolen håller fasta mottagningar enligt samma system som rättshjälpsanstalterna för närvarande. *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* uttalar att uppgifterna att tillhandagå den rättssökande med råd och upplysningar, upprätta stämningsansökningar samt vidtaga säkerhetsåtgärder såsom yrkanden om kvarstad, rese- och skingringsförbud samt anskaffa borgen härför, är synnerligen grannliga och svåra. Dessa intrikata uppgifter måste obetingat förbehållas person som kan vara biträde enligt rättshjälpslagen och inte tjänsteman i tingsrätt som inte är skolad till de uppgifter som ålägges honom enligt 3 § i förslaget. *Advokatsamfundet* anser det självklart att den som söker hjälp i juridisk angelägenhet skall ha rätt att samtala med någon för vilken han kan framlägga sina problem i förtroende och efter bedömning få de råd i olika hänseenden som gagnar just hans intresse. Det skulle föra för långt att ange alla de svårigheter som i nu angivet hänseende måste uppkomma för tjänstemannen.

I likhet med Svea hovrätt anför flera remissinstanser kritik mot den hjälp som den lagfarne tjänstemannen enligt förslaget skall lämna vid fullföljd av talan. *DON* uttalar att det ter sig främmande och från samarbetssynpunkt vanskligt att handläggaren vid rätten skall bistå med fullföljdsinlaga, t.ex. en tingsnotarie eller tingsfiskal med fullföljdsinlaga mot en av lagmannen skriven dom. Tingsnotarie saknar f.ö. i regel den kännedom om överrättsprocessen som behövs i sammanhanget. *Justitierådet Romanus m.fl.* anser förslaget i den delen klart olämpligt. Liknande uttalanden görs av bl.a. *ett par tingsrätter* och *Svenska Företagares Riksförbund*.

I en del av de kritiska yttrandena anses förslaget leda till nackdelar för förfarandet. *Justitierådet Romanus m.fl.* är av den uppfattningen. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* uttalar att man måste räkna med att handläggningen av målen med parter utan biträden kommer att i många fall ta väsentligt längre tid än vad en huvudförhandling efter förberedelse gör för närvarande. *Hedemora tingsrätt* anför bl.a. följande. Om inte svaranden vänder sig till advokat, kommer han helt oförberedd till första sammanträdet och åtskillig tid kan komma att krävas för att utreda hans inställning. Minst två sammanträden torde under alla förhållanden bli erforderliga i många mål. Liknande synpunkter anför av bl.a. *några rättshjälpsanstalter*.

I några yttranden uttalas farhågor för ett ökat antal onödiga processer. *DON* uttalar sålunda att det, eftersom handläggaren får svårt att direkt avråda från rättegång, kan befaras att onödiga rättegångar inleds med vad det innebär för både det allmänna och parterna. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* anför att antalet okynnesrättegångar torde komma att öka eftersom domstolstjänstemannen knappast torde ha rätt eller möjlighet att stoppa obefogade tvister. *Tornedalens rättshjälpsanstalt* uttalar att den lagfarne tjänsteman vid domstolen, som föreslås vara allmänheten behjälplig med upprättande av stämningsansökan m.m., näppeligen torde äga befogenhet att ta ställning till om en önskad process kan vara befogad eller icke. Domstolen kan därför komma att bli nödsakad medverka till att obefogade tvister går till process, vilket skulle allvarligt rubba tilltron till domstolen.

I ett flertal yttranden görs uttalanden om de organisatoriska konsekvenserna av förslaget om en lagfaren tjänsteman. *DON* anför sålunda att det särskilt vid de mindre tingsrätterna blir svårt från organisatorisk synpunkt att utan alltför stor omgång säkerställa att den handläggare som agerar som rådgivare inte behöver medverka i den fortsatta handläggningen. Det kan anmärkas att, trots de många sammanläggningar som skett, 57 av landets 104 tingsrätter fortfarande har högst två ordinarie domare och en organisation i övrigt anpassad här efter. Av dessa 57 domstolar har 17 stycken bara en ordinarie domare. *Gällivare tingsrätt* uttalar att det är diskutabelt huruvida en tingsnotarie — om än erfaren — generellt kan anses vara i stånd att ge parten det bistånd som får anses erforderligt för att förhindra alltför många vidlyftiga rättegångar. Notarien kommer med säkerhet ofta att behöva inhämta råd utan att för den skull behöva hänvisa parten till utanför domstolen stående biträde. Den domare som då rådfrågas bör därmed anses bli jävig i det målet. Detta jävsförhållande kanske inte alls kommer i dagen eller gör det först vid sammanträdet med åtföljande olägenheter. Tingsfiskal får därför anses vara mest lämpad att biträda i det inledande skedet. Alla tingsrätter är emellertid inte tilldelade fiskal. Tjänstgörande fiskaler skulle naturligtvis vinna nyttig extra erfarenhet men å andra sidan helt eller i stor utsträckning gå miste om de

erfarenheter som uppstår vid ledning av det med en muntlig förberedelse likartade sammanträdet. Även fiskal skulle behöva begära råd och därmed skapas enahanda jävssituation. *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* gör uttalanden av liknande innebörd. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser det uppenbart att den rådgivning och vägledning som skall lämnas genom särskild tjänsteman kommer att ställa krav på en betydande personalförstärkning. Man måste räkna med att denne tjänsteman kommer att få sätta till avsevärd tid för att ta emot hjälpsökande allmänhet och för att försöka bringa klarhet i invecklade rättsförhållanden så att någon ståndpunkt kan preciseras och framläggas i stämning eller genmäle. Vid större domstolar torde komma att behövas hela rådgivningsavdelningar med flera tjänstemän, varvid framkommer behovet av tjänst med högre ställning för att utöva chefsskapet för dessa. *Hovrätten för Övre Norrland* uttalar att den lagfarne tjänstemannens verksamhet förmodligen kommer att leda till behov av betydande personalförstärkningar. Uttalanden av denna innebörd görs också av *Advokatsamfundet* och *ett flertal tingsrätter*.

En invändning mot den föreslagna ordningen som återkommer i många yttranden är att den är ägnad att rubba domstolarnas anseende för opartiskhet. Uttalanden av denna innebörd görs bl.a. av *HD:s ledamöter*, *hovrätten för Övre Norrland*, *flera tingsrätter*, *TCO*, *SACO* och *ett par rättshjälpsanstalter*.

I några yttranden uttrycks farhågor för att domstolens opartiskhet verkligen äventyras. Sådana uttalanden görs av bl.a. *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *hovrätten för Övre Norrland* och *hyresnämnden i Stockholm*.

En annan vanlig invändning mot förslaget är att det är olämpligt att samma tjänsteman skall biträda båda parter i ett mål. Uttalanden av denna innebörd görs av bl.a. *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *hovrätten för Övre Norrland*, *flera tingsrätter*, *Advokatsamfundet*, *LO* och *TCO*. Av dessa hänvisar *Advokatsamfundet* till den mycket stränga praxis som råder beträffande förbud för advokat att engagera sig i angelägenhet där han själv eller hans kompanjon eller biträdande jurist eller den med vilken han har kontorsgemenskap tidigare varit anlitad på motsidan. Denna praxis, som gäller även där befattningen med saken endast varit perifer, är grundad på lång praktisk erfarenhet av komplikationer som kan uppstå i sådana sammanhang. *Hovrätten för Övre Norrland* och *några tingsrätter* erinrar också om att det anses strida mot god advokatsed att en advokat engagerar sig på mer än en sida. *LO* uttalar att förslaget på den punkten synes diskutabelt. Det kan inte vara tilltalande för en part att den tjänsteman som kanske utövat ett avgörande inflytande över hur käromålet utformats sedan också skall kunna utforma svaromålet. I de fall då käranden fått hjälp av domstolen bör det vara en bättre lösning att — om det inte är fråga om rent formella råd och anvisningar — hänvisa svaranden till juridiskt biträde utanför domstolen. *TCO* framhåller att tjänstemannen kan komma i svåra

intressekonflikter. Oavsett detta föreligger det risk för att hans opartiskhet kan ifrågasättas av parterna. TCO förordar därför att denna servicefunktion fördelas på två lagfarna tjänstemän.

Svea hovrätt framhåller att motiven inte berör för partens förtroende för den lagfarne tjänstemannen betydelsefulla frågor rörande t.ex. det ansvar under vilket denne handlar, parts rätt att få ta del av vad som förekommit vid tjänstemannens samtal med motparten och tjänstemannens tystnadsplikt överhuvudtaget. *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* anför att sekretesskyddet inte kan tillgodoses på sätt som nu sker. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* uttalar att förslaget ger åt allmänheten ett löfte om hjälp som inte kan infrias, en hjälp som dessutom skulle lämnas utan den kontroll och uppsikt som gäller för advokater.

Det stora flertalet av de remissinstanser som ställer sig kritiska till promemorieförslaget förordar att rådgivning utöver rent teknisk hjälp i stället skall omhänderhas av advokater vid allmän eller enskild advokatbyrå.

Bland dem som särskilt tar upp frågan om den lagfarne tjänstemannens befattning med att förbereda målet anför *Svea hovrätt* följande. Utöver sin biträdesuppgift har tjänstemannen som tidigare påpekats också att i möjligaste mån sköta förberedelsen i målet. Syftet med förberedelsen är enligt motiven att målet skall kunna avgöras vid första sammanträdet. Detta syfte är altså detsamma som i 42 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken stadgas för förberedelse i ordinära tvistemål. Att fullgörandet av denna uppgift, som vanligtvis ankommer på rättens ordförande, kan komma att innebära vanskligheter för en mindre rutinerad domstolsjurist synes uppenbart. Härtill bidrar inte endast att förberedelsen, om dess syfte skall kunna förverkligas, måste få drag av materiell processledning utan också att förberedelsen skall ske vid informella och av motparten okontrollerade kontakter. Särskilt anmärkningsvärt är att tjänstemannen i sin verksamhet saknar befogenhet att verka för att förlikning uppnås. Risk föreligger därför att utformningen av parternas talan drives förbi den punkt, där parternas förlikningsbenägenhet erfarenhetsmässigt är störst. Det kan slutligen påpekas att någon gräns för var tjänstemannens befattning med målet upphör och domarens vidtar kommer att bli svår att urskilja.

Förslaget om materiell processledning, dvs. att rätten genom att biträda och vägleda parterna skall tillse att tvistefrågorna blir klarlagda samt att målet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver, har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av något mindre än hälften av remissinstanserna. En något större grupp ställer sig avvisande till förslaget. Till dem som godtar förslaget eller lämnar det utan erinran hör bl.a. *kommerskollegium*, *statskontoret*, *KO*, *hyresnämnden i Stockholm*, *kreditköpskommittén*, *Svenska kommunförbundet*, *LO*, *SACO*, *LR*, *Grossistförbundet* och *Industriförbundet*. Till dem som avstyrker förslaget eller har erinringar mot det hör

bl.a. *de tre hörda hovrätterna, flertalet hörda tingsrätter, HD:s ledamöter, Föreningen Sveriges tingsrättsdomare, Advokatsamfundet, ett par rätts-hjälpsanstalter och Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister.*

Bland dem som godtar förslaget anför KO följande. Promemorian förutsätter en bestämd materiell processledning från domstolens sida. KO fäster den största vikt vid att sådan processledning verkligen kommer att utövas. Det nya systemets slagkraft torde i mycket hög grad bli beroende därav. Det kan inte förväntas att genomsnittskonsumenten skall helt på egen hand kunna tillfredsställande tillvarata sin rätt. Det förenklade förfarandet kommer att ställa stora krav på kunskaper, erfarenhet och handlag hos domarna. Det är därför angeläget att uppgiften anförtros domare med intresse och fallenhet för lösandet av konflikter av det slag det här gäller. Om tillströmningen av mål blir stor torde böra övervägas att inrätta särskilda tjänster för tvister enligt det förenklade förfarandet. *Hyresnämnden i Stockholm* uttalar att det stämmer väl med nämndens erfarenheter att dispositionsprincipen inte behöver komma i konflikt med önskemålet om en stark processledning från rättens sida. Det bör dock framhållas att det är en grannliga och svår uppgift att med bevarat oberoende utöva stark processledning och att det därför är riktigt när promemorian uttalar, att högt kvalificerade domare bör komma i fråga för uppgifterna i den förenklade rättegången. *Kreditköpskommittén* uttalar att den springande punkten i reformen är de krav som ställs på domaren. Med honom står eller faller reformen. Förväntningarna på hans möjligheter att genomföra lagstiftarens intentioner kan visa sig för högt ställda, vilket i sin tur kan förutsätta betydande jämkningar i den föreslagna ordningen. Det förefaller därför viktigt för ett lyckat genomförande av reformen att domstolarna erhåller ett starkt stöd från statsmakterna. Den särskilt i initialskedet sannolikt ökade arbetsbördan bör i förekommande fall utan njuget mötas med lämplig personalförstärkning. Bland dem som framställer erinringar mot förslaget anför *Svea hovrätt* att hovrätten skulle finna det naturligt att det, i anslutning till införandet av en regel om begränsning av rättegångskostnaderna uttalades att domstolen i mindre tvistemål inom ramen för gällande rätt bör utöva en mera långtgående materiell processledning än eljest. *Stockholms tingsrätt* anför att reglerna i RB enligt tingsrättens mening ger domaren vida möjligheter till aktiv materiell processledning i dispositiva tvistemål, och självfallet tillämpas detta allt efter sakens beskaffenhet. Tingsrätten anser sig därför kunna godtaga de principer som kommer till uttryck i förslagets bestämmelse om processledningen, dock att det måste anses olämpligt att processledningen utövas i form av 'biträde' åt parterna. Det kan ifrågasättas om behov av särskild lagreglering föreligger för det förenklade förfarandet. *Hovrätten för Övre Norrland* uttalar bl.a. Det uppgivande av den kontradiktoriska principen, som ett antagande av förslaget skulle innebära, går enligt hovrättens mening alltför långt. Även om målet skulle vara väl berett

till det slutliga sammanträdet ställer den föreslagna förhandlingen stora krav på domaren. Han kan inte gå hur långt som helst när det gäller att leta reda på vad parterna i sitt oförstånd underlåter att nämna, om inte hans opartiskhet skall sättas i fråga. Däremot kan man nog räkna med att de allra flesta domare med någon erfarenhet förmår att i en otvungen atmosfär och helt informellt leda förhandlingen förbi de flesta blindskären. Domaren måste emellertid säga sig, att han — här som i dispositiva tvistemål som handläggs i den ordinära ordningen — ibland måste döma på ett ofullständigt underlag. Det är hovrättens åsikt, att det är bättre att underlaget för domen inte blir alldeles fullständigt än att domaren går för långt i sin materiella processledning. Blir underlaget ofullständigt, drabbar detta den förlorande parten, som i princip själv bär skulden till bristen. Går domaren för långt, drabbas domstolens anseende för opartiskhet och därmed hela rättsväsendet. Domaren bör därför inte gå mycket längre än han får gå enligt RB. Enligt hovrättens mening räcker det också i ett förenklat förfarande, nämligen om detta används bara för mål för vilka det passar.

Bland dem som avstyrker förslaget anför *hovrätten över Skåne och Blekinge*. Även mot den förändrade roll som förslaget vill tilldela domaren måste invändningar göras. Det måste beaktas att rättskipningens kvalitet icke beror på domarens person. Man kan icke bygga processordningen på att han skall vara en bättre jurist, en klokare och mera otadlig människa än andra. Rättssäkerhetsgarantierna ligger i stället i förfarandet. Genom att vardera parten själv för sin talan och därvid kan få biträde av advokat enligt eget val, genom att domaren i huvudsak har att kritiskt lyssna och kritiskt granska framlagd bevisning och att därefter fatta sitt beslut efter ingående överläggning med andra i rätten deltagande domare och efter rådruv för studier och vägande av olika meningar och olika formuleringar kan resultatet bli det bästa möjliga. Domarens roll är icke helt passiv; han skall enligt gällande ordning utöva processledning icke endast i en formell mening utan även i viss utsträckning materiellt. Och det ligger i sakens natur att han härvid kan ha anledning att vara något mer aktiv om part saknar biträde. Förslaget går emellertid i detta hänseende långt utöver vad som kan förutsättas vara domarens roll enligt gällande ordning. Olägenheterna härav är uppenbara. Ju mer domaren engagerar sig för att ge parten anvisningar hur han skall utföra sin talan och vilken bevisning han skall prestera, ju mer kommer domaren att förlora sin opartiskhet. Särskilt om man samtidigt berövar honom det stöd och den kontroll som ligger i överläggningen med andra ledamöter i rätten kan resultatet bli en sänkning av rättskipningens nivå som icke är godtagbar. Promemorian söker kompensera den alldeles uppenbara brist som förslaget företer på denna punkt genom att säga att endast erfarna domare bör komma i fråga för handläggningen. Hovrätten vill på sistnämnda punkt påpeka att uttalandet är orealistiskt. Vid de största domstolarna kan man fördela arbetet på sådant sätt att de domare som

sysslar med förenklad handläggning av tvistemål förvärvar stor erfarenhet av just dessa mål. I landet i övrigt kan man väl tillse att helt rutinerade unga domare icke sätts på uppgiften men i övrigt kan man icke genomföra någon uppdelning efter olika grad av erfarenhet. Enligt hovrättens mening måste det betecknas som olämpligt och äventyrligt för rättssäkerheten att pålägga domstolarna en ändrad roll i enlighet med förslaget. Den ändrade uppfattning om domare och domstol som förslaget förutsätter svarar inte mot rättsuppfattningen i vårt land. Det finns en allvarlig risk att domstolarna väl kommer att klara av åtskilliga rutinbetonade mål med det nya förfarandet men kommer att köra fast vid behandlingen av invecklade och svårutredda mål. *Advokatsamfundet* anför. Vad som i den föreslagna ordningen beskrivs som domarens materiella processledning inger starka betänkligheter. Han synes få till uppgift att — i den mån något oklart finns kvar efter det att stämningsansökan och svaromål avfattats av samma person — för vardera parten klarlägga inte bara de sakliga och juridiska grunder som han bör åberopa utan också de invändningar som kan bli en följd av parternas ståndpunkter. Domarens största svårighet torde inte bli att söka klarlägga sakförhållandena utan att söka anlägga de juridiska aspekter som för vardera parten är lämpliga utan att därvid riskera att bli misstänkt för partiskhet. Det anges i den allmänna motiveringen att en aktiv processledning kan påverka utgången i målet men 'detta får givetvis inte innebära något åsidosättande av kravet på opartiskhet'. Det framstår däremot som självklart att ordföranden inte kan bevara sitt anseende för objektivitet om han skall någorlunda effektivt biträda parterna i deras processföring på avsett sätt. I promemorian synes man också helt ha förbigått hur de båda parterna, som måhända för första gången i sitt liv uppträder inför domstol, kommer att uppfatta situationen. De kommer givetvis att uppfatta denna så att båda fått hjälp men att utgången i målet visar vem som fått den bästa hjälpen. Oavsett om och hur ett förenklat förfarande genomförs hävdar styrelsen att domstolen inte skall åläggas att biträda och vägleda parter i vidare omfattning än rättegångsbalken nu förutsätter. Även övriga remissinstanser som ställer sig negativa till promemorieförslaget, bl.a. *några tingsrätter*, *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* och *HD:s ledamöter*, anser risk föreligga att domstolarnas anseende för objektivitet skadas.

Vad som anføres i promemorian om rättens förlikningsverksamhet har i allmänhet godtagits eller lämnats utan erinran vid remissbehandlingen. I några yttranden anføres dock betänkligheter.

Bland dem som ställer sig positiva till vad som anføres i promemorian i denna del uttalar *KO* bl.a. Att förfarandet får en stark inriktning på att söka förlika parterna anser *KO* väsentligt. Det är därför viktigt att domstolarna tar fasta på den möjlighet att framlägga konkreta förslag till förlikning mellan parterna som anvisas i promemorian. Rätten bör i sin förliknings-

verksamhet ha som målsättning att söka åstadkomma lösningar, där i första hand hänsyn tas till skälighet och billighet i det enskilda fallet. Genom en engagerad insats från domstolens sida såväl i det inledande skedet som under den fortsatta handläggningen torde ett stort antal tvister kunna undanröjas utan process eller dom. Det är KO:s erfarenhet från den egna verksamheten att även tvister där positionerna ter sig helt fastlåsta kan lösas genom en relativt obetydlig insats från en utomstående instans. *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* anför att det är i hög grad eftersträfvansvärt att domaren försöker förlika parterna i de mindre tvistemålen. Att förlikningsarbetet bedriva mera aktivt i dessa mål än i mål om större värden är naturligt. Det bör framhållas att det även f.n. vid domstolarna läggs ned mycket arbete på att försöka förlika parterna och att det förekommer att domare — trots vad som sägs i förarbetena till rättegångsbalken — inte drar sig för att lägga fram konkreta förslag till tvistens lösning. *Grossistförbundet* och *Industriförbundet* understryker att förfarandet starkt bör inriktas på att förlikning kommer till stånd. *LO* anför följande. Förslaget förutsätter att rätten — en kvalificerad domare — skall aktivt söka förlika parterna. Det framhålls också att den avsedda materiella processledningen ställer stora krav på domarens omdöme och kunskaper. Detta är riktigt men förtjänar att utföras närmare. En förutsättning för att processledningen verkligen skall bli framgångsrik är att den handhas av domare som inte bara besitter konventionella rättsliga kunskaper utan också har blick för under vilka betingelser och på vilka grunder det kan vara lämpligt i olika typsituationer att träffa förlikning samt förmåga att befrämja uppgörelse i sådana fall. De domare som i dag är verksamma torde oftast sakna sådana kvalifikationer såtillvida som juridisk forskning och utbildning fortfarande väsentligen inriktats på ett studium av själva regelsystemet och inte på de handläggningsmönster som präglar eller kan tänkas lämpade för tvistelösande av förhandlings- och förlikningskaraktär. Säkerligen kommer det att dröja åtskillig tid än innan några mer genomgripande förändringar skett i dessa hänseenden. I avvaktan härpå finns det emellertid all anledning att söka vidga den snäva bas som i dag utgör grunden för rekryteringen av domstolsjurister. Betydande meritvärde både vid rekryteringen och under domarkarriären bör tillmätas erfarenhet och vana från förhandlings-, förliknings- och skiljeförfarande på arbetsmarknaden och andra samhällsområden där utomprocessuella tvisteförfaranden spelar en dominerande roll. *Sveriges Köpmannaförbund* betonar betydelsen av att tyngdpunkten i det förenklade rättegångsförfarandet läggs på att förlika parterna. Mål av det slag som det här är fråga om ligger oftast nära en förlikning. Anledningen härtill är att de som väntas utnyttja detta förenklade rättegångsförfarande har begränsade insikter i de bestämmelser som gäller för tvisten ifråga. En redogörelse för aktuella bestämmelser kommer sannolikt att leda till att parterna på ett bättre sätt kan bedöma det egna handlandet och hur det står

i relation till gällande bestämmelser. Förutsättningarna för förlikning torde således vara mycket stora.

Bland dem som har erinringar mot förslaget i denna del anför *Svea hovrätt* att den ställer sig tveksam till en mycket hårt driven förlikningsaktivitet i mindre tvistemål. Visserligen ger ett lågt värde hos tvisteföremålet en särskild anledning att söka få till stånd frivillig uppgörelse mellan parterna. Det bör emellertid beaktas att part som inte har stöd av rättegångsbiträde kan finna det svårt att motsätta sig ett med domstolens hela auktoritet framlagt förlikningsförslag, som han i själva verket inte är nöjd med. Den i rättegångsbalken upptagna bestämmelsen måste anses ge fullt tillräckligt utrymme även för den förlikningsaktivitet som kan vara påkallad i mindre tvistemål. Det är inte hovrättens uppfattning att tingsrätterna i allmänhet skulle försumma att i någon typ av dispositiva tvistemål ta till vara de förlikningsmöjligheter som erbjuder sig. *Justitierådet Romanus m.fl.* anför att förlikningsförhandlingar ej lär kunna helt inriktas på att nå det resultat som en dom skulle innehålla. För framgång i strävandena till förlikning måste viss hänsyn tagas till sådana psykologiska faktorer som vilken av parterna som synes vara mest kompromissvillig. Beaktas sådana faktorer i högre grad, kan det förlikningsförslag domaren i enlighet med rekommendationen i promemorian läggar fram komma att i väsentligt hänseende avvika från vad domen enligt processläget bör innehålla. Misslyckas förlikningsförsöket har domaren hamnat i en situation som är vanskelig och kan leda till att förtroendet för honom rubbas.

10 Rättegångskostnaderna

10.1 Promemorian

Vid en reform av rättegången i tvister om mindre värden är det enligt promemorian av avgörande betydelse att nedbringa kostnaderna för rättegången. Detta kan ske på olika sätt, bl.a. genom ändrade kostnadsregler. I promemorian behandlas frågorna om ändring är påkallad i gällande regler om hur rättegångskostnaderna bör fördelas mellan parterna och om vilka kostnader som överhuvudtaget bör ersättas. Vidare berörs frågan vilka åtgärder i övrigt som bör företas för att få ned eller eliminera de kostnader som förekommer.

Huvudregeln om hur rättegångskostnaderna skall fördelas mellan parterna i tvistemål finns i 18 kap. 1 § RB. Enligt denna bestämmelse skall part som tappar målet ersätta motparten hans rättegångskostnader. I vissa fall kan dock ersättningsskyldigheten bestämmas efter annan grund än målets utgång. Målets beskaffenhet kan enligt 2 § föranleda att vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. Subjektiva omständigheter på

endera partens sida kan även föranleda att huvudregeln frångås. I 3 § första stycket finns sålunda bestämmelser om onödig rättegång och enligt paragrafens andra stycke kan kostnaderna kvittas om den omständighet, varav utgången berodde, inte före rättegången var känd för den tappande parten och han inte heller hade bort ha kännedom därom. I 6 § finns slutligen bestämmelser om försumlig processföring.

Motiveringen till den i 1 § upptagna huvudregeln är enligt förarbetena, att rättegångens syfte att bereda rättsskydd endast ofullständigt skulle uppnås om inte den vinnande parten också fick ersättning för de kostnader han ådragit sig för att göra sin rätt gällande. Vetskapen att den tappande parten i allmänhet måste bära såväl sina egna som motpartens rättegångskostnader anses också ägnad att avhålla från obefogade rättegångar (SOU 1938:44 s. 231).

Ersättning för rättegångskostnad skall enligt 18 kap. 8 § RB fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen har varit påkallad för att ta tillvara partens rätt. Ersättning skall också utgå för partens arbete och tidsspillan i anledning av rättegången. Vidare anges att inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången ersätts som rättegångskostnad. Ersättning för sådan kostnad utgår enligt bestämmelser som Kungl. Maj:t meddelar.

Vad först beträffar fördelningsregeln i 1 § måste beaktas att dess avhållande effekt är av särskild betydelse i mål om mindre värden. Den är ägnad att avhålla parterna inte bara från obefogade rättegångar utan också, om de kommit till rättegång, från oriktiga eller obevisbara påståenden eller invändningar. En ordning enligt vilken kostnaderna regelmässigt skulle kvittas kunde medföra att ena parten gjorde gällande sådana invändningar som kunde orsaka motparten stora kostnader samtidigt som han för egen del kanske inte behövde ådra sig några nämnvärda utgifter. Han skulle härigenom få en stark ställning vid förlikningsförhandlingar och skulle kunna uppnå en förmånlig uppgörelse just därför att en rättegång skulle orsaka motparten stora kostnader.

Kostnadsersättningens reparativa effekt är av avgörande betydelse i de fall då partens egna kostnader är betydande i förhållande till tvisteföremålets värde. Om i sådana fall kostnaderna skulle kvittas, kunde följden bli att det ekonomiskt inte skulle löna sig att föra tvisten till domstol. Även om partskostnader i den nya ordningen kan reduceras avsevärt, kan det naturligtvis inte undvikas, att parts kostnader ibland kan komma att uppgå till betydande belopp.

Det anförda talar för att RB:s kostnadsfördelningsregler i princip bör gälla även i det förenklade förfarandet. Emellertid kan det finnas skäl att för det nya förfarandets del överväga att som ett generellt undantag från huvudregeln om tappande parts skyldighet att ersätta motparten hans kostnader, föreskriva att parterna under vissa betingelser själva skall bära

sina kostnader. En sådan regel om kvittning fanns i gamla RB och finns f.n. i 28 § lagen om arbetsdomstol. En omständighet som talar för en kvittningsregel är att den nuvarande huvudregeln sannolikt påverkar den enskilde alltför starkt att inte inlåta sig på rättegång.

Det kan tilläggas att det även för skickliga jurister många gånger kan vara svårt eller omöjligt att bedöma hur en rättegång kan komma att sluta. Mot denna bakgrund kan den nuvarande ordningen ibland leda till ett resultat som framstår som alltför hårt mot den förlorande parten. Omständigheterna kan ha varit sådana att hans talan ingalunda tett sig obefogad. Ändå saknas i regel möjlighet att jämka kostnadsansvaret. Dessa svårigheter för part att förutsäga målets utgång gör sig särskilt gällande i ett förfarande, som bygger på att den enskilde parten själv skall föra sin talan. Billighetsskäl talar alltså för att rätten i det förenklade förfarandet ges möjlighet att kvitta kostnaderna i tveksamma fall. Härmed avses såväl att rättsfrågan har varit oviss som att tvivel förelegat i fråga om de faktiska omständigheterna. I sådana fall bör rätten kunna förordna om kvittning av kostnaderna. Bestämmelsen bör tillämpas restriktivt.

De preventiva och reparativa funktionerna hos fördelningsreglerna får givetvis full effekt endast om ersättningen för rättegångskostnader omfattar i princip alla kostnadsposter som kan förekomma. Det finns emellertid skäl att begränsa ersättningen till vissa absolut oundgängliga utgifter. Därigenom ökas parternas möjligheter att på förhand överblicka vilket kostnadsansvar de ådrar sig genom att inlåta sig på rättegång. Vidare kommer parterna att försöka undvika eller i varje fall nedbringa vissa av de utgifter som inte blir ersättningsgilla.

I promemorian tas därefter upp frågan vilka åtgärder som bör företas för att få ned eller eliminera vissa av de kostnader som f.n. ersätts enligt 18 kap. 8 § RB. I samband därmed berörs också frågan om vilka utgifter som bör ersättas i det nya förfarandet.

Den största kostnaden är regelmässigt kostnaden för *biträdeshjälp*. En möjlighet att eliminera denna kostnad är givetvis att förbjuda att parterna inför domstolen anlitar biträdeshjälp. Ett sådant förbud gäller i flera av de i USA inrättade bagatellmålsdomstolarna. Det engelska konsumentrådet, som har föreslagit att liknande domstolar inrättas i England, anser att advokater inte bör få uppträda i dessa domstolar. Om advokater mer och mer kom att uppträda som biträden i bagatellmålsdomstolarna, skulle nämligen enligt konsumentrådet den uppfattningen kunna vinna spridning att det inte gick att processa utan advokat. Detta skulle i sin tur leda till att de mindre tvisterna av kostnadsskäl inte fördes till domstolarna.

Vissa skäl kan alltså åberopas för ett biträdesförbud. Även om det nya förfarandet gestaltas så att biträdeshjälp i regel blir överflödigt kan emellertid vissa mål vara av sådan beskaffenhet att sådan hjälp är påkallad. Vidare skulle förbudet tämligen lätt kunna bli verkningsslöst när det gäller

juridiska personer. Det skulle nämligen knappast kunna komma i fråga att förbjuda juridiska personer att låta sig företrädas av jurist. Något biträdeshjälpsförbud bör alltså inte införas. En ordning som innebär att parterna själva normalt för sin talan synes emellertid kunna uppnås genom införande av bestämmelser som innebär att biträdesersättningen inte utgör ersättningsgill rättegångskostnad. Om någon vill anlita biträde, bör han själv få stå för dessa kostnader oavsett utgången. Härigenom motverkas framför allt att part enbart med hänsyn till risken att få betala motpartens biträdeskostnader avstår från att göra sin rätt gällande.

Som nyss har nämnts kan det även i det nya förfarandet någon gång vara påkallat att biträdeshjälp anlitas. Att rättshjälp bör kunna meddelas i sådana fall och att motparten i så fall inte bör kunna åläggas att betala biträdeskostnaden berörs i det följande.

Bland parts rättegångskostnader enligt RB ingår olika *rättegångsavgifter*. Bestämmelserna om sådana avgifter finns i expeditionskungörelsen (1964:618) med den därtill fogade avgiftslistan. De belopp som i första hand käranden kan få betala för dessa rättegångsavgifter kan bli tämligen stora. Bl.a. har käranden att betala 25 kr. för ansökan varigenom målet anhängiggörs och 35 kr. för lösen av underrättens dom samt dessutom 10 kr. för varje sida av domen. I syfte att nedbringa dessa kostnader synes påkallat att vidta vissa mindre ändringar i gällande ordning. Ändringarna bör gå ut på att käranden i det nya förfarandet endast behöver betala en avgift för ansökan om stämning. Både käranden och svaranden bör dessutom kunna få dom i målet utan avgift. Kärandens avgift bör vara ersättningsgill.

Parts kostnader för *inställelse vid sammanträde inför rätten* kan i vissa fall uppgå till ett ej obetydligt belopp. Olika åtgärder bör vidtas för att hålla dessa kostnader så låga som möjligt. En möjlighet är att skriftligt förfarande används så långt detta är möjligt och godtagbart från rättssäkerhetssynpunkt. En annan är att domstolen med jämna mellanrum håller sammanträden i de större orterna inom sitt område. I den mån inställelsekostnad har uppkommit för part bör kostnaden vara ersättningsgill.

I syfte att motverka att kostnad för *tidsspillan* uppkommer förläggs sammanträdena i vissa av de amerikanska bagatellmålsdomstolarna till kvällstid. Det engelska konsumentrådet har för de av rådet föreslagna bagatellmålsdomstolarna i England förordat att parterna, om sammanträdena inte regelbundet skulle hållas på kvällarna, ges möjlighet att begära att sammanträdet sker efter arbetstid. Det är önskvärt att förhandlingarna enligt den nya ordningen åtminstone i någon utsträckning kan hållas på kvällstid. Härigenom kan den ekonomiska förlust parterna gör på grund av tidsspillan begränsas. Att helt eliminera denna förlust är självfallet omöjligt. Kostnaden bör inte vara ersättningsgill.

Kostnaden för vittnesbevisning torde i allmänhet inte uppgå till några större belopp. Denna kostnad torde därför inte utgöra något avgörande

hinder mot processer om mindre värden. Det synes ändå angeläget att garantier skapas för att kostnaden alltid hålls på en rimlig nivå. Detta synes böra ske genom en föreskrift att vittnen är berättigade till ersättning efter de regler som skulle ha gällt om kostnaden skolat utgå av allmänna medel (jfr prop. 1972:4, 17 § förslaget till rättshjälpslag). Ersättningen bör i förhållande till motparten vara ersättningsgill kostnad.

Den föregående framställningen har närmast avsett sådana kostnader som har uppkommit under själva rättegången. Enligt bestämmelserna i RB är emellertid även kostnad för *rättegångens förberedande* ersättningsgill, såvitt kostnaden skäligen har varit påkallad för att ta tillvara partens rätt. Hit kan hänföras kostnad för konferenser mellan parterna och kostnad för anskaffande av bevisning. Ersättning skall enligt RB också utgå för parts arbete och tidsspillan, som direkt påkallats av rättegångens förberedande.

Med den aktiva formella och materiella processledning som domstolen avses skola utöva i det förenklade förfarandet, torde kostnaderna för parts förberedande av rättegången i regel kunna hållas på mycket låg nivå. Om man effektivt vill hålla ned kostnaderna i förfarandet, bör emellertid inte heller dessa kostnader vara ersättningsgilla. En regel av denna innebörd kan visserligen i någon utsträckning leda till att parter låter tvister gå till rättegång något tidigare än enligt nuvarande ordning. Särskilt sannolikt är detta emellertid inte. Oberoende av kostnadsreglernas utformning torde parterna i regel föredra att undvika process.

I fråga om *inkassokostnad* har nuvarande regel i 18 kap. 8 § införts genom en lagändring som trätt i kraft den 1 juli 1971. Något skäl att föreslå nya regler om denna kostnadspost i förevarande sammanhang föreligger inte. Kostnaden bör vara ersättningsgill.

10.2 Remissyttrandena

Förslaget i promemorian att reglerna i 18 kap. RB om fördelning av rättegångskostnad i princip skall gälla även i det förenklade förfarandet godtas genomgående i remissyttrandena. *Hyresnämnden i Stockholm* förordar emellertid en annan ordning. Nämnden uttalar sålunda att den förenklade processen kan väntas bli tagen i anspråk främst av en både i själva avtalsförhållandet och ekonomiskt sett svagare part, 'konsumenten', mot en starkare motpart. Vill man verkligen ge den enskilde medborgaren hjälp att tillvarata sin rätt, bör huvudregeln vara att kostnaderna skall kvittas. Visserligen kan följderna i viss utsträckning antagas bli obefogade processer, men detta kan motverkas genom en supplerande regel av innebörd att käranden skall ersätta motparten hans kostnader om talan saknar fog, processen förts vårdslöst och motsvarande.

Den föreslagna kvittningsregeln godtas eller lämnas utan erinran av ungefär samma antal remissinstanser som godtagit förslaget i des helhet.

Regeln berörs särskilt i ett drygt tiotal yttranden. Till dem som godtar den hör *Svea hovrätt*, *Uppsala läns södra tingsrätt*, *LR* och *Sveriges Köpmannaförbund*. En något större grupp ställer sig avvisande. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* uttalar sålunda att tillräckliga skäl inte har anförts för den särskilda regeln om kvittning av rättegångskostnad. Den kan inte anses särskilt befogad i mindre tvistemål. Även i andra mål kan man många gånger tycka att billighetsskäl kan tala för kvittning av kostnaderna. Erfarenheterna av den gamla rättegångsbalkens regel härom var dock ogynnsamma. Den kan leda till godtycke. Avsteg från lagens huvudregel att den tappande skall stå för kostnaden bör därför inte få göras i andra fall än de i rättegångsbalken särskilt angivna. *Eskilstuna tingsrätt* och *HD:s ledamöter* gör liknande uttalanden. *Kreditköpskommittén* anser med hänvisning till förslagets begränsningar av vinnande parts ersättningsrätt och till nu gällande kvittningsmöjlighet enligt 18 kap. 3 § andra stycket RB att den föreslagna kvittningsregeln inte bör godtas. *Grossistförbundet* och *Industriförbundet* framför liknande synpunkter men tillägger att det möjligen borde övervägas en särskild regel för det fall att part haft skälig anledning till rättegång därför att han förlitat sig på reklamationsorgans utlåtande. I detta fall ligger det dock närmast till hands att kostnaden bärs av statsverket.

Förslaget att biträdeskostnad inte skall vara ersättningsgill godtas i princip eller lämnas utan erinran i ungefär hälften av remissyttrandena, däribland *KO*, *Tornedalens rättshjälpsanstalt*, *köplagsutredningen*, *kreditköpskommittén*, *Grossistförbundet*, *Industriförbundet* och *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister*. Inom denna grupp anser emellertid många att vissa undantag är påkallade. Åtskilliga remissinstanser, däribland *samtliga hörda hovrätter*, *två rättshjälpsanstalter*, *Sveriges advokatsamfund*, *KF* och *Svenska företagares riksförbund* har avstyrkt regeln.

Bland dem som godtagit regeln utan att påyrka särskilda modifikationer anför *KO*, att det är ytterligt angeläget att den enskilde i det förenklade förfarandet får sådan hjälp — i det förberedande stadiet genom en tjänsteman vid domstolen och i det fortsatta förfarandet genom en bestämd materiell processledning från domstolens sida — att han klarar sig utan biträde. Den föreslagna regeln att biträdesersättning inte skall vara ersättningsgill kan annars leda till att den enskilde försätts i en sämre situation vid en rättegång enligt det förenklade förfarandet än han skulle göra i en rättegång enligt nuvarande ordning. Detta bör självfallet på allt sätt undvikas. *Tornedalens rättshjälpsanstalt* anser att frågan om biträde åt part inte skall lösas genom hjälp från domstolen utan inom rättshjälpens ram. Kostnaden för detta bör enligt rättshjälpsanstalten inte vara ersättningsgill. *Köplagsutredningen* har inte något att invända mot förslaget att processer om mindre värden i fortsättningen som regel skall föras av parten själv utan hjälp av biträde. Vid förfarandet inför allmänna reklamationsnämnden

förekommer ytterligt sällan att parten har biträdeshjälp, utan att detta kan sägas ha medfört några större olägenheter. Om något annat än en marginell förbättring skall kunna åstadkommas torde det f.ö. vara nödvändigt att i första hand inrikta sig på ombudskostnaden som ju regelmässigt är den beloppsmässigt största posten. Alternativet att statsverket inom ramen för samhällets rättshjälp står för ombudskostnaderna kan tydligen inte komma i fråga av statsfinansiella skäl.

Bland dem som förordar jämkningar i huvudregeln anför *Malmö tingsrätt* att det med tanke på att förslaget vilar på den principen att part skall kunna föra sin talan utan biträde är rimligt att part i normalfallet inte får ersättning för kostnad härför. Denna regel har i promemorian emellertid gjorts undantagslös. Tingsrätten anser att detta är felaktigt. Tvister av det slag som kan förväntas bli handlagda enligt det förenklade förfarandet är i regel sådana att en ekonomiskt starkare part står emot en svagare. Den starkare kan kosta på sig att anlita biträde medan den svagare drar sig för detta. Det vore ur psykologisk synpunkt olyckligt, om den svagare parten aldrig skulle kunna få ersättning för biträde. Man har i promemorian här förbisett, att det i praktiken då och då inträffar att part, som inställt sig utan biträde, helt vägrar att agera när han möts av en motpart med biträde; han känner sig helt enkelt utlämnad. Detta psykologiska faktum ändras ej av att domstolen i någon mån kan bispringa parten processuellt. Det är vidare att märka, att det finns parter som helt saknar förmåga att föra sin talan själva och uppträda inför domstol, hur förfarandet än är utformat. Som exempel kan nämnas åldringar, sjuka eller nervösa personer och personer med talfel. Tingsrätten föreslår därför, att part skall kunna få ersättning för kostnad för biträde om särskilda skäl därtill föreligger. Även i ett förenklat förfarande kan det förekomma fall av onödigt rättegång och försumlig processföring. I sådana fall bör biträdeskostnad ersättas av den vållande parten. SACO anser att ersättning för biträde och för parts eget arbete bör kunna utgå om synnerliga skäl därtill föreligger. En sådan regel skulle kunna tillämpas beträffande en svarande som gjort en helt obefogad invändning, vilket medfört att relativt omfattande arbete fått nedläggas på målet av käranden, dennes biträde eller beträffande en kärande som framställt ett helt oberättigat anspråk vilket på motsvarande sätt föranlett ett omfattande arbete. SACO förordar även att parter för upprättande av ansökan om stämning och skriftligt yttrande däröver bör kunna hänvisas till privatpraktiserande jurist eller allmän advokatbyrå och att sådan kostnad bör vara ersättningsgill i det förenklade rättegångsförfarandet. Kostnaden kan lämpligen maximeras till det föreslagna konsultationsarvodet vid allmän advokatbyrå, 50 kr. DON anser att den inledande rådgivningen och frågan om fullföljd bör läggas på organ utanför domstolen. Rättshjälp bör stå till buds i dessa hänseenden och kostnaden — exempelvis rådfrågningsavgiften — bör i motsvarande mån bli ersättningsgill kostnad för part. Mot bakgrund av att RB:s regler skall gälla

för rättegången i HD anser DON det vara nödvändigt att åtminstone i de sällsynta undantagsfall då prövningstillstånd meddelas till HD part får möjlighet till rättshjälp och att kostnaden härför kan krävas åter från motpart som förlorar rättegången. Även *Grossistförbundet* och *Industriförbundet* berör frågorna om ersättningsskyldighet vid rättshjälp och om rådfrågning. De tillstyrker att förfarandet utformas på sådant sätt att det inte skall vara nödvändigt för part att anlita ombud och att därför ej heller rätt till ersättning för ombud skall ges. Detta förefaller vara en nödvändig förutsättning för att rimliga rättegångskostnader över huvud taget skall kunna ernås. Emellertid kan ifrågasättas om inte en modifiering härvidlag kan vara motiverad i det i promemorian angivna undantagsfall då biträde enligt rättshjälpslagen förordnats för ena parten. I en sådan situation kan det av utrednings- och likställighetsskäl vara motiverat att även motparten har tillgång till biträde. Den part som vinner målet bör i sådant fall, i den mån rättegångsbalkens kvittningsregel inte föranleder annat, vara berättigad till ersättning för sin biträdeskostnad. Ersättningen för biträde bör, oavsett vilken part som vinner, bestämmas som om ersättningen skolat utgå av allmänna medel enligt rättshjälpslagen. Man bör på olika sätt eftersträva att flertalet tvistiga fall handläggs hos reklamationsnämnden. Åtskilliga tvister kan också undvikas genom att part utom rätta rådfrågar advokat. Sådan rådfrågning bör följaktligen inte motverkas. Det borde därför övervägas huruvida inte kortare rådfrågning eller liknande före målets anhängiggörande i vart fall borde vara ersättningsgill motsvarande rättshjälpslagens enhetsavgift. *Kreditköpskommittén* anser det uppenbart att reformen skulle förfela sitt mål, om biträdesersättning skulle utgöra ersättningsgill rättegångskostnad. Det föreslagna förenklade förfarandet är uppbyggt på ett sådant sätt att parterna i regel bör kunna ta tillvara sin rätt utan biträde. Den risk för rättsförlust som kan inrymmas i ett sådant förfarande där biträden i allmänhet inte medverkar måste vägas mot den risk för rättsförlust som ligger däri att en enskild part med hänsyn till kostnaderna anser sig böra godta en privat uppgörelse som måhända inte överensstämmer med den materiella rättens innehåll. Kommittén som finner den senare risken allvarligare än den förra stöder i princip förslaget att biträdeskostnaden inte skall vara ersättningsgill. Emellertid kan ifrågasättas om inte viss modifiering härvidlag kan vara motiverad. Kommittén tänker på det i promemorian angivna undantagsfall då biträde enligt det nyligen antagna förslaget till rättshjälpslag förordnats för ena parten på grund av att saken ansetts svårutredd och av sådan beskaffenhet att den egentligen inte lämpar sig att klaras upp inom det förenklade förfarandet. I en sådan situation kan det av utrednings- och jämviktsskäl vara motiverat att även motparten har tillgång till biträde. Den part som vinner målet bör i sådant fall i den mån rättegångsbalkens (eller förslagets) kvittningsregel inte föranleder annat vara berättigad till ersättning för sin biträdeskostnad. Även *SHIO* ger

uttryck åt önskemål om att vanliga ersättningsregler skall gälla vid rätts-hjälp. *Finansieringsföretagens Förening*, som inte vill motsätta sig förslagets huvudregel anser att rätt till ersättning för arvode åt rättsbildat biträde skall föreligga om mål fullföljs till hovrätt och/eller HD. *Handelskammaren i Stockholm* är inne på samma tankegång.

I flera yttranden förordas att eventuell ersättning till biträde i det förenklade förfarandet skall utgå enligt taxa. KO anför i detta hänseende. Anlitar den enskilde juridiskt biträde i det förenklade förfarandet — utan att biträdesförordnande enligt rättshjälpslagen meddelats — är det angeläget att ersättningen till biträdet hålls nere. I fråga om ersättning till vittne har i förslaget anvisats utvägen att domstolen alltid fastställer ersättningen. Enligt KO:s mening bör en liknande ordning kunna övervägas för att hålla biträdesarvodena på rimlig nivå. Det skulle innebära att ersättningen till biträde alltid skall fastställas av domstolen och beräknas som om ersättningen skulle utgå av allmänna medel. Det borde därvid vara möjligt för domstolarna att använda någon form av taxesystem liknande det som skall tillämpas när rättshjälp utgått. *Kreditköpskommittén* samt *Grossistförbundet* och *Industriförbundet* uttalar angående det fall att part har rättshjälp att biträdesersättningen, oavsett vilken part som vinner målet, bestämmes som om ersättningen skolat utgå av allmänna medel enligt rättshjälpslagen. *Hedemora tingsrätt* anser att någon form av schablon-ersättning till biträdena kunde övervägas.

Av dem som avstyrker eller allmänt uttalar betänkligheter mot promemorieförslaget såvitt gäller biträdeskostnaden anför några som skäl för sin ståndpunkt bl.a. att promemorieförslagets ordning med en särskild tjänsteman som skall tillhandagå med råd och upplysningar inte kan godtas. Till denna grupp hör bl.a. *Svea hovrätt* och *hovrätten över Skåne och Blekinge*. Av övriga remissinstanser som ställer sig kritiska till förslaget att biträdeskostnad inte skall vara ersättningsgill anför *hovrätten för Övre Norrland* bl.a. följande. Ingen torde kunna bestrida riktigheten av promemorianes påstående, att kostnaden för biträde i regel är den största rättegångskostnaden. Vet en part i ett förenklat förfarande, att han inte riskerar att få betala motpartens biträdeskostnad, behöver han alltså inte dra sig lika mycket för att låta en tvist prövas av domstol. Medaljens främsida är emellertid att den som av exempelvis illvilja eller tredska inte vill göra rätt för sig inte riskerar lika mycket i att framhärda, om han inte behöver befara att få betala motpartens biträde. Det förtjänar också att med kraft betonas, att omöjligheten eller svårigheten att få ersättning för biträdeskostnad drabbar den som har svag ekonomisk ställning hårdare än den ekonomiskt starke, som har lättare att om det kniper betala ett biträde ur egen ficka. Promemorianes inställning i denna fråga skulle därför leda till mycket beklagliga resultat. Promemorian hävdar genomgående, att ersättning för kostnad för rättegångsbiträde inte kan få förekomma, eftersom risk för

ersättningsskyldighet härvidlag hindrar folk att gå till domstol och få sin rätt. Hovrätten måste däremot göra gällande, att rättsskyddet är illusoriskt om inte folk kan få ersättning för rättegångsbiträde som är nödvändigt för dem med hänsyn till sakens beskaffenhet. Det är här fråga om två svår-förenliga påståenden, som båda innehåller en betydande kärna av sanning. Avvägningen härvidlag är utomordentligt svår. Den enda skäligen framkomliga vägen synes vara att göra det möjligt att överföra mål till det ordinära förfarandet och att även i det förenklade förfarandet överlämna åt rätten att i någon mån laga efter lagligheten och, när förhållandena i målet gör det särskilt påkallat, utdöma även biträdeskostnadsersättning åt vinnande part. En sådan regel ger emellertid föga ledning, och den underlättar knappast för en part att i förväg beräkna vad han riskerar genom att inlåta sig i en process. Det synes emellertid svårt att för närvarande komma längre. Hovrätten måste uttala sin förvåning över den underskattning av advokaters arbete, som flerstädes kommer till uttryck i promemorian. En någorlunda erfaren domare vet mycket väl skillnaden mellan att handlägga ett mål, där vardera parten biträds av advokat eller annat kvalificerat rättegångsbiträde, och att handlägga ett mål, där endera eller båda parter saknar sådant biträde. I det senare fallet måste domstolen — även med stark processledning och vänliga tillrättalägganden — befara att stort och smått blandas, att det väsentliga för parten kan skymmas av det irrelevanta, att påståenden och synpunkter kommer i fullständig oordning och att handläggningstiden blir mer än fördubblad i förhållande till vad som hade behövt vara fallet, om parten haft ett sakkunnigt biträde, som i förväg sovrat och ordnat materialet. Det allmännas kostnader för domstolens arbete minskar väsentligt till följd av att parterna har goda biträden — en synpunkt som borde ha beaktats mer av promemorians författare. *Justitierådet Romanus m.fl.* anför bl.a. Trots all den aktivitet som ankommer på domstolen ligger i sakens natur att domstolen likväl ej på samma sätt som ett rättegångsbiträde kan vara verksam för att vad en part kan andraga till stöd för sin talan också blir framlagt. Förslagets syfte att motverka anlitande av rättegångsbiträde leder till en väsentlig försvagning av rättssäkerhetsgarantierna. I strid härmed står ej att det säkerligen finns ett ej obetydligt antal tvister där förhållandena är så enkla och klara att de låter sig utan olägenhet handläggas utan att parterna har biträde av jurist. Att vissa rättshjälpsuppgifter läggs på domstolspersonalen torde ej innebära någon större ekonomisk vinst för det allmänna eftersom domstolspersonalens medverkan också måste föranleda kostnader. Det kan även ifrågasättas om icke den för den tilltänkta ordningen grundläggande regeln att biträdeskostnad ej är ersättningsgill mången gång missgynnar den svagare parten; i s. k. konsumentmål — vilka vid förslagets utarbetande synes ha stått främst i blickpunkten — torde näringsidkaren ofta komma att låta sig företrädas av juridiskt biträde och låta kostnaden härför ingå bland övriga rörelsekostna-

der. *Advokatsamfundet* uttalar. Promemorian synes utgå från antagandet att alla de tvister som handläggs av advokater och andra rådgivare i handläggningshänseende enbart är rådgivning och rättegång. Så förhåller det sig emellertid inte. I det avgjort största antalet fall krävs utredning (vars omfattning inte i första hand bestäms av tvistebeloppets storlek) innan rådgivning kan ske. Synnerligen ofta är situationen sådan att försök till förlikning är det mest ändamålsenliga för klienten. Det kommer att finnas ett stort antal tvister där utredning, bedömning och rådgivning inte kommer att kunna tillhandahållas den rättssökande i erforderlig utsträckning på grund av hans bristande betalningsförmåga. Detta innebär en inte godtagbar situation, i vilken bl.a. de konsumenter vilkas möjligheter till rättshjälp skulle stärkas kommer att befinna sig. Den borttagna rätten till biträde medför att i det föreslagna förfarandet den ekonomiskt svaga nödgas processa utan eget ombud, medan däremot motsidan, t.ex. en näringsidkare, kan låta en anställd jurist, en erfaren anställd tjänsteman eller en anlita en advokat förbereda och utföra talan. I en sådan situation måste den part som är utan biträde känna ett psykologiskt tryck som skulle kunna undvikas. Dessutom finns alltid personer som inte själva kan utföra sin talan oberoende av vilket förfarande som gäller. *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* uttalar bl.a. En konsekvens av bestämmelserna att part i princip ej skall ha rätt till biträde och endast erhålla rättegångskostnader med mycket begränsade belopp i mål där värdet av tvisteföremålet ej uppgår till halva basbeloppet, kommer med all sannolikhet att leda till att part, som skadas och som har krav på skadestånd mot försäkringsbolag, ej får samma rättsskydd som hittills. I de fall där försäkringsbolagen åtager sig betalningsskyldighet och utbetalar skadestånd på grund av försäkring svarar bolagen jämväl för den skadades utrednings- och advokatkostnader. Detta sker mot bakgrund av bestämmelserna i rättegångsbalken angående rättegångskostnader. Det är uppenbart att den skadade, därest försäkringsbolagen icke längre kommer att svara för dessa kostnader, kommer i ett väsentligt sämre läge än tidigare. Föreligger det icke skyldighet för försäkringsbolag att svara för sådan kostnad måste man räkna med att bolagen icke längre är beredda härtill. Utredningskostnaderna kan för den skadade vara mycket betungande även om värdegränsen endast uppgår till halva basbeloppet.

Promemorians förslag beträffande rättegångsavgifter, att kostnad för ansökan om stämning skall vara ersättningsgill och att parterna skall kunna få dom utan avgift, tillstyrks eller lämnas utan erinran av alla remissinstanserna. *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* uttalar emellertid att det enligt föreningens mening är frågan om inte tiden nu är inne att ge alla parter oberoende av om det rör sig om tvistemål eller brottmål rätt att få ett exemplar av domen gratis. Domstolarna har nu sådana kopieringsmöjligheter att detta inte bör vara alltför besvärligt. Visst administrativt besvär bortfaller också i och med att domstolarna slipper kräva in expediti-
onsav-

gifter. I vart fall bör enligt föreningens mening inte göras någon skillnad på mindre och större tvistemål. Det kan finnas lika starka skäl för exempelvis båda parter i ett hemskillnadsmål att få ta del av rättens avgörande som för båda parter i ett mindre tvistemål.

Förslaget att part skall vara berättigad till ersättning för kostnad för personlig inställelse i målet har genomgående godtagits. *HD:s ledamöter* framhåller emellertid att det inte lär bli något ovanligt fall att ena parten kan vara bosatt långt ifrån domkretsen (bl.a. i sådana typfall som postorderavtal, hotelltjänster eller motorfordonsreparationer). Det bör övervägas om ej avlägset boende part skall i stället för att inställa sig för att själv föra sin talan kunna till lägre kostnad anlita ombud på sammanträdesorten utan att därför i ersättningshänseende komma i sämre läge. *Eskilstuna tingsrätt* gör uttalanden av likartad innebörd. *Helsingborgs tingsrätt* anser att det föreligger risk att fordringar överläts på advokat för att denne skall kunna uppträda som part och därigenom erhålla möjlighet till ersättning för personlig inställelse i målet.

Förslaget att part inte skall vara berättigad till ersättning för tidsspillan berörs i allmänhet inte i yttrandena. *Hovrätten för Övre Norrland* och *några tingsrätter* godtar emellertid förslaget. I några yttranden anser man att ersättning bör utgå. Enligt *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* är det inte rimligt att part inte skall kunna få ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Föreningen anser att oberoende av om part är fysisk eller juridisk person ersättning bör kunna tillerkännas honom antingen för egen förlorad arbetsförtjänst eller för kostnaden för en representants inställelse med i vart fall motsvarande belopp som kan utgå till vittne. *Grossistförbundet* och *Industriförbundet* anför att likställighetsprincipen förutsätter att viss förlorad arbetsförtjänst är ersättningsgill. En näringsidkare som låter anställd inställa sig vid domstol måste alltid utbetala lön i vanlig ordning. För att tillgodose kravet på förutsebarhet kan därvid övervägas att maximera ersättning för tidsspillan till visst belopp. Det bör i detta sammanhang också beaktas att tjänstgöring för företag generellt sett är dyrare på kvällstid (övertid) än på dagtid under det att de direkta kostnaderna för en privatperson förhåller sig omvänt. Därest tidsspillan ej ersättes kan sålunda sammanträden efter ordinarie arbetstid medföra en väsentlig avvikelse från likställighetsprincipen i mål mellan näringsidkare och privatpersoner. Till dem som förordar rätt till ersättning hör också *ett par tingsrätter*.

Förslaget att *vittneskostnad* skall vara *ersättningsgill* godtas allmänt under remissbehandlingen. Detsamma gäller den föreslagna bestämmelsen att vittnesersättningen skall bestämmas som om ersättningen skolat utgå av allmänna medel. I några yttranden kritiseras emellertid denna bestämmelse. *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* uttalar sålunda att den föreslagna bestämmelsen är en försämring i förhållande till vad som nu gäller i fråga om

vittnen i tvistemål. Vittnen har knappast någon förståelse för att de ej kan få full ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Visserligen höjs maximitbeloppet den 1 juli 1972 till 85 kr. Det kommer dock säkert att visa sig att detta belopp ofta inte täcker den verkliga förlusten för vittnet. *Grossistförbundet* och *Industriförbundet* framhåller att denna regel inte innebär någon reell minskning av rättegångskostnaderna utan endast att parternas kostnader till viss del övervältras på 'oskyldig' tredje man. *Hovrätten för Övre Norrland* är tveksam men uttalar att den omständigheten kanske bör fälla utslaget till förmån för förslaget att de talrika vittnen, som åberopas av part med fri rättegång, får åtnöjas med begränsad ersättning.

Förslaget att ersättning för rättegångens förberedande inte skall utgå har allmänt godtagits eller lämnats utan erinran vid remissbehandlingen. *Göteborgs kommuns rättshjälpsanstalt* förordar dock att ersättningsrätt skall föreligga. Den föreslagna regeln kan enligt anstalten i viss mån kringgås genom utnyttjande av möjligheten att inleda förfarandet med lagsökning eller betalningsföreläggande. *SACO* anser att ersättning bör kunna utgå om synnerliga skäl föreligger.

I ett yttrande framförs tanken på en särskild jämningsregel i anslutning till 18 kap. 8 § RB. *Svea hovrätt* anför sålunda att det torde kunna övervägas att i anslutning till 18 kap. 8 § RB införa en allmän jämningsregel av innebörd att part i mindre tvistemål, om synnerliga skäl inte föranleder till annat, kan få ersättning för sina rättegångskostnader endast i den mån kostnaderna står i rimligt förhållande till tvisteföremålets värde eller sakens vikt. Det vore väl nödvändigt att låta en sådan bestämmelse bli tillämplig endast på mål under en viss värdegräns. Att uppställa en fix gräns för parts möjligheter att få sina kostnader ersatta är däremot inte lämpligt. Det säger sig emellertid självt att, om man vill uppnå väsentlig ändring av det förhållandet att de totala partskostnaderna vanligen har samma storleksordning som tvisteföremålets värde, en hållpunkt bör vara att parts rättegångskostnadsanspråk i allmänhet inte kan godtas om det överskrider exempelvis en tredjedel av tvisteföremålets värde. Inom en sålunda bestämd kostnadsram skulle part kunna få tillräcklig biträdeshjälp för att kunna väcka talan eller ingå i svaromål. Hovrätten förutsätter därvid att denna biträdeshjälp underlättas genom tillhandahållande av standardformulär o. dyl. samt att biträdet fäster den rättssökandens uppmärksamhet på de begränsade ersättningsmöjligheterna i mindre tvistemål. En konsekvens av den antydda rättegångskostnadsregeln är att part i allmänhet inte kan påräkna att få stöd av biträde vid förhandling inför domstolen.

11 Rättegången i tingsrätt

11.1 Promemorian

Enligt nuvarande ordning är tingsrätt i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Denna regel är emellertid försedd med betydelsefulla undantag. För familjerättsmålen gäller sålunda att de avgörs under medverkan av nämnd. Vidare gäller för alla kategorier tvistemål att det föreligger en mycket vidsträckt ensamdomarbehörighet. Under förberedelsen kan sålunda ensamdomare bl.a. meddela tredskodom och dom beträffande medgivna eller eftergivna anspråk och vid huvudförhandling som hålls i förenklad form kan mål avgöras av en lagfaren domare ensam. På grund av dessa regler förekommer flerdomarmedverkan i tvistemål i tämligen begränsad utsträckning.

Enligt promemorieförslaget skall mål enligt den nya ordningen i regel avgöras efter ett enda sammanträde. Endast i undantagsfall skall förekomma att två eller flera sammanträden hålls. Någon uppdelning av förfarandet i förberedelse och huvudförhandling skall inte göras.

Vid valet av sammansättningsform för det nya förfarandet bör enligt promemorian beaktas att flertalet tvister som går till domstol enligt gällande ordning prövas av ensamdomare. Detta talar givetvis för en vidsträckt ensamdomarbehörighet i det förenklade förfarandet. Som utgångspunkt för övervägandena bör därför gälla att den ensamdomarbehörighet som nu föreligger bör överges endast om mycket starka skäl talar för det.

De sammansättningsformer som det enligt promemorian finns anledning att närmare överväga är dels tre lagfarna domare dels en lagfaren domare med två eller tre nämndemän och dels en lagfaren domare ensam. En annan lösning är att ha ensamdomare i normalfallet om endast ett sammanträde hålls i målet och flera domare om mer än ett sammanträde visar sig påkallat.

Vad först beträffar ett juristkollegium med tre lagfarna domare är visserligen denna sammansättning sedan den 1 januari 1971 föreskriven för tvistemål i allmänhet. Denna ordning har emellertid tillkommit främst med tanke på mål av krävande beskaffenhet (jfr prop. 1969:44 s. 182). De tvister som är avsedda att handläggas i det förenklade förfarandet torde i allmänhet inte vara av den beskaffenheten att en sammansättning med juristkollegium bör komma i fråga vare sig som huvudregel eller som alternativ sammansättningsform.

Som en viktig fördel med sammansättningen lagfaren ordförande med nämnd brukar anföras att den möjliggör ett samspel mellan yrkesdomarens fackmässiga betraktelsesätt och nämndemännens synpunkter som grundas på praktisk erfarenhet. Vidare brukar anföras bl.a. den synpunkten att

deltagande av nämnd i rättsskipningen är ägnad att stärka allmänhetens förtroende för domstolarna. Dessa synpunkter har givetvis bärkraft även i detta sammanhang. Emellertid bör det nya förfarandet starkt inriktas på försök att förlika parterna. Förlikningsförhandlingarna bör i regel ske inför rätten. Det är tydligt att dessa förhandlingar i regel knappast skulle främjas av att rätten vore sammansatt av flera domare. Att ha särskild sammansättning vid förlikningsförhandlingarna skulle vara mindre lämpligt redan av det skälet att det i ett informellt förfarande knappast är möjligt att dra en skarp gräns mellan förlikningsförhandling och annan förhandling. Allmänt gäller vidare att handläggningen skulle fördröjas om nämnd-sammansättning föreskrevs. Målen skulle sålunda som regel få handläggas endast vissa dagar i veckan. Om ett mål först handlagts vid sammanträde med nämnd och därefter skriftligt skulle avgörandet kunna fördröjas på grund av att nämnden måste kallas till särskild överläggning. Många av de nu anförda invändningarna mot nämndsammansättning skulle otvivelaktigt kunna motverkas genom lämpliga organisatoriska åtgärder. Övervägande skäl talar dock för att man f.n. inte bör välja en sammansättning med nämnd vare sig som huvudregel eller endast för vissa mål. Skulle fråga uppkomma om att tillskapa särskilda handläggningsformer för konsumenttvister över huvud taget kommer saken i ett annat läge. Det kan i sådant fall finnas anledning att i domstolen inrymma personer med särskild sakkunskap och erfarenhet av konsumentfrågor.

Sammanfattningsvis uttalas i promemorian att den lämpligaste lösningen f.n. synes vara att ensamdomarkompetensen vidgas till att omfatta all handläggning i det nya förfarandet. Därigenom förbättras förutsättningarna för en snabb handläggning och goda förutsättningar skapas för rättens förlikningsverksamhet. För en sådan lösning talar också kostnadsskäl. På grund av det anförda förordas att tingsrätt vid handläggning enligt den nya ordningen alltid skall vara domför med en lagfaren domare. Givetvis måste höga krav i fråga om erfarenhet och lämplighet ställas på de domare som skall handlägga mål enligt den nya ordningen.

Om målen i regel skall kunna avgöras efter ett enda sammanträde torde kraven på ansökan om tvistens upptagande inte kunna sättas alltför lågt. Ansökan bör vara sådan att svaranden får klart för sig vilken ståndpunkt käranden intar och därigenom kan ta ställning vid de förhandlingar som skall ske inför rätten. Den bör vidare ge svaranden möjlighet att bedöma vilken bevisning han bör ta med sig till sammanträdet. Mot denna bakgrund bör ansökan om tvistens upptagande innehålla kärandens yrkanden samt en sådan berättelse om tvisteläget att grunderna för partens talan framgår. Dessutom bör i ansökan anges vilken bevisning käranden avser att föreläggas vid sammanträdet inför rätten. Skriftliga bevis bör fogas till ansökan.

Dessa krav är tämligen långtgående för en enskild part som själv skall föra sin talan. De överensstämmer i stort sett med vad som gäller enligt RB.

Särskilda åtgärder bör därför vidtas för att underlätta för kâranden att sätta upp sin ansökan på ett riktigt sätt.

Ansökan bör vara skriftlig och särskilda formulär bör kunna användas. Sådana formulär förekommer vid de amerikanska bagatellmålsdomstolarna och en ordning med detaljerade formulär finns redan vid allmänna reklamationsnämnden. Formulären bör kunna utformas så att de underlättar för kâranden att ange yrkande och omständigheter samt den bevisning han avser att förebringa vid domstolen. I sistnämnda hänseende bör av formuläret framgå att kâranden skall vända sig till rätten, om han genom rättens försorg vill ha något vittne kallat till sammanträdet.

Är den insända ansökningen bristfällig bör domstolen vara aktiv på olika sätt. Rätten bör skriftligen eller per telefon kunna bistå parten med att avhjälpa bristerna. Om det är lämpligt bör emellertid parten också kunna kallas till domstolen för att få hjälp med ansökan. Underlåter parten att efter erhållen hjälp rätta till bristerna bör han få ett formellt föreläggande att göra det. Leder inte heller detta till avsett resultat, bör ansökan kunna avvisas, om bristerna är så allvarliga att ansökan är otjänlig som grund för handläggning.

Som redan har nämnts bör en sökande också ha möjlighet att direkt vända sig till domstolen och av denna få hjälp med att upprätta en ansökan. Sedan kâranden har lagt fram sin berättelse för en tjänsteman vid domstolen, bör denne sätta upp en ansökan. Tjänstemannen bör också kunna ge sökanden vissa allmänna anvisningar i fråga om grunder och bevisning. Som förut nämnts bör förfarandet i allmänhet inledas med att svaranden föreläggs att inkomma med skriftligt eller muntligt yttrande. Syftet med föreläggandet skall vara att förmå svaranden att klargöra sin ståndpunkt i målet och ange sin bevisning. Även när det gäller svaranden bör domstolen biträda med råd och anvisningar skriftligen eller per telefon.

Några föreskrifter om hur sammanträdet skall gå till torde inte behövas. I regel bör det kunna inledas på samma sätt som en muntlig förberedelse enligt RB. Parterna bör alltså tillfrågas om vilka yrkanden och medgivanden som skall gälla. Därefter bör de i tur och ordning få lägga fram sin version av tvisten. Eftersom parterna i regel inte kommer att företrädas av ombud måste rätten utöva en långtgående materiell processledning. Vidare bör rätten verka för att förlikning kommer till stånd. Frågorna om materiell processledning och förlikning behandlas närmare i det följande. Av naturliga skäl bör bevisningen i allmänhet tas upp först sedan parternas slutliga ståndpunkter klarlagts. Någon gång kan det emellertid t.ex. av kostnadsskäl vara lämpligare att ett vittne hörs i ett tidigare skede av förhandlingen.

I detta sammanhang finns anledning att ta upp frågan om skriftliga vittnesintyg bör kunna åberopas som bevis i det förenklade förfarandet. Enligt RB får vittnesattester i regel inte användas. I 35 kap. 14 § föreskrivs

att berättelse som någon skriftligen har avgett i anledning av redan inledd eller förestående rättegång inte får åberopas som bevis, om det inte är särskilt medgivet eller rätten på grund av särskilda omständigheter anser det kunna tillåtas. Bakgrunden till bestämmelsen är att vittnesintygen har ansetts vara mycket otillförlitliga och att de därför har ringa bevisvärde (SOU 1938:44 s. 338). Bestämmelsen åsyftar inte sedvanliga personbevis och i praxis tillämpas inte förbudet i fråga om läkarintyg och andra liknande handlingar, som närmast har karaktär av enklare sakkunnigintyg. Ej heller i det förenklade förfarandet bör vittnesintyg i allmänhet få åberopas som bevis. Det kan dock finnas anledning att ge rätten något vidsträcktare möjlighet att godta vittnesintyg när fråga är om mål om mindre värden. Ibland kan omständigheterna vara sådana att det saknas anledning ifrågasätta ett vittnesintygs riktighet, även om dess innehåll inte uttryckligen vitsordas av motparten. Någon lagregel om vittnesintygs värde som bevismedel bör inte ges för det förenklade förfarandet. Frågan får avgöras av rätten med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

I det föregående har understrukits det angelägna i att endast ett enda sammanträde hålls i målet. Genom det förenklade förfarandets starka inriktning på förlikning bör målet ofta kunna avskrivas på grund av att parterna har träffat uppgörelse. Kommer förlikning inte till stånd, torde ett riktigt avgörande i många fall kunna grundas enbart på parternas berättelser. Skall bevisning tas upp bör denna i regel kunna vara tillgänglig vid sammanträdet.

I vissa fall kan det emellertid visa sig att målet inte kan avgöras vid det utsatta sammanträdet och att ett andra sammanträde blir nödvändigt. Förfarandet måste vara flexibelt och kunna anpassas efter omständigheterna i det enskilda målet. Den huvudsakliga anledningen till uppskov torde bli att bevisning bör förebringas. Ett vittne som inte är närvarande vid sammanträdet kan behöva höras. Att målet inte kan avgöras kan vidare bero på att syn bör hållas. Framför allt torde emellertid uppskov bli nödvändigt därför att en sakkunnig bör anlitas. Uppskjuts förhandlingen uppkommer frågan, om man vid det andra sammanträdet kan fortsätta förhandlingen eller om målet då på nytt bör tas upp till fullständig handläggning.

Enligt 43 kap. 11 § RB skall uppskjuten huvudförhandling återupptas så snart lämpligen kan ske. Överstiger, när målet efter ett eller flera uppskov återupptas, den sammanlagda tid varunder uppskov ägt rum inte 15 dagar, får huvudförhandlingen fortsätta. I annat fall skall i regel ny huvudförhandling hållas.

Enligt 42 kap. 20 § RB får huvudförhandling i förenklad form hållas, förutom i omedelbart samband med förberedelsen, inom 15 dagar från den dag då den muntliga förberedelsen avslutades, under förutsättning att samma domare sitter i rätten. Det förutsätts sålunda att rätten och parterna under denna tid fortfarande har aktuellt vad som har förekommit under

tidigare behandling, och något upprepande därav behövs alltså inte.

I det förenklade förfarandet bör ett andra sammanträde regelmässigt kunna hållas i nära anslutning till det första sammanträdet. Tidsfristen enligt RB bör normalt kunna hållas om det gäller att vid ett andra sammanträde höra ett vittne eller ta upp skriftlig bevisning eller hålla syn. I andra fall kan längre tidsfrist behövas, t.ex. när fråga är om att inhämta sakkunnigbevisning. Någon regel om fortsatt eller ny förhandling bör emellertid inte uppställas. Rätten får från fall till fall avgöra om man vid det andra sammanträdet kan fortsätta förhandlingen eller om målet då bör tas om från början. Om uppskov föranletts av att skriftligt sakkunnigutlåtande skall infordras — eller skriftligt bevis företes — bör f.ö. möjlighet finnas att undvika ett andra sammanträde. I åtskilliga fall torde det vara tillräckligt att parterna ges möjlighet att skriftligen yttra sig över den nya bevisningen. Finner rätten därefter att ett andra sammanträde inte behövs, bör målet kunna avgöras på handlingarna. I sammanhanget bör framhållas att det endast undantagsvis bör förekomma att en sakkunnig hörs muntligen inför rätten. Ett skriftligt utlåtande bör i allmänhet vara tillfyllest.

11.2 Remissyttrandena

Förslaget att tingsrätt vid handläggning enligt den nya lagen skall bestå av en lagfaren domare har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av det stora flertalet remissinstanser som har berört sammansättningsfrågan särskilt. Till denna majoritet hör bl.a. *hovrätten för Övre Norrland*, *Kreditköpskommittén*, *Föreningen Sveriges Tingsrättsdomare*, *Föreningen Sveriges Rättshjälpsjurister*, *Sveriges Industriförbund* och *Sveriges Grossistförbund*. I två yttranden har andra lösningar av sammansättningsfrågan förordats. Det har skett i de yttranden som avgetts av *hyresnämnden för Stockholms län* och *Sveriges Köpmannaförbund*. *Eskilstuna tingsrätt* avstyrker förslaget.

Bland de tillstyrkande remissinstanserna nöjer sig flera, bland dem *hovrätten för Övre Norrland* och *Föreningen Sveriges Rättshjälpsjurister* med att konstatera att förslaget är lämpligt. *Sveriges Industriförbund* och *Sveriges Grossistförbund* uttalar att ensamdomarförfarandet är i hög grad ägnat att förbättra förutsättningarna för en snabb och smidig på förlikning inriktad handläggning. De understryker emellertid samtidigt att det måste ställas höga krav i fråga om erfarenhet och lämplighet på de domare som skall handlägga målen. Även *kreditköpskommittén* anser att höga krav måste ställas på domaren och uttalar tveksamhet till förslaget med hänvisning till att promemorian inte ger någon antydning om hur ensamdomarna skall utses. Emellertid förefaller ensamdomareförfarandet i så hög grad ägnat att förbättra förutsättningarna för en snabb och smidig på förlikning inriktad handläggning samt innebära sådana kostnadsbesparingar att systemet bör prövas.

Hyresnämnden i Stockholms län anför bl.a. att erfarenheterna från reklamnämnden starkt talar för att sakkunniga lekmän bör delta i besluten. Härigenom kan avgörandena vinna förtroende och — liksom i hyresnämnd — i betydande omfattning vinna laga kraft i första instans. Det bör enligt kommittén inte vara svårt att finna personer lämpliga såsom ledamöter. De bör utses av Kungl. Maj:t och föreslås, på tillverkar- och säljandan av lämpliga organisationer och på 'konsumentsidan' av konsumentverket. För att få tillräcklig kunnsighet och erfarenhet hos ledamöter utanför landets mera tätbefolkade områden, där målfrekvensen kanske inte blir så stor i varje domsaga, kan i dessa områden ledamöterna utses med skyldighet att tjänstgöra vid flera tingsrätter. Däremot bör koncentration av målen till endast viss tingsrätt inte förekomma. - Rätten bör vara domför med ordföranden ensam i samma utsträckning som gäller för hyresnämnd och därutöver i det fall att tvisten är sådan, att deltagande av sakkunniga ledamöter kan antas sakna betydelse. Även *Sveriges Köpmannaförbund* förordar lekmanadeltagande i rättsskipningen. Bl.a. framhålls att partsvalda nämndledamöter kan bidra med betydande erfarenheter på de områden som blir mest aktuella, dvs. det rena konsumentområdet. Enligt förbundet bör nämndledamöterna utses på likadant sätt som inom hyresnämnderna. En ledamot bör alltså utses av köpmannaorganisationerna och en av konsumentorganisationerna. I de mål som behandlar andra tvister kan nämndledamöter utses av organisationer som har speciella kunskaper på det aktuella området.

Eskilstuna tingsrätt uttalar att det, med hänsyn särskilt till att möjligheterna att få domen prövad av högre rätt enligt förslaget skall begränsas, starkt kan ifrågasättas, om det är lämpligt att försvaga underdomstolens sammansättning.

Förslaget att särskilda formulär för stämningsansökan skall komma till användning tillstyrkes allmänt under remissbehandlingen. Bland dem som uttalar sig härom understryker *DON* att det är angeläget att blanketter för stämningsansökan etc. skapas och hålls tillhanda på lämpliga ställen. Intresset av blanketter blir stort även om rättshjälp kommer att stå till buds. Man får dock vara medveten om att enskild person, som inte har någon särskild teoretisk utbildning, i de flesta fall har svårt att tillfredsställande fylla i även förhållandevis enkla blanketter.

Vad som anføres i promemorian om ett något vidgat användningsområde för s.k. vittnesintyg har i allmänhet lämnats utan erinran under remissbehandlingen. Från några håll uttrycks dock tveksamhet. *Tornedalens rättshjälpsanstalt* understryker vikten av att vittnesintyg begagnas endast med största försiktighet och *Göteborgs stads rättshjälpsanstalt* ifrågasätter om vittnesintyg överhuvudtaget skall få åberopas i större omfattning än som nu sker. *HD:s ledamöter* anser att betänkligheter föreligger mot ett något vidgat användningsområde.

12 Rättegången i hovrätt

12.1 Promemorian

I promemorian erinras om att tingsrätts dom i tvistemål enligt gällande ordning kan överklagas till hovrätt. Några materiella begränsningar i denna fullföljdsrätt föreligger inte. Detta är däremot fallet med rätten till omprövning i HD. För sådan omprövning krävs prövningstillstånd.

Frågan om den i princip obegränsade rätten att få tingsrätts avgörande omprövat i hovrätt bör behållas i det förenklade förfarandet är enligt promemorian av stor betydelse bl.a. från kostnadssynpunkt. Det kan nämnas att möjligheten till fullföljd är begränsad eller utesluten vid vissa av de amerikanska bagatellmålsdomstolarna. Vidare är av intresse att det engelska konsumentrådet i sitt betänkande om sådana domstolar uttalat att utrymmet för fullföljd bör vara mycket begränsat, om fullföljd alls skall medges.

I promemorian framhålls vidare att det inte torde råda någon tvekan om att en obegränsad rätt till omprövning av avgöranden som meddelas i det förenklade förfarandet skulle på ett betänkligt sätt motverka syftet med ett sådant förfarande. Därmed skulle inga garantier kunna lämnas för att tvisten skulle kunna lösas på kort tid. Såväl parts- som domstolskostnaderna skulle stiga väsentligt. Detta skulle givetvis missgynna i första hand den ekonomiskt svagare parten. Den kostnad som part drar på sig genom att inleda rättsligt förfarande i en bagatelltvist skulle bli mycket svår att beräkna i förväg. De konsekvenser som nu har berörts skulle sannolikt i många fall avhålla den enskilde från att föra sin sak till domstol. Det är alltså uppenbart att en obegränsad rätt till omprövning av avgöranden som meddelas under det förenklade förfarandet är oförenlig med de principer som bör ligga till grund för förfarandet. En sådan omprövningsrätt bör därför inte komma i fråga.

De omständigheter som talar mot en fri omprövningsrätt kan givetvis anföras till stöd för ett fullföljdsförbud. Emellertid talar starka skäl för att möjlighet att överklaga bör finnas i vissa situationer. Ett sådant fall är när det är av vikt för rättstillämpningen att talan prövas av högre rätt. En möjlighet till prejudikatdispens bör rimligen finnas. I annat fall skulle en enhetlig rättstillämpning försvåras inom betydande delar av centrala rättsområden. En annan situation där en möjlighet till fullföljd bör finnas är när underrätten till följd av grovt misstag eller av annat liknande skäl meddelat en uppenbart oriktig dom. Till en del skulle visserligen intresset av rättelse kunna tillgodoses genom tillgången till extraordinära rättsmedel, dvs. resning och domvilla. Dessa rättsinstitut är emellertid utformade på sådant sätt att de inte skall komma till användning annat än i rena

undantagssituationer. De extraordinära rättsmedlen bör därför inte ses som något alternativ till en fullföljdsrätt. Även för nämnda situationer, vilka kan antas bli mycket sällsynta, synes alltså påkallat att parterna har möjlighet att fullfölja talan.

En möjlighet att lösa fullföljdsfrågan skulle kunna vara att med hyresnämndsförfarandet som förebild ha en ordning som innebär att part får klandra avgörandet genom att väcka talan hos tingsrätt i ordinär väg. Någon materiell begränsning av möjligheten till fullföljd innefattar denna lösning inte. Ur rättssäkerhetssynpunkt är en sådan ordning givetvis fördelaktig.

Den avgörande svagheten med en sådan lösning är självfallet att den utökar antalet överinstanser i stället för att minska dem. Det finns därför stora risker att reformens syfte allvarligt skulle motverkas om denna ordning skulle väljas. Det är alltså nödvändigt att finna en annan lösning.

Som en första utgångspunkt bör gälla att fullföljden bör ske enligt RB:s instansordning. Talan mot avgörande i tingsrätt bör alltså föras i hovrätt. Beträffande eventuella begränsningar i möjligheten till fullföljd bör beaktas att det förenklade förfarandet kan göras flexibelt och anpassas till det enskilda målets svårighetsgrad. Man måste också ta hänsyn till att det förenklade förfarandet är avsett att omhänderhas av kvalificerad personal med betydande erfarenhet av rättslig prövning av tvister. Häri ligger en betydelsefull garanti för en hög kvalitet på avgörandena. Mot denna bakgrund bör en omprövning få ske endast om särskilda skäl talar för det. I rena skälighetsfrågor bör som regel tingsrättens avgörande stå fast.

Från nu angivna utgångspunkter bör talan mot tingsrätts avgörande i det förenklade förfarandet få ske till hovrätt. Fullföljd bör emellertid bara få ske efter särskilt tillstånd. Reglerna om sådant tillstånd torde kunna utformas delvis med bestämmelserna om fullföljd till högsta domstolen som förebild.

Vad först beträffar de grunder som bör föranleda att prövningstillstånd meddelas bör gälla att bevisbedömningsfrågor och andra omdömesfrågor, t.ex. frågor om skälighet av begärt skadestånd, i regel inte bör prövas i flera instanser. De grunder som anges i 54 kap. 10 § RB för fullföljd till högsta domstolen bör i stort sett kunna accepteras i sak. Vissa mindre jämkningar synes dock påkallade.

Beträffande frågan hur hovrätten bör vara sammansatt vid tillståndsprövningen talar givetvis önskemålet om en snabb handläggning för att prövningen får göras av ensamdomare. Av rättssäkerhetsskäl synes emellertid önskvärt med en starkare sammansättning. En lösning som innebär att frågan om prövningstillstånd prövas av fullsuttan hovrättsavdelning, dvs. fyra domare, synes å andra sidan för flertalet fall innebära en överorganisation och skulle kunna leda till en onödigt långsam handläggning. Den lämpligaste ordningen synes vara att frågan prövas av två domare. Som omröstningsregel bör därvid gälla att prövningstillstånd

vägras endast om båda domarna är ense därom.

Från hovrätt bör fullföljd kunna ske till högsta domstolen. Några särregler för tillståndsprövningen i de mål som handlagts i det förenklade förfarandet synes inte behövliga.

Meddelas prövningstillstånd med anledning av talan mot tingsrätts dom, bör handläggningen i hovrätten främst av hänsyn till kostnaderna i princip vara skriftlig. Skulle det undantagsvis visa sig nödvändigt att ta upp muntlig bevisning bör målet ibland kunna återförvisas till tingsrätten. I allmänhet är det dock lämpligare att höra parterna och ta upp bevisning i hovrätten.

De kostnadsregler som har förordats för rättegången i tingsrätt bör enligt promemorian gälla även i högre rätt. Detta innebär bl.a. att part inte bör vara berättigad till ersättning för biträde. Det är därför viktigt att part även i högre rätt får allt rimligt bistånd från rättens sida. Med hänsyn bl.a. till att handläggningen i högre rätt i princip skall vara skriftlig är det dock uppenbart att biståndet åt part måste bli mer begränsat där än i underrätt. Det torde framför allt vara bistånd med att åstadkomma en fullständig fullföljdsinlaga som kan komma i fråga. Någon materiell processledning av det slag som har berörts i det föregående torde mera sällan aktualiseras. När talan förs i högre rätt kan det därför vara praktiskt att befattningshavare i tingsrätt bistår parten.

12.2 Remissyttrandena

Det stora flertalet av de remissinstanser som tar upp frågan om en begränsning av rätten till fullföljd godtar promemorians uppfattning att ett behov av en sådan begränsning föreligger. Till denna majoritet hör bl.a. *Svea hovrätt, hovrätten för Övre Norrland, ett flertal tingsrätter, KO, kreditköpskommittén, LO, LR, Grossistförbundet, Industriförbundet och Sveriges Köpmannaförbund*. Endast i några få yttranden ställer man sig starkt kritisk till promemorieförslaget i denna del. Uttalanden som ger uttryck för en sådan inställning återfinns bl.a. i de yttranden som avgetts av *justitierådet Sjöwall m.fl., en minoritet inom styrelsen för Föreningen Sveriges tingsrättsdomare och Motorbranschens Riksförbund*.

Bland dem som delar promemorians uppfattning uttalar *KO* att möjligheterna till fullföljd måste begränsas om det förenklade förfarandet skall tjäna sitt ändamål. De motiv som anförs för en begränsning — kostnads-hänsyn och krav på en snabb handläggning — finner *KO* bärande. *Kreditköpskommittén* anför att förslaget i denna del ter sig väl ägnat att påskynda och förbilliga ett slutligt avgörande i de mindre tvistemålen. Det markerar att rättskipningens tyngdpunkt ligger i första instans. Bland dem som ställer sig avvisande till förslaget uttalar *justitierådet Sjöwall m.fl.* att det föreslagna fullföljdsförbudet innebär ett frångående av den i RB från rätts-säkerhetssynpunkt upprätthållna principen att en tvist alltid skall få prövas

i två instanser, vilket är desto vanskligare eftersom avgörandet i första instans måste förutsättas enligt den föreslagna processordningen ofta vara grundat på ett bristfälligt processmaterial.

Flertalet av de remissinstanser som godtar principen om en begränsning av rätten till fullföljd har i huvudsak tillstyrkt eller icke haft någon erinran mot utformningen i promemoriaförslaget. I detta flertal ingår bl.a. *hovrätten för Övre Norrland, KO, kreditköpskommittén, LO, LR, Sveriges Köpmannaförbund och några tingsrätter*. Bland dem som i princip inte motsätter sig en begränsning finns emellertid flera som förordar något vidgade möjligheter till fullföljd. Från en del håll förordas sålunda att möjlighet till ändringsdispens införs. I andra yttranden föreslås regler om intressedispens.

Till dem som anser att ändringsdispens bör kunna beviljas hör *justitierådet Romanus m.fl.* Dessa ledamöter anför bl.a. följande. Grunderna för att meddela prövningstillstånd i hovrätten anknyter nära till de för prövningstillstånd i högsta domstolen fr.o.m. den 1 juli 1971 gällande reglerna, låt vara att de är i vissa hänseenden något mindre restriktiva. Att märka är att när fråga är om fullföljd till högsta domstolen målet behandlats i två instanser med ett förfarande som uppbyggt för att i möjlig mån säkerställa ett materiellt riktigt avgörande. Situationen i de fall då enligt förslaget fråga om prövningstillstånd i hovrätten uppkommer är en helt annan. Målet har då handlagts i endast en instans och processen vid denna kan knappast anses utgöra någon större garanti för att avgörandet är riktigt. Med de starka begränsningar som förslaget uppställer för fullföljd måste man räkna med att det skulle leda till ett visst antal fall där tingsrättens dom framstår som oriktig utan att därför någon av de upptagna grunderna för prövningstillstånd kan tillämpas. Att detta även är avsikten framgår av uttalandena i motiven att bevisbedömningsfrågor och andra omdömesfrågor i regel ej bör prövas i flera instanser. Mot bakgrunden av de svaga rättssäkerhetsgarantier behandlingen i tingsrätten innefattar framstår förslaget på denna punkt som otillfredsställande. En möjlighet att vinna ökad rättssäkerhet utan att därför processen vidgas till att mera generellt kunna omfatta mer än en instans synes vara att som en grund för prövningstillstånd upptaga att anledning förekommer till ändring i det slut, vartill tingsrätten kommit. Det föreslagna förfarandet för prövningstillstånd bör kunna gälla även i detta fall. Prövningen skall alltså ankomma på två hovrättsledamöter och för avslag krävas enighet mellan dem. Även *Svea hovrätt* förordar möjlighet till ändringsdispens.

Bland dem som förordar intressedispens uttalar *Grossistförbundet* och *Industriförbundet* att de delar förslagets uppfattning att möjligheterna till överprövning av underrättens avgörande i det förenklade förfarandet måste vara väsentligt beskuret. De vill emellertid ifrågasätta om det inte borde finnas en motsvarighet till 54 kap. 10 § punkt 1 i dess äldre lydelse, nämligen

för det fall att part visar att talans prövning skulle ha synnerlig betydelse utöver det mål, varom är fråga. *Finansieringsföretagens förening* gör uttalanden av samma innebörd.

LO uttalar att det är svårt att undvika att ett förenklat rättegångsförfarande inte har samma förutsättningar som det traditionella att tillgodose prejudikatsbehoven. Detta är en nackdel som får uppvägas av de positiva sidorna. Även tvistavgöranden som bygger på förlikning eller över huvud på mera materiella hänsynstaganden kan dock fungera som prejudikat, beroende på vilka beslutsmodeller som tillämpas och det sätt varpå beslutsmotiven klagas. Man kan också tänka sig att i vissa fall låta parterna i samråd med domstolen få målet handlagt enligt det ordinarie rättegångsförfarandet. En annan tanke vore att ge konsumentombudsmannen självständig rätt att fullfölja talan i mål som han bedömer ha prejudikatsintresse; statsverket skulle då svara för fullföljdskostnader och kanske också för vad en part kan förlora på ett ändrat domslut.

I några yttranden berörs frågan om fullföljd mot beslut som inte är slutligt. *Svea hovrätt* anför sålunda. Kravet på dispens gäller endast talan mot tingsrätts dom eller slutliga beslut. Inga skäl har givits varför dispensprövningsbestämmelserna inte skall äga motsvarande tillämpning på beslut, som inte är slutligt. Med den föreslagna ordningen blir hovrätten nödsakad att på fullsuttan avdelning pröva ett överklagat beslut om t.ex. kvarstad. Än mer anmärkningsvärt synes vara att kravet på dispens inte kommer att gälla beslut, som skall tas upp i domen eller det slutliga beslutet. Detta har bl.a. till följd att hovrätten, även om den avslår dispens i fråga om huvudsaken, likväl är nödsakad att pröva t.ex. rättegångskostnadsfrågan, i den mån talan fullföljts jämväl i detta hänseende. Kravet på dispens bör omfatta samtliga avgöranden, som kan överklagas. *Malmö tingsrätt* uttalar att beslut under rättegång, t.ex. angående kvarstad, bör vara underkastade fullföljdsbegränsning. *Hovrätten för Övre Norrland* framhåller att promemorian förutsätter att tingsrätten i det förenklade förfarandet kan meddela beslut, som inte kräver tillstånd för att fullföljas. Det måste i så fall vara fråga om icke slutliga beslut, närmast beslut under rättegången av sådan natur, att de skulle få särskilt överklagas i det ordinarie förfarandet. Enligt hovrättens mening är det oförenligt med syftet med ett förenklat förfarande att tillåta, att särskilda frågor bringas under hovrättens prövning annat än i samband med talan i huvudsaken. Hovrätten anser det därför böra föreskrivas, att talan mot beslut under rättegången — och lämpligen även mot beslut i samband med dom eller slutligt beslut — endast skall få föras i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet och med samma rättsmedel som den huvudsakliga talan. I samtliga fall bör fullföljdstillstånd fordras.

Frågan hur hovrätt bör vara sammansatt vid dispensprövningen tas upp i ett fåtal yttranden. *Hovrätten för Övre Norrland* anför att den särskilt

biträder förslaget att tillståndsprövningen i hovrätt bör ankomma på två domare med den föreslagna omröstningsregeln. Det torde genom en föreskrift i arbetsordningen för rikets hovrätter komma att tillses, att den föreslagna tillståndsprövningen skall fullgöras av ordinarie ledamöter eller assessorer. Även *justitierådet Romanus m.fl.* godtar förslaget. *DON* däremot anser att det inte förebragts tillräckliga skäl för att rätten skall ha en särskild sammansättning när fråga om prövningstillstånd behandlas. Det ter sig från organisatorisk synpunkt enklare och mera ändamålsenligt om hovrätten i vanlig sammansättning företar prövningen. Det blir då möjligt att ge prövningstillstånd och avgöra målet i sak vid samma tillfälle. Väljs den ordning som föreslagits i promemorian, bör i allt fall en av de ledamöter som deltar i fullföljdsprövningen vara avdelningens ordförande eller vice ordförande. Även *SACO* ifrågasätter om inte hovrätten bör vara sammansatt på sedvanligt sätt, dvs. med fyra ledamöter.

13 Rättegången i högsta domstolen

13.1 Promemorian

När det gäller rättegången i högsta domstolen innehåller promemoriaförlaget en bestämmelse att talan mot hovrätts beslut över ansökan om prövningstillstånd inte får föras. I övrigt innebär promemoriaförlaget att de för tingsrätt och hovrätt föreslagna rättegångskostnadsreglerna skall vara tillämpliga även i högsta domstolen. I övrigt föreslås inte några särbestämmelser i fråga om rättegången i högsta domstolen.

13.2 Remissyttrandena

HD:s ledamöter anför att enligt förslaget kommer frågan om möjligheten att få tvisten prövad i högsta domstolen att slutligt avgöras av de två ledamöterna som fattat hovrätts beslut. Att på detta sätt lägga i hovrätts hand att slutligt bestämma att prövning i högsta domstolen ej skall komma till stånd inger betänkligheter. Detta spörsmål bör, i allt fall när det gäller intresset av att erhålla ett prejudikat, ytterst tillkomma högsta domstolen att avgöra. Om ej den åsyftade reformen skall undergrävas, är å andra sidan inte möjligt att medge parterna generell rätt att överklaga hovrätts beslut över ansökan om prövningstillstånd. En tänkbar lösning synes vara att väl låta tingsrätts dom efter det att hovrätten avslagit ansökan om prövningstillstånd bli exigibel såsom en lagakraftvunnen dom men medgiva parterna att beträffande hovrätts beslut söka prövningstillstånd hos högsta domstolen. Beviljar högsta domstolen prövningstillstånd, skulle denna instans sedan kunna ändra hovrätts beslut och

meddela parten prövningstillstånd i hovrätten. Vid en lösning enligt här antydd linje bör högsta domstolen uppenbarligen tilläggas befogenhet att meddela inhibition beträffande tingsrättens dom.

14 Rättshjälp och det förenklade förfarandet

14.1 *Promemorian*

Enligt den nya rättshjälpslagen skall rättshjälp kunna utgå i olika former. De former som är av intresse i detta sammanhang är rådfrågning och allmän rättshjälp. Kortare rådfrågning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet lämnas mot en avgift av f.n. 50 kr. Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenheten i den mån dessa inte täcks av den rättssökandes bidragsskyldighet. De viktigaste kostnadsposterna vid angelägenhet som leder till process är kostnad för biträde, för inställelse vid domstol och för bevisning. Som förutsättning för att biträdeskostnaden skall ersättas gäller att den rättssökande inte själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd kan behörigen tillvarata sin rätt.

I promemorian har det inte ansetts möjligt att lösa problemen med de mindre tvisterna genom en utbyggnad av rättshjälpen. En sådan lösning skulle ställa sig alltför dyrbar både för det allmänna och för den enskilde. Den skulle inte heller innebära någon fullständig lösning. Vissa av reformbehoven beträffande domstolsförfarandet skulle kvarstå. I stället har i denna promemoria vägar anvisats för den enskilde att utan rättshjälp eller med begränsade insatser från rättshjälpen komma till sin rätt (jfr prop. 1972:4 s. 228).

Mot den nu angivna bakgrunden finns enligt promemorian skäl att anta att behovet av rättshjälp i mindre tvister kommer att minska betydligt. Det är emellertid givet att rättshjälp i många fall inte kan undvaras som ett komplement till det förenklade förfarandet. I det föregående har förutsatts att domstolens bistånd vid talans väckande skall avse hjälp med att upprätta ansökan och viss vägledning beträffande grunder och bevisning. Om käranden trots bistånd från rättens sida inte vet hur han skall förfara, bör rätten sålunda kunna hänvisa honom till privatpraktiserande jurist eller allmän advokatbyrå för rådgivning. På samma sätt bör rätten kunna hänvisa svaranden att söka rådgivning inom rättshjälpens ram. Genom denna rådgivning torde många gånger process kunna undvikas.

Som en huvudregel bör enligt promemorian gälla att allmän rättshjälp skall kunna komma i fråga även i tvister om mindre värden. Den rättssökande kan t.ex. sakna medel för inställelse vid domstol eller för vittneskostnader. Emellertid bör endast undantagsvis förekomma att

biträdesförordnande meddelas. Det bistånd som domstolen meddelar den enskilde torde i de allra flesta fall göra ett sådant förordnande onödigt. I vissa fall kan det emellertid vara påkallat att meddela biträdesförordnande. Saken kan vara svårutredd och av sådan beskaffenhet att den inte lämpar sig att klaras upp inom det förenklade förfarandet. Någon gång kan det också finnas anledning att beakta att den rättssökande har särskilda svårigheter att klara sig utan biträde. Har prejudikatdispens meddelats bör regelmässigt biträde enligt rättshjälpslagen kunna förordnas.

I avsnittet om rättegångskostnader har förordats en regel av innebörd att biträdeskostnad inte är ersättningsgill. Denna regel bör givetvis gälla även när rättshjälp har utgått. I den mån kostnaden för rådgivning eller för biträde vid allmän rättshjälp har bestritts av allmänna medel får sålunda kostnaden stanna på statsverket. I annat fall får parten själv stå för kostnaden.

14.2 Remissyttrandena

Den i promemorian föreslagna huvudregeln att rättshjälp skall kunna komma i fråga även i tvister om mindre värden har godtagits eller lämnats utan erinran i alla yttranden utom i det som avgetts av *LR*. I *LR*:s yttrande anför bl.a. att eftersom förfarandet avses att bli enkelt och rättens arbete skall inriktas både på förberedande hjälp och stark processledning, kan det enligt förbundets mening vara skäl att vid det förenklade förfarandet över huvud taget ej tillämpa reglerna om rättshjälp.

Förslaget att rätten i vissa fall bör kunna hänvisa den rättssökande till privatpraktiserande jurist eller allmän advokatbyrå för rådgivning inom rättshjälpsens ram föranleder i allmänhet inga kommentarer. En del remissinstanser tar emellertid upp frågan. De anser i regel att rådgivning enligt rättshjälpslagen bör ersätta den verksamhet som enligt förslaget skall läggas på en lagfarens tjänsteman vid domstolen eller i vart fall användas i betydligt större utsträckning än som förutsätts i promemorian. Uttalanden av denna innebörd görs av bl.a. *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *några tingsrätter*, *kommerskollegium*, *DON*, *länsstyrelsen i Stockholm*, *justitierådet Sjöwall m.fl.* och *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister*. *Svea hovrätt* uttalar för sin del att möjligheten att hänvisa den rättssökande till privatpraktiserande jurist eller allmänna advokatbyrån inte kan ge någon tillfredsställande lösning så länge parterna inte i någon utsträckning i processen kan få ersättning för sina biträdeskostnader. *Stockholms tingsrätt* föreslår att den lagfarens tjänstemannens uppgifter läggs på de allmänna advokatbyråer som inrättas i samband med rättshjälpsreformen. Vid dessa byråer bör kostnadsfri rådgivning lämnas rättssökande konsument eller näringsidkare i samma omfattning som anges i lagförslaget. Uttalandet i promemorian att det endast undantagsvis bör förekomma att

biträdesförordnande enligt rättshjälpslagen meddelas tas upp av många remissinstanser. Från några håll godtas promemorians ståndpunkt. Flertalet av dessa som berör frågan anser dock ståndpunkten alltför restriktiv.

Bland dem som godtar promemorians uppfattning anför *kreditköpskommittén*. Det är för kommittén närmast självklart att rättshjälp skall kunna komma i fråga i det förenklade förfarandet. Kommittén uppfattar det nyligen antagna förslaget till rättshjälpslag och den i promemorian föreslagna reformen som en rättspolitisk enhet vars syfte är att förhindra såväl att part med hänsyn till ekonomiska skäl efterger sin rätt som att samhället drabbas av alltför höga kostnader. Det står då också klart att det angivna syftet i viss mån skulle motverkas, om biträdesförordnande enligt rättshjälpslagen skulle meddelas annat än i de undantagsfall som angetts i promemorian. Den av kommittén ifrågasatta modifieringen — av innebörd att biträdeskostnad i vissa fall skall vara ersättningsgill — ger anledning att ytterligare understryka att stor återhållsamhet bör visas då det gäller sådana förordnanden. *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* har ingen erinran mot promemorians huvudregel. I undantagsfall bör emellertid, som föreslås i promemorian, allmän rättshjälp kunna innefatta förmån av biträde. Detta kan inte minst underlätta domstols arbete i sådana fall där part uppträder på ett sätt som inte överensstämmer med vanligheten. *Sveriges Köpmannaförbund* betonar önskvärdheten av sträng restriktivitet beträffande förordnanden om rättegångsbiträde. Det måste höra till de absoluta undantagen att parterna får biträde i rätten. Målsättningen med det förenklade rättegångsförfarandet, att minimera kostnaderna för parterna under stringenta juridiska former, får inte förfelas.

Bland dem som anser promemorians ståndpunkt alltför restriktiv anför *Malmö tingsrätt* att part behöver och bör ha rätt till biträdeshjälp i större omfattning än vad som föreslås. Verkligheten kommer att tvinga fram biträdesförordnande i flera fall. *Hovrätten för Övre Norrland* uttalar att promemorieförslaget går för långt när det uttalar att det bistånd — även om det skulle vara fråga om det alltför vidsträckta bistånd som föreslås i promemorian — som domstolen meddelar den enskilde i de allra flesta fall torde göra ett biträdesförordnande onödigt. Riktigare skulle vara att säga att så kan bli fallet i det övervägande antalet mål av enklare beskaffenhet. *DON* framhåller att något förslag om speciella bestämmelser om processledningen i högsta instans inte har getts utan RB:s regler skall gälla. Mot den bakgrunden torde det vara nödvändigt att åtminstone i de sällsynta fall då prövningstillstånd meddelas till högsta domstolen part får möjlighet till rättshjälp och att kostnaden härför kan krävas åter från motpart som förlorar rättegången. *Tornedalens rättshjälpsanstalt* anför bl.a. Promemorieförslagets begränsning av möjlighet till biträdesförordnanden enligt rättshjälpslagen i mindre tvister torde medföra, att tvister som eljest hade

kunnat slitas utan process nu i icke oväsentlig grad kommer att föras till domstolen genom att den förberedande skriftväxlingen uteblir. Ett förenklat rättegångsförfarande där part som regel inte har möjlighet till biträde enligt rättshjälpslagen kan vidare medföra att ett icke ringa antal obefogade tvister på grund av oförstånd, okunnighet, missförstånd eller illvilja underställes rättens prövning. Begränsningen av möjlighet till biträdeshjälp enligt rättshjälpslagen i mindre tvistemål kommer utan tvekan att ge den ekonomiskt svagare parten känslan av att vara utlämnad. Reformen medför också att hans möjlighet till hjälp vid processer allvarligt beskärs i jämförelse med de möjligheter som finns enligt lagen om fri rättegång. De förväntningar allmänheten ställt till rättshjälpsreformen grusas och dess målsättning förfuskas genom att de sämst ställda i samhället som regel ställs utan tillgång till juridiskt biträde i tvister, som för dem är väsentliga sett mot deras begränsade tillgångar. *Göteborgs kommuns rättshjälpsanstalt* framhåller bl.a. att det är vanligt att man i dag inom ramen för den utomprocessuella rättshjälpen, kanske främst vid rättshjälpsanstalterna, handlägger sådana ärenden som förslaget omfattar. Den advokatverksamhet som där bedrivs är av stort värde för de mindre bemedlade och är oantastlig ur rättssäkerhetssynpunkt. Innan rättsliga åtgärder i undantagsfall vidtages har förhandlingar pågått. I de flesta fall leder förhandlingarna, som kan röra skadestånd, lönetvister, semesterersättningar m.m., till uppgörelse. Förhållandena kan många gånger vara komplicerade men av stor betydelse för den enskilde. Det är angeläget att man alltjämt kan arbeta på detta sätt till gagn för klienterna. Det bör icke få ifrågakomma att man för att hålla nere kostnaden tvingas tillgripa rättegång innan möjligheten att lösa tvisten förhandlingsvägen icke längre står till buds. Det synes verklighetsfrämmande att tro att en part, som regel utan biträde, vid första sammanträdet i ett mål, handlagt enligt det förenklade förfarandet, alltid skall kunna fullständigt och slutligt taga ställning till och bemöta samtliga motpartens yrkanden, invändningar och åberopade omständigheter, som kanske framföres av ett juridiskt skolat ombud. Vidare förväntas det av parten att han vid förhandlingen skall kunna förebringa all nödig skriftlig och muntlig bevisning. Likheten inför lagen kan i en sådan process lätt bli illusorisk. Erfarenheterna från rättshjälpsanstalterna visar att klienterna mycket ofta är ängsliga och nervösa inför domstolsförhandlingar. Att inställa sig i en rättegång är för folk i allmänhet en alldeles speciell händelse. Detta gäller inte minst för dem som har låg utbildningsgrad och har svårigheter att framföra sina synpunkter eller ej behärskar svenska språket. Domstolsmiljön är främmande för dem. De har ofta mycket stora svårigheter att fatta innebörden av lagtext och förstå det språk och uttryckssätt som präglar rättegångsförhandlingen. För denna kategori människor skulle det bli ett svårt slag, om de berövas möjligheten att erhålla biträde av jurist i de mål som föreslås i departementsförslaget. Enbart den omständigheten

att part, som ej har de ekonomiska förutsättningarna att skaffa biträde i den förenklade processen, riskerar att vid förhandlingen få sammanträffa med kvalificerat ombud för motparten kan lätt föranleda parten att icke ens försöka göra sin rätt gällande i det förenklade förfarandet. - Det är angeläget att biträdeshöjningsordnande inte meddelas med alltför stor sparsamhet, inte minst med tanke på den enskildes skiftande kvalifikationer att möta uppkomna rättssituationer. Anstalten konstaterar med tillfredsställelse att biträdeshöjningsordnande även kan ges för personer med särskilda svårigheter att tillvarata sina intressen utan biträde. Det stora antalet utländska medborgare, som inflyttat till riket, kräver härvidlag, som styrelsen tidigare påpekat, att särskilt beaktas. Med hänsyn till forumbestämmelserna i rättegångsbalken bör även för avsides boende finnas särskilda möjligheter att erhålla biträdeshöjningsordnande. Möjligheten att erhålla biträdeshöjningsordnande i hovrätten bör utvidgas betydligt i förhållande till vad som föreslås i promemorian. Det torde framstå som uppenbart att part regelmässigt har behov av kvalificerat biträde i hovrätten, särskilt med hänsyn till att hovrättsförfarandet i princip skall vara skriftligt. *Malmö rättshjälpsanstalt* uttalar bl.a. att den, om stor restriktivitet åläggs rättshjälpsmyndigheten, befärar att det klientel som har störst behov av hjälp får en från rätts-säkerhetsynpunkt otillfredsställande position i processen. *Föreningen Sveriges rättshjälpsjurister* gör liknande uttalanden.

Advokatsamfundet anför att den avsedda tillämpningen av promemoriaförslaget blir följande. I alla tvister av den art och med det värde att det förenklade förfarandet skulle komma att tillämpas, om rättegång måste följa, kommer — vare sig tvisten går till rättegång eller inte — biträde att förordnas endast i undantagsfall. Detta måste rimligen även innebära att vid allmän rättshjälp utan beslut av rättshjälpsnämnden advokat inte ager fungera som biträde inom ramen för rättshjälpslagen. Detta får till konsekvens att så snart en advokat, även på allmän advokatbyrå verksam sådan, inte med visshet kan bedöma att tvisteföremålets storlek överstiger den föreslagna gränsen, han endast kan lämna rådgivning för ca 50 kronor. Om advokaten inom ramen för den sålunda prissatta rådgivningen inte skulle hinna eller med hänsyn till utredning inte ha möjlighet att vare sig lämna råd i den uppkomna tvisten eller att tillråda resp. avråda rättegång, måste han hänvisa klienten att söka få biträde antingen enligt rättshjälpslagen eller hos domstolstjänstemannen eller också förklara för klienten att han (advokaten) kan fortsätta ärendet endast utanför rättshjälpslagens ram. Advokatsamfundet hävdar bestämt att den avsedda tillämpningen av rättshjälpslagen såvitt gäller rätten till biträde innebär en otvetydig försämringsring för den enskilde rättssökande i förhållande till vad som nu gäller. Försämringen*drabbar i första hand den som enligt nuvarande system får fri rättshjälp, även om tvisten inte går till domstol, men även den som får fri rättegång enligt lagen om fri rättegång. Vidare innebär förslaget att de som

skall kunna erhålla rättshjälp enligt rättshjälpslagen — även om de har högre inkomster än vad som för närvarande berättigar till fri rättehjälp resp. fri rättegång — inte heller kan få biträde, vilket synes paradoxalt med hänsyn till motiven för införande av rättshjälpslagen. När en rättssökande vänder sig till advokat i uppkommen tvist, är det vanligen inte i det primära syftet att omedelbart inleda rättegång. Ofta vill han ha rådgivning, t.ex. huruvida han kan eller skall häva ett köp eller verkställa andra för bevarande av hans rätt nödvändiga åtgärder. En rådgivning i detta skede förutsätter i många fall genomgång av avtal, korrespondens, förhör med uppgivna vittnen samt kontakter med sakkunniga och med motparten. Det är givet att detta överskrider i rättshjälpslagen avsedd rådgivning såväl i tid som i omfattning. Denne rättssökande kommer — efter rådgivningen — inte att utan vidare få rättshjälp med biträde, vilket han skulle få i dag enligt nu tillämpade normer. Ytterligare ett exempel är det fall då advokaten efter utredning bedömer situationen sådan att han i första hand eller som enda åtgärd bör försöka att för klientens räkning träffa en uppgörelse med motparten eller dennes ombud. Med utgångspunkt från att biträde skall förordnas endast i undantagsfall och att domstolstjänstemannen inte skall vara utredningsman eller rådgivare utan endast fungera då talan skall anhängiggöras blir de rättssökande som saknar egna medel eller endast med största uppoffring kan anskaffa medel för betalning uteslutna från möjligheten att få utredning och rådgivning i de tvister varom här är fråga. - Den borttagna rätten till biträde medför att i det föreslagna förfarandet den ekonomiskt svaga nödgas processa utan eget ombud, medan däremot motsidan, t.ex. en näringsidkare, kan låta en anställd jurist, en erfaren anställd tjänsteman eller en anlitad advokat förbereda och utföra talan.

15 Reformens genomförande

15.1 Promemorian

I promemorian anføres att det förenklade rättegångsförfarandet för tvister om mindre värden torde fylla ett starkt behov. Antalet tvister som förs till domstol kan därför beräknas öka. Den ökning av antalet mål vid domstolarna som reformen kommer att medföra är givetvis svår att beräkna. Sannolikt kommer den ökade arbetsbördan att kräva en viss ganska begränsad personalförstärkning.

En viss kostnadsökning kan enligt promemorian också förutses på grund av förslaget att ersättning till sakkunnig som har utsetts av rätten skall betalas av allmänna medel och stanna på statsverket. Dessa kostnader torde kunna hållas på en måttlig nivå om allmänna reklamationsnämndens sakkunskap tas i anspråk av domstolarna.

Mot den kostnadsökning som reformen kan komma att medföra bör ställas den minskning av statsverkets kostnader för rättshjälp som också kommer att bli ett resultat av reformen. Rättshjälp som beviljas för tvister angående mindre värden bör nämligen i regel inte omfatta förmånen av biträde. Biträdeshjälpen är avsedd att ersättas med de åtgärder som domstolen har att vidta för att hjälpa den enskilde parten till rätta. Den besparing av rättshjälpskostnader som sålunda kan ske genom ett förenklat rättegångsförfarande torde bli avsevärd när rättshjälpsreformen med dess väsentligt utvidgade möjligheter till rättshjälp genomförs. Den ökning av det allmännas kostnader som införandet av ett förenklat förfarande kan komma att innebära synes vara mycket måttlig i förhållande till det ökade rättsskydd som reformen skulle innebära för den enskilde.

15.2 Remissyttrandena

Promemorians uttalanden om kostnaderna för det allmänna har godtagits eller lämnats utan erinran i många yttranden. Till dem som delar promemorians bedömning hör bl.a. *Statskontoret* som understryker att reformen kan beräknas medföra en ökad måltillströmning till domstolarna och att man därför måste räkna med behov av en viss begränsad personalförstärkning. *Norrälje tingsrätt* är däremot inte säker på att förfarandet kommer att innebära ökad måltillströmning. Om så skulle bli fallet, är det enligt tingsrätten sannolikt, att viss personalförstärkning krävs. En del remissinstanser är av motsatt mening. *DON* och *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* gör uttalanden som går ut på att de inte tror på så begränsade konsekvenser i fråga om kostnadsökning om promemorian förutsätter. *Svea hovrätt* anför att det synes uppenbart att den hjälp, som genom domstolens försorg ofrånkomligen måste lämnas de rättssökande för att de utan biträde skall kunna föra sin talan, kommer att tynga domstolsverksamheten och ta inte obetydliga arbetskraftsresurser i anspråk. Detta förhållande i förening med den förväntade ökningen av antalet mål vid domstolarna kommer sannolikt att medföra behov av betydligt större personalförstärkningar än vad som förutsattes i promemorian. *Hovrätten för Övre Norrland* gör liknande uttalanden. *Advokatsamfundet* uttalar att det föreslagna förfarandet innebär att många tvister som nu smidigt handläggs utom rätta kommer att hänvisas till en domstolstjänsteman. Förutom att detta innebär en 'byråkratisering' av lösandet av tvister kommer kostnaderna för det allmänna att ökas i hög grad, då man måste räkna med en väsentlig utökning av såväl rättsbildad som icke rättsbildad personal vid tingsrätterna och möjligen även vid hovrätterna. En viss besparing av det allmännas kostnader för biträden kan måhända uppstå. Huruvida denna besparing är så stor att den motsvarar det allmännas kostnadsökning på domstolssidan är högst ovisst. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anför liknande synpunkter beträffande

den lagfarne tjänstemannen och tillägger. Man måste vidare räkna med att handläggningen av målen med parter utan biträden kommer att i många fall ta väsentligt längre tid än vad en huvudförhandling efter förberedelse gör för närvarande. Även anspråken på domarpersonalen kommer alltså att öka. Något underlag för beräkning av dessa kostnader finns inte i promemorian. Det synes emellertid sannolikt att kostnaden blir väsentligt högre än om man utan någon ändring av förfarandet ger dem som är berättigade till rättshjälp sådan hjälp i vanlig ordning enligt rättshjälpslagen. Någon anledning befara att detta skulle leda till att onödiga mål i någon större omfattning föres fram till rättegång finns inte. Rättshjälpslagen innehåller vissa möjligheter att reagera mot missbruk.

Från en del håll, bl.a. *några tingsrätter*, uttalas att det vore fördelaktigare eller i vart fall inte dyrare att låta de göromål som i promemorian lagts på en särskild tjänsteman utföras av jurister vid allmän eller enskild advokatbyrå.

Beträffande förslaget att kostnaderna för sakkunnig som har utsetts av rätten skall utgå av allmänna medel och stanna på statsverket anför *Föreningen Sveriges tingsrättsdomare* att det finns anledning att förmoda att tingsrätterna blir benägna att i stor utsträckning anlita sakkunnig. Kostnadsökningen torde nog inte bli så måttlig som antas i promemorian.

16 Departementschefen

16.1 *Behovet av en reform av rättegångsförfarandet i mål om mindre värden*

Under senare år har betydelsefulla reformer genomförts inom förvaltningsrättens och processrättens områden. Riktmärket har varit att stärka den enskildes rättsskydd och att anpassa domstolar och myndigheter till de krav som ett modernt samhälle ställer. I fråga om förvaltningsförfarandet vill jag i första hand peka på förvaltningslagen (1971:290) och förvaltningsprocesslagen (1971:291), som antogs vid 1971 års riksdag. Beträffande processrättens område finns anledning att erinra om de genomgripande organisatoriska ändringar som nyligen genomförts i fråga om de allmänna underrätterna. Ytterligare en viktig reform, som har betydelse både inom förvaltningsområdet och för förfarandet vid de allmänna domstolarna, genomförs den 1 juli 1973 genom att rättshjälpsreformen då träder i kraft.

Innan jag går närmare in på promemorians bedömning av behovet av en reform i fråga om förfarandet vid domstol i mål om mindre värden vill jag i korthet erinra om vilka olika metoder för att lösa rättsliga tvister som f.n. står till buds. Part kan i regel väcka talan vid allmän domstol, dvs. tingsrätt. Förfarandet inför domstolen, vilket är noggrant reglerat och relativt strängt formaliserat, är detsamma oavsett tvisteföremålets värde. Tingsrättens

dom i målet kan överklagas i hovrätt och därifrån till högsta domstolen. Rättar sig förlorande part inte efter domen, kan tvångsverkställighet komma i fråga.

I vissa slags rättsförhållanden — speciellt när fråga är om avtal där näringsidkare är part på endera eller båda sidor — är det vanligt att parterna avtalar att uppkomna eller eventuellt uppkommande tvister inte skall avgöras av domstol utan av skiljemän. En sådan överenskommelse är bindande och leder till att domstol i princip inte kan pröva tvist som avses med avtalet. Skiljemannaförfarandet avslutas genom att skiljedom meddelas. Ersättningen till skiljemännen betalas av parterna. Skiljedomen är slutgiltigt bindande för parterna. Den kan klandras endast om den är behäftad med vissa formella brister. En skiljedom kan verkställas i samma ordning som en domstols dom.

I hyres- och arrendetvister finns ett särskilt förfarande inför hyresnämnd resp. arrendenämnd. Prövningen sker där i domstolsliknande former. Förfarandet är emellertid betydligt mera informellt än domstolsförfarandet och är dessutom i högre grad inriktat på medling. Arrendenämnds och hyresnämnda avgörande kan i allmänhet klandras till tingsrätten. Talan mot tingsrättens avgörande får i sådana tvister fullföljas endast beträffande vissa frågor. Ej i något fall får målet föras vidare från hovrätt.

Vid sidan av nu angivna former för prövning av tvister finns förfarandet inför reklamationsnämnd. Den nämnd som har den största betydelsen är den allmänna reklamationsnämnden, som har sitt kansli i Stockholm. Nämnden drivs numera av konsumentverket och har funnits sedan år 1968. Nämnden är helt inriktad på vissa konsumenttvister och befattar sig bara med klagomål från konsumenter över att motpartens prestation varit felaktig eller bristfällig. Förfarandet är formlost och leder ofta till uppgörelse utan att nämnden behöver ta ställning till tvisten. Träffas inte uppgörelse, avger nämnden utlåtande. Detta är inte bindande för parterna utan utgör bara en rekommendation. I flertalet fall följs emellertid rekommendationen.

Ytterligare former av stor praktisk betydelse för prövning av tvister finns också på särskilda områden. Jag tänker särskilt på arbetsmarknadens förhandlingssystem som leder till att arbetslivets rättstvister i mycket stor utsträckning löses utan att domstolsförfarande behöver anlitas. På försäkringsområdet finns vidare olika nämnder som avger utlåtanden i försäkringstvister. Härtill kommer den omfattande förlikningsverksamhet som bedrivs av advokater och andra praktiserande jurister.

Antalet under år 1969 vid domstolarna anhängiggjorda tvistemål utgjorde omkring 50.000. Härav kan omkring 20 % beräknas vara dispositiva mål av förmögenhetsrättslig karaktär. I drygt hälften av dessa mål eller något mera än 5.000 mål understiger tvisteföremålets värde 3.000 kr. Av dessa avser endast omkring 3 % mål av konsumentkaraktär där konsumenten väckt

talans mot näringsidkare. Andelen konsumenttvister kan antas ha uppgått till omkring 40 %. Rättegångskostnaderna enbart i underrätt uppgår i mål med ett tvistevärde under 3.000 kr. genomsnittligt till nästan lika stort belopp som värdet av tvisteföremålet.

Vid hyresnämnderna avgörs årligen omkring 14.000 ärenden, varav drygt 9.000 ärenden enligt hyreslagen. Vid allmänna reklamationsnämnden har kontakt tagits med nämndens kansli i omkring 15.000 ärenden under år 1972. Antalet registrerade anmälningar hos nämnden var samma år omkring 2.600. Antalet tvister som varje år går till skiljemannaförfarande har uppskattats till omkring 200.

I promemorian konstateras att antalet dispositiva tvistemål vid domstolarna om mindre värden är förhållandevis lågt och får antas utgöra endast en ringa del av det faktiska antalet sådana tvister. Beträffande anledningen till detta hänvisas till de avsevärda kostnader som domstolsförfarandet i sin nuvarande form för med sig. Som anledning till de höga kostnaderna pekas bl.a. på att den enskilde som RB:s regler är utformade i regel inte kan föra sin talan utan juridiskt biträde.

Mot bakgrund av det anförda konstateras bl.a. att den nuvarande ordningen inte ger det rättsskydd för den enskilde som rimligen kan krävas. Den ekonomiskt svagare anses i de fall där tvisten inte kan lösas genom reklamationsnämndens försorg löpa en betydande risk att få helt eller delvis efterge sin rätt. Beträffande rättshjälpsreformens betydelse för tvisterna om mindre värden framhålls att rättshjälpen inte täcker partens ansvar för vinnande motparts kostnader och att parten desutom får betala ett kostnadsbidrag som bestäms efter betalningsförmågan. Rättshjälp utgör därför inte någon fullständig lösning på problemet med de mindre tvisterna. Detsamma gäller beträffande rättsskyddsförsäkringarna.

Enligt promemorian erbjuder inte heller allmänna reklamationsnämnden i sin nuvarande form någon fullständig lösning. Nämndens nuvarande organisation och verksamhet kan inte förändras på sådant sätt att behovet av ett förenklat förfarande i mindre tvister blir tillgodosett. Nämnden bör i stället alltjämt ses som ett värdefullt komplement till domstolsförfarandet. Att bygga upp en särskild organisation vid sidan av reklamationsorgan och domstolar anses inte böra komma i fråga.

Sammanfattningsvis uttalas i promemorian att det finns ett starkt behov av att skapa möjligheter att få tvister om mindre värden prövade i ett förenklat förfarande och att åtgärder med denna inriktning bör vidtas inom ramen för domstolsväsendet.

Det stora flertalet remissinstanser delar uppfattningen att behov föreligger av en enklare och billigare processordning för mindre tvister. I allmänhet delar remissinstanserna den uppfattning som kommit till uttryck i promemorian att den nuvarande rättegångsordningen inte erbjuder en lämplig ordning för lösande av mindre tvister. Anledningen härtill anses

allmänt vara de höga rättegångskostnaderna samt att förfarandet är komplicerat och långsamt. Remissinstanser som närmast företräder konsumentintressen anför att antalet konsumenttvister vid domstolarna uppenbarligen inte motsvarar det faktiska antalet sådana tvister och att det med nuvarande ordning lätt blir så att part hellre än att hävda sin rätt vid domstol faller undan för motparten eller tar en ofördelaktig uppgörelse. Endast från något håll har under remissbehandlingen gjorts gällande att något behov av en rättegångsform beträffande mål om mindre värden inte föreligger. Sålunda har en hovrätt anført att den omständigheten att de mål som går till fullständig handläggning och dom vid domstol är relativt få till antalet, när det gäller mindre värden, inte är någon olägenhet utan tvärtom vad som bör eftersträvas. Från några håll anføres att erfarenheterna från rättshjälpsreformen bör avvaktas.

För egen del vill jag inledningsvis understryka att det för den enskildes rättsskydd är av största vikt att en ändamålsenlig ordning för att pröva och avgöra tvister står till förfogande. Givetvis är det inget önskemål i och för sig att ett ökat antal rättegångar kommer till stånd. Naturligtvis är det lyckligast om parterna i en tvist kan reglera sina mellanhavanden i godo och därvid uppnå en från saklig synpunkt tillfredsställande uppgörelse. Förutsättningarna för att parterna själva skall komma till en uppgörelse som inte kränker den enskildes rätt är emellertid i hög grad beroende av att en reell möjlighet till rättslig prövning står till buds.

Som jag har nämnt tidigare har det nuvarande tvistemålsförfarandet kritiserats bl.a. för att det är tidskrävande. Ytterligare har sagts att förfarandet är omständligt och formaliserat. Kritiken har emellertid främst gått ut på att förfarandet är alltför kostnadskrävande.

Att förfarandet vid domstol ofta är ganska tidskrävande, i synnerhet om målet förs genom flera instanser, torde ofta bidra till att parter drar sig för att processa. Den avhållande effekten är givetvis störst när det gäller tvister om mindre värden.

När kritiken har gått ut på att förfarandet är omständligt eller komplicerat torde utgångspunkten ha varit hur förfarandet ter sig för den rättssökande. Ofta är språkbruket i domstolens förelägganden och andra skrivelser sådant att det är svårtillgängligt för den enskilde. Vidare är huvudförhandlingens förlopp tämligen hårt formaliserat. Härtill kommer att reglerna ställer tämligen stora krav på aktivitet från parterna. Det åligger sålunda parterna att själva dra upp ramen för processen och sedan presentera tvisten i en noga bestämd ordning. Domstolens roll är förhållandevis passiv och begränsar sig före avgörandet i huvudsak till att övervaka att reglerna följs. Nu nämnda förhållanden kan otvivelaktigt vara en bidragande orsak till att domstolsförfarandet framstår som svårtillgängligt. Vidare har de lett till att parterna i regel har svårt att föra sin talan utan hjälp av juridiskt biträde.

Det är emellertid uppenbart att det är från kostnadssynpunkt som den

allvarligaste kritiken kan riktas mot den nuvarande ordningen. De i promemorian redovisade uppgifterna angående kostnaderna i mål om mindre värden bestyrker uppfattningen att förfarandet är alltför kostnadskrävande. Den viktigaste anledningen till det höga kostnadsläget torde vara att den enskilde som förfarandet är utformat i regel inte kan föra sin talan utan juridiskt biträde.

Det höga kostnadsläget utgör enligt min mening ett allvarligt rättssäkerhetsproblem när det gäller tvister om mindre värden. Ett särskilt problem är att det är utomordentligt svårt för den enskilde att förutse hur höga kostnaderna kan komma att bli i det enskilda fallet. Detta sammanhänger bl.a. med möjligheterna till fullföljd. Det måste antas att den enskilde med hänsyn främst till kostnadsrisken drar sig för att föra en tvist om ett mindre värde till domstol även i många fall när hans anspråk framstår som berättigade. Han är i stället hänvisad till att försöka komma fram till en uppgörelse utom rätta. Förutsättningarna för en rimlig uppgörelse är emellertid osäkra eftersom en rättegång i många fall inte är ett realistiskt alternativ. Härigenom uppstår en risk att de konfliktlösningar som har bestämts genom civilrättslig lagstiftning inte tränger igenom på ett effektivt sätt. Det torde vara helt klart att dessa konsekvenser av det höga kostnadsläget främst verkar till nackdel för de mindre bemedlade.

Enligt min mening kan det alltså med fog göras gällande att nuvarande ordning brister i flera hänseenden. Den är för dyr och tidskrävande och den framstår som komplicerad för den enskilde. Bristerna torde ha störst betydelse när det gäller tvister om mindre värden.

När det gäller kostnadssynpunkterna måste givetvis den nyligen antagna rättshjälpsreformen beaktas. Den allmänna rättshjälpen innebär att den rättsökandes kostnadsrisk vid rättegång begränsas i hög grad. Reformen tar emellertid sikte endast på partens egna kostnader och begränsar inte det ansvar som föreligger för motpartens kostnader om denne vinner målet. Denna utformning av rättshjälpen är inte att betrakta som en brist i rättsskyddet. Allmänt sett är det nämligen nödvändigt att den som inleder en rättegång tar en viss kostnadsrisk. Den allmänna rättshjälpen syftar inte till att helt eliminera denna risk utan till att begränsa den och ge den rättsökande möjlighet att förutse kostnaderna. När det gäller tvister om mindre värden blir emellertid den relativa kostnadsrisken även med beaktande av rättshjälpen alltför hög med nuvarande rättegångsordning.

Även med de nya reglerna om rättshjälp kan process därför i många fall te sig som ett orealistiskt alternativ från ekonomisk synpunkt. Oavsett detta kan det inte annat än undantagsvis vara rimligt att rättegångskostnaderna ligger i nivå med processföremålets värde. Detta gäller i lika hög grad vare sig det är parterna själva eller staten eller eventuellt ett försäkringskollektiv som får stå för kostnaderna. Härtill kommer att den utökade rättshjälpen bara obetydligt kan påverka de olägenheter som följer av att nuvarande

regler kan göra att rättegången blir tidskrävande och framstår som komplicerad.

I promemorian diskuteras om inte andra alternativ än domstolsförfarandet står till buds för de mindre tvisterna. Beträffande konsumenttvister hänvisas till reklamationsorganen, i första hand allmänna reklamationsnämnden. Enligt promemorian erbjuder emellertid dessa organ i sin nuvarande utformning inte någon fullständig lösning på problemet med de mindre tvisterna. Under remissbehandlingen har flertalet remissinstanser som berört frågan anslutit sig till den uppfattning som kommit till uttryck i promemorian. Det har därvid anförts att en domstolsprövning är naturlig med hänsyn till domstolarnas traditionella uppgifter att lösa rättstvister mellan medborgarna och deras för ändamålet särskilt utbildade befattningshavare. Även rättssäkerhetsskäl och intresset att tingsrätterna inte utarmas och förlorar sin bredd har åberopats för en sådan lösning. Samtidigt har från konsumenthåll understrukits att allmänna reklamationsnämnden bör bibehållas i sina nuvarande funktioner. Ett par remissinstanser har emellertid uttalat sympatier för att hänvisa de mindre tvisterna till reklamationsnämnd. Till stöd för en sådan lösning har åberopats de goda erfarenheterna från allmänna reklamationsnämnden och att ett förfarande vid reklamationsnämnd utifrån önskemålen om en snabb, billig och sakkunnig prövning av konsumenttvister är överlägset ett domstolsförfarande. I sammanhanget har också föreslagits regional utbyggnad av nämndens verksamhet och möjligheter att tvångsvis genomföra nämndens avgöranden.

För egen del kan jag inte se någon motsatsställning mellan domstolarnas och allmänna reklamationsnämndens verksamhet. Reklamationsnämndens verksamhet är i huvudsak inriktad på en särskild typ av tvister, nämligen frågan huruvida en tillhandahållen vara eller tjänst motsvarar de krav konsumenten har rätt att ställa. Endast konsumenten kan föra en tvist inför nämnden. En talan vid domstol däremot kan väckas av båda parter i en tvist och grundas på de mest skilda omständigheter. Domstolens avgörande kan verkställas tvångsvis. Genom sin starka förankring hos såväl konsument- som näringsidkarintressena utgör nämnden ett värdefullt konsumentpolitiskt organ, som bygger på frivillig medverkan från parternas sida. En förändring av reklamationsnämndens verksamhet i riktning mot domstolsliknande arbetsformer skulle enligt min mening kunna menligt påverka nämndens betydelse som konsumentorgan. Det är sålunda tvivelaktigt om det nuvarande mycket smidiga förfarandet hos nämnden kan bevaras för den händelse nämnden också skulle ta befattning med bevisprövning och avgörandena skulle bli bindande. Därtill kommer att en utbyggnad efter nu angivna riktlinjer skulle dra betydande kostnader. Ytterligare kan tilläggas att en lösning inom ramen för reklamationsorganen självfallet endast skulle lösa de problem som rör konsumenttvisterna. För

övriga tvister skulle de rättssökande vara hänvisade till nuvarande processordning. Som framhållits i promemorian behövs sålunda både ett domstolsförfarande och ett reklamationsförfarande beträffande konsumenttvisterna. Allmänna reklamationsnämnden bör därför enligt min mening bibehållas i sin nuvarande funktion även efter en reform av rättegångsförfarandet. Dessa båda former för prövning av tvister har emellertid ett nära samband och kompletterar varandra. Det är därför angeläget att en samordning sker så att båda förfarandena utnyttjas på ett ändamålsenligt sätt. Efter en tid bör en utvärdering göras av hur de båda möjligheterna att lösa konsumenttvister fungerat. I detta sammanhang kan även en översyn av allmänna reklamationsnämndens ställning och verksamhet göras.

I några remissyttranden diskuteras möjligheten att införa ett särskilt förlikningsförfarande vid domstol eller inrätta särskilda förlikningsnämnder efter förebild av hyres- och arrendenämnderna.

Självfallet bör alla möjligheter till förlikning av tvister tas tillvara inom ramen för ett förenklat förfarande i mindre tvister. Detta bör emellertid enligt min mening ske inom ramen för ett förfarande som ger domstolen möjlighet att avgöra tvisten med bindande verkan för parterna. Ett särskilt förlikningsförfarande synes inte ägnat att nedbringa vare sig tidsåtgången eller kostnaderna. När det gäller att utforma ett förenklat rättegångsförfarande synes erfarenheterna från förfarandet i hyres- och arrendenämnd böra beaktas. Däremot anser jag det inte lämpligt att anknyta verksamheten till hyresnämndsorganisationen med dess speciella uppgifter.

Med hänvisning till det anförda anser jag att det föreligger ett starkt behov av att inrätta ett lättillgängligt förfarande för att lösa tvister om mindre värden och att detta förfarande bör förläggas till de allmänna domstolarna.

Även om åtgärder sålunda i första hand bör sättas in för att åstadkomma ett bättre tvistemålsförfarande, vill jag understryka att allmänna reklamationsnämnden bör bibehållas och vidareutvecklas. Riktmärket vid utformningen av det nya domstolsförfarandet bör inte vara att överta allmänna reklamationsnämndens uppgifter. Nämnden och domstolarna bör i stället fungera som komplement åt varandra. Jag återkommer i det följande till frågan om samordningen mellan allmänna reklamationsnämnden och domstolarnas verksamhet.

16.2 Allmänna riktlinjer för ett förenklat rättegångsförfarande i tvister om mindre värden

Som en grundläggande målsättning för ett förenklat förfarande anges i promemorian att sådana förenklingar måste åstadkommas att kostnaderna blir betydligt lägre utan att befogade rättssäkerhetskrav eftersätts. Med hänvisning till att behovet av biträde i särskilt hög grad leder till höga rättegångskostnader bör förfarandet utformas så att parterna kan föra sin talan utan biträdeshjälp. Mot denna bakgrund föreslås i huvudsak följande

ändringar i förhållande till nuvarande ordning.

Förfarandet är i princip tillämpligt i alla dispositiva tvistemål som rör ett mindre värde. Som värdegräns gäller ett halvt basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Målen skall i tingsrätt handläggas av ensamdomare. Rätten åläggs en betydligt utökad skyldighet att biträda och vägleda parterna. En särskild tjänsteman vid varje tingsrätt skall tillhandagå de rättssökande med råd och upplysningar. Ökade möjligheter till skriftlig handläggning införs. Beträffande rättegångskostnaderna skall gälla att biträdesersättning inte blir ersättningsgill. Möjligheterna till kvittning av kostnaderna vidgas. Rätten att fullfölja talan till hovrätt begränsas i viss utsträckning.

Promemorians riktlinjer för ett förenklat förfarande har föranlett starkt delade meningar under remissbehandlingen.

Remissinstanserna har i stor utsträckning anslutit sig till de i promemorian angivna riktlinjerna. Dessa remissinstanser — däribland KO, fackliga organisationer och företrädare för näringslivet — har ansett att promemorian ger uttryck för en realistisk syn på civilprocessen. De angivna riktlinjerna anses av dessa remissinstanser göra det möjligt och rimligt från ekonomisk synpunkt för den enskilde att hävda sin rätt även om det gäller mindre värden och att en reform efter dessa riktlinjer ger ett stort antal människor väsentligt ökad rättssäkerhet.

Många remissinstanser — däribland praktiskt taget alla hörda hovrätter, tingsrätter och rättshjälpsanstalter samt organisationer som företräder domare och advokater — har emellertid intagit en starkt kritisk hållning till de i promemorian angivna riktlinjerna för ett förenklat förfarande. Som skäl för denna ståndpunkt har i allmänhet åberopats att advokaternas insatser i processen inte på det sätt som föreslagits kan ersättas av bistånd och vägledning från domstolens sida utan allvarliga faror för rättssäkerheten.

Enligt min mening bör målsättningen vid utformningen av ett nytt rättegångsförfarande i tvister om mindre värden främst vara att åstadkomma ett mindre kostnadskrävande förfarande utan att rimliga krav på rättssäkerhet eftersätts. Beträffande kostnaderna gäller också önskemålet att de bör vara i görligaste mån möjliga att överblicka på förhand.

Den kritik som framförts mot de föreslagna riktlinjerna för förfarandet går ut på att den nya ordningen i olika avseenden är betänkelig från rättssäkerhetssynpunkt. Jämförelse görs i regel med nuvarande ordning som därvid anses erbjuda ett större mått av rättssäkerhet. Enligt min mening är det missvisande att begränsa jämförelsen till det fall att rättegång verkligen kommer till stånd. Det är visserligen uppenbart att promemoriaförslaget på vissa punkter lämnar mindre garantier än nu gällande regler för att ett materiellt riktigt avgörande kommer till stånd i en påbörjad process. Har t.ex. tingsrätten meddelat en oriktig dom — vilket givetvis kan hända i alla system — är möjligheterna till rättelse enligt promemoriaförslaget mindre

än enligt nuvarande ordning. Som jag har framhållit i det föregående används emellertid det nuvarande systemet i ganska obetydlig utsträckning. Främst av ekonomiska skäl anser part det i många fall uteslutet att hävda sin rätt vid domstol även om han har rätt i sak. Han är istället hänvisad till att på ett eller annat sätt försöka komma fram till en uppgörelse med motparten eller att avstå från sin rätt. Med ett förenklat förfarande kan han erbjudas förbättrade möjligheter att få sin talan prövad vid domstol och framför allt att med processmöjligheten som påtryckningsmedel få till stånd en rimlig uppgörelse. Enligt min mening måste stor hänsyn tas till dessa omständigheter när man jämför nuvarande ordning med ett förenklat förfarande. En avvägning måste alltså ske mellan intresset av att upprätthålla bästa tänkbara garantier för ett riktigt domstolsavgörande i varje enskilt fall och intresset av att åstadkomma ett snabbt och kostnadsmässigt rimligt och därigenom också någorlunda ofta anlitat domstolsförfarande.

Den tyngsta kostnadsposten är f.n. ersättningen till juridiskt biträde. Om några påtagliga resultat skall vinnas måste ansträngningar göras för att få bort eller i varje fall avsevärt nedbringa denna kostnadspost. Förfarandet måste därför förenklas så att det i regel blir möjligt för den enskilde att på ett tillfredsställande sätt utföra sin talan utan biträdeshjälp. Detta förutsätter att domstolarna i betydligt högre grad än f.n. får ägna tid och krafter att bistå och vägleda parterna.

Även andra kostnadsposter måste ses över. Kostnadskrävande handlägningsrutiner får i viss mån modifieras. Rätten till fullföljd mot tingsrätts dom är av stor betydelse från kostnadssynpunkt men även för möjligheterna att inom rimlig tid få ett avgörande till stånd. Om syftet med den nya ordningen skall nås måste vissa begränsningar i denna rätt göras.

Under remissbehandlingen har från olika håll föreslagits att man försöker komma till rätta med bristerna i nuvarande ordning med mindre genomgripande ändringar. Från några håll har sålunda förordats en ändring som enbart går ut på att man öppnar möjlighet till lagsökning på grundval av utlåtande av reklimationsorgan. En annan lösning som förordats är att man vidgar möjligheterna till huvudförhandling i förenklad form. Enligt min mening är det alldeles otillräckligt att genomföra så begränsade lösningar. För att någon märkbar effekt skall uppnås fordras mera genomgripande ändringar i nuvarande ordning.

En synpunkt som, särskilt från domstolshåll, framförts mot promemorieförslaget är att detta går för långt när det gäller domstolarnas biträde och vägledning till parterna och att den föreslagna ordningen försätter domstolarna i ett läge där svårigheter uppstår att upprätthålla domstolarnas objektiva ställning. Jag anser visserligen att kritiken på denna punkt är överdriven. Å andra sidan är det givetvis även enligt min mening angeläget att domstolarnas anseende för opartiskhet inte riskeras. Jag är därför beredd att förorda sådana ändringar i promemorieförslaget att domstolarna

avlastas sådana arbetsuppgifter som är ägnade att medföra risker av nu angiven art. I gengäld bör biträdeskostnad göras ersättningsgill i viss utsträckning. För att syftet med reformen inte skall äventyras måste dock starka begränsningar göras i rätten till ersättning för sådan kostnad. Jag återkommer till detta i det följande.

Mot bakgrund av de allmänna riktlinjer, som jag nu har nämnt och som i stort sett överensstämmer med promemorieförslagets, förordar jag att ett förenklat tvistemålsförfarande införs vid de allmänna domstolarna. Den nya ordningen bör i princip tillämpas på tvistemål vari förlikning om saken är tillåten och där tvisteföremålets värde inte överstiger en viss gräns. Beträffande handläggningen i tingsrätt bör gälla att rätten får vidgade möjligheter att välja skriftligt förfarande. Den nuvarande formella uppdelningen på förberedelse och huvudförhandling bör inte upprätthållas. Möjligheten att gestalta handläggningen efter vad som är lämpligt i det enskilda fallet bör vidgas. Rätten bör åläggas en utökad skyldighet att bistå och vägleda parterna och att verka för att förlikning kommer till stånd. I fråga om rättegångskostnaderna bör gälla att kostnaden för juridiskt biträde inte ersätts annat än i mycket begränsad utsträckning samt att kostnad för sakkunnig bestrids av allmänna medel. Reglerna om rättegångskostnad bör gälla även i högre rätt. Rätten att fullfölja talan bör begränsas till särskilt angivna fall, bl. a. sådana där prejudikatsintresse föreligger.

Ett förfarande av nu angiven innebörd torde ge betydligt ökade möjligheter för den enskilde att anlita domstolarna i tvister angående mindre värden utan att kraven på garantier för ett riktigt avgörande eftersätts.

I några remissyttranden har anförts att ett förenklat rättegångsförfarande för mindre tvister inte bör genomföras på grundval av promemorian utan först efter en allmän översyn av RB. Enligt min mening talar flera skäl för att frågan bör tas upp redan nu. En allmän översyn av RB är en omfattande utredningsuppgift. Behovet av ett förenklat förfarande är emellertid påtagligt och aktuellt. Vidare har frågan om ett förenklat förfarande i mindre tvistemål ett sådant samband med rättshjälpsreformen att genomförandet inte bör uppskjutas någon längre tid. Det sagda hindrar inte att frågan om de mindre tvisterna bör kunna tas upp på nytt i samband med en allmän översyn av tvistemålsprocessen. En sådan översyn är enligt min mening påkallad av flera skäl och jag kommer att inom kort ta upp frågan om en utredning på detta område. Därvid bör de lösningar som nu föreslås kunna ses över och eventuellt modifieras mot bakgrund av gjorda erfarenheter. En reform beträffande mål om mindre värden kan enligt min mening i viss mån ses som en försöksverksamhet, som får följas med uppmärksamhet och utvärderas. Om det visar sig lämpligt, kan detta ske i samband med en allmän reform av rättegångsförfarandet.

Angående reklimationsorganens ställning i förhållande till det förenklade förfarandet har jag redan framhållit att avsikten med den nya tvistemåls-

rättegången inte är att låta domstolarna överta allmänna reklamationsnämndens arbetsuppgifter. En stor del av dessa uppgifter består i att ge konsumenterna råd och upplysningar i rättsförhållanden som ännu inte utvecklats till tvister i egentlig mening. Att denna uppgift i första hand bör ligga på reklamationsorganen är uppenbart. Beträffande de egentliga tvisterna måste beaktas de fördelar reklamationsförfarandet erbjuder. För parternas del uppkommer i princip inga kostnader.

Reklamationsorganen och domstolarna bör som jag tidigare har framhållit kunna fungera som komplement åt varandra. I många fall, särskilt när fråga är om köp av förhållandevis billiga varor och när det kan antas att fakta i tvisten är ostridiga, bör domstolen upplysa parterna om möjligheten att få tvisten löst genom reklamationsorganen. Rör tvisten en ren reklamationsfråga, bör parterna i regel rekommenderas att i första hand vända sig till reklamationsnämnd. Omvänt bör reklamationsorganen i många fall rekommendera parterna att vända sig till domstol. Detta bör ske t.ex. om det inte är möjligt att få fram klara uppgifter angående händelseförloppet eller om tvisten rör rent rättsliga frågor av allmän natur. Ett annat fall är när det framstår som klart att någondera parten inte är villig att rätta sig efter reklamationsorganets rekommendation.

16.3 Tillämpningsområdet

Enligt promemoriaförslaget skall det förenklade förfarandet i princip gälla för alla dispositiva tvistemål om tvisteföremålets värde vid talans väckande uppenbart inte överstiger ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. Förfarandet skall också under vissa villkor tillämpas oavsett att värdet är högre. Ett sådant fall är när reklamationsorgan avgett utlåtande i tvisten och ett annat när parterna är ense om förenklad handläggning. Lagstiftningen skall däremot inte tillämpas i fråga om mål som handläggs i särskild sammansättning, t.ex. vid fastighetsdomstol, eller med tillämpning av konkurslagen (1921:225) eller ackordslagen (1970:847). Enligt en särskild bestämmelse skall det förenklade förfarandet inte få åsidosättas på grund av skiljeklausul.

Vid remissbehandlingen har promemoriaförslaget godtagits eller lämnats utan erinran i flertalet yttranden. Från många håll förordas dock jämkningar. I några yttranden föreslås sålunda en utvidgning av tillämpningsområdet. I allmänhet går dock föreslagna jämkningar ut på att tillämpningsområdet skall begränsas.

Av skäl som jag tidigare har berört bör tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet i princip begränsas till tvister som rör mindre värden. I övrigt bör som en allmän riktlinje gälla att tillämpningsområdet görs så vidsträckt som möjligt. Det är främst de höga rättegångskostnaderna som motiverar ett förenklat förfarande. Det torde vara svårt att påvisa att

kostnadsläget skulle vara gynnsammare i vissa målgrupper. All sannolikhet talar för att problemet gör sig kännbart över hela tvistemålsfältet. Å andra sidan måste beaktas att kostnaderna inte har samma betydelse i alla målgrupper. En del tvister måste under alla förhållanden tas upp vid domstol. För denna grupp kan andra lösningar av kostnadsfrågan övervägas. Beträffande andra mål kan gälla att det från allmän synpunkt är påkallat att de undantas. Ytterligare bör beaktas att gränserna för tillämpningsområdet rent allmänt måste vara avgörande för hur långt förenklingarna i förfarandet kan drivas. Vida gränser torde kräva ett större mått av rättssäkerhetsgarantier än ett snävt tillämpningsområde.

Mot denna allmänna bakgrund finns anledning att först granska den gränsdragning som har gjorts i promemorian mellan dispositiva och indispositiva mål. Som framhålls i promemorian är det uppenbart att de dispositiva målen i regel bör kunna handläggas i ett förenklat förfarande. I fråga om de indispositiva målen ligger saken däremot delvis annorlunda till. Det indispositiva målets betydelse för parterna och från samhällets synpunkt kan inte mätas i pengar på det sätt som vanligtvis är möjligt för dispositiva tvister. Det finns visserligen skäl anta att många indispositiva mål är väl lämpade för ett förenklat förfarande av den utformning som jag har angett i det föregående. I många fall är emellertid särskilda hänsynstaganden påkallade, t.ex. när fråga är om stridiga vårdnadsfrågor. I dagens läge synes därför lämpligast att de indispositiva tvisterna inte handläggs enligt den nya ordningen. Detsamma bör gälla när ett mål har både dispositiva och indispositiva beståndsdelar, det yrkas t.ex. hemskilnad och underhåll.

Som utgångspunkt bör alltså gälla att tillämpningsområdet bör begränsas till de dispositiva tvistemålen. Det finns emellertid skäl att överväga visa ytterligare begränsningar. I promemorian har sålunda undantag gjorts för mål för vilkas handläggning i första instans det redan nu finns särskilda bestämmelser om rättens sammansättning. Som exempel nämns mål som skall handläggas vid fastighetsdomstol. Vidare har undantag gjorts för mål vari saken skall handläggas med tillämpning av konkurslagen eller ackordslagen. Även dessa mål karaktäriseras av att särskilda handlägningsregler finns. Dessa undantag har allmänt godtagits under remissbehandlingen. Även enligt min mening bör de nämnda målkategorierna uteslutas från tillämpningsområdet. När erfarenhet vunnits av det förenklade förfarandet kan finnas skäl att överväga om inte vissa ytterligare målgrupper bör föras in under den nya ordningen.

Vid remissbehandlingen har ytterligare begränsningar av tillämpningsområdet förordats i flera yttranden. Från några håll görs uttalanden som går ut på att reformen bör begränsas till konsumenttvister. Utgångspunkten för dessa uttalanden är att viss försiktighet bör iakttas när det gäller att bestämma tillämpningsområdet. Visar sig erfarenheterna goda är det lätt att

efter en tid vidga tillämpningsområdet. I några yttranden förordas en begränsning till sådana konsumenttvister i vilka reklamationsorgan avgett utlåtande. I några remissyttranden förordas att tvister om handelsköp eller tvister mellan näringsidkare skulle uteslutas från tillämpningsområdet.

Enligt min mening finns visserligen skäl att iaktta viss försiktighet när gränserna för tillämpningsområdet bestäms. Det är emellertid svårt att se att problemet med höga processkostnader generellt skulle ha mindre betydelse i andra mål än konsumentmål. De yttranden som avgetts från flertalet näringsidkarorganisationer ger inget belägg för detta. Som jag framhållit tidigare har kostnadsfrågan särskild betydelse i sådana fall när parterna inte är ekonomiskt jämspelta. Så kan vara fallet inte bara i konsumenttvister utan också i tvist mellan exempelvis ett storföretag och en hantverkare eller annan småföretagare, särskilt som näringsidkare i regel inte kan få rättshjälp i angelägenhet som har samband med näringsverksamheten. Förutom att risk föreligger att konsumentmålen skulle bli alltför få för att motivera ett särskilt förfarande, skulle sålunda behovet av en förenklad ordning inte tillgodoses på viktiga områden. En begränsning till konsumentmål bör alltså inte komma i fråga.

Enligt promemoriaförlaget skall tvister som faller under arbetsdomstolens behörighet inte omfattas av det förenklade förfarandet. En sådan ordning är även enligt min mening lämplig. I fråga om andra arbetsrättsliga tvister vill jag erinra om det arbete som bedrivs inom anställningstrygghetsutredningen. Denna utredning har till uppdrag att utreda bl.a. frågan om vidgad behörighet för arbetsdomstolen. De sakkunniga kan väntas lägga fram förslag beträffande domstolsfrågorna senare under detta år. Undantag bör f.n. inte göras för ifrågavarande arbetsrättsliga tvister. Frågan får tas upp i samband med behandlingen av anställningstrygghetsutredningens förslag.

Enligt promemorian bör det förenklade förfarandet tillämpas i första hand på tvister där värdet är sådant att det normalt inte är ekonomiskt försvarligt att driva saken i ordinär process. Från denna utgångspunkt har tillämpningsområdet begränsats med hänsyn till tvisteföremålets värde. Om detta värde ligger under ett halvt basbelopp är det förenklade förfarandet i princip tillämpligt och i motsatt fall det ordinära. Förslaget har godtagits av flertalet remissinstanser. Från flera håll anses dock att avgränsningsmetoden måste kompletteras med andra regler som ger möjlighet till ytterligare begränsningar. En synpunkt som återkommer i flera av dessa yttranden är att tvisteföremålets värde inte är någon mätare på målets svårighetsgrad från utrednings- och bedömningssynpunkt. Vissa mål under värdegränsen kan vara nog så enkla medan andra ställer betydande krav på parterna och domstolen. En annan vanlig synpunkt är att ett tvistemåls betydelse för den enskilde inte alltid låter sig mätas i pengar. Beträffande

frågan på vilken nivå värdegränsen bör ligga har under remissbehandlingen den föreslagna gränsen vid ett halvt basbelopp godtagits i flertalet yttranden. I några yttranden ifrågasätts dock en högre gräns och i något flera en lägre. Bland dem som uttalar sympatier för en högre gräns framhålls bl.a. att den föreslagna värdegränsen medför att ett antal tvister som rör dyrbarare kapitalvaror, t.ex. bilar och fritidsbåtar, faller utanför tillämpningsområdet. De som förordar en lägre gräns gör i regel uttalanden som går ut på att en tvist som rör ett halvt basbelopp för många människor framstår som en tvist angående ett betydande värde. Av rättssäkerhetsskäl bör därför gränsen sättas lägre. Från något håll framhålls att flertalet av vardagslivets tvister skulle falla inom tillämpningsområdet även vid en gräns på 500 kr.

Som jag framhållit tidigare bör det förenklade förfarandet ta sikte på tvister om mindre värden. Det är därför nödvändigt att bestämma en viss värdegräns inom vilken förfarandet skall vara tillämpligt. Syftet med reformen är att skapa en rimlig relation mellan tvisteföremålets värde och den kostnadsrisk som part löper vid process. Behovet av ett förenklat förfarande är mest påtagligt när det gäller tvister som i ordinär process skulle dra kostnader som ligger i nivå med tvisteföremålets värde. Värdegränsen bör sålunda bestämmas så att dessa tvister hänförs till det förenklade förfarandet. Enligt de statistiska uppgifter som redovisas i promemorian skulle en värdegräns som ligger omkring 3.000 kr. från dessa utgångspunkter utgöra en lämplig bestämning av tillämpningsområdet.

Under remissbehandlingen har gjorts gällande att en från dessa utgångspunkter bestämd avgränsning av tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet inte utgör en godtagbar lösning beträffande de utredningsmässigt eller rättsligt mer komplicerade tvisterna. Denna invändning synes bygga på den uppfattningen att det i promemorian föreslagna förenklade förfarandet inte innehåller tillräckliga garantier för att domstolens avgöranden blir materiellt riktiga. Samma betraktelsesätt torde ligga bakom de invändningar som framförts från flera remissinstanser att tvister inom den i promemorian föreslagna gränsen innefattar värden som av många människor bedöms som betydande. De i det föregående angivna riktlinjerna för ett förenklat förfarande ger enligt min mening goda möjligheter att utforma förfarandet så att tillräckliga garantier skapas för materiellt riktiga avgöranden. Av särskild betydelse härvidlag är den materiella processledningen från domstolens sida. På grund härav anser jag inte att särskilda möjligheter bör tillskapas att särbehandla mera komplicerade tvister. Vad särskilt beträffar parter i små ekonomiska omständigheter vill jag starkt understryka att det är just denna kategori som drabbas hårdast av bristerna i den nuvarande ordningen. En begränsning av kostnadsrisken har givetvis den största betydelsen för människor i små ekonomiska förhållanden.

I några remissyttranden förordas en högre värdegräns än den i promemorian föreslagna, närmast med tanke på konsumenttvister om dyrbarare kapitalvaror. För egen del är jag övertygad om att det förenklade förfarandet skulle vara väl lämpat för många konsumenttvister över den föreslagna värdegränsen. Innan närmare erfarenheter vunnits kan det emellertid vara befogat att iaktta en viss försiktighet vid avgränsningen av tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet. Jag är således inte beredd att med hänsyn till de angivna konsumenttvisterna förorda en generell höjning av den föreslagna värdegränsen.

På grund av det anförda har jag stannat för promemorians förslag om en värdegräns som motsvarar hälften av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Genom anknytningen till basbeloppet uppnås en indexreglering så att värdegränsen följer skiftningarna i prisläget och alltså utan lagändring anpassas efter prisutvecklingen.

Att anknyta tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet till en viss värdegräns har den fördelen att det blir lätt att förutse när denna ordning skall tillämpas med de konsekvenser detta får ur kostnadsynpunkt. Å andra sidan blir en sådan reglering ganska stel. På längre sikt bör därför övervägas om gränsdragningen kan göras mer flexibel. Dessa frågor får tas upp på nytt sedan närmare erfarenheter vunnits av det nya förfarandet.

I promemorian föreslås att tvist som enbart rör fråga som prövats av reklamationsorgan som Kungl. Maj:t bestämmer skall kunna föras till det förenklade förfarandet. Förslaget tar sikte på det fallet att part i en konsumenttvist angående ett större värde inte ställer sig reklamationsorganets rekommendation till efterrättelse. Den omständigheten att reklamationsorganet tagit upp tvisten innebär enligt promemorian att utredningsmässiga eller rättsliga komplikationer inte föreligger. Åtskilliga av de remissinstanser som tagit upp frågan har tillstyrkt promemorieförslaget. Från vissa håll har dock riktats kritik mot den föreslagna ordningen, som ansetts få ringa praktisk betydelse och dessutom vara lätt att kringgå. I ett par remissyttranden har anförts att reklamationsnämndernas verksamhetsområde är alltför obestämt för att få styra tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet.

Enligt min mening är det av stor betydelse att skapa möjlighet för den som enligt reklamationsnämndens mening har rätt i sak att på ett enkelt sätt utverka ett verkställbart avgörande. En sådan ordning medför dels att vinnande part i det enskilda fallet lättare kommer till sin rätt och dels att respekten för nämndens rekommendationer allmänt ökas. Allmänna reklamationsnämndens verksamhetsområde är i praktiken väl avgränsat även om dess ställning inte ännu är närmare reglerad. En översyn av nämndens ställning och verksamhet får som jag tidigare framhållit göras senare. Något avgörande skäl mot den i promemorian föreslagna ordningen

har i övrigt inte framförts. Jag förordar därför att denna ordning genomförs. Som förutsättning för att tvist över värdegränsen skall handläggas inom det förenklade förfarandet bör gälla att tvisten *huvudsakligen* rör fråga varöver utlåtande avgivits av reklamationsorgan som Konungen bestämmer.

En situation som uppmärksammas i promemorian är att yrkandet i en rättegång kan avse ett obetydligt belopp medan processen i själva verket rör betydligt större värden, t.ex. när i ett skadeståndsmål yrkas ersättning endast för förstörda kläder fastän skadorna i övrigt uppgår till betydande belopp. I en sådan situation torde det enligt promemorian i allmänhet vara möjligt för parterna att få till stånd en prövning i det ordinära förfarandet genom att yrkandet anpassas till värdegränsen. Vidare anvisas möjligheten att väcka fastställelsestalan om skadeståndsskyldigheten i och för sig.

Promemorians ståndpunkt i denna fråga har kritiserats i flera remissyttranden, bl.a. från försäkringsbolagens sida. Kritiken har gått ut på att det inte kan vara någon fördel att rättegången belastas med yrkanden som parterna egentligen inte önskar dra under domstols prövning i det förevarande sammanhanget. Inte heller utvägen att väcka fastställelsestalan anses lämplig.

När ställning skall tas till denna fråga finns anledning att samtidigt överväga om tillämpningsområdet bör begränsas i vissa andra situationer där tvisteföremålets värde inte är någon rättvisande mätare på målets betydelse. I flera yttranden framhålls att det ordinära förfarandet bör stå öppet i mål som rör principiellt viktiga frågor eller är av stor ekonomisk räckvidd även om det omtvistade beloppet är lågt. Som exempel anförs mål som i och för sig rör ett obetydligt belopp men där utgången är av intresse i andra likartade rättsförhållanden, t.ex. anställningsförhållanden som normalt handläggs av fackliga organisationer på arbetsgivar- och arbetstagarsidan. Ett annat närbesläktat fall som berörs är när målet är sådant att ett avgörande kan ha prejudikatsintresse.

Vad först beträffar mål som i realiteten rör ett större värde för parterna än vad som framgår av yrkandena i målet delar jag grunduppfattningen i promemorian att det förenklade förfarandet inte bör vara obligatoriskt för dessa mål. Emellertid synes de anvisade utvägarna att få tvisterna handlagda i ordinärt förfarande inte helt invändningsfria från process-ekonomisk synpunkt. Det synes lämpligare att dessa mål undantas från tillämpningsområdet genom en särskild föreskrift.

Även beträffande andra målgrupper kan det vara påkallat från allmän synpunkt att de undantas från tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet. Jag syftar på mål som har stor betydelse utöver det enskilda fallet. Det kan vara fråga om tvister där ett domstolsavgörande utan att ha prejudikatsintresse skulle ha betydelse för ett stort antal likartade fall. När det gäller sådana tvister är det från allmän synpunkt motiverat att anlita ett

förfarande där ombudskostnader ersätts i större utsträckning och där fullföljdsmöjligheterna är mindre begränsade än inom det förenklade förfarandet. En sådan ordning torde också på sikt vara kostnadsbesparande. Jag förordar att promemoriaförslaget kompletteras med en särskild regel att det förenklade förfarandet inte skall tillämpas om bakomliggande tvist rör högre värde än ett halvt basbelopp eller utgången i målet i annat fall är av synnerlig betydelse för bedömningen av andra föreliggande rättsförhållanden.

Som förutsättning för handläggning i ordinär väg bör krävas att endera parten yrkar det och att yrkandet framställs första gången parten skall föra talan i målet. Det är nämligen viktigt att frågan om handlägningsform avgörs utan dröjsmål.

I och för sig kan skäl anföras för att föra över mål med prejudikatintresse till det ordinära rättegångsförfarandet. Här föreligger emellertid särskilda problem med hänsyn till svårigheterna att redan i samband med målets anhängiggörande avgöra om målet är av intresse ur prejudikatsynpunkt. Ett överförande till ordinärt förfarande på ett senare stadium är också förenat med stora svårigheter med hänsyn till parternas intresse av att kunna förutse kostnadskonsekvenserna. Någon begränsning av tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet med hänsyn till prejudikatintresset bör därför inte införas.

Enligt promemoriaförslaget skall tvister som rör värden över den föreslagna värdegränsen få handläggas i det förenklade förfarandet om parterna begär det och rätten finner det lämpligt. Förslaget har i allmänhet godtagits vid remissbehandlingen. I ett fåtal yttranden ställer man sig dock avvisande. Ett skäl som anføres är att bestämmelserna i RB om huvudförhandling i förenklad form i tillräcklig grad tillgodoser behovet i dessa situationer.

Enligt min mening kan det vara fördelaktigt att ge parterna möjlighet att avtala om att det förenklade förfarandet skall tillämpas. Därigenom kan de skaffa sig en garanti för rimliga processkostnader. Bl.a. blir de ändrade reglerna om fullföljd tillämpliga. Emellertid bör möjligheten att åberopa ett sådant avtal begränsas på det sättet att åberopandet måste ske första gången part skall föra talan i målet. I annat fall fordras en tämligen onödig specialreglering, bl.a. beträffande kostnaderna. I ett senare skede torde dessutom möjligheten att avtala sakna nämnvärd praktisk betydelse.

I promemorian berörs också frågan om process i ordinär väg bör tillåtas även i fråga om tvister angående värden under värdegränsen om parterna är ense om att få saken handlagd på detta sätt. Tanken på en sådan ordning avvisas emellertid med hänvisning till kostnadsskäl. Enligt promemorian måste i många fall antas att domstolskostnaderna i det ordinära förfarandet skulle bli högre än om målet handläggs enligt den nya ordningen. Vidare framhålls att partskostnaderna skulle bli högre vid handläggning i det ordinära förfarandet vilket i ett uthyggt rättshjälpssystem har betydelse

även för det allmänna. Flera remissinstanser är av avvikande mening. Deras invändningar går i allmänhet ut på att kostnadsargumenten inte är bärande. I advokatsamfundets yttrande framhålls sålunda bl.a. att valmöjligheten bör vara självklar när parterna själva bär sina rättegångskostnader och att eventuella problem beträffande rättshjälpskostnader borde kunna bemästras genom föreskrifter i rättshjälpslagen.

Som framgår av vad jag har anfört i det föregående anser jag det i vissa fall påkallat att tvister om mindre värden får handläggas i det ordinära förfarandet. Det rör sig emellertid om fall där tvisteföremålets värde inte är någon rättvisande mätare på tvistens betydelse. En annan fråga är om handläggning i ordinärt förfarande bör kunna komma till stånd enbart av det skälet att parterna önskar det. Enligt min mening ger en sådan ordning anledning till betänkligheter. Rättsskipningen i dess mest kvalificerade former bör endast tas i anspråk när det är påkallat av målets betydelse (jfr prop. 1969:44 s. 370). Härtill kommer att biträdesbehovet och därmed behovet av rättshjälp är betydligt mindre i det förenklade förfarandet än i det ordinära. En valfrihet skulle därför få stora återverkningar på samhällets rättshjälpskostnader. Vidare är det ofrånkomligt att den ordinära processen medför högre domstolskostnader för det allmänna än det förenklade förfarandet. Av särskild betydelse ur kostnadssynpunkt är att det ordinära förfarandet innefattar obegränsade möjligheter till fullföljd. För min del kan jag alltså inte tillstyrka en ordning som innebär att mål som rör värden under värdegränsen skall kunna handläggas i ordinärt förfarande enbart därför att parterna begär det.

Enligt en särskild bestämmelse i promemoriaförslaget skall skiljeklausuler inte få hindra att mål om mindre värden handläggs i det förenklade förfarandet. En möjlighet att sätta förfarandet ur spel genom en skiljeklausul skulle enligt motiven avsevärt förringa värdet av den nya ordningen. Bestämmelsen godtas i regel under remissbehandlingen. Några remissinstanser förordar emellertid en begränsning av regelns räckvidd så att den inte drabbar skiljeklausuler som rör vissa försäkrings- och arbetsrättsliga förhållanden och i några remissvar ställer man sig avvisande till förslaget.

Det är uppenbart att man inte kan bortse från risken att nuvarande möjligheter att ta in skiljeklausuler i avtal skulle kunna användas åtminstone på vissa områden för att sätta det förenklade förfarandet ur spel. Risken torde vara mest framträdande i fråga om avtal mellan näringsidkare och konsument. Skiljeklausuler på detta område kan angripas med stöd av lagen (1971:112) om otillbörliga avtalsvillkor. Ett direkt förbud mot skiljeklausuler i konsumenttvister inom tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet torde emellertid kunna ge större effekt. På detta område synes alltså ett förbud mot att åberopa skiljeklausuler vara påkallat. Jag förordar alltså att avtal om att framtida tvist skall hänskjutas till skiljemän inte får göras gällande om tvisten är en konsumenttvist och tvisteföremålets värde

understiger ett halvt basbelopp. Bestämmelser härom bör tas upp i skiljemannalagen.

På andra områden torde knappast finnas risk att möjligheten att använda skiljeklausuler missbrukas. Å andra sidan har, som framhållits vid remissbehandlingen, skiljeklausulerna ibland en viktig uppgift att fylla i dessa sammanhang. Mot denna bakgrund anser jag lämpligast att en regel om förbud mot skiljeklausul inom tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet begränsas till avtal mellan näringsidkare och konsumenter.

16.4 Allmänt om rättegången

Det i RB föreskrivna rättegångsförfarandet grundas på principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Muntlighetsprincipen innebär att parterna skall framföra allt som de vill åberopa i målet muntligen inför rätten och inte i skrifter. Principen är strikt genomförd i underrätt medan betydande undantag från principen medges i överrätt. Omedelbarhetsprincipen innebär att det material som domen skall grundas på måste läggas fram direkt vid en huvudförhandling utan någon förmedling av protokollet. Även omedelbarhetsprincipen är mest konsekvent genomförd i underrätt. Koncentrationsprincipen slutligen innebär att ett mål om möjligt skall slutföras vid en enda sammanhängande förhandling. Den angivna ordningen förutsätter att målen förbereds väl före huvudförhandlingen. Förberedelsen är i allmänhet muntlig. I vissa fall får mål avgöras under förberedelsen.

Förmögenhetsrättsliga tvister är i allmänhet dispositiva, dvs. hinder föreligger inte för parterna att träffa förlikning. I alla mål gäller att rätten inte får döma över något som parterna inte yrkat. I dispositiva mål gäller dessutom att domen inte får grunda sig på någon omständighet, som inte part har åberopat till grund för sin talan. Även när det gäller vilken bevisning som skall införas är rättens handlingsfrihet i dispositiva mål begränsad.

Enligt promemorian bör i det förenklade förfarandet muntlig handläggning vara huvudregel åtminstone i underrätt men utrymmet för skriftlig handläggning bör vidgas. Övergång från muntligt till skriftligt förfarande bör kunna ske. Domstolarna bör ges stor frihet att använda sig av det förfarande som i det enskilda fallet framstår som lämpligast. När muntlig handläggning skall äga rum är det enligt promemorian av största vikt att endast ett sammanträde hålls. Den nuvarande uppdelningen på förberedelse och huvudförhandling bör inte upprätthållas. Dom som meddelas i samband med sammanträde skall grundas på vad som förekommit vid sammanträdet. Något hinder bör emellertid inte föreligga att ta hänsyn även till annat material som förts in i målet. Dispositionsprincipen bör gälla även i det förenklade förfarandet. Ersättning för sakkunnigutlåtande skall enligt promemorian utgå av allmänna medel och stanna på statsverket. Avsikten

är att allmänna reklamationsnämnden, olika statliga myndigheter samt organisationer och företag skall utnyttjas för sakkunniguppdrag.

Under remissbehandlingen har ett förfarande enligt de i promemorian angivna riktlinjerna i allmänhet inte föranlett några erinringar. Från domstolshåll har emellertid framförts kritik mot de avsteg från omedelbarhet och koncentration som präglar det ordinära förfarandet. I ett par yttranden går kritiken ut på att risk föreligger att målet vid sammanträdet inte är så berett att det då kan omedelbart avgöras med tillräcklig grad av säkerhet och att domstolarna i oklara och svårutredda mål kommer att se sig nödsakade att överge den fria bevisbedömningen och i ökad omfattning falla tillbaka på mera formella bevisbörderegler.

Vad som medför tidsutdräkt och kostnader i det ordinära förfarandet är de — särskilt i underrätt — strängt genomförda principerna om muntlighet, koncentration och omedelbarhet. Det är ingen tvekan om att denna ordning skapar förutsättningar för en utomordentlig säkerhet i rättens avgörande. Som jag framhållit tidigare medför emellertid dessa starka rättssäkerhetsgarantier betydande risker för att förfarandet blir långsamt, komplicerat och dyrbart. När det gäller att skapa ett enklare, snabbare och mindre kostnadskrävande förfarande i mål om mindre värden måste därför undersökas om en modifiering i de angivna grundsatserna kan leda till målet. Jag vill understryka att det här inte är fråga om att överge några grundläggande rättssäkerhetsgarantier i RB utan att göra en mera realistisk avvägning mellan kraven på rättssäkerhet och ändamålsenlighet.

Promemorieförslaget innebär att förfarandet i underrätt i princip skall vara muntligt och att målen som regel skall avgöras efter ett sammanträde. I övrigt har domstolen enligt förslaget tillagts frihet att utforma förfarandet efter vad som är mest ändamålsenligt i varje särskilt fall. En sådan ordning ger utrymme för en mycket flexibel tillämpning. Enklare mål torde i allmänhet komma att avgöras på ett formlöst, snabbt och enkelt sätt. I mera komplicerade mål torde förfarandet å andra sidan komma att nära ansluta sig till det ordinära förfarandet enligt RB. Det skulle givetvis i och för sig vara önskvärt med en närmare precisering av förfarandets utformning under olika förutsättningar. Jag anser emellertid inte detta nödvändigt inom tillämpningsområdet för det föreslagna förfarandet. På andra områden har tillskapats liknande förfaranden, som lämnar myndigheter stort utrymme att anpassa förfarandet efter omständigheterna utan att några olägenheter uppstått. Jag tänker närmast på förfarandet i förvaltningsdomstolar och hyresnämnder. För egen del är jag övertygad om att tillämpningen sker med omdöme och ansvar vid de allmänna domstolarna. Vad jag sagt nu hindrar givetvis inte att frågan om förfarandets utformning tas upp på nytt sedan närmare erfarenheter vunnits.

Av vad jag nu anfört följer att jag helt ansluter mig till de riktlinjer för ett förenklat förfarande i mindre tvistemål som redovisats i det föregående.

Vad beträffar valet mellan muntlighet och skriftlighet delar jag den uppfattning som har kommit till uttryck i promemorian och flertalet remissyttranden att muntlig handläggning bör vara huvudregel åtminstone i underrätt i det förenklade förfarandet. Inte minst med tanke på inriktningen på förlikningsverksamhet är en sådan ordning nödvändig. Skriftlig handläggning kan ta lång tid och många människor kan ha svårt för att i skrift framföra sina synpunkter till domstolen. Emellertid är det som jag framhållit nyss angeläget att domstolarna får möjlighet att använda det förfarande som i det enskilda fallet framstår som lämpligast. Skriftlig handläggning bör närmast komma i fråga när saksammanhanget är ostridigt och endast rättsfrågor skall prövas. Vidare bör övergång kunna ske från muntligt till skriftligt förfarande. Har t.ex. rätten efter sammanträde beslutat inhämta sakkunnigutlåtande, bör det i vissa fall vara tillräckligt att parterna bereds tillfälle att yttra sig över utlåtandet. Det är självklart att skriftlig handläggning bör användas med försiktighet.

Enligt promemoriaförslaget skall även i det förenklade förfarandet parterna i princip disponera över vad som skall utgöra processmaterial. Denna ståndpunkt har i allmänhet godtagits under remissbehandlingen. Enligt min mening kan det knappast komma i fråga annat än att parten i det förenklade förfarandet får rätt att i sista hand bestämma över processmaterialet. Även jag ansluter mig alltså till promemorian i denna fråga. Jag vill emellertid i sammanhanget understryka att dispositionsprincipen medför höga krav på parternas förmåga att föra sin talan och ger anledning till vissa problem i ett förfarande där parterna förutsätts kunna föra sin talan utan biträde. Dessa problem måste beaktas särskilt vid utformningen av bestämmelserna om rättens processledning. Jag återkommer här till i det följande.

I promemoriaförslaget har rätten tillagts befogenhet att på statsverkets bekostnad utse sakkunnig för att avge utlåtande om exempelvis en försåld varas beskaffenhet. Med stöd av en sådan bestämmelse bör enligt promemorian utlåtande kunna inhämtas från allmänna reklamationsnämnden i konsumentmål. Även statliga myndigheter samt organisationer och företag bör kunna utnyttjas för sakkunniguppdrag. En sådan ordning har allmänt tillstyrkts under remissbehandlingen. Enligt min mening är det välmotiverat att utlåtande kan inhämtas från sakkunnig på statsverkets bekostnad. Detta gäller särskilt i konsumentmål. Det kan också vara lämpligt att statliga myndigheter och organisationer eller företag utnyttjas för sådana uppdrag, t.ex. AB Svensk Bilprovning eller statens institut för företagsutveckling. Jag förordar sålunda regler av denna innebörd. När det gäller allmänna reklamationsnämndens medverkan bör emellertid enligt min mening samverkan regleras i särskilda former. Nämndens medverkan bör inte i första hand syfta till att tillföra rätten teknisk sakkunskap. Viktigare är att nämndens konsumentpolitiska bedömningar får slå igenom i de konsu-

menttvister som behandlas inom det förenklade förfarandet. Jag förordar därför att domstolen i konsumentmål åläggs att om det är till gagn för utredningen inhämta yttrande från allmänna reklamationsnämnden. Nämndens yttrande bör i regel inhämtas när fråga är om en vara eller tjänst är av den beskaffenhet som konsumenten har rätt att kräva. Härigenom skapas förutsättningar för att nämndens bedömningar i reklamationsfrågor beaktas även i de konsumenttvister som går till domstol. Nämndens yttrande bör som regel inhämtas sedan utredningen vid domstolen slutförts. Reklamationsnämndens behandling och avgörande bör ske i samma form och ha samma karaktär som när en reklamationstvist förts till nämnden av en konsument.

De allmänna synpunkter jag anlagt i det föregående har givetvis sin största betydelse i fråga om rättegången i underrätt men bör vara vägledande även för rättegången i högre rätt. I ett avseende gör sig emellertid särskilda synpunkter gällande vid rättegången i högre rätt. Som jag nyss anfört bör handläggningen som regel vara muntlig i underrätt. I högre rätt bör främst av processekonomiska skäl handläggningen i princip vara skriftlig och sammanträde hållas endast om särskilda skäl föreligger, t.ex. om muntlig bevisning kommer i fråga.

16.5 Domstolens processledning

I promemorian förutsätts att rätten i betydligt större utsträckning än i det ordinära förfarandet skall bistå kändanden med råd och upplysningar. En särskild lagfaren tjänsteman vid domstolen avdelas för uppgiften. Tjänstemannen skall också bistå svaranden. En viktig nyhet är vidare vad som föreslås beträffande rättens materiella processledning. Innebörden av förslaget är att rätten i betydligt högre grad än enligt gällande ordning skall biträda och vägleda parterna i fråga om vilka omständigheter och vilken bevisning som skall åberopas. Vidare föreslås att förfarandet i högre grad än f.n. skall inriktas på förlikning.

Vid remissbehandlingen har meningarna varit starkt delade i fråga om domstolens processledning. Ett flertal remissinstanser har riktat kritik mot förslaget angående en särskild lagfaren tjänsteman. Invändningarna har i många fall gått ut på att det är olämpligt att tjänstemannen skall ge råd och hjälp åt båda parter i en tvist. Även förslaget om utökad materiell processledning har föranlett kritik i många yttranden. Förslaget har ansetts ställa alltför stora krav på domaren och innebära risker för domstolens anseende för opartiskhet.

För att nå syftet att åstadkomma ett mindre kostnadskrävande förfarande för de mindre tvistemålen är det som jag har nämnt tidigare nödvändigt att reglerna utformas på ett sådant sätt att parterna i regel inte behöver anlita juridiskt biträde. Nuvarande krav på parterna i fråga om presentation av

ståndpunkter och övrigt processmaterial måste göras mindre stränga och rätten tilldelas en betydligt mer aktiv roll än f.n. Rätten måste i större utsträckning än vad som nu sker bistå parterna på olika sätt. Förfarandet bör visserligen vara inriktat på att få till stånd ett bindande avgörande av tvisten men det är av stor vikt att det utformas så att frivilliga uppgörelser mellan parterna främjas.

Enligt promemorian skall den lagfarne tjänstemannen kunna lämna hjälp åt båda parter i en tvist. Om biståndet uttalas bl.a. att det bör begränsas till hjälp med att upprätta en ansökan eller ett yttrande och vägledning beträffande grunder och bevisning. Någon omfattande rådgivningsverksamhet anses inte böra komma i fråga. Vidare uttalas bl.a. att det i allmänhet inte torde vara lämpligt att domstolstjänstemannen uttalar någon mening om det materiella rättsläget.

När förslaget har kritiserats har det i allmänhet getts den tolkningen att en mycket ingående rådgivning har varit avsedd. Man synes ha utgått från att den lagfarne tjänstemannen skulle fungera som juridiskt biträde i traditionell mening åt den enskilde. Han skulle sålunda bl.a. kunna ge råd till den rättssökande om denne bör inleda process och i så fall också angående vilka krav som lämpligen bör framställas. För min del är jag ense med remissinstanserna att en ordning som innebär att domstol skulle biträda i sådana situationer skulle ge anledning till betänkligheter. Både principiella och praktiska svårigheter skulle kunna uppstå. I synnerhet i fall där båda parter behöver bistånd skulle domstolarnas anseende för opartiskhet kunna sättas i fråga. Vidare skulle sannolikt ganska betydande personalförstärkningar krävas. Har part behov av biträde i dessa hänseenden bör detta behov tillgodoses utanför domstolsorganisationen.

Det sagda hindrar inte att parternas behov av bistånd i viktiga avseenden kan tillgodoses av tjänstemän vid domstolarna. Det behov av bistånd som jag åsyftar kan föreligga såväl innan tvisten har framskridit så långt att rättegång är aktuell som därefter.

När meningsskiljaktighet uppstår mellan parterna i ett rättsförhållande behöver i regel åtminstone ena parten upplysningar angående hur man i allmänhet förfar i en sådan situation. Han kan visserligen vända sig till advokat för konsultation, men många gånger kan det vara onödigt att dra på sig kostnader för detta eftersom det kan visa sig att han egentligen bara behöver några enkla upplysningar. När det gäller konsumenttvister kan konsumenten visserligen vända sig till reklamationsorgan eller KO för allmänna upplysningar. Hemkonsulenter har också som uppgift att lämna information av detta slag. Även kommunala organ kan i framtiden beräknas komma att svara för sådan information på allt flera orter (jfr prop. 1972:33). Det är emellertid enligt min mening naturligt att domstolarna medverkar på detta område genom att lämna en allmän information angående den rättsliga prövningen av konsumenttvister. Är fråga om annat än en konsumenttvist

kan parten känna sig osäker på vart han skall vända sig. Det föreligger även här ett starkt behov av information för den enskilde. Domstolarna tillgodoser redan nu detta behov i någon omfattning. Emellertid finns skäl att ge vidgat utrymme och fastare form åt denna verksamhet.

Även i ett senare skede av tvisten bör domstol kunna lämna de rättsökande visst bistånd. Den som vill väcka talan kan behöva anvisning för att fylla i formulär till stämningsansökan. Vidare kan han behöva närmare upplysningar om hur handläggningen av ett mål normalt gestaltar sig, vilka beviskrav som i allmänhet gäller och om innebörden av gällande regler om rättegångskostnader. Svaranden kan också ha ett motsvarande behov av bistånd. Även i nu berörda situationer bör domstolarna kunna fylla en betydelsefull uppgift.

Om biståndet åt de rättssökande begränsas enligt angivna riktlinjer torde varken praktiska eller principiella användningar behöva resas.

Det synes lämpligt att en eller flera befattningshavare vid varje tingsrätt får till uppgift att tillgodose det hjälpbehov jag nu har berört. Detta bör ske vid telefonmottagning eller vid personliga besök av de rättssökande vid domstolen. Det kan därvid vara lämpligt att de rättssökande på begäran får skriftlig information om hur de bör förfara i olika typsituationer. Blanketter för ansökningar om prövning hos t.ex. domstolarna och reklamlationsorganen bör också finnas tillgängliga.

Genom att domstolarna på detta sätt får fungera som serviceorgan torde den enskilde kunna besparas åtskilligt besvär och kostnader. Vidare torde denna ordning kunna bidra till att ändra den bild av otillgänglighet och formbundenhet som på sina håll anses typisk för domstolarna.

När det gäller rättens möjlighet och skyldighet att sedan rättegång har inletts bistå parterna dras vissa gränser för de dispositiva målens del genom dispositionsprincipen.

Som framhålls i promemorian är dispositionsprincipens betydelse i hög grad beroende av hur reglerna om rättens materiella processledning är utformade. De grundläggande bestämmelserna finns i 42 kap. 8 § andra stycket och 43 kap. 4 § RB. Enligt den förstnämnda bestämmelsen gäller att rätten skall verka för att parterna vid förberedelsen anger allt som de vill åberopa i målet. Den skall genom frågor och erinringar försöka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar. I 43 kap. 4 §, som reglerar processledningen vid huvudförhandling, föreskrivs att rätten skall se till att målet blir uttömmande behandlat. Vidare gäller enligt bestämmelsen, liksom enligt 42 kap. 8 §, att rätten genom frågor och erinringar bör försöka avhjälpa otydlighet och ofullständighet i parternas uttalanden.

Enligt förarbetena till 43 kap. 4 § måste rätten, särskilt i rättegång där parterna själva för sin talan, ha befogenhet att inverka på processmaterialets gestaltning. Det åligger sålunda rätten att genom frågor till

parterna söka klargöra vad som är tvistigt mellan dem och vilka grunder de vill anföra. Härvid kan rätten i viss utsträckning komma att föranleda parterna att återropa omständigheter som tidigare har förbigåtts. Rätten måste dock härvid iakttäta stor försiktighet, så att den inte ens får sken av att ta parti för den ena parten (SOU 1938:44 s. 445, jfr prop. 1971:45 s. 102). Bestämmelsen i 42 kap. 8 § andra stycket tillkom genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1971. Dessförinnan tillämpades 43 kap. 4 § analogt vid förberedelsen. Vid tillkomsten av den nya bestämmelsen uttalades bl.a. att det bedömdes värdefullt med en uttrycklig bestämmelse som föreskriver aktiv materiell processledning vid förberedelsen. Den materiella processledningen vid förberedelsen skulle också i fortsättningen utövas med försiktighet och fick inte medföra åsidosättande av principen om parternas frihet att disponera över processmaterialet. Någon ändring av vad som gällde i fråga om innebörden av den materiella processledningen avsågs inte (prop. 1971:45 s. 102).

Enligt gällande ordning ankommer det på parterna att sörja för *bevisningen*. Rätten kan också, om det anses erforderligt, självmant föranstalta om bevisning. I dispositiva mål får dock rätten inte utan framställning av part höra vittne, som inte förut har hörts på parts begäran, eller meddela föreläggande om företeende av skriftligt bevis. Särskilda bestämmelser ger rätten möjlighet att avvisa bevisning. Avvisning får ske bl.a. om bevisningen är utan betydelse eller om den är alltför kostnadskrävande och annan bevisning står till buds.

I promemorian anses bestämmelserna om den materiella processledningen i stort sett tillfredsställande även för det förenklade förfarandet såvitt gäller parternas yrkanden och medgivanden. Beträffande omständigheter som har omedelbar betydelse för målets utgång uttalas emellertid att de nuvarande möjligheterna till materiell processledning synes alltför begränsade. I detta hänseende anses att det förenklade förfarandet måste innefatta en i viss mån utredande verksamhet från domstolens sida. Domaren bör kunna gå längre än till att försöka avhjälpa ofullständighet eller otydlighet. Genom frågor till parterna bör han kunna efterforska om det finns någon omständighet av avgörande betydelse som inte har berörts i målet. En sådan efterforskning måste dock ske med försiktighet så att inte förfarandet blir tungrott och vidlyftigt. Beträffande bevisningen uttalas bl.a. att det inte bör komma i fråga att ge domstolen vidgade befogenheter att mot parts vilja föranstalta om bevisning. Däremot anses rättens möjligheter att påverka parterna att tillföra målet bevisning alltför begränsade. Enligt promemorian bör rätten därför kunna framhålla för part att viss omständighet måste bevisas eller i uppenbara fall att den presterade bevisningen förefaller otillräcklig. Vidare bör rätten kunna fråga parterna om det finns någon bevisning rörande tvistiga omständigheter.

Förslaget om vidgad materiell processledning har under remissbehand-

lingen godtagits av flertalet remissinstanser. Invändningar har dock riktats mot förslaget, särskilt från domstolshåll, varvid främst anförts att förslaget medför att domstolarnas anseende för objektivitet äventyras.

Som anförts i promemorian är rättens möjligheter enligt nuvarande ordning att påverka parternas yrkanden och medgivanden i stort sett tillfredsställande även för det förenklade förfarandet. Eftersom förfarandet endast skall avse mindre tvister torde det i regel inte vålla några svårigheter för käranden att bestämma sitt yrkande eller för käranden eller svaranden att ta ställning till om ett framställt yrkande bör efterges eller medges. I allmänhet bör alltså parternas ståndpunkter godtas. Om ståndpunkterna skulle framstå som mindre rimliga, bör rätten emellertid vara oförhindrad att genom frågor förvissa sig om att parterna är klara över vad deras ståndpunkter leder till och bereda dem tillfälle att ändra ståndpunkterna. Det är givet att parterna också bör kunna animeras att ändra ståndpunkt så att förlikning kan komma till stånd. Dessa allmänna riktlinjer torde i huvudsak överensstämma med gällande ordning.

Vad beträffar rättens materiella processledning i övrigt har inte från något håll bestritts att det kan vara förenat med betydande svårigheter för parterna i ett dispositiv tvistemål att förstå vilka omständigheter som är av avgörande betydelse i målet och därmed också att lägga fram dem för domstolen. Det kan alltså inträffa att part underlåter att åberopa omständighet som är till hans förmån. På motsvarande sätt kan parterna ha svårt att bedöma vad som behöver bevisas och vilka krav som gäller i fråga om bevisning. Som framgår av det föregående är rättens möjligheter enligt RB:s regelsystem att bistå parterna i dessa avseenden mycket begränsade. Uppenbarligen föreligger på grund härav, i synnerhet när part inte har biträdes hjälp, vissa risker för oriktiga domstolsavgöranden. Denna ordning ansågs under förarbetena nödvändig för att rätten inte ens skulle få sken av att ta parti för den ena parten.

När nu ett förfarande föreslås som bygger på att part i regel inte skall ha biträdes hjälp i rättegången är det som jag har framhållit tidigare nödvändigt att rätten får en mer aktiv roll än som följer av RB. Rätten måste i högre grad än f.n. kunna bistå parterna så att underlag i görligaste mån skapas för ett riktigt avgörande i det enskilda fallet. Det är alltså nödvändigt att nuvarande regler ändras. När promemoriaförslaget har kritiserats har invändningarna i regel gått ut på att hjälpen åt parterna kan skada domstolarnas anseende för opartiskhet. Givetvis föreligger alltid risk att förlorande part anser att domstolen har varit partisk om motparten fått viss hjälp av domstolen med att lägga fram sin talan. Den föreslagna ordningen förutsätter alltså att domaren ägnar särskild omsorg åt att inte ge intryck att vilja gynna ena parten på den andras bekostnad. Svårigheterna bör emellertid inte överdrivas. Hur regelsystemet än utformas torde f.ö. risk alltid föreligga att förlorande part misstänker att utgången berott på bristande objektivitet hos

domstolen. Det kan tilläggas att domaren enligt nuvarande ordning ibland tvingas förhålla sig passiv och därigenom hjälper part, t.ex. genom att inte påpeka för motparten att viss omständighet måste åberopas eller bevisas. Även nuvarande ordning rymmer alltså vissa risker för misstankar mot domstolen för bristande objektivitet.

På grund av det anförda anser jag att promemorieförslaget bör godtas på förevarande punkt. Det förenklade förfarandet måste alltså kunna innefatta en i viss mån utredande verksamhet från domstolens sida. Som framhålls i promemorian bör domaren kunna gå längre än till att försöka avhjälpa ofullständighet eller otydlighet. Genom frågor till parterna bör han kunna efterforska om det finns någon omständighet som inte har berörts i målet. Skulle så vara fallet bör han direkt påpeka detta för parten. En sådan efterforskning måste dock ske med försiktighet så att den inte leder till att förfarandet blir tungrott och vidlyftigt. Beträffande bevisningen bör domaren kunna framhålla för part att viss omständighet måste bevisas eller, i uppenbara fall, att den åberopade bevisningen förefaller vara otillräcklig. Han bör vidare kunna fråga parterna om det finns någon som kan uttala sig om ett tvistigt och för målets utgång relevant sakförhållande. Framkommer det då — eller i övrigt under handläggningen — att någon lämpligen bör höras som vittne, bör domaren vara oförhindrad att påpeka detta för parterna.

En betydelsefull uppgift för den som är rättegångsbiträde är att undersöka förutsättningarna för en frivillig uppgörelse mellan parterna och i många fall att verka för att en sådan uppgörelse kommer till stånd. I ett förfarande som bygger på att part i regel uppträder utan biträde är det alltså en viktig fråga i vilken utsträckning handläggningen bör inriktas på försök till förlikning och inom vilka ramar rättens förlikningsverksamhet bör bedrivas. Enligt RB bör rätten i dispositiva mål, om det bedöms lämpligt, under förberedelsen försöka förlika parterna. I motiven till bestämmelsen har domaren tilldelats en förhållandevis passiv roll. Det sägs bl.a. att domaren självfallet bör avhålla sig från att framlägga förslag eller eljest närmare ange riktlinjerna för en kompromisslösning. Som motivering anges att domaren i händelse förlikningsförsöket misslyckas kan ha att döma i saken.

Enligt promemorian bör den nya ordningen i betydligt högre grad inriktas på förlikning. Som huvudregel föreslås att rätten skall försöka förlika parterna, om inte särskilda skäl föranleder annat. Förslaget har godtagits eller lämnats utan erinran av det stora flertalet remissinstanser.

Som jag har framhållit tidigare anser jag det vara av särskild vikt att det förenklade förfarandet utformas så att frivilliga uppgörelser mellan parterna främjas. En sådan ordning är till fördel inte bara från kostnadsynpunkt utan också rent allmänt för de fortsatta relationerna mellan parterna. Det finns alltså anledning att för det förenklade förfarandets del

ge rättens förlikningsverksamhet större utrymme än det f.n. har. I enlighet med vad som föreslås i promemorian bör huvudregeln vara att rätten skall försöka förlika parterna om inte särskilda skäl föranleder annat. Domaren bör därvid — i motsats till vad som uttalas i motiven till RB — vara oförhindrad att lägga fram konkreta förlikningsförslag. Det är givet att förlikningsverksamheten ställer särskilda krav på omdöme och kunskaper. I första hand bör ansträngningarna inriktas på att nå det resultat som en dom skulle innehålla. Emellertid är det som har framhållits i ett remissyttrande ofrånkomligt att ta viss hänsyn till psykologiska faktorer. Bl.a. därför bör domaren alltid klargöra för parterna att en eventuell dom kan komma att avvika från förlikningsförslaget. Saknar parterna uppenbarligen intresse för att träffa uppgörelse eller framstår det som helt klart vilken av parterna som skulle vinna målet vid en saklig prövning bör handläggningen givetvis i regel inte inriktas på medling.

Vad jag nu anfört är i princip tillämpligt också beträffande rättegången i högre rätt. I vissa avseenden gör sig emellertid särskilda synpunkter beträffande processledningen i överrätt gällande. Det bistånd som i första hand är av intresse när det gäller fullföljd till högre rätt är att avfatta fullföljdsinlaga eller genmäle och att ge vägledning vid handläggningen i övrigt. Såvitt gäller åtgärder fram till dess prövningstillstånd meddelats synes domstolarnas möjligheter att bistå part i viss mån begränsade. Visserligen bör allmänna upplysningar angående fullföljdsreglerna och hovrättsprocessen kunna lämnas. Vidare bör allmänna anvisningar kunna ges om hur fullföljdsinlaga eller genmäle skall utformas. Något bistånd därutöver kan dock knappast komma i fråga. När det gäller biståndet sedan prövningstillstånd har meddelats är situationen en annan. Kraven på bistånd i form av materiell processledning och genom andra åtgärder är betydligt mindre än i tingsrätt. I den mån fortsatt skriftväxling skall ske torde denna i regel kunna bli mycket begränsad. I vart fall synes överrätts möjligheter att bistå parterna med anvisningar beträffande skriftväxlingen vara goda. Skall sammanträde hållas bör materiell processledning kunna utövas i samma omfattning som vid sammanträde i tingsrätt. Förlikningsverksamheten blir av naturliga skäl mindre framträdande i överrätt än i underrätt.

16.6 Rättegångskostnaderna

Som jag har nämnt förut är målsättningen för reformen av förfarandet i mindre mål främst att åstadkomma en mindre kostnadskrävande ordning utan att rimliga krav på rättssäkerhet eftersätts. Vidare bör parterna i görligaste mån kunna på förhand överblicka kostnaderna. De resultat som kan uppnås är i hög grad beroende av hur reglerna om parternas rättegångskostnader utformas.

Huvudregeln om hur rättegångskostnaderna skall fördelas mellan parterna i tvistemål finns i 18 kap. 1 § RB. Enligt denna bestämmelse skall part som tappat målet ersätta motparten hans rättegångskostnader. I vissa fall kan dock ersättningsskyldigheten bestämmas efter annan grund än målets utgång. Målets beskaffenhet kan enligt 2 § föranleda att vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. Subjektiva omständigheter på endera partens sida kan även föranleda att huvudregeln frångås. I 3 § första stycket finns sålunda bestämmelser om onödig rättegång och enligt paragrafens andra stycke kan kostnaderna kvittas om den omständighet, varav utgången berodde, inte före rättegången var känd för den tappande parten och han inte heller hade bort ha kännedom därom. I 6 § finns slutligen bestämmelser om försumlig processföring.

Motiveringen till den i 1 § upptagna huvudregeln är, att rättegångens syfte att bereda rättsskydd endast ofullständigt skulle uppnås om inte den vinnande parten också fick ersättning för de kostnader han ådragit sig för att göra sin rätt gällande. Vetskapen att den tappande parten i allmänhet måste bära såväl sina egna som motpartens rättegångskostnader anses också ägnad att avhålla från obefogade rättegångar (SOU 1938:44 s. 231).

Ersättning för rättegångskostnad skall enligt 18 kap. 8 § RB fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud eller biträde, såvitt kostnaden skäligen har varit påkallad för att ta tillvara partens rätt. Ersättning skall också utgå för partens arbete och tidsspillan i anledning av rättegången. Vidare anges att inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången ersätts som rättegångskostnad. Ersättning för sådan kostnad utgår enligt bestämmelser som Kungl. Maj:t meddelar.

I promemorian föreslås att den nuvarande huvudregeln i 18 kap. 1 § RB skall gälla som huvudregel i det förenklade förfarandet. Billighetsskäl anses emellertid tala för att rätten i det förenklade förfarandet ges möjlighet att kvitta kostnaderna i tveksamma fall. Härmed avses såväl att rättsfrågan har varit oviss som att tvivel förelegat i fråga om de faktiska omständigheterna. Remissinstanserna godtar genomgående att regeln i 18 kap. 1 § RB skall gälla i det förenklade förfarandet. I fråga om kvittningsregeln är däremot meningarna delade.

Beträffande huvudregeln i 18 kap. 1 § RB delar jag den uppfattning som har kommit till uttryck i promemorian och vid remissbehandlingen. Regeln är otvivelaktigt ägnad att avhålla parterna inte bara från obefogade rättegångar utan också, om rättegång har inletts, från oriktiga eller obevisbara påståenden eller invändningar. Vidare bidrar den till att garantera rättsskyddet åt den som har rätt i sak. Skulle vinnande part alltid själv få bära sina kostnader kunde följden bli att det i många fall inte skulle löna sig att göra sin rätt gällande. Det är uppenbart att regeln har särskild betydelse i tvister om mindre värden eftersom kostnaderna i sådana tvister i regel är jämförelsevis högre än kostnaderna i tvister som rör betydande värden.

Bestämmelsen i 18 kap. 1 § bör alltså gälla i det förenklade förfarandet.

Rent allmänt kan till stöd för en kvittningsregel anföras att bestämmelsen i 1 § sannolikt påverkar den enskilde alltför starkt att inte inlåta sig på rättegång vare sig som kärande eller svarande. Den kan nämligen ibland leda till ett resultat som framstår som alltför hårt mot den förlorande parten. Omständigheterna kan ha varit sådana att hans talan ingalunda har tett sig obefogad. Utgången kan ha berott på omständigheter som från början varit okända för honom. Rättsläget kan också ha varit mycket svårbedömt. Visserligen finns redan enligt gällande ordning en kvittningsregel i 18 kap. 3 § andra stycket. Denna regel har emellertid en tämligen begränsad räckvidd, eftersom den bara avser det fallet att den omständighet varav utgången berodde inte var känd för den tappande parten och han inte heller hade bort känna till den. Såvitt känt har den inte heller någon större praktisk betydelse. Mot en kvittningsregel av mer vidsträckt innebörd kan anföras att det är svårt att finna en regel som klart avgränsar de fall då kvittning är påkallad från de fall då huvudregeln bör gälla. Risk föreligger onekligen att tillämpningen kan bli tämligen växlande vid olika domstolar, vilket står i strid med önskemålet att part på förhand skall kunna överblicka vilka kostnadsrisker han drar på sig genom att inlåta sig på rättegång. Jag är därför inte beredd att föreslå någon regel om vidgad möjlighet till kvittning. De intressen som motiverar en sådan regel torde i stället, såvitt gäller de mindre målen, till väsentlig del kunna tillgodoses genom reglerna om vilka kostnadsposter som är ersättningsgilla. Begränsas eller upphävs ansvaret för vissa poster, reduceras behovet av kvittningsmöjligheter.

Beträffande övriga fördelningsregler i 18 kap. RB föreslås i promemorian att de skall gälla även i det förenklade förfarandet. Remissinstanserna godtar allmänt förslaget. Även jag anser detta vara en lämplig ordning.

Det är givetvis av största betydelse för möjligheterna att åstadkomma en mindre kostnadskrävande ordning att endast absolut nödvändiga rättegångskostnader ersätts. Parterna påverkas därigenom att försöka undvika eller i varje fall nedbringa vissa av de utgifter som inte blir ersättningsgilla. Vidare ökas parternas möjligheter att på förhand bedöma kostnaderna. En annan möjlighet att påverka kostnaderna är att se till att särskilt kostnadskrävande moment i handläggningen förenklas eller ändras på annat sätt. Ytterligare en möjlighet är att lägga över vissa kostnader från parterna till det allmänna. Mot denna bakgrund finns anledning att göra en genomgång av bestämmelserna i RB om vilka kostnader part kan bli skyldig att betala och undersöka vilka begränsningar som kan göras i ersättnings-skyldigheten. Vid denna genomgång måste givetvis beaktas att de nyss berörda fördelningsreglernas effektivitet är beroende av hur reglerna om ersättningsgilla kostnader utformas.

I fråga om kostnaden för *biträdeshjälp* framhålls i promemorian att denna kostnad regelmässigt är den största posten. Tanken på att få bort denna

kostnad genom ett förbud att anlita biträde avvisas. I stället föreslås att biträdeskostnaden inte skall vara ersättningsgill. Därigenom anses en ordning som innebär att parterna normalt själva för sin talan kunna uppnås. Vidare betonas att lösningen motverkar att part enbart med hänsyn till risken att få betala motpartens kostnader avstår från att göra sin rätt gällande. Vid remissbehandlingen har promemorians förslag i princip godtagits eller lämnats utan erinran i ett flertal yttranden. Övriga remissinstanser har antingen uttryckligen avstyrkt förslaget eller intagit en negativ attityd till promemoriaförslaget som helhet.

Att biträdeskostnaden i regel är den ojämförligt största kostnadsposten har inte bestritts från något håll. Jag har tidigare nämnt att ansträngningar måste göras för att få bort eller i varje fall avsevärt nedbringa denna kostnadspost. Som medel har jag anvisat en förenkling av förfarandet och en stark processledning från domstolens sida så att det i regel blir möjligt för den enskilde att på ett tillfredsställande sätt utföra sin talan utan biträdes hjälp. Dessa allmänna riktlinjer torde inte stå i strid med vad flertalet bland remissinstanserna anser. Vad som har föranlett delade meningar är däremot hur långt man skall gå för att tillgodose dessa önskemål och vilka åtgärder som är lämpliga.

Enligt min mening är frågan vad som bör göras beträffande biträdeskostnaden av avgörande betydelse för om det förenklade förfarandet skall få den nödvändiga slagkraften. För att uppnå detta mål torde det vara nödvändigt att genomföra en genomgripande ändring i förhållande till vad som nu gäller.

Generellt biträdesförbud förekommer på flera håll i utlandet. Från ren kostnadssynpunkt har ett sådant förbud givetvis sina fördelar. Emellertid är det uppenbart att det också har allvarliga svagheter. Även inom tillämpningsområdet för tvister om mindre värden är det ofrånkomligt att biträdes hjälp i vissa fall kan vara nödvändig. Dessutom skulle förbudet bli verkningsslöst såvitt gäller juridiska personer. Något biträdesförbud bör därför inte komma i fråga.

För att främja syftet att parterna i regel inte anlitar biträde i rättegången föreslås i promemorian att biträdesersättningen inte skall vara ersättningsgill. För min del anser jag att detta är den principiellt riktiga vägen. Förutsättningen är givetvis att det är möjligt att reducera det behov av biträde som kan föreligga i vissa mål dels genom att förenkla handläggningen och dels genom att i viss utsträckning låta rätten bistå parterna. Som jag har framhållit i det föregående föreligger goda sådana möjligheter.

Det biträde utom domstolsförfarandet som det ibland kan finnas behov av när det gäller tvister om mindre värden är rådgivning angående det materiella rättsläget och biträde vid kontakter med motparten. När det gäller att biträda den enskilde under rättegången med att på ett riktigt sätt framställa yrkanden, bemöta invändningar, utveckla talan osv. bör part

däremot få tillräckligt bistånd genom rättens materiella processledning. Under remissbehandlingen har diskuterats att införa en regel som ger rätten en befogenhet att när särskilda skäl föreligger tillerkänna vinnande part ersättning för biträdeskostnad. En sådan lösning skulle emellertid medföra att det blir omöjligt att med tillräcklig grad av säkerhet förutse kostnadsrisken. En sådan konsekvens kan enligt min mening inte godtas. Jag kan dock ansluta mig till den uppfattningen att viss ersättningsrätt bör föreligga. Rätten till ersättning bör emellertid begränsas beloppsmässigt. I några remissyttranden har föreslagits en viss anknytning till reglerna om ersättning för rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972:429). Enligt min mening talar goda skäl för en sådan ordning. Jag förordar sålunda att kostnad för rådgivning skall vara ersättningsgill rättegångskostnad i det förenklade förfarandet men att biträdeskostnad i övrigt inte ersätts. Härigenom tillgodoses det behov av biträde som ibland kan föreligga i tvist som faller inom tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet och som enligt vad jag tidigare anfört inte kan tillgodoses genom domstolens processledning.

Den föreslagna ersättningsregeln bör främst ta sikte på sådana fall när rådgivning ägt rum enligt 43 § rättshjälpslagen (48 § enligt den lydelse av lagen som föreslagits i prop. 1972:132). Det skall alltså vara fråga om rådgivning som meddelas av advokat eller av biträdande jurist på allmän eller enskild advokatbyrå. Rådgivning i andra former bör inte vara ersättningsgill. Anknytningen till rådgivning enligt rättshjälpslagen medför också att kostnaden maximeras till rådgivningsavgiften eller f.n. 50 kr. Jag vill i sammanhanget understryka att behov av rådgivning i många fall inte torde föreligga. Som jag framhållit tidigare skall domstolarna lämna allmänna råd och anvisningar angående förfarandet. Härigenom kan kostnader för rådgivning i många fall undvikas. Det måste också beaktas att många parter, särskilt större företag, som regel har tillgång till personal som på egen hand kan utföra de uppgifter som krävs inom det förenklade förfarandet. I sådana fall skall givetvis rådgivningskostnad inte ersättas. Genom den föreslagna ordningen torde behovet för den enskilde av råd och vägledning vara tillgodosett i flertalet av de mål som faller in under tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet. Som jag har nämnt förut är det på olika sätt sört för att särskilt betydelsefulla mål kan handläggas i det ordinära förfarandet.

Bland parts rättegångskostnader enligt RB ingår olika *rättegångsavgifter*. Bestämmelserna om sådana avgifter finns i expeditionskungörelsen (1964:618) med den därtill fogade avgiftslistan. De belopp som i första hand käranden kan få betala för dessa avgifter kan bli tämligen stora. Bl.a. har käranden att betala 25 kr. för ansökan varigenom målet anhängiggörs och 35 kr. för lösen av underrättens dom samt dessutom 10 kr. för varje sida av domen.

I promemorian uttalas att vissa mindre ändringar i gällande ordning synes påkallade. Ändringarna anses böra gå ut på att endast en avgift för ansökan

bör tas ut. Det föreslås att ansökningsavgiften skall vara ersättningsgill. Förslaget godtas eller lämnas utan erinran i alla remissvar.

Enligt min mening bör part vara berättigad till ersättning för ansökningsavgiften. Beträffande avgiftens storlek och frågan om skyldighet att lösa dom i målet kommer chefen för finansdepartementet att föreslå Kungl. Maj:t att utfärda ändrade föreskrifter i huvudsaklig överensstämmelse med vad som föreslås i promemorian.

I fråga om parts *kostnad för inställelse inför rätten* och *kostnad för tidsspillan* förordas i promemorian att inställelsekostnaden skall vara ersättningsgill medan vardera parten själv får bära eventuell kostnad för tidsspillan.

Förslaget att resekostnad skall vara ersättningsgill har allmänt tillstyrkts under remissbehandlingen. Några remissinstanser anser att även tidsspillan skall vara ersättningsgill. I ett remissyttrande har ifrågasatts om inte avlägset boende part borde i stället för att inställa sig själv vid sammanträde kunna till lägre kostnad anlita ombud på sammanträdesorten utan att därför i ersättningshänseende komma i sämre läge.

Parts kostnad för resa och uppehålle bör enligt min mening vara ersättningsgill. Kostnad för resa och uppehålle bör ersättas inte bara när parten inställer sig personligen utan också när part i stället företräds av ställföreträdare eller ombud, förutsatt att personlig inställelse inte förelagts. När det gäller ersättning för tidsspillan finns det emellertid anledning inta en annan ståndpunkt. Sådan ersättning kan i många fall undvikas, t.ex. genom att platsombud anlitas. Med hänsyn till betydelsen av att de ersättningsgilla rättegångskostnaderna hålls inom en begränsad och förutsebar ram bör tidsspillan därför inte utgöra ersättningsgill kostnad. Jag förordar sålunda att ersättning skall utgå i fråga om kostnad för resa och uppehålle för part eller ställföreträdare i samband med sammanträde, eller om personlig inställelse ej ålagts, för ombud. Den föreslagna ordningen innebär att endast ombudets resekostnader under angivna förutsättning ersätts medan däremot kostnad för arvode till ombud inte är ersättningsgill.

När det gäller konsumenttvister äger dessa f.n. som regel rum i konsumentens hemort. Det är ju som tidigare framhållits mycket ovanligt att konsumenten väcker talan mot näringsidkaren. Normalt är det näringsidkaren som är kärande och enligt RB är i regel domstolen i den ort där svaranden har sitt hemvist rätt forum. I det förenklade förfarandet finns anledning räkna med att konsumenter i större utsträckning än hittills kommer att väcka talan mot näringsidkare. I sådana fall skulle RB:s regler innebära att processen i regel förlades till näringsidkarens hemvist. Med hänsyn till att resekostnaden i sådana fall kan bli betydande och att konsument ofta torde ha svårigheter att anlita platsombud bör för konsumentmål införas en särskild forumregel som innebär att näringsidkaren får sökas där konsumenten har sitt hemvist. För näringsidkaren torde det i

allmänhet finnas goda möjligheter att låta sig företrädas av ombud på platsen.

Regler som rör *kostnaden för vittnesbevisning* finns i 36 kap. RB. Ersättning till vittne som åberopats av enskild part skall enligt dessa regler utges av parten. Har rätten i dispositivt mål självmant inkallat vittne skall parterna utge ersättningen solidariskt. I annat fall svarar statsverket för ersättningen. Vare sig ersättningen skall utges av part eller utgå av allmänna medel skall den omfatta skälig gottgörelse för nödvändiga kostnader till resa och uppehälle och för tidsspillan. Utgår ersättningen av allmänna medel är den dock maximerad enligt särskilda föreskrifter.

I promemorian föreslås att vittnesersättning i det förenklade förfarandet alltid skall bestämmas efter de regler som skulle ha gällt om kostnaden skulle ha utgått av allmänna medel. Vidare föreslås att kostnaden skall vara ersättningsgill. Förslaget godtas av det stora flertalet remissinstanser.

Enligt min mening är det angeläget att garantier skapas för att vittneskostnaden alltid hålls på en rimlig nivå. Den lämpligaste lösningen synes vara den föreslagna anknytningen till de ersättningsnormer som gäller för vittnesersättning som utgår av allmänna medel (jfr 17 § rättshjälpslagen). Kostnaden bör vara ersättningsgill.

I fråga om *kostnaden för skriftlig bevisning* ges vissa bestämmelser av intresse i 38 kap. RB. Bestämmelserna reglerar tredje mans rätt till ersättning när han har företett handling i rättegång. Har enskild part begärt handlingens företeende skall ersättningen utges av parten. I annat fall utgår den av allmänna medel. Ersättningen skall avse kostnad och besvär efter vad rätten prövar skäligt. Särskilda regler vid sidan om 18 kap. 8 § om parts rätt till ersättning finns inte.

Promemorieförslaget innebär att kostnaden för skriftlig bevisning inte är ersättningsgill. Frågan har inte kommenterats vid remissbehandlingen.

Kostnaden för skriftlig bevisning torde i regel sakna större praktisk betydelse. Med hänsyn till önskemålet att utforma reglerna för det förenklade förfarandet så att de motverkar höga rättegångskostnader bör denna kostnad inte ersättas.

Bestämmelser om *ersättning till sakkunnig* finns i 40 kap. RB. Olika regler gäller för sakkunnig som förordnats av rätten och privat sakkunnig. Beträffande förordnad sakkunnig gäller i dispositiva mål att ersättning skall utges av parterna solidariskt eller, om endast ena parten påkallat sakkunnigs anlitande, av den parten ensam. Har efter förordnande utlåtande avgetts av myndighet, tjänsteman eller annan som är satt att tillhandagå med yttrande, skall ersättning utgå endast om särskilda föreskrifter föreligger. Annan förordnad sakkunnig har rätt till skälig ersättning för kostnad och för arbete och tidsspillan. Reglerna om privat sakkunnig, dvs. sakkunnig som anlitats av part, innebär att den sakkunnige i huvudsak behandlas som vittne. Därav följer bl.a. att de ersättningsregler som gäller för vittne skall tillämpas

beträffande av part anlita sakkunnig. Domstolen kan alltså tillerkänna privat sakkunnig ersättning endast i den omfattning han som vittne har anspråk på ersättning. Däremot kan part i förhållande till motparten göra gällande hela det utbetalda beloppet som rättegångskostnad (SOU 1938:44 s. 425).

I det föregående har jag förordat att ersättning till sakkunnig som har utsetts av rätten skall utgå av allmänna medel och stanna på statsverket.

Beträffande privat sakkunnig bör i enlighet med vad som följer av nuvarande ordning gälla att parten själv får ersätta den sakkunnige. Som framhållits under remissbehandlingen kan det dock vara lämpligt att enklare sakkunnigutlåanden, t.ex. läkarintyg, som anskaffats av part i efterhand kan ersättas av allmänna medel. En särskild bestämmelse härom synes påkallad. Har part i annat fall haft utgift för sakkunnig, bör kostnaden inte vara ersättningsgill.

I vissa fall kan part bli skyldig att ersätta statsverket *kostnaden för tolk eller stenograf* som har anlåtats i målet. Regler om sådan ersättning finns i 5 och 6 kap. RB. Ersättningen utgår alltid av allmänna medel. Den skall avse skälig gottgörelse för kostnad och tidsspillan. I dispositiva mål skall kostnaden återbetalas till statsverket av förlorande part eller i vissa fall av båda parter. Nu återgivna regler gäller inte allmän tolk eller tolk för den som är allvarligt hörsel- eller talskadad. För dessa kategorier gäller särskilda föreskrifter som innebär att statsverket svarar för kostnaderna.

I proposition till riksdagen denna dag (prop. 1973:30) har föreslagits att kostnaderna för tolk och stenograf alltid skall stanna på statsverket. Denna lösning bör givetvis gälla även i det förenklade förfarandet.

I fråga om *kostnad för översättning* av handlingar till svenska saknas f.n. särskilda regler. Kostnaden är emellertid ersättningsgill enligt den allmänna bestämmelsen i 18 kap. 8 § RB. I den nyssnämnda propositionen har föreslagits särskilda regler som överensstämmer med dem som f.n. gäller för tolk. Ersättningen skall alltså utgå av allmänna medel men återbetalas till statsverket av förlorande part eller i vissa fall båda parter. Som förutsättning gäller att rätten har förordnat om översättning. I andra fall får 18 kap. 8 § tillämpas.

Regeln att ersättning för översättning som utförts efter förordnande av domstol utgår av allmänna medel är givetvis väl förenlig med principerna för kostnadsregleringen för det förenklade förfarandet och bör därför gälla även där. Beträffande bestämmelsen om återbetalningsskyldighet bör beaktas att översättningskostnad torde uppkomma mycket sällan i det förenklade förfarandet. I de få fall där detta sker bör de föreslagna reglerna för det ordinära förfarandet gälla. Har part utan rättens förordnande låtit utföra översättning bör kostnaden liksom hittills vara ersättningsgill.

Enligt bestämmelsen i RB är *kostnad för rättegångens förberedande* ersättningsgill såvitt kostnaden har varit skäligen påkallad för att tillvarata

partens rätt. Hit kan hänföras konferenser mellan parterna och kostnad för att anskaffa bevisning. Ersättning skall också utgå för parts arbete och tidsspillan som har påkallats direkt av rättegångens förberedande.

I promemorian föreslås att nu berörda kostnader inte skall vara ersättningsgilla. Vid remissbehandlingen har förslaget godtagits eller lämnats utan erinran av det stora flertalet remissinstanser.

Enligt min mening talar övervägande skäl för promemorians ståndpunkt. Kostnad för rättegångens förberedande bör alltså inte vara ersättningsgill. Därigenom främjas önskemålet att kostnaderna i mål av detta slag hålls så låga som möjligt. Som framhållits i promemorian kan en regel av denna innebörd i någon utsträckning leda till att parter låter tvister gå till rättegång något tidigare än enligt nuvarande ordning. Särskilt sannolikt är detta emellertid inte. Oberoende av kostnadsreglernas utformning torde parterna i regel föredra att undvika process.

I fråga om *inkassokostnad* har nuvarande regel införts genom en lagändring som trätt i kraft den 1 juli 1971. Mot denna bakgrund föreslås i promemorian ingen ändring i förhållande till vad som f.n. gäller. Remissinstanserna har ingen erinran mot förslaget. Inte heller jag anser skäl föreligga att ändra nuvarande regler. Inkassokostnaden bör alltså vara ersättningsgill.

I enlighet med det anförda bör parts ersättningsskyldighet för rättegångskostnader i princip omfatta endast vissa kostnadsposter, nämligen biträdeskostnad med betydande begränsning, rättegångsavgifter, inställelsekostnad, kostnad för vittnesbevisning, inkassokostnad och kostnad för översättning.

Vad jag nu anför har giltighet även beträffande rättegångskostnaderna i högre rätt. Vad beträffar biträdeskostnaden bör särskilt uppmärksammas vad jag i det föregående anför om att en aktivare materiell processledning medför att part i huvudsak bör kunna utföra sin talan utan biträde även i överrätt. Visst utomprocessuellt biträde kan emellertid vara nödvändigt i vissa fall. Jag tänker närmast på sådant bistånd som att granska underrettens domskäl, överväga möjligheterna till ändring och lämna råd i frågan om talan bör fullföljas. Kostnaden för sådan rådgivning bör vara ersättningsgill. Ersättningsrätten bör begränsas enligt samma riktlinjer som jag i det föregående förordat när det gäller biträdeskostnad i tingsrätt. Även övriga i det föregående angivna kostnadsposter bör i tillämpliga delar vara ersättningsgilla i högre rätt.

16.7 Rättegången i tingsrätt

Enligt reglerna i RB är tingsrätt i tvistemål domför med tre lagfarna domare. Denna regel är emellertid försedd med betydelsefulla undantag. För familjerättsmålen gäller sålunda att de avgörs under medverkan av

nämnd. Vidare gäller för alla kategorier tvistemål att det föreligger en mycket vidsträckt ensamdomarbehörighet. Under förberedelsen kan sålunda ensamdomare bl.a. meddela tredskodom och dom beträffande medgivna eller eftergivna anspråk och vid huvudförhandling som hålls i förenklad form kan mål avgöras av en lagfaren domare ensam. På grund av dessa regler förekommer flerdomarmedverkan i tvistemål i tämligen begränsad utsträckning.

I promemorian föreslås att ensamdomarkompetensen vidgas till att omfatta all handläggning i tingsrätt i det förenklade förfarandet. I motiven framhålls att denna sammansättningsform är fördelaktig genom att den främjar snabbheten i förfarandet och skapar goda förutsättningar för rättens förlikningsverksamhet. Vidare anförs kostnadsskäl. Förslaget har i denna del tillstyrkts eller lämnats utan erinran av det stora flertalet remissinstanser. Ett par remissinstanser förordar emellertid att sakkunniga lekmän bör delta i avgörandena.

När sammansättningsfrågan övervägs är det givetvis av grundläggande betydelse vilka handläggningsformer som är avsedda att tillämpas. Som jag har nämnt förut skall både muntlig och skriftlig handläggning förekomma. Muntlighet bör emellertid främst komma i fråga. I regel bör ett sammanträde vara tillräckligt.

Vid valet av sammansättningsform bör beaktas att flertalet tvister som går till domstol enligt gällande ordning prövas av ensamdomare. Detta, som givetvis är fördelaktigt ur kostnadssynpunkt, talar för en vidsträckt ensamdomarbehörighet i det förenklade förfarandet. Som utgångspunkt för övervägandena bör därför gälla att den ensamdomarbehörighet som nu föreligger bör överges endast om mycket starka skäl talar för det.

Enligt min mening är det alldeles klart att det för det stora flertalet mål som faller inom gränsen för det förenklade förfarandet skulle innebära en onödigt överorganisation att föreskriva att rätten skall bestå av ett juristkollegium. Målen torde i allmänhet vara tämligen enkla både från rättslig synpunkt och vad beträffar bevisvärderingen. Beträffande bevismässigt komplicerade mål som inte kan föras över till ordinärt förfarande finns givetvis skäl att beakta principen att bevisprövning endast i begränsad utsträckning bör förekomma genom ensamdomare (jfr prop. 1969:44 s. 343). Tillräckliga skäl att på grund härav ge möjlighet att genomföra handläggning med tre lagfarna domare kan emellertid inte anses föreligga. Underlaget för en sådan regel skulle bli utomordentligt litet. Vidare skulle risk föreligga att regeln skulle tillämpas i onödan med bl.a. förlängda handläggningstider och ökade kostnader som följd.

Redan det nu sagda talar enligt min mening starkt mot att den juristkollegiala sammansättningen väljs. Ytterligare en omständighet att beakta är att det förenklade förfarandet i hög grad bör inriktas på förlikning. Förlikningsförhandlingarna bör i regel ske inför rätten. Sådana förhand-

lingar torde i regel förlöpa smidigare och med bättre resultat om de sker inför ensamdomare. Att ha särskild sammansättning vid förlikningsförhandlingarna skulle vara mindre lämpligt redan av det skälet att det i ett informellt förfarande knappast är möjligt att dra en skarp gräns mellan förlikningsförhandling och annan förhandling.

När det gäller frågan om nämndmedverkan vill jag erinra om att det som en viktig fördel med nämndsammansättningen brukar anföras att den möjliggör ett samspel mellan yrkesdomarens fackmässiga betraktelsesätt och nämndemännens synpunkter. Vidare brukar anföras bl.a. den synpunkten att deltagande av nämnd i rättsskipningen är ägnad att stärka förtroendet för domstolarna. Som framhålls i promemorian har dessa synpunkter givetvis bärkraft även i detta sammanhang. Emellertid kan i stort sett samma invändningar riktas mot nämndsammansättningen som mot sammansättningen med tre lagfarna domare. I flertalet fall skulle en sammansättning med flera domare innebära en överorganisation. I ännu högre grad än när det gäller den juristkollegiala sammansättningen skulle nämndsammansättningen kunna leda till att avgörandena fördröjs. Målen skulle sålunda som regel få handläggas endast vissa dagar i veckan. Om ett mål först handlagts vid sammanträde med nämnd och därefter skriftligt skulle avgörandet fördröjas på grund av att nämnden måste kallas till särskild överläggning. På grund härav anser jag att en sammansättning med lekmän inte bör väljas i förevarande sammanhang.

Mot bakgrund av det anförda anser jag lämpligast att rätten i det förenklade förfarandet vid all handläggning består av ensamdomare. Denna ordning medför stora fördelar genom att den befrämjar snabbheten i förfarandet och motverkar onödigt höga rättegångskostnader. Vidare skapar den förutsättningar för en ändamålsenlig förlikningsverksamhet.

Beträffande rättegångens inledande skede gäller enligt RB att part som vill väcka talan skall göra en skriftlig ansökan om stämning till tingsrätten. Detta bör gälla även i det förenklade förfarandet. Det torde också vara ofrånkomligt att i princip upprätthålla kraven enligt RB på vad en sådan ansökan skall innehålla. Sökanden bör alltså ange vad han yrkar och lämna en sådan berättelse om tvisten att grunden för hans anspråk framgår. Ansökan bör också innehålla uppgift om vilken bevisning han vill åberopa. Det är uppenbart att dessa krav är tämligen långtgående för en part som själv skall föra sin talan.

För att underlätta för sökanden att åstadkomma en användbar stämningsansökan föreslås i promemorian att särskilda formulär skall kunna användas. Förslaget har allmänt godtagits vid remissbehandlingen. Enligt min mening är den föreslagna ordningen lämplig. Den bör kunna underlätta avsevärt för käranden att presentera sin sak på ett enkelt och lättfattligt sätt. Det kan anmärkas att en motsvarande ordning tillämpas vid allmänna reklamationsnämnden med gott resultat. Formulären bör tillhandahållas

inte bara vid tingsrätterna. Även på andra håll bör de finnas tillgängliga, t.ex. hos allmänna och enskilda advokatbyråer, hemkonsulenter och kommunala rådgivningsinstanser.

Är stämningsansökan bristfällig bör rätten på sätt som har föreslagits i promemorian skriftligen eller per telefon kunna bistå parten med att avhjälpa bristerna. Om det är lämpligt bör emellertid parten också kunna anmodas att inställa sig vid domstolen för att få hjälp med ansökan. Givetvis bör rätten också ha möjlighet att utfärda ett formellt föreläggande att avhjälpa bristerna. Liksom enligt gällande ordning bör ansökan i sista hand kunna avvisas om den är otjänlig som grund för handläggning.

Föreligger en godtagbar ansökan, bör nästa led i förfarandet vara att svaranden föreläggs att yttra sig över ansökningen. I första hand bör skriftligt yttrande komma i fråga men svaranden bör också ha möjlighet att lämna muntligt besked om sin inställning. Av föreläggandet bör framgå till vilken befattningshavare han kan vända sig om han vill ha upplysningar angående rättegången eller lämna ett besked om sin inställning till käromålet. Sedan den utsatta tiden har löpt ut bör parterna i regel omedelbart kallas till sammanträde. Någon gång kan det vara lämpligare att parterna kallas till sammanträde utan att föreläggande för svaranden först har utfärdats särskilt. Även i detta avseende bör rätten ha möjlighet att förfara efter omständigheterna.

I promemorian betonas vikten främst från kostnadssynpunkt att endast ett sammanträde hålls. Enligt förslaget får flera sammanträden förekomma bara undantagsvis. I den mån bevisning skall förekomma förutsätts därför att bevisningen i regel är tillgänglig redan vid sammanträdet. Även enligt min mening är det viktigt att endast ett sammanträde hålls. Förfarandet är avsett för mål som i regel inte kan bära kostnaderna för flera inställelser. I flertalet mål torde det också vara möjligt att avgöra målet efter ett sammanträde. I många fall torde nämligen avgörandet kunna grundas helt på parternas uppgifter. I andra fall bör det vara möjligt att genom förberedande kontakter med parterna få klarhet i vilken bevisning som behövs och se till att den är tillgänglig vid sammanträdet. Jag vill emellertid erinra om att förfarandet bör vara starkt inriktat på förlikning. Det är givet att förutsättningarna för frivillig uppgörelse kan försämrats om kostnadskrävande bevisning förebringas vid sammanträdet. I många fall där vittnesbevisning är aktuell kan det därför vara fördelaktigt att redan från början räkna med att två sammanträden kan komma att behövas och därför ägna det första sammanträdet i huvudsak åt att utreda förutsättningarna för förlikning. Det torde då ofta visa sig att målet kan förlikas och att något ytterligare sammanträde inte behövs. Rätten bör alltså även när det gäller antalet sammanträden ha viss frihet att förfara efter omständigheterna. Det synes emellertid värdefullt att en regel ges som betonar vikten av att endast ett sammanträde hålls i normalfallet.

I de fall när mer än ett sammanträde visar sig nödvändigt uppkommer frågan om man vid det andra sammanträdet kan fortsätta handläggningen vid den punkt där den avslutades eller om målet då på nytt skall tas upp till fullständig handläggning.

Enligt 43 kap. 11 § RB skall uppskjuten huvudförhandling återupptas så snart lämpligen kan ske. Överstiger, när målet efter ett eller flera uppskov återupptas, den sammanlagda tid varunder uppskov ägt rum inte 15 dagar, får huvudförhandlingen fortsätta. I annat fall skall i regel ny huvudförhandling hållas. Enligt 42 kap. 20 § RB får huvudförhandling i förenklad form hållas, förutom i omedelbart samband med förberedelsen, inom 15 dagar från den dag då den muntliga förberedelsen avslutades, under förutsättning att samma domare sitter i rätten. Det förutsätts sålunda att rätten och parterna under denna tid fortfarande har aktuellt vad som har förekommit under tidigare behandling, och något upprepande därav behövs alltså inte.

Som framhålls i promemorian bör ett andra sammanträde regelmässigt kunna hållas i nära anslutning till det första sammanträdet. Tidsfristen enligt RB bör normalt kunna hållas om det gäller att vid ett andra sammanträde höra ett vittne eller ta upp skriftlig bevisning eller hålla syn. I andra fall kan längre tidsfrist behövas, t.ex. när fråga är om att inhämta sakkunnigbevisning. Någon regel om fortsatt eller ny förhandling bör emellertid inte uppställas. Rätten får från fall till fall avgöra om man vid det andra sammanträdet kan fortsätta förhandlingen eller om målet då bör tas om från början.

Det sagda förutsätter som regel att målet vid det andra sammanträdet handläggs av samma domare. Det är självfallet av största vikt att byte av domare inte äger rum. Endast vid absolut tvingande hinder för den domare som först handlagt målet bör byte få ske.

Beträffande förfarandet vid sammanträde i allmänhet får det ankomma på domaren att förfara efter omständigheterna. Förhandlingen bör starkt inriktas på att utreda förutsättningarna för förlikning. I regel bör den kunna inledas på samma sätt som en muntlig förberedelse enligt RB. Parterna bör alltså i tur och ordning få redogöra för sina ståndpunkter. Därefter bör i regel förutsättningar föreligga för att presentera ett förlikningsförslag. Om parterna inte kan enas om förlikning, bör tillgänglig bevisning tas upp sedan parternas ståndpunkter klarlagts. Någon gång kan det emellertid av kostnadsskäl vara lämpligast att ett vittne hörs i ett tidigare skede av förhandlingen. Om mer än ett sammanträde hålls bör i allmänhet något upprepande av vad som förekommit vid det tidigare sammanträdet inte ske. I regel kan det emellertid vara lämpligt att domaren erinrar parterna mer eller mindre utförligt om processläget. Att detta är nödvändigt när mer än en helt kort tid förflutit mellan sammanträdena är uppenbart. Vad nu sagts gäller naturligtvis i än högre grad där byte av domare undantagsvis har ägt rum.

16.8 Rättegången i hovrätt

Enligt gällande ordning kan tingsrätts dom i tvistemål överklagas till hovrätt. Några materiella begränsningar i denna fullföljdsrätt föreligger inte. Detta är däremot fallet med rätten till omprövning i HD. För sådan omprövning krävs prövningstillstånd.

Med hänvisning bl.a. till kostnadssynpunkter anses i promemorian att den i princip obegränsade rätten till fullföljd mot tingsrätts dom inte bör behållas i det förenklade förfarandet. Å andra sidan anses att viss möjlighet att överklaga bör finnas i vissa situationer. Bl.a. pekas på det fallet att prejudikatsintresse föreligger. I promemorian övervägs en ordning som innebär att part får klandra avgörandet genom att väcka talan hos tingsrätt i ordinär väg. Denna lösning avvisas emellertid med hänvisning till att den innebär ett ökat antal prövningsinstanser. I stället föreslås att talan skall få fullföljas till hovrätt efter särskild dispensprövning. I huvudsak samma dispensgrunder som gäller vid fullföljd till HD föreslås gälla. Enligt förslaget får fullföljd sålunda ske om prejudikatsintresse föreligger, om part åberopar viss ny bevisning, om tingsrättens rättstillämpning måste antas vara oriktig, om målets utgång kan antas ha påverkats av vissa brottsliga förfaranden, om domvilla förekommit eller om målets utgång uppenbarligen berott på grovt förbiseende eller grovt misstag. Beträffande hovrätts domförhet vid dispensprövningen förordas en sammansättning med två domare. Från hovrätt skall talan få fullföljas till HD enligt nuvarande regler. Förfarandet i hovrätt anses böra vara i princip skriftligt.

Det stora flertalet av de remissinstanser som tar upp frågan om en begränsning av rätten till fullföljd delar promemorians uppfattning om att en sådan begränsning behövs. Flertalet av dem godtar promemorieförslaget i denna del. I en del yttranden förordas dock något ökade möjligheter till fullföljd.

Frågan om den i princip obegränsade rätten till fullföljd från tingsrätt till hovrätt bör behållas i det förenklade förfarandet är av stor betydelse. Som framhålls i promemorian skulle en sådan rätt på ett betänkligt sätt motverka syftet med den nya ordningen. Man måste räkna med att förlorande part i stor utsträckning skulle utnyttja möjligheten till fullföljd. Förutsättningarna för att kunna komma fram till ett snabbt avgörande skulle alltså försämrats. Parts- och domstolskostnader skulle stiga väsentligt. De ökade partskostnaderna skulle kunna användas som ett obehörigt påtryckningsmedel för att förmå part att efterge sin rätt. Vidare skulle den kostnad, som part drar på sig genom att inleda rättegång eller låta motparten göra det, bli svår att beräkna. Enligt min mening bör det alltså inte komma i fråga att i det förenklade förfarandet tillåta en obegränsad rätt till fullföljd från tingsrätt till hovrätt.

Vad som har anförts nu kan i och för sig åberopas för ett totalt förbud att fullfölja talan mot tingsrätts avgörande. Ett sådant förbud gäller på sina håll i motsvarande förfaranden utomlands. Emellertid måste mot intresset av ett snabbt och kostnadsmässigt rimligt förfarande vägas intresset av att kunna ändra klart oriktiga avgöranden. Till en del skulle visserligen intresset av rättelse kunna tillgodoses genom de extraordinära rättsmedlen, dvs. resning och besvär över domvilla. Dessa rättsmedel är emellertid avsedda för rena undantagssituationer och har en mycket begränsad räckvidd. Vidare måste prejudikatsintresset tillgodoses. I annat fall skulle en enhetlig rätts-tillämpning försvåras inom betydande delar av centrala rättsområden.

Beträffande möjligheten att lösa fullföljdsfrågan genom att tillåta att mål förs till tingsrätt för handläggning i ordinär väg ansluter jag mig till promemorians standpunkt. Den avgörande svagheten med detta alternativ är självfallet att den ökar antalet prövningsinstanser i stället för att minska dem. Risk finns alltså för ökad tidsutdräkt och högre kostnader t.o.m. jämfört med nuvarande ordning.

Som utgångspunkt för den nya ordningen bör gälla att fullföljden från tingsrätt bör ske enligt RB:s instansordning. Fullföljd bör emellertid bara få ske efter särskilt prövningstillstånd. När det gäller utformningen av de materiella begränsningarna i rätten till fullföljd bör beaktas att ett förenklat förfarande enligt de riktlinjer som jag tidigare har angett innefattar viktiga rättssäkerhetsgarantier. På grund av den materiella processledningen, förfarandets flexibilitet och möjligheten att föra över vissa målgrupper till det ordinära förfarandet torde det knappast kunna hävdas att risken för oriktiga avgöranden skulle vara nämnvärt större än enligt gällande ordning. Mot denna bakgrund bör omprövning i högre rätt ske endast om särskilda skäl talar för det. Rena bevisbedömningsfrågor och andra omdömesfrågor bör i regel inte prövas i flera instanser. I enlighet med vad som föreslås i promemorian bör därför reglerna i 54 kap. 10 § RB för fullföljd till HD i huvudsak kunna ta som förebild vid utformningen av erforderliga bestämmelser. Något behov av regler om ändringsdispens synes inte föreligga. De önskemål om möjlighet till s.k. intressedispens, dvs. prövningstillstånd när utgången har intresse utöver målet, som framkommit vid remissbehandlingen synes i huvudsak tillgodosedda genom tillämpningsområdets avgränsning, som innebär att mål i sådana fall kan handläggas i ordinär väg redan från början.

På grund av det anförda förordar jag att promemorieförslaget i denna del i huvudsak godtas. Vissa ändringar synes dock påkallade. Sålunda bör som framhållits under remissbehandlingen begränsningarna i fullföljdsrätten i princip gälla även beslut under rättegången. Undantag bör dock göras beträffande beslut som rör tredje man och vissa procedurfrågor.

Promemorieförslaget innebär att hovrätt vid tillståndsprövningen skall bestå av två domare och att prövningstillstånd får vägras endast om båda

domarna är ense därom. Även i detta avseende förordar jag att promemorieförslaget godtas. Av rättssäkerhetsskäl skulle en regel om ensamdomare vid tillståndsprovningen ge anledning till invändningar. Å andra sidan synes den vanliga sammansättningen med fyra domare för flertalet fall innebära en överorganisation.

Förfarandet vid tillståndsprovningen bör vara rent skriftligt. I regel bör båda parter beredas tillfälle att yttra sig innan tillstånd meddelas.

Handläggningen i hovrätt sedan provningstillstånd meddelats bör som jag framhållit tidigare i princip vara skriftlig.

Beträffande förfarandet vid sammanträde och antalet sammanträden bör i hovrätt gälla detsamma som i tingsrätt. I övrigt synes RB:s bestämmelser böra gälla för rättegången i hovrätt i de avseenden som inte tidigare berörts.

16.9 Rättegången i högsta domstolen

I promemorian har inte föreslagits några bestämmelser för rättegången i HD i det förenklade förfarandet. Detta innebär bl.a. att RB:s bestämmelser om fullföljd av talan till HD skall gälla även i det förenklade förfarandet. Enligt en särskild bestämmelse i promemorieförslaget får dock talan ej föras mot hovrätts beslut över ansökan om provningstillstånd.

Under remissbehandlingen har i allmänhet inte framförts några erinringar mot den föreslagna ordningen. HD:s ledamöter har dock ansett att talan bör kunna föras mot hovrätts beslut att vägra provningstillstånd men att en talan mot sådant beslut inte bör hindra verkställighet av tingsrätts dom. För egen del ansluter jag mig till promemorian principiella ståndpunkt att vanliga regler bör gälla beträffande fullföljd mot hovrätts dom och beslut. När det gäller hovrätts beslut att vägra provningstillstånd är det särskilt angeläget att HD får möjlighet att leda hovrätternas tillämpning av fullföljdsbegränsningarna i det förenklade förfarandet. Härtill kommer betydelsen av att ett tillräckligt underlag skapas för HD:s prejudikatbildande verksamhet. Jag ansluter mig därför i frågan om fullföljd mot hovrätts beslut att vägra provningstillstånd till den uppfattning som högsta domstolens ledamöter framfört. Jag förordar sålunda att fullföljdsförbud inte införs beträffande hovrätts beslut om vägrat provningstillstånd och att särskilda bestämmelser ges i utsökningslagen (1877:31 s. 1) angående verkställighet av tingsrätts dom i sådana fall utan hinder av att talan fullföljts.

När det gäller själva rättegången i HD synes RB:s regler böra gälla i de avseenden som inte berörs i det föregående. Eftersom reglerna i RB om huvudförhandling enligt vad jag förordat i det föregående inte skall gälla i det förenklade förfarandet bör dock införas en allmän bestämmelse om förfarandet vid sammanträde.

16.10 Rättshjälp i det förenklade förfarandet

Enligt rättshjälpslagen skall rättshjälp kunna utgå i olika former. De former som är av intresse i detta sammanhang är rådgivning och allmän rättshjälp. Kortare rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i rättslig angelägenhet lämnas mot en avgift av f.n. 50 kr. Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenheten i den mån dessa inte täcks av den rättssökandes bidragsskyldighet. De viktigaste kostnadsposterna vid angelägenhet som leder till process är kostnad för biträde, för inställelse vid domstol och för bevisning. Som förutsättning för att biträde skall förordnas gäller att den rättssökande inte själv eller genom någon som i tjänställning eller annars lämnar honom bistånd kan behörigen tillvarata sin rätt.

Enligt promemorian finns skäl att anta att det förenklade förfarandet kommer att leda till ett betydligt minskat behov av rättshjälp i mindre tvister. Rättshjälpen anses dock inte kunna undvaras som ett komplement till detta förfarande. I första hand pekas på möjligheten att hänvisa part som inte vet hur han skall förfara till rådgivning inom rättshjälpens ram. Även allmän rättshjälp anses dock böra komma i fråga. Det uttalas därvid att det endast undantagsvis bör komma i fråga att biträdeshjälpsförordnande meddelas. Som undantagsfall nämns svårutredda tvister och fall där den rättssökande har särskilda svårigheter att klara sig utan biträde eller där prejudikatdispens har meddelats.

Vid remissbehandlingen har man i allmänhet lämnat utan erinran vad som anförts i promemorian om rådgivning enligt rättshjälpslagen. Från flera håll anses dock att hänvisning till sådan rådgivning bör ske i större utsträckning än vad som förutsatts i promemorian. Uttalandet i promemorian att det endast undantagsvis bör förekomma att biträdeshjälpsförordnande enligt rättshjälpslagen meddelas godtas eller lämnas utan erinran i ett flertal yttranden. I allmänhet anser man dock att promemorians ståndpunkt är alltför restriktiv.

Jag har i det föregående förordat att rådgivningsavgift enligt rättshjälpslagen skall vara ersättningsgill kostnad i mål inom tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet. Den rättshjälp som lämnas i form av rådgivning får anses fylla en viktig uppgift i vissa av dessa tvister.

När det gäller allmän rättshjälp i tvister inom tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet ansluter jag mig till promemorians ståndpunkt, att hinder i och för sig inte bör föreligga att bevilja sådan rättshjälp men att biträdeshjälpsförordnande bör meddelas endast i begränsad utsträckning. Även i det förenklade förfarandet kan ibland kostnaderna för exempelvis bevisning eller för egen inställelse bli kännbara för parter i små ekonomiska omständigheter. Det är därför naturligt att den allmänna rättshjälpen träder in när det gäller sådana kostnader. I fråga om biträdeshjälp inom tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet är däremot som jag framhållit tidigare läget ett annat. Det förenklade förfarandet är utformat på sådant

sätt att part vid domstolen kan föra sin talan utan biträde och det behov av utomprocessuellt biträde som kan föreligga i vissa fall är avsett att tillgodoses genom rådgivning enligt rättshjälpslagen. Normalt behöver därför inte allmän rättshjälp med biträdesförordnande lämnas i tvister om mindre värden. Som framhållits i promemorian finns dock situationer där det kan vara väl motiverat att förordna biträde även i en tvist som faller inom tillämpningsområdet för det förenklade förfarandet. Så kan vara fallet när en part har särskilda svårigheter att tillvarata sina intressen, t.ex. på grund av sjukdom, språksvårigheter, hög ålder eller liknande personliga förhållanden. Även tvistens beskaffenhet bör enligt min mening i vissa fall kunna föranleda att biträde förordnas. Om exempelvis prejudikatdispens meddelas eller tvisten i övrigt kräver kvalificerad rättslig bedömning kan det vara ett allmänt intresse att biträde förordnas. För enhetlig tillämpning på detta område är det enligt min mening nödvändigt att uttryckliga bestämmelser ges i rättshjälpslagen. Jag förordar därför att 19 § rättshjälpslagen kompletteras med en bestämmelse att biträde får förordnas i angelägenhet som kan komma att prövas i det förenklade förfarandet endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till den rättssökandes personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet.

Med anledning av vad advokatsamfundet anfört i sitt remissyttrande i fråga om tillämpningen av den allmänna rättshjälpen i angelägenheter som prövas inom det förenklade förfarandet vill jag understryka att om den rättssökande efter rådgivning önskar ytterligare biträde men särskilda skäl för biträdesförordnande inte föreligger han bör upplysas om möjligheterna att få information och vägledning vid domstolen. Om advokat fortsätter att lämna biträde i en sådan situation skall han upplysa den rättssökande om att biträdeskostnaden inte kan utgå av allmänna medel eller prövas enligt rättshjälpslagen och inte heller utgör ersättningsgill rättegångskostnad (jfr prop. 1972:4 s. 301).

I fråga om rättegångskostnader har jag i det föregående föreslagit regler som innebär att parts rätt till ersättning för biträdeskostnad är begränsad till rådgivningsavgift enligt rättshjälpslagen eller f.n. 50 kronor för varje instans. Vidare har jag förordat att endast vissa kostnadsposter skall vara ersättningsgilla. Dessa regler bör gälla även när rättshjälp har utgått. Sålunda bör tappande parts återbetalningsskyldighet mot statsverket för rättshjälpskostnader begränsas i motsvarande mån. Någon särskild bestämmelse härom torde inte behövas (jfr 31 § första stycket rättshjälpslagen). I den mån rättshjälpskostnaden inte är ersättningsgill får kostnaden stanna på statsverket eller inom ramen för kostnadsbidraget bäras av den som har rättshjälp.

16.11 Reformens genomförande

Den föreslagna reformen kommer att medföra nya arbetsuppgifter för de allmänna domstolarna, särskilt tingsrätterna. Några organisatoriska

förändringar av domstolarnas verksamhet är emellertid inte nödvändiga för de nya uppgifterna. I vissa avseenden kan det emellertid vara lämpligt att inom ramen för nuvarande verksamhetsformer beakta de mindre målens särskilda beskaffenhet och tillgodose behovet av allmän information.

Fördelningen av mål och ärenden vid tingsrätt regleras i tingsrätternas arbetsordningar. Domargöromålen fördelas på rotlar, där varje domare innehar en rotel. Tvistemålen är ofta fördelade med viss andel på varje rotel. Vid tingsrätt som är indelad i avdelningar är tvistemålen samlade på viss eller vissa avdelningar. Inom varje avdelning fördelar ordföranden målen med viss i arbetsordning bestämd andel på varje rotel eller efter samråd med domarna på avdelningen.

De mindre tvistemålen bör enligt min mening inte splittras mellan olika domare utan så långt möjligt samlas på viss eller vissa rotlar. Den eller de domare som innehar dessa rotlar bör även ha ansvaret för den allmänna information som domstolen enligt vad jag tidigare anfört bör lämna allmänheten om det förenklade förfarandet och därmed sammanhängande frågor. De bör också övervaka att biståndet till parterna i rättegångens inledande skede sker i lämpliga former.

Beträffande själva handläggningen av de mindre tvistemålen kan det enligt min mening finnas anledning överväga särskilda anordningar i syfte att hålla partskostnaderna nere, t.ex. att förlägga sammanträden till platser utom kansliorten eller på kvällstid. Några föreskrifter härom bör emellertid inte införas f.n. Jag avser att låta DON undersöka de närmare förutsättningarna härför.

När det gäller handläggningen i hovrätt torde inte heller några organisatoriska förändringar behövas. Enligt arbetsordningen (1947:960) för rikets hovrätter fördelas inkomna mål mellan avdelningarnas ledamöter utom ordförandena. I dem tilldelade mål har ledamöterna att som referenter leda målens beredande samt delta i målens handläggning och avgörande. Varje ledamot, vilken har att som referent delta i målens handläggning, skall inneha en rotel. Rotlarna är dels specialrotlar, vilka företrädesvis erhåller mål av viss beskaffenhet (specialmål), dels allmänna rotlar. Fördelningen av målen mellan avdelningar och rotlar verkställs för skilda slag av mål enligt vad hovrätten bestämmer.

Enligt min mening kan det åtminstone till en början finnas skäl att behandla de mindre tvistemålen i hovrätt som specialmål. Vid avgörande av fråga om prövningstillstånd bör enligt min mening om möjligt ordföranden eller vice ordföranden på avdelningen delta. Ansvaret för vägledning till parterna bör ankomma på referenten.

Handläggningen i högsta domstolen av de mindre tvistemålen torde inte kräva särskilda åtgärder. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela de närmare föreskrifter för domstolarna som i fråga om reformens genomförande kan anses erforderliga.

Flera remissinstanser har betonat de nya krav som reformen kommer att ställa på domarpersonalen. Svårigheterna bör visserligen inte överdrivas. Emellertid synes vissa åtgärder nödvändiga för att garantera att kraven kan tillgodoses på ett tillfredsställande sätt. Jag anser det lämpligt att den närmast berörda domarpersonalen genom kurser eller på annat sätt får information och utbildning innan den nya ordningen träder i kraft. Frågan om information till allmänheten kommer att övervägas närmare inom justitiedepartementet i samband med andra förslag inom konsument-skyddsområdet.

Med hänsyn till det förberedelsearbete som krävs förordar jag att ikraftträdandet av den nya lagstiftningen bestäms till den 1 januari 1974.

Enligt promemorian kan antalet tvister som förs till domstol beräknas öka genom den föreslagna reformen. Målökningen anses svår att beräkna. Det uttalas dock att en viss ganska begränsad personalökning sannolikt blir nödvändig. En måttlig kostnadsökning förutses också på grund av förslaget att ersättning till sakkunnig skall utgå av allmänna medel och stanna på statsverket. Mot dessa kostnadsökningar bör enligt promemorian ställas den minskning av statsverkets kostnad för rättshjälp som kommer att bli ett resultat av reformen. Dessa uttalanden har vid remissbehandlingen godtagits eller lämnats utan erinran i många yttranden. Från en del håll görs dock uttalanden som går ut på att reformen kan komma att kräva betydligt större personalökningar än som har förutsatts i promemorian. Det är särskilt rättens bistånd åt parterna som antas kräva ökade personalinsatser.

Även enligt min mening finns det anledning att räkna med att den nya ordningen kommer att medföra en viss ökning av måltillströmningen till domstolarna. Det är emellertid högst ovisst vilken omfattning denna ökning får och hur den kommer att fördelas på olika domstolar. I det stora flertalet tingsrätter torde ökningen endast bli av marginell betydelse och kunna bemästras inom ramen för nuvarande personaltillgång. Några domstolar, särskilt i storstadsområdena, kan emellertid beräknas behöva viss personalförstärkning. En viss kostnadsökning kan vidare förutses på grund av förslaget att ersättning till sakkunnig som har utsetts av rätten skall betalas av allmänna medel. Även allmänna reklamationsnämnden torde få ges ökade resurser. Även här är det vanskligt att beräkna kostnadsökningens omfattning. I sammanhanget bör också uppmärksammas att det nya förfarandet innebär en viss möjlighet till rationalisering av domstolarnas verksamhet så till vida att ett inte obetydligt antal mål som idag handläggs enligt den ordinarie tvistemålsprocessen i fortsättningen faller under det förenklade förfarandet. Mot denna bakgrund och med hänsyn till tidpunkten för ikraftträdandet anser jag inte att medel för en eventuell personalökning med anledning av det förenklade förfarandet behöver beräknas för budgetåret 1973-1974.

16.12 Upprättade lagförslag

Det förenklade förfarandet bör som föreslagits i promemorian regleras i en särskild lag. Som framgår av det föregående krävs därutöver vissa ändringar i utsökningslagen, lagen om skiljemän och rättshjälpslagen. I enlighet härmed har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om rättegången i tvistemål om mindre värden,
 2. lag om ändring i utsökningslagen (1877:31 s. 1),
 3. lag om ändring i lagen (1929:145) om skiljemän samt
 4. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429).
- Förslagen torde få fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

16.13 Förslaget till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden

Den föreslagna lagen inleds med bestämmelser om tillämpningsområdet m.m. Under denna rubrik återfinns de regler som direkt behandlar tillämpningsområdet (1-3 §§) samt en bestämmelse i 4 § som behandlar förhållandet mellan den föreslagna lagen och RB. Därefter följer ett avsnitt, som innehåller allmänna bestämmelser om rättegången (5-11 §§). Dessa bestämmelser är gemensamma för alla instanser. I fortsättningen ges särskilda bestämmelser om rättegången i de olika instanserna, nämligen i 12-20 §§ rättegången i tingsrätt, i 21-27 §§ rättegången i hovrätt och i 28-29 §§ rättegången i högsta domstolen.

Tillämpningsområdet m.m.

1 §. Som har framgått av den allmänna motiveringen sker avgränsningen av den målgrupp som skall handläggas i förenklad ordning i huvudsak efter två linjer. Dels förs dit endast dispositiva mål och dels förutsätts i princip att värdet av tvisteföremålet understiger visst belopp. Mål som innehåller såväl dispositiva som indispositiva frågor faller utanför lagens tillämpningsområde.

Någon begränsning till mål av förmögenhetsrättslig natur har inte ansetts påkallad. Detta innebär att familjerättsliga anspråk av dispositiv karaktär i och för sig skulle kunna prövas med tillämpning av lagen. Som framgår av 3 § är dock lagens tillämpning i sådana tvister ändå utesluten på grund av bestämmelserna om rättens sammansättning.

Som utvecklats i den allmänna motiveringen har som värdegräns valts ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. För att inte bedömningen skall onödigtvis kompliceras bör samma basbelopp tillämpas under hela

kalenderåret. Av praktiska skäl synes det lämpligt att därvid utgå från samma basbelopp som gäller vid tillämpningen av rättshjälpslagen, dvs. det basbelopp som gällde för oktober månad näst föregående år (jfr 6 § rätts-hjälpslagen).

För att lagen skall bli tillämplig förutsätts enligt första stycket vidare att värdet av vad som yrkas *uppenbart* inte överstiger hälften av basbeloppet. Någon svårighet att beräkna tvisteföremålets värde föreligger naturligtvis inte i det övervägande flertal fall där yrkandet avser betalning av visst belopp. Det saknar betydelse om yrkat belopp till äventyrs skulle vara helt eller delvis ostridigt. Framställs flera alternativa yrkanden gäller naturligtvis det som avser det högsta beloppet. Går yrkandet ut på att motparten skall utge viss egendom kan egendomens värde behöva beräknas. Beräkningen torde i regel inte bereda nämnvärda svårigheter. Något annat än en ungefärlig uppskattning bör inte komma ifråga. En konsekvens av den föreslagna ordningen blir att ett mål skall handläggas i ordinär ordning om det visar sig omöjligt att värdera tvisteföremålet eller om det råder tvekan om värdet är lägre än ett halvt basbelopp. Utrymmet för fastställsetalan i det förenklade förfarandet torde vara i det närmaste obefintligt eftersom något bestämt värde av tvisteföremålet knappast kan anges vid sådan talan, i vart fall om inte samtidigt talan på samma grund förs om fullgörelse.

Avgörande är enligt tredje stycket första punkten det värde tvisteföremålet har vid tidpunkten för talans väckande, dvs. i stämningmål dagen då ansökan om stämning kom in till rätten (13 kap. 4 § 3 st. RB). Senare inträffade värdeförändringar saknar betydelse om tvisteföremålet är detsamma som tidigare. Detta medför att ett yrkande om ränta på fordrat belopp endast kan beaktas till den del räntan belöper på tid före talans väckande. Däremot kan hänsyn inte tas till ränta som avser tiden därefter.

Enligt den statistiska undersökning som redovisas i promemorian anhängiggörs endast drygt en tredjedel av de mindre tvistemålen genom ansökan om stämning. De allra flesta målen anhängiggörs genom ansökan om betalningsföreläggande eller lagsökning. Särskilt i mål om betalningsföreläggande är det vanligt att gäldenären efter delgivning av föreläggandet betalar hela eller större delen av fordringens kapitalbelopp men att målet ändå hänskjuts till rättegång beträffande t.ex. ränta och kostnader. Enligt 33 § lagsökningslagen skall talan i mål som hänskjutes till rättegång anses väckt redan när ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande gjordes. Om den ursprungliga fordringen överstiger värdegränsen skulle det hänskjutna målet alltså i princip handläggas i ordinär civilprocess även om hänskjutandet blott avser en obetydlig restfordran. Motsvarande gäller när talan väckts såsom enskilt anspråk i brottmål. En sådan ordning kan knappast anses rimlig. För det fall att talan anhängiggjorts genom ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande eller som enskilt anspråk i brottmål föreskrivs därför i tredje stycket andra punkten att utgångs-

punkten för värdeberäkningen skall vara dagen då rätten beslutat att handlägga målet såsom tvistemål.

Som en tredje punkt i tredje stycket har i klargörande syfte tagits in en bestämmelse att eventuellt yrkande om rättegångskostnad inte skall beaktas vid bedömningen av tvisteföremålets värde.

Beräkningen av tvisteföremålets värde kompliceras i viss mån av reglerna om förening av mål. Bestämmelserna härom återfinns i 14 kap. RB. De är tillämpliga också i det förenklade förfarandet.

Väcker någon samtidigt flera käromål mot samma svarande skall enligt 14 kap. 1 § RB käromålen handläggas i en rättegång om de stöder sig på väsentligen samma grund. I ett skadeståndsmål kan t.ex. käranden yrka ersättning för såväl förlorad arbetsersättning och sjukvårdskostnad som för sveda och värk. I sådana situationer bör tvisteföremålets värde bestämmas genom en sammanräkning av de olika yrkandena. Om något sådant samband mellan käromålen inte föreligger, t.ex. om käranden yrkar betalning av svaranden enligt flera försäljningsavtal, gäller enligt 14 kap. 6 § RB att kumulation av målen kan ske, om det är till gagn för utredningen. I dessa situationer skall en sammanräkning av kraven ske om det bedöms lämpligt att målen kumuleras. Överstiger i nu angivna fall det sammanlagda värdet halva basbeloppet skall kraven handläggas i ordinär process. Om däremot kumulation av de olika käromålen inte anses lämplig får varje yrkande från värdesynpunkt bedömas för sig.

Hittills har endast berörts kumulation av yrkanden som väckts samtidigt. Tvisteföremålet kan emellertid även under handläggningen av ett mål förändras på grund av olika omständigheter, så att värdegränsen kommer att underskridas eller överskridas. Skillnaden mellan de båda förfarandena, inte minst i fråga om rättegångskostnadsreglerna, gör att en ordning enligt vilken en tvist kan föras över från ordinär till förenklad process skulle bli tämligen invecklad. En övergång från ordinärt till förenklat förfarande bör därför inte tillåtas, vare sig när den väckta talan återkallats till viss del eller i övrigt inskränkts så att tvisteföremålet därigenom kommit under värdegränsen. Talan anses inte härigenom ha ändrats (13 kap. 3 § tredje stycket RB). Detsamma gäller om det egentliga tvisteföremålet på grund av svarandens medgivande går ned till ett belopp som är lägre än värdegränsen.

Vad som sagts nu följer av regeln i paragrafens tredje stycke att det är tvisteföremålets värde vid tiden för talans väckande eller motsvarande som är normerande för vilket förfarande som skall tillämpas.

Däremot möter inte samma hinder att överföra ett mål från det förenklade förfarandet till ordinär process. Käranden kan sålunda i ett redan anhängigt mål ändra sin talan genom att framställa nytt yrkande som stöder sig på väsentligen samma grund som den ursprungligen väckta talan, t.ex. om det ursprungliga kravet utvidgats från visst belopp till annat högre belopp eller till att omfatta ytterligare förfallna periodiska prestationer vid ett avbetal-

ningsköp. En sådan ändring av talan får enligt 13 kap. 4 § RB göras utan stämning. Om käranden framställer ett nytt käromål som inte stöder sig på väsentligen samma grund som den först väckta talan kan detta föranleda övergång till ordinärt förfarande endast om målen blir kumulerade (jfr 14 kap. 6 § RB). Motsvarande betraktelsesätt får anläggas på de fall då svaranden genstämningsvis gör gällande ett motkrav eller då talan väcks av eller mot tredje man enligt 14 kap. 4 resp. 5 § RB. Vad som sagts nu innebär att värderingen av tvisteföremålet i de angivna fallen anknyts till tidpunkten när den senare talan väckts, dvs. i stämningsfallen då stämningsansökan inkom och i ändringsfallen då talan muntligen eller skriftligen framställdes inför rätten (13 kap. 4 § RB; jfr SOU 1938:44 s. 186 f).

Enligt RB får ändring av talan och kumulation av mål endast under vissa förutsättningar äga rum efter det att huvudförhandling i målet inletts. Av 4 § lagförslaget framgår att när bestämmelse i RB som utgår från att huvudförhandling hålles skall tillämpas i det förenklade förfarandet bestämmelsen i stället skall utgå från sammanträde enligt den föreslagna lagen. Eftersom sammanträde är avsett att hållas tämligen kort tid efter talans väckande torde emellertid utrymmet för ändring av talan (kumulation) i det förenklade förfarandet bli måttligt. Ändringen måste ju ske innan sammanträde hålls för att med säkerhet bli godtagen.

Som framhållits i promemorian kan bestämmelsen i 14 kap. 7 § RB att kumulation inte får ske om inte samma rättegångsform är tillämplig på målen inte anses hindra en kumulation av mål i vilka tvisteföremålen överstiger respektive understiger värdegränsen.

Frågan huruvida lagen med hänsyn till värdegränsen skall tillämpas på ett visst mål skall tas upp av rätten ex officio. Frågan om viss tvist skall handläggas i förenklad eller ordinär rättegång kan emellertid ibland vara tveksam. I synnerhet när tvisten inte rör yrkande om betalning av visst penningbelopp kan det vara vanskligt att med tillräcklig säkerhet bedöma tvisteföremålets värde, trots den marginal som ligger i att värdet uppenbart skall understiga ett halvt basbelopp. Som exempel kan nämnas talan om bättre rätt till en begagnad bil, vars värde rätten beräknar till 2.500 kr. Eftersom detta värde uppenbart understiger ett halvt basbelopp beslutas att handläggningen skall ske i förenklad form. Det kan dock inte uteslutas att det under rättegången visar sig, t.ex. genom värdering av sakkunnig värderingsman, att bilens värde redan vid talans väckande var 4.000 kr och att målet därför rätteligen bort upptas till prövning i ordinär ordning. I denna situation skall rätten inte fatta beslut om ändrat förfarande. Av formuleringen av tredje stycket framgår nämligen att det värde som avses är det värde som kan *antas* gälla vid tiden för talans väckande om rättens antagande i det aktuella fallet får anses ha varit befogat. Över huvud bör fråga om omprövning av rättens beslut om lagens tillämpning inte tas upp ånyo annat än i samband med ändring av talan eller förening av mål. I högre

rätt torde frågan knappast komma under prövning i annat fall än när särskild talan förs mot beslut om lagens tillämpning, om inte felbedömningen skulle vara av så allvarlig beskaffenhet att grovt rättegångsfel föreligger. Vad nu sagts gäller förstås även det motsatta förhållandet eller att rätten vid talans väckande antagit värdet överstiga ett halvt basbelopp men det senare visar sig att tvisteföremålet övervärderats.

I paragrafens andra stycke har tagits in en regel enligt vilken mål, som eljest skulle höra under den föreslagna lagen, undantas från lagens tillämpningsområde om part första gången han skall föra talan i tvistemålet yrkar att lagen ej skall tillämpas och därvid gör sannolikt att den bakomliggande tvisten, trots att vad som yrkats understiger värdegränsen, i själva verket rör högre värde eller att utgången eljest är av synnerlig betydelse för bedömningen av andra föreliggande rättsförhållanden. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen. Här skall endast tilläggas att bestämmelsen tar sikte både på fall där part har intresse att få målet prövat i ordinär väg och fall där det är av allmänt intresse med sådan handläggning. Det bör också understrykas att bestämmelsen endast syftar på sådana andra rättsförhållanden som konkret föreligger när rätten kan bestämma handläggningsformen. Att avgörandet till äventyrs har prejudikatverkan för tänkta framtida rättsförhållanden är alltså utan betydelse. I sådana fall kan dock prövningstillstånd meddelas enligt 22 § första punkten.

Yrkande om ordinärt förfarande måste enligt andra stycket göras första gången part skall föra talan i målet. Skälet härför är att det måste anses viktigt att det på ett så tidigt stadium som möjligt avgörs om handläggningen skall ske i ordinär eller förenklad process. Bestämmelsen innebär för stämningmålens del att käranden måste ange förhållandet i stämningsansökningen. Hänskjuts mål om betalningsföreläggande till rättegång skall framställning av part göras senast när han begär att målet skall handläggas som tvistemål. Det åligger på motsvarande sätt den som söker återvinning enligt lagsökningslagen att göra sådan framställning senast i sin begäran om målets återupptagande.

2 §. Som anförts i den allmänna motiveringen skall det förenklade förfarandet kunna tillämpas också i vissa fall där tvisteföremålets värde överstiger ett halvt basbelopp. Dessa fall återfinns i 2 §. Bestämmelserna motsvarar 1 § första stycket 2 och 3 i promemorians lagförslag.

Under punkt 1 behandlas det fallet att tvisten rör fråga där reklamationsorgan som Konungen bestämmer tidigare avgett utlåtande. Förslaget skiljer sig från promemorians motsvarande förslag i ett avseende. Enligt promemorian begränsades bestämmelsens räckvidd av att tvisten gällde *enbart* samma fråga som reklamationsorganets yttrande gällde. Mot denna avgränsning har bl.a. den kritiken riktats att bestämmelsen tämligen lätt skulle kunna kringgås genom att nya omständigheter eller yrkanden fördes

in i rättegången. I departementsförslaget har som förutsättning för bestämmelsens tillämplighet angetts att tvisten *huvudsakligen* rör fråga över vilken reklamationsorganet yttrat sig. Det får alltså ankomma på rätten att i det enskilda fallet pröva om tvisten är identisk med reklamationsärendet och, där så ej är fallet, om tvisten likväl rör huvudsakligen samma fråga som detta. Att rätten därvid bör bortse från yrkanden eller grunder som kan antas ha framställts för att kringgå bestämmelserna är klart. En tvist får anses röra huvudsakligen samma fråga som reklamationsärendet även om vissa alternativa grunder åberopas eller något tilläggsyrkande, t.ex. om dröjsmålsränta eller förfallen avbetalningsprestation, tillkommit. Däremot kan detta ej anses vara fallet om tvisten i själva verket innehåller flera separata tvistefrågor av vilka endast någon prövats av reklamationsorganet. Av förutsättningen att utlåtande över frågan skall ha avgetts av reklamationsorganet följer att bestämmelsen över huvud inte gäller när reklamationsorganet avvisat ärendet utan prövning i sak.

Av de reklamationsnämnder som f.n. är i verksamhet är allmänna reklamationsnämnden den mest betydelsefulla både såvitt gäller tillämpningsområdet och antalet ärenden. Som jag tidigare nämnt föreligger planer att inom kort inordna reklamationsnämnden för tvättfrågor, skoreklamationsnämnden och pälsreklamationsnämnden i allmänna reklamationsnämnden. Nämndens ställning och verksamhet är emellertid ännu inte närmare reglerad. Det bör därför t.v. överlämnas åt Kungl. Maj:t att bestämma vilka reklamationsorgan som bör komma i fråga i detta sammanhang.

I *punkt 2* har tagits upp en bestämmelse att lagen skall gälla när parterna kommit överens om att tillämpa lagen och rätten finner det lämpligt. Bestämmelsen motsvarar med en redaktionell jämkning helt bestämmelsen i 1 § första stycket 3 i promemorians lagförslag. Av paragrafens andra stycke följer att överenskommelsen kan ha träffats såväl innan tvist uppkommit som därefter, ända fram till dess svaranden har att första gången föra talan i målet. Möjligheten för rätten att vägra handläggning i det förenklade förfarandet är avsedd främst för fall då målet är rättsligt eller utredningsmässigt komplicerat.

Liksom när det gäller tillämpning av 1 § andra stycket tillkommer initiativrätten för tillämpningen av 2 § parterna. I paragrafens andra stycke har en bestämmelse tagits in enligt vilken första stycket endast gäller om part första gången han skall föra talan i tvistemålet yrkar att lagen skall tillämpas och därvid åberopar utlåtandet eller överenskommelsen. Vilken tidpunkt som avses därmed har berörts i anslutning till 1 § andra stycket. Underlåter han det är möjligheten till förenklad process prekluderad. Att rätten inte är skyldig att självant beakta denna bestämmelse bör dock inte utgöra hinder mot att rätten väcker frågan när målet lämpar sig för handläggning i det förenklade förfarandet. Så bör t.ex. kunna ske om

arbetsorganisatoriska skäl talar för detta. Den nu föreslagna ordningen ligger väl i linje med den mera aktiva processledning som är en av grundtankarna bakom lagförslaget.

3 §. Enligt denna paragraf skall ett förenklat förfarande inte tillämpas beträffande mål som handläggs i särskild sammansättning eller med tillämpning av konkurslagen eller ackordslagen. Inte heller i mål som tas upp omedelbart av högre rätt skall lagen gälla. Paragrafen svarar mot 1 § tredje stycket i promemorians lagförslag. Den har behandlats i den allmänna motiveringen.

Bland de mål som handläggs i särskild sammansättning kan nämnas mål som rör arrendetvist, hyrestvist och bostadsrättstvist, vilka skall handläggas av fastighetsdomstol (8 kap. 32 § och 12 kap. 71 § jordabalken resp. 77 § bostadsrättslagen 1971:479). Vidare kan nämnas patentmål (66 § patentlagen 1967:837) och tryckfrihetsmål som endast avser enskilt anspråk (13 § lagen 1949:164 med vissa bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål). Också mål om underhåll eller bodelning, vilka handläggs med nämnd i stället för med juristkollegium, får anses höra till gruppen mål som handläggs i särskild sammansättning (15 kap. 29 § giftermålsbalken och 20 kap. 36 § föräldrabalken, jfr prop. 1971:45 s. 110).

4 §. I denna paragraf behandlas förhållandet mellan RB och den särskilda lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden. Sådana regler tas upp som avviker från RB:s. I övrigt bör RB:s regelsystem gälla.

Av särskilt intresse vid den lagtekniska utformningen är att RB:s uppdelning av förfarandet i förberedelse och huvudförhandling inte skall gälla i det förenklade förfarandet. I stället skall rätten i princip ha frihet att utforma handläggningen efter vad som är lämpligt i det enskilda fallet. Mot denna bakgrund bör ingen av de bestämmelser som direkt reglerar förutläggningarna för förberedelse och huvudförhandling och förfarandet vid dessa handläggningsformer tillämpas i det förenklade förfarandet. Dessa bestämmelser bör ersättas av föreskrifter om sammanträde och skriftlig handläggning. Det sagda hindrar inte att många av de övriga regler i RB som anknyter till begreppet huvudförhandling bör kunna tillämpas.

I enlighet med det anförda föreskrivs i denna paragraf, som har viss motsvarighet i 2 § i promemoriaförslaget, att lagens bestämmelser om sammanträde och skriftlig handläggning skall gälla i stället för föreskrifterna om förberedelse i 42 kap. 6-22 §§ RB och om huvudförhandling i 43 kap., 50 kap. 15-18 och 21-23 §§ samt 55 kap. 12, 14 och 15 §§ RB. Vidare anges att RB tillämpas i övrigt i den mån den inte strider mot denna lag och att sammanträde enligt lagen därvid skall jämföras med huvudförhandling.

Med utgångspunkt från dessa bestämmelser kan RB:s bestämmelser som rör tvistemål delas upp i tre kategorier. En av dessa utgörs av bestämmelser

som helt eller delvis ersätts av särskilda föreskrifter i lagen. Exempel på sådana bestämmelser — utöver dem som direkt anges i första punkten — är 1 kap. 3 §, 6 kap. 4 och 5 §§, 17 kap. 2 §, 18 kap. 8 §, 35 kap. 8 och 9 §§ samt 36 kap. 24 §. Den största kategorin utgörs emellertid av bestämmelser som gäller utan vidare även i det förenklade förfarandet. Denna kategori består sålunda av flertalet bestämmelser i nästan alla kapitel som ger föreskrifter som är av intresse för tvistemålsens del. Endast kapitlen 42-44 sätts ur kraft i någon större utsträckning. Den tredje kategorin utgörs av bestämmelser som anknyter till begreppet huvudförhandling men som ändå skall gälla. Till denna grupp hör bl.a. 11 kap. 5 §, 13 kap. 3 § andra stycket, 14 kap. 3 och 4 §§ och 17 kap. 9 §.

I fråga om förhållandet i övrigt mellan bestämmelserna i den föreslagna lagen och RB:s regelsystem hänvisas till vad som anförs i anslutning till de olika paragraferna.

Allmänna bestämmelser om rättegången

5 §. Enligt 42 kap. 1 § RB inleds rättegång i tvistemål genom att käranden ansöker om stämning. Om ansökan uppfyller föreskrivna krav, är nästa led att rätten utfärdar stämning på svaranden. Utfärdas stämning, skall enligt 42 kap. 6 § förberedelse äga rum. Denna skall enligt 42 kap. 9 § vara muntlig men kan enligt samma paragraf i stället vara skriftlig. Förutsättningarna är att parts inställelse skulle medföra oskäligen kostnad eller synnerligen olägenhet eller att skriftlig förberedelse med hänsyn till målets beskaffenhet eljest finnes lämpligare. Av 42 kap. 20 § följer att huvudförhandling alltid skall hållas sedan förberedelsen har avslutats.

Beträffande rättegången i hovrätt gäller enligt 50 kap. att talan mot tingsrätts dom förs genom vad. Uppfyller vadeinlagen föreskrivna krav, delges den med vadesvaranden som därvid föreläggs att yttra sig skriftligen. Som huvudregel gäller att huvudförhandling skall hållas sedan målets beredande avslutats (13 §). Vissa undantag från huvudregeln ges emellertid i 21 §. Fullföljd mot hovrätts dom sker enligt 55 kap. genom ansökan om revision. Även för högsta domstolen gäller som huvudregel att huvudförhandling skall hållas. Vissa undantag från huvudregeln ges i 12 §.

Enligt 17 kap. 2 § första stycket RB skall dom, om huvudförhandling ägt rum, grundas på vad som har förekommit vid förhandlingen. I domen får domare som inte övervarit hela huvudförhandlingen inte delta. Har ny huvudförhandling hållits, skall domen grundas på vad därvid förekommit. Bestämmelsen, som ger uttryck för omedelbarhetsprincipen, innebär att material från förberedelsen får läggas till grund för domen bara om det åberopats vid huvudförhandlingen. Då mål avgörs utan huvudförhandling,

skall domen enligt samma paragrafs andra stycke grundas på vad handlingarna innehåller och vad som i övrigt förekommit i målet.

I enlighet med vad som har anförts i den allmänna motiveringen bör RB:s regler om hur tvistemålsförfarandet inleds gälla även i det förenklade förfarandet. Käranden skall alltså ansöka om stämning. Därefter skall rätten, om ansökan inte avvisas, utfärda stämning. Beträffande den fortsatta handläggningen bygger den nuvarande ordningen på att förberedelse skall äga rum. Därvid skall målen i regel förberedas så att allt processmaterial kan presenteras vid ett enda sammanhängande sammanträde inför rätten, huvudförhandlingen. Vidare gäller att endast material från huvudförhandlingen får läggas till grund för avgörandet. I det förenklade förfarandet bör emellertid som framhållits i den allmänna motiveringen större utrymme finnas för skriftlig handläggning och för olika kombinationer av handläggning vid sammanträde och skriftlig handläggning. Vidare bör handläggningen vid sammanträde i större utsträckning kunna utformas efter vad som är lämpligt i det enskilda fallet. Dessutom bör rätten i fall när avgörandet meddelas i samband med sammanträde i princip ha frihet att ta hänsyn till vad som har förekommit tidigare i målet. Mot denna bakgrund har RB:s formella uppdelning av handläggningen i förberedelse och huvudförhandling inte bibehållits i det förenklade förfarandet.

Beträffande förfarandet i högre rätt skall enligt departementsförslaget handläggningen i hovrätt inledas med en särskild dispensprövning. I övrigt bör RB:s regler om hur förfarandet inleds i princip vara tillämpliga i högre rätt. Beträffande den fortsatta handläggningen bör däremot de principer som förordats för tingsrätt gälla. Även högre rätt bör alltså ha större frihet vid valet mellan muntlig och skriftlig handläggning och att utforma handläggningen efter omständigheterna. Även här bör en frikoppling ske från reglerna om huvudförhandling.

I enlighet med det anförda föreskrivs i 5 § första stycket att mål skall beredas för avgörande vid sammanträde eller genom skriftlig handläggning. Rätten får efter omständigheterna bestämma i vilken mån handläggningen skall vara muntlig eller skriftlig. Närmare bestämmelser om valet mellan muntlig och skriftlig handläggning finns i 15 och 27 §§ såvitt avser tingsrätt och hovrätt. Bestämmelsen i 5 § första stycket är avsedd att tillsammans med 6, 14, 15-18 och 27 §§ ersätta de regler i 42, 43, 50 och 55 kap. RB som rör förberedelse i tingsrätt och huvudförhandling i tingsrätt och högre rätt. Frågan i vilken utsträckning RB:s regelsystem skall tillämpas har berörts närmare i anslutning till 4 §.

I 5 § andra stycket föreskrivs att dom skall grundas på vad som förekommit i målet och vad handlingarna innehåller. Bestämmelsen är avsedd att helt ersätta 17 kap. 2 § RB. Någon motsvarighet till föreskriften att domare, som inte övervarit hela huvudförhandlingen, inte får delta i domen kan inte anses påkallad. Syftet med bestämmelsen torde i huvudsak till-

godoses genom föreskriften i 18 § som i princip innebär förbud att byta domare om flera sammanträden hålls.

6 §. I denna paragraf, som motsvaras av 8 § promemorieförslaget, föreskrivs i första stycket att rätten skall vägleda parterna vid talans utförande samt tillse att tvistefrågorna blir klarlagda och målet utrett efter vad dess beskaffenhet kräver. Bestämmelsen ersätter för det förenklade förfarandets del 42 kap. 8 § samt 43 kap. 4 § RB.

I fråga om allmänna riktlinjer för tillämpning av bestämmelsen i första stycket hänvisas till den allmänna motiveringen. Den materiella processledningen kan i princip utövas från det målet har anhängiggjorts till dess det avgjorts. Av naturliga skäl får emellertid bestämmelsen sin största betydelse vid sammanträde. Avfattningen av första stycket avser att klargöra att rätten har att verka å ena sidan för att målet tillförs material som är tillräckligt för ett säkert avgörande i sak och å andra sidan för att målet inte drar alltför höga kostnader.

Enligt andra stycket skall rätten söka förlika parterna, om inte särskilda skäl föranleder till annat. Bestämmelsen är avsedd att ersätta 42 kap. 17 § RB. I enlighet med vad som har anförts i den allmänna motiveringen avser den nya lydelsen att markera att det förenklade förfarandet i betydligt högre grad än nuvarande ordning bör inriktas på förlikning.

7 §. I denna paragraf, som saknar motsvarighet i promemorieförslaget, ges en särskild regel om samverkan mellan domstol och konsumentorgan i konsumenttvister. I tvist mellan näringsidkare och konsument rörande vara eller tjänst som tillhandahållits för huvudsakligen enskilt bruk (konsumenttvist), skall rätten enligt bestämmelsen, om det är till gagn för utredningen, inhämta yttrande från reklamationsorgan som avses i 2 §. I fråga om de allmänna överväganden som ligger till grund för 7 § hänvisas till den allmänna motiveringen.

Med näringsidkare förstås fysisk eller juridisk person som yrkesmässigt driver verksamhet av ekonomisk natur (jfr prop. 1970:57 s. 90, 1971:15 s. 86 och 1971:86 s. 91). Med konsument åsyftas den som förvärvar vara eller tjänst för slutlig konsumtion. Bestämmelsen är emellertid tillämplig endast om förvärvet skett huvudsakligen för enskilt bruk. Detta innebär att den inte gäller om förvärvaren av viss vara redan från början avsett att överlåta varan vidare och därigenom göra en ekonomisk vinst (jfr prop. 1971:86 s. 90). Det torde ligga i sakens natur att den som åberopar bestämmelsen får visa att varan varit avsedd för enskilt bruk. I fråga om vara är lagen tillämplig vare sig avtalet avsett överlåtelse av äganderätt eller upplåtelse av nyttjanderätt.

Beträffande förfarandet vid inhämtande av yttrande från reklamationsorgan får jag hänvisa till vad jag anført i den allmänna motiveringen.

8 §. Paragrafen, som i promemorieförslaget närmast motsvaras av 22 §, innehåller regler om vilka rättegångskostnader som skall vara ersättningsgilla. I första stycket anges i sex olika punkter de olika kostnadsposter som skall ersättas i den mån kostnaden har varit skäligen påkallad för att tillvarata partens rätt. Ersättningsgilla är kostnader för rådgivning enligt rättshjälpslagen vid ett tillfälle, ansökningsavgift, resa och uppehälle i samband med inställelse vid sammanträde, vittnesbevisning, översättning av handling och inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången.

Som jag har framhållit i den allmänna motiveringen är rådgivningskostnad ersättningsgill endast i den omfattning som följer av bestämmelserna om rådgivning i rättshjälpslagen. Det skall alltså vara fråga om rådgivning mot en avgift av f.n. 50 kr. som lämnats av advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå. Av andra stycket följer att kostnad för rådgivning är ersättningsgill även om den inte formellt faller under den i 41 § rättshjälpslagen angivna definitionen, t.ex. om den ingår som ett led i ett biträdesuppdrag. Har sålunda part anlitat biträde för att kontinuerligt bistå honom i en viss angelägenhet är kostnaden ersättningsgill upp till 50 kr förutsatt att biträdet har karaktär av rådgivning och lämnats av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå. Det sagda gäller vare sig biträdet lämnas inom ramen för allmän rättshjälp eller ej. Har allmän rättshjälp lämnats utgör kostnaden för rådgivning en rättshjälpskostnad. Detta medför att motpart eller annan som är ersättningsskyldig för rättegångskostnad kan komma att åläggas återbetalningsskyldighet till statsverket med stöd av 31 § rättshjälpslagen. Har däremot rådgivning lämnats utan samband med allmän rättshjälp skall ev. återbetalningsskyldighet åläggas gentemot parten. I sådant fall är emellertid rådgivningsavgiften ersättningsgill endast i den mån den motsvarar ett verkligt utlägg för parten. I den mån rådgivningsavgiften nedsatts utgör den sålunda inte någon ersättningsgill kostnad.

I fråga om beräkning av kostnad för resa och uppehälle och för inkassoåtgärd hänvisas i andra stycket till bestämmelser som meddelas av Kungl. Maj:t. Beträffande resa och uppehälle torde föreskrifter få utfärdas efter mönster av de regler angående sådan kostnad som skall utarbetas i samband med rättshjälpsreformens ikraftträdande (jfr 26 § rättshjälpslagen och prop. 1972:4 s. 331).

Angående inkassoåtgärd finns redan bestämmelser i kungörelsen (1971:319) om ersättning för inkassokostnad och kostnad i mål om betalningsföreläggande.

I tredje stycket finns en specialregel om ombudskostnad i vissa fall. I fråga om de allmänna överväganden som ligger till grund för nu nämnda bestämmelser kan hänvisas till den allmänna motiveringen. Här skall endast tilläggas att bestämmelserna är avsedda att för det förenklade förfarandets del ersätta 18 kap. 8 § RB.

I fjärde stycket ges en föreskrift som rör det fallet att talan har inletts på annat sätt än genom handläggning i det förenklade förfarandet. För det fall att mål till en början handlagts i annan ordning än enligt denna lag föreskrivs sålunda att ersättning för kostnad som uppkommit i samband därmed utgår enligt vad som är föreskrivet därom. Bestämmelsen avser fall när talan har inletts genom ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande eller genom handläggning av tvisten som enskilt anspråk i brottmål. De kostnader som är av intresse är de som har uppkommit innan mål har hänskjutits till det förenklade förfarandet. I fråga om dessa kostnader innebär bestämmelsen att lagsökningslagen eller den ovannämnda ersättningskungörelsen blir tillämplig. Någon motsvarande bestämmelse har däremot inte getts för det fallet att ett mål till en början handlagts i det förenklade förfarandet och därefter övergått till ordinärt förfarande. Detta innebär att RB:s regler i ett sådant fall skall gälla beträffande samtliga rättegångskostnader.

9 §. I paragrafen, som motsvarar 23 § första stycket i promemoriaförslaget, föreskrivs att ersättning till vittne skall bestämmas efter de grunder som gäller om ersättning av allmänna medel till vittne. Regeln innebär att ersättningen skall bestämmas enligt normerna i kungörelsen (1971:311) om ersättning av allmänna medel till vittnen m.fl.

10 §. I paragrafen, som delvis har motsvarighet i 9 § promemoriaförslaget, ges vissa regler om sakkunnigbevisning.

Om det för prövning av fråga, vars bedömande kräver särskild sakkunskap, finnes nödigt att anlita sakkunnig, kan rätten enligt 40 kap. 1 § RB inhämta yttrande av myndighet eller tjänsteman eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande i ämnet, eller också uppdra åt en eller flera för redbarhet kända personer att avge yttrande. Enligt 35 kap. 6 § kan rätten, om det finnes erforderligt, självant föranstalta om sådan bevisning.

Föreskrifter om valet av sakkunnig finns i 40 kap. 3 § RB. De innebär att parterna bör lämnas tillfälle att yttra sig innan sakkunnig utses. Enär de sig om sakkunnig, skall denne anlitas, om han finnes lämplig och hinder ej möter. Rätten får dock jämte honom utse annan.

Beträffande ansvaret i dispositiva mål för ersättning till sakkunnig som utsetts av rätten gäller som förut nämnts att parterna eller ena parten i princip skall utge ersättningen och att frågan vem av dem som slutligen skall stå för kostnaden skall bedömas enligt reglerna i 18 kap.

I den allmänna motiveringen har jag förordat att kostnaden för sakkunnig som utses av rätten skall betalas av allmänna medel. Denna ordning förutsätter bl.a. att rätten får avgörande inflytande på valet av sakkunnig. Vidare har jag förordat att också kostnaden för privat sakkunnig i vissa fall skall kunna betalas av statsverket. Paragrafen har uformats i enlighet härmed.

I första punkten föreskrivs att rätten, om den beslutar att yttrande av sakkunnig skall inhämtas, efter parternas hörande bestämmer vem som skall anlitas. Enligt andra punkten skall kostnaden för sakkunnig som utsetts av rätten betalas av allmänna medel. Om särskilda skäl föreligger får rätten enligt tredje punkten förordna att kostnad för utlåtande av sakkunnig, som ej har utsetts av rätten, skall betalas av statsverket efter de grunder som gäller för annan sakkunnig.

Föreskriften i första punkten innebär att parternas mening om vem som bör utses skall inhämtas men att den inte skall vara utslagsgivande (jfr 40 kap. 3 §). Möjligheten för rätten att förordna att privat sakkunnig skall ersättas är avsedd att tillämpas endast i undantagsfall t.ex. när fråga är om läkarintyg eller liknande utredning.

Beträffande 40 kap. 3 § och 17 § andra stycket RB innebär förslaget att bestämmelserna i dessa paragrafer inte skall tillämpas i det förenklade förfarandet. I övrigt påverkar den föreslagna 10 § inte tillämpningen av 40 kap.

11 §. I paragrafen, som saknar motsvarighet i promemoriaförslaget, ges en särskild forumregel för konsumenttvister där tvistevärdet uppenbarligen inte överstiger hälften av basbeloppet. Enligt regeln får näringsidkaren sökas där konsumenten har sitt hemvist. I fråga om de allmänna överväganden som ligger till grund för bestämmelsen hänvisas till den allmänna motiveringen.

Vad som förstås med konsumenttvist anges i 7 §.

Paragrafen utgör ett komplement till forumreglerna i 10 kap. RB. Konsumenten kan alltså väcka talan antingen vid sitt eget hemvistforum eller vid något av de fora som anvisas i 10 kap. RB. Genom bestämmelsen i 10 kap. 15 § RB är det sörjt för att domstol som tagit upp mål med stöd av den föreslagna regeln inte mister sin behörighet om tvistevärdet till följd av kumulation kommer att överstiga hälften av basbeloppet. Invändning om att rätten inte är behörig att ta upp målet skall — utom när laga förfall föreligger — enligt 34 kap. 2 § RB framställas när parten första gången skall föra talan i målet. I annat fall är hans rätt att framställa invändningen förfallen. Gör han inte invändningen i rätt tid skall tvisten enligt 10 kap. 18 § RB anses väckt vid rätt domstol.

Rättegången i tingsrätt

12 §. Enligt paragrafen, som motsvarar 5 § första stycket i promemoriaförslaget, består tingsrätten vid handläggning enligt denna lag av en lagfaren domare. I fråga om de allmänna överväganden som ligger till grund för bestämmelsen hänvisas till den allmänna motiveringen.

Bestämmelsen tar sikte på all handläggning i det förenklade förfarandet. Den innefattar en fullständig reglering av domförheten och någon supplerande tillämpning av RB:s domförhetsregler är alltså inte avsedd. Detta innebär bl.a. att det inte har ansetts påkallat att ge rätten möjlighet att handlägga mål av svårare beskaffenhet i kollegial sammansättning (jfr prop. 1969:119 s. 40).

13 §. Denna paragraf, som motsvarar 6 § första stycket i promemorieförslaget, innehåller bestämmelser om stämningsansökans innehåll i det förenklade förfarandet.

Enligt 13 kap. 4 § första stycket RB skall talan i tvistemål väckas genom stämning, om inte annat är föreskrivet. Ansökan om stämning skall enligt 42 kap. 1 § RB göras skriftligen hos rätten. I 10 kap. anges vilken domstol som i det särskilda fallet är behörig att ta upp en ansökan om stämning. När stämningsansökningen ges in skall kåranden enligt expeditionskungörelsen (1964:618) samtidigt betala en ansökningsavgift om 25 kr.

I 42 kap. 2 § finns utförliga regler om vad stämningsansökningen skall innehålla. Kåranden skall i ansökningen uppge de omständigheter på vilka han grundar sin talan. De skall ställas upp efter sitt sammanhang och, när så lämpligen kan ske, i särskilda, med nummer försedda punkter. Vidare skall anges de yrkanden kåranden framställer, de skriftliga bevis han åberopar och de omständigheter som gör rätten behörig, om behörigheten inte framgår ändå. De skriftliga bevis kåranden innehar bör han foga vid ansökningen.

I 33 kap. 1 § finns vissa formella föreskrifter om vad en stämningsansökan skall innehålla.

Uppfyller stämningsansökningen inte föreskrifterna i 2 § eller är den på annat sätt ofullständig, skall rätten enligt 42 kap. 3 § förelägga kåranden att avhjälpa bristen. Underlåter kåranden att avhjälpa brist och består bristen däri att ansökan inte innehåller bestämt yrkande eller att de omständigheter varpå kåranden grundar sin talan inte är tydligt angivna eller är bristen i annat fall så väsentlig att ansökan är otjänlig som grund för rättegång, skall ansökan avvisas (42 kap. 4 §).

I den allmänna motiveringen har jag utvecklat hur rättegången bör inledas i det förenklade förfarandet. Liksom enligt gällande ordning bör talan väckas genom stämning. I princip bör nuvarande krav på vad en ansökan om stämning skall innehålla upprätthållas. Genom att särskilda formulär utarbetas och genom att rätten på olika sätt bistår kåranden bör en sådan ordning kunna fungera tillfredsställande. Mot denna bakgrund bör ansökan i likhet med vad som gäller enligt RB kunna avvisas om den är otjänlig som grund för handläggning. I enlighet med det anförda bör bestämmelserna i 42 kap. 1-4 §§ i princip gälla även i det förenklade förfarandet.

Från nu nämnda utgångspunkter krävs i och för sig inga särskilda

bestämmelser i den nya lagen. Emellertid synes värdefullt att det av lagtexten framgår vilka krav som i det förenklade förfarandet ställs på en ansökan om stämning. Vidare finns skäl att i ett avseende frångå RB:s regler. Enligt 42 kap. 2 § behöver kåranden i fråga om bevisning endast upge de skriftliga bevis han åberopar. Promemoriaförslaget innebär att även muntlig bevisning skall anges. Enligt min mening är en sådan ordning fördelaktig. Det är som förut har nämnts angeläget att målen i det förenklade förfarandet avgörs redan vid första sammanträdet. Den föreslagna ordningen är nödvändig om detta skall kunna ske i mål där muntlig bevisning förekommer. Självfallet förutsätter förslaget att rätten genom förberedande kontakter med parterna undersöker om den åberopade muntliga bevisningen verkligen behövs.

I enlighet med det anförda föreskrivs i 13 § att ansökan om stämning skall innehålla uppgift om vad som yrkas och om de omständigheter som åberopas till stöd för detta. Vidare anges att uppgift även skall lämnas om de bevis som sökanden vill åberopa och om de omständigheter som betingar rättens behörighet samt att skriftliga bevis bör ges in samtidigt.

Den föreslagna bestämmelsen avviker i sak från 42 kap. 2 § RB endast såvitt gäller uppgift om bevisning. I övrigt påverkas inte reglerna i RB av bestämmelsen.

Det kan anmärkas att talan i mål som handläggs i det förenklade förfarandet givetvis kan ha väckts på annat sätt än genom stämning enligt denna lag, t.ex. genom ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande enligt lagsökningslagen (1946:808). Vidare kan talan ha handlagts som enskilt anspråk i brottmål och därefter ha brutits ut till handläggning i den för tvistemål föreskrivna ordningen. Vid den handläggning som i ett sådant fall sker innan ett mål förs över i det förenklade rättegångsförfarandet är givetvis inte reglerna i den nya lagen tillämpliga. Frågan hur kostnader som har uppstått i det tidigare förfarandet skall behandlas regleras i 8 §.

Som framgår av 1 och 2 §§ skall omständigheter som är av betydelse för frågan om lagens tillämpning åberopas första gången part för talan i målet. Normalt innebär detta att uppgift i sådant hänseende skall lämnas i stämningsansökan.

14 §. Paragrafen motsvarar 7 § första stycket i promemoriaförslaget.

Avvisas inte stämningsansökan, skall rätten enligt 42 kap. 5 § RB utfärda stämning. Stämningen skall tillsammans med stämningsansökan och därvid fogade handlingar delges svaranden. Utfärdas stämning skall enligt 42 kap. 6 § förberedelse äga rum.

Vid muntlig förberedelse skall enligt 42 kap. 10 § första stycket inställelse utsättas att äga rum så snart det kan ske. Svaranden kallas i stämningen och kåranden genom särskild kallelse. Vid skriftlig förberedelse föreläggs svaranden enligt 42 kap. 14 § i stämningen att till rätten inkomma med

skriftligt svaromål. Svaromålet skall tillsammans med bifogade handlingar delges käranden. Enligt 42 kap. 15 § meddelar rätten närmare föreskrifter om skriftväxlingen.

Underlåter svaranden att efter föreläggande inkomma med skriftligt svaromål, skall rätten kalla parterna till sammanträde för muntlig förberedelse (42 kap. 14 § andra stycket).

Svaromål skall enligt 42 kap. 7 § innehålla eventuella invändningar om rättegångshinder, bestämt medgivande eller bestridande, grunderna för ett eventuellt bestridande jämte yttrande över de av käranden åberopade grunderna och angivande av de omständigheter svaranden själv vill anföra samt uppgift om de skriftliga bevis svaranden åberopar. Skriftliga bevis bör genast inges.

När en godtagbar ansökan om stämning föreligger, skall målet enligt gällande ordning förberedas med sikte på huvudförhandling. I det förenklade förfarandet skall någon huvudförhandling inte äga rum. Däremot skall som framgår av 15 § sammanträde i regel hållas. I regel bör därför handläggningen inriktas på att målet blir så förberett att det kan avgöras vid sammanträdet. I vissa fall bör emellertid handläggningen inriktas på att förbereda målet för ett avgörande på helt skriftligt material. Oavsett vilken väg som väljs bör svaranden vid stämningen få ett föreläggande att yttra sig över käromålet. Som tidigare har framhållits bör yttrandet kunna avges skriftligt eller muntligt, i det senare fallet till viss befattningshavare vid domstolen. Det har också nämnts att det ibland kan vara lämpligt att föreläggande och kallelse till sammanträde utfärdas samtidigt. I sådana fall bör självfallet yttrande kunna avges vid sammanträdet. Innehållet i muntligt yttrande bör alltid noggrant antecknas i akten och bringas till motpartens kännedom.

I enlighet med det anförda föreskrivs i denna paragraf att svaranden, om stämning utfärdas, skall föreläggas att yttra sig över käromålet och att yttrandet får avges skriftligen eller muntligen. Det anges desutom att muntligt yttrande skall upptecknas genom rättens försorg.

Det ligger i sakens natur att viss försiktighet är påkallad i fråga om uppgifter som part lämnar enskilt till tjänsteman vid domstolen. Innefattar de medgivande helt eller delvis av käromålet bör parten i regel anmodas att bekräfta dem i skrift.

Närmare föreskrifter angående vad yttrande skall innehålla har inte ansetts påkallade. Det är emellertid givet att det i huvudsak bör innehålla de uppgifter som sägs i 42 kap. 7 § RB. I föreläggandet bör tydligt anges vilka krav som ställs på yttrandet.

En särskild fråga som rätten måste överväga i samband med att stämning utfärdas är frågan om målet skall handläggas ordinärt eller enligt den nya ordningen. Av naturliga skäl bör slutlig ställning till denna fråga tas först när båda parter beretts tillfälle att yttra sig. Det synes emellertid lämpligt att det

redan när stämning utfärdas föreligger ett preliminärt ställningstagande. I flertalet fall torde detta ställningstagande inte behöva vara förenat med några särskilda problem. Är det yrkade beloppet över värdegränsen och framställs inget yrkande om tillämpning av 2 §, är det sålunda klart att handläggningen bör inledas i ordinär väg. Omvänt är det uppenbart att handläggningen bör inledas enligt den nya ordningen om det yrkade beloppet är under värdegränsen och inget yrkande om tillämpning av 1 § andra stycket föreligger. När beloppet ligger över värdegränsen men förenklad handläggning begärs och när beloppet är under denna gräns men ordinär handläggning yrkas synes mest praktiskt att handläggningen inleds enligt den nya ordningen.

Det slutliga ställningstagandet till frågan om den nya lagen skall tillämpas torde i regel inte avvika från det preliminära. I de fall då ändring kan bli aktuell, t.ex. om det visar sig att mål om lägre värde skall handläggas ordinärt eller om svaranden påyrkar tillämpning av 1 § andra eller 2 § första stycket, får rätten fatta ett formellt beslut i frågan. Sådant beslut kan överklagas enligt reglerna i 23 §.

15 §. I paragrafen, som motsvarar 7 § andra stycket promemorieförslaget, föreskrivs att sammanträde skall hållas om ej enbart skriftlig handläggning med hänsyn till målets beskaffenhet finnes lämpligare. I fråga om de allmänna överväganden som ligger till grund för bestämmelsen hänvisas till den allmänna motiveringen.

För att målen i det förenklade förfarandet i regel skall kunna avgöras efter ett enda sammanträde, bör rätten innan kallelse till sammanträde utfärdas utröna vilken bevisning parterna avser att förebringa samt vad de vill styrka med varje särskilt bevis.

På grund av föreskriften i 13 § om vad stämningsansökan skall innehålla torde kärandens slutliga ståndpunkt i regel vara klarlagd redan när en godtagbar ansökan föreligger. Svaranden bör i det föreläggande som skall utfärdas enligt 14 § anmodas att lämna fullständig bevisuppgift. Har, sedan tiden för svarandens yttrande löpt ut, ingendera parten åberopat någon muntlig bevisning, bör kallelse till sammanträde i regel utfärdas. I konsumentmål kan det dock ibland finnas skäl att i enlighet med 7 § först inhämta yttrande från allmänna reklamationsnämnden. I regel bör dock sådant yttrande inhämtas först när målet är utrett. Ibland kan det visa sig att något sammanträde inte behövs utan att målet kan avgöras efter enbart skriftlig handläggning. I sådana fall bör parterna beredas tillfälle att slutföra sin talan innan målet avgörs.

Har någon av parterna åberopat muntlig bevisning torde det ofta vara motiverat att genom ytterligare kontakt med parterna, antingen skriftligen eller per telefon, söka skapa klarhet i om bevisningen verkligen är nödvändig. I många fall kan det också, som jag har framhållit i den allmänna

motiveringen, finnas skäl att räkna med att två sammanträden behövs. I sådana fall bör i regel eventuella vittnen inte kallas till det första sammanträdet.

16 §. I paragrafen finns bestämmelser om kallelse till sammanträde. 16 § motsvarar tillsammans med 19 § promemoriaförslagets 11 §.

Bestämmelserna om kallelse till förhandling i dispositivt tvistemål enligt RB i stort sett desamma vare sig det är fråga om muntlig förberedelse eller huvudförhandling. Part skall i båda fallen kallas att inställa sig vid påföljd av tredsdom. Om parts personliga närvaro är påkallad skall han dessutom föreläggas vite (42 kap. 10 resp. 21 §). Mellan förberedelse och huvudförhandling föreligger dock den skillnaden att rätten får förelägga part att inställa sig till fortsatt huvudförhandling vid påföljd att tredsdom kan meddelas *eller* målet avgöras utan hinder av partens utevaro (43 kap. 11 § tredje stycket).

I det förenklade förfarandet motsvarar sammanträde, beroende på omständigheterna, såväl muntlig förberedelse som huvudförhandling enligt RB:s systematik, och förevarande paragraf har utformats med beaktande av denna sammanträdes dubbla funktion.

Som huvudregel har i första stycket föreskrivits att part skall kallas att inställa sig till sammanträde vid påföljd att tredsdom eljest kan meddelas mot honom. Om särskilda skäl föreligger får emellertid rätten därjämte förelägga parten den alternativa påföljden att målet kan komma att avgöras i sak utan hinder av hans utevaro. Skall parten inställa sig personligen skall rätten enligt andra stycket förelägga honom sådan inställelse vid vite.

I tredje stycket har tagits upp en särskild regel för kallelse till sammanträde som avser enbart bevisupptagning. I sådant fall skall de i första stycket angivna påföljderna ej föreläggas.

Några föreskrifter om *när* sammanträde skall sättas ut har inte getts i lagen. Rätten bör i detta hänseende ha frihet att förfara efter omständigheterna. I regel bör svaranden inte kallas till sammanträde i stämningen. Som framhållits i anslutning till 14 § bör nämligen svaranden i allmänhet föreläggas att inkomma med yttrande innan sammanträde hålls.

Det bör understrykas att befogenheten att kalla part vid påföljd av att målet kan komma att avgöras i sak är avsedd att användas restriktivt. Bestämmelsens karaktär av undantagsregel har också markerats genom villkoret om särskilda skäl. Den torde komma att tillämpas huvudsakligen i fall då målet redan handlagts vid sammanträde eller där tvisten tidigare behandlats av reklamationsorgan.

17 §. I paragrafen, som delvis har motsvarighet i 10 § första och andra styckena promemoriaförslaget, ges vissa bestämmelser om förfarandet vid sammanträde, bevisupptagning och protokollföring vid sammanträde.

Beträffande förfarandet vid muntlig förberedelse finns inga närmare regler i RB. Däremot finns förhållandevis detaljerade bestämmelser angående förfarandet vid huvudförhandling. Dessa bygger på att målen är väl förberedda genom att förberedelse har ägt rum. Enligt den nya ordningen kan sammanträdet sägas ersätta både förberedelse och huvudförhandling. Mot denna bakgrund bör några närmare bestämmelser angående förfarandet inte ges. Som har framhållits i den allmänna motiveringen bör domaren ha frihet att förfara efter omständigheterna.

I 35 kap. 8 § RB föreskrivs angående bevisupptagning att bevis, då huvudförhandling hålles, skall tas upp vid denna, om inte, enligt vad därom är stadgat, bevis skall tas upp utom huvudförhandling. Det föreskrivs vidare att beviset får tas upp vid samma rätt eller annan domstol. Av 36 kap. 19 §, 37 kap. 4 §, 38 kap. 6 §, 39 kap. 2 § och 40 kap. 11 § RB framgår när bevis får tas upp utom huvudförhandling. Samtliga nu nämnda bestämmelser bygger på uppdelningen av handläggningen i förberedelse och huvudförhandling och låter sig därför inte utan vidare tillämpas i det förenklade förfarandet. Det synes därför lämpligt att ersätta dessa regler med särskilda föreskrifter för det förenklade förfarandets del.

I enlighet med det anförda föreskrivs i 17 § första stycket första och andra punkterna att parterna vid sammanträde skall redogöra för sina ståndpunkter och bevisningen upptagas samt att bevisningen, om det är lämpligt, får tas upp även vid annan domstol. Bestämmelserna är för det förenklade förfarandets del avsedd att ersätta de förutnämnda reglerna i RB om bevisupptagning och bestämmelserna i 42 och 43 kap. RB. På grund av hänvisningen i 4 § skall i övrigt bestämmelserna i 35-40 kap. RB om bevisning gälla i tillämpliga delar (jfr dock 9 och 10 §§ samt första stycket tredje punkten i förevarande paragraf). I fråga om förfarandet vid bevisupptagning gäller alltså i princip RB:s regler. Såvitt gäller bevisupptagning vid annan domstol innebär den föreslagna ordningen att möjligheterna till sådan bevisupptagning har vidgats något.

I 40 kap. 8 § första punkten RB föreskrivs att sakkunnig som utlåtits sig skriftligen också skall höras muntligen om part yrkar det och hans hörande inte uppenbart saknar betydelse eller om rätten finner det nödvändigt. För det fallet att utlåtande avgivits av ämbetsverk, akademi eller annat offentligt samfund gäller enligt andra punkten att den eller de som deltagit i utlåtandets avgivande inte får höras muntligen med mindre det prövasoundgängligen nödvändigt. Om flera deltagit i utlåtandets avgivande får endast en företrädare för varje mening inkallas. I den föreslagna 10 § har föreskrivits att kostnad för sakkunnig som har utsetts av rätten skall betalas av allmänna medel. För att kostnaderna skall kunna hållas på en måttlig nivå bör rätten ha vidare möjlighet än den som föreligger enligt 40 kap. 8 § första punkten att underlåta att höra den sakkunnige muntligen. Även i fråga om andra punkten synes lämpligt att rätten får en något vidgad handlingsfrihet.

Mot denna bakgrund föreslås i 17 § första stycket tredje punkten att sakkunnig som utlåtits sig skriftligen får höras muntligen endast om rätten finner det nödvändigt. Bestämmelsen är avsedd att helt ersätta 40 kap. 8 § RB.

I fråga om protokoll finns utförliga bestämmelser i 6 kap. RB. Flertalet av dem bör utan vidare kunna tillämpas i det förenklade förfarandet. Detta gäller dock inte reglerna i 6 kap. 4 och 5 §§ om innehållet i protokoll. Bestämmelserna i 4 § reglerar vad protokoll vid muntlig förberedelse skall innehålla och i 5 § ges motsvarande regler för huvudförhandling. Av de båda paragraferna synes 5 § mest lämpad att tillämpas i den nya ordningen. Emellertid synes påkallat att protokoll vid sammanträde utöver vad som sägs i 5 § skall kunna innehålla också en kort redogörelse för de omständigheter som parterna åberopar och motparts yttrande över dem.

Enligt min mening är det inte påkallat att tynga lagtexten med en uppräknings av innehållet i protokoll. Jag förordar därför att Kungl. Maj:t ges befogenhet att utfärda föreskrifter härom.

18 §. I paragrafens första stycke, som har motsvarighet i 10 § tredje stycket promemoriaföreläggelsen, ges bestämmelser som syftar till att begränsa antalet sammanträden i samma mål. I RB finns inga bestämmelser som direkt tar sikte på att sätta en gräns för hur många tillfällen parterna i ett mål får sammanträda inför rätten. I den allmänna motiveringen har emellertid framhållits vikten främst från kostnadssynpunkt att endast ett sammanträde hålls. Det förenklade förfarandet är avsett för mål som i regel inte kan bära kostnaderna för ett flertal inställelser inför domstolen. Huvudregeln bör alltså vara att sammanträde får förekomma endast vid ett tillfälle i varje mål. Det är emellertid uppenbart att denna regel inte kan göras undantagslös. Behov av att sammanträda vid flera tillfällen kan uppkomma t.ex. genom att part först vid sammanträde åberopar bevisning som inte finns tillgänglig och som inte kan avvisas.

I enlighet med det anförda föreskrivs i första stycket första punkten att mål, om sammanträde hålles, om möjligt skall slutbehandlas vid sammanträdet. Endast om synnerliga skäl föreligger får flera än två sammanträden hållas. Med sammanträde avses i första hand förhandling under en enda dag. Skulle någon gång förhandlingen behöva fortsättas påföljande helgfria dag torde de två inställelserna få anses som ett sammanträde (jfr 1 kap. 9 § RB). Det bör framhållas att möjligheten att sammanträda vid flera tillfällen i regel inte bör utnyttjas. Skall vittnen höras, bör det i regel vara möjligt att se till att de finns tillgängliga redan första gången parterna sammanträder. För det fall att bevisning visar sig nödvändig först under förhandlingen kan erinras om möjligheten för rätten att övergå till skriftligt förfarande. Skall t.ex. sakkunnigutlåtande inhämtas, torde det många gånger vara tillräckligt att parterna får ta del av utlåtandet och yttra sig skriftligen innan rätten avgör målet.

I första stycket tredje punkten, som saknar motsvarighet i promemorieförslaget föreskrivs vidare för det fall att sammanträde hålls vid mer än ett tillfälle, att samme domare skall sitta i rätten, om ej synnerligt hinder möter. Beträffande de överväganden som ligger till grund för denna föreskrift hänvisas till den allmänna motiveringen.

I syfte att ge rätten erforderliga möjligheter att få målet berett för avgörande har i tredje stycket föreskrivits att rätten om målet inte slutbehandlats vid sammanträde, skall bereda parterna tillfälle att slutföra sin talan inom viss tid, vid påföljd att målet ändå kan komma att avgöras. Bestämmelsen tar sikte på både den situationen att det efter ett sammanträde återstår någon fråga som kan behandlas utan sammanträde, och det fallet att den tidigare handläggningen av målet varit helt skriftlig.

19 §. Paragrafen innehåller bestämmelser om måls avgörande samt om verkan av parts utelämnande från sammanträde. Tillsammans med 16 § motsvarar den 11 och 12 §§ i promemorieförslaget.

Enligt 42 kap. 20 § RB skall rätten bestämma tid för huvudförhandling så snart förberedelsen avslutats. När huvudförhandling ägt rum skall enligt 17 kap. 9 § dom i princip beslutas och meddelas samma eller följande dag. Behövs rådrum för beslutande och avfattande av domen får dess meddelande uppskjutas. Om ej synnerligt hinder möter skall domen dock ges inom två veckor efter förhandlingen. Avgörs mål inte vid förhandling skall dom beslutas, avfattas och meddelas så snart det kan ske. Dom kan antingen avkunnas muntligen vid förhandling eller meddelas genom att hållas tillgänglig på rättens kansli (kanslidom). Bestämmelserna om dom gäller också slutligt beslut (17 kap. 11 § RB).

I 19 § första stycket i den föreslagna lagen har för det förenklade förfarandets del föreskrivits att rätten skall avgöra målet utan dröjsmål när det är berett. Vid sidan av denna föreskrift gäller emellertid också bestämmelserna i 17 kap. 9 § RB i tillämpliga delar. Som framgår av 4 § skall härvid bestämmelse som avser huvudförhandling i stället avse sammanträde. Vad som sagts nu innebär att mål som slutbehandlats vid sammanträde skall avgöras om möjligt samma eller påföljande dag och senast inom två veckor därefter, om synnerligt hinder ej möter. I annat fall skall målet avgöras och dom eller slutligt beslut meddelas så snart det kan ske.

I paragrafens andra stycke behandlas verkan av parts utelämnande från sammanträde. Bestämmelserna motsvarar i huvudsak reglerna i 44 kap. RB. Uteblir båda parter från sammanträde, skall målet avskrivas (jfr 44 kap. 1 § RB). Uteblir endast ena parten får rätten på yrkande av den som infunnit sig — om sådant föreläggande meddelats — döma till tredsdom eller företa målet till avgörande (jfr 44 kap. 4 § RB). Liksom i det ordinära förfarandet kan tredsdom meddelas endast om parten inte kommit tillstådes vare sig personligen eller genom ombud. Skulle part som kallats att inställa sig

personligen inställa sig endast genom ombud får rätten bedöma om målet ändå kan slutligt handläggas vid sammanträdet (jfr 44 kap. 6 § RB).

I regel torde den part som infunnit sig komma att yrka tredskodom om motparten uteblir. Undantagsvis kan det dock, t.ex. där återvinningstalan mot en tredskodom med säkerhet kan förväntas, mera överensstämja med partens intresse att handläggningen av målet i stället förs vidare mot ett avgörande i sak. Någon motsvarighet har därför inte getts till bestämmelsen i 44 kap. 4 § andra stycket sista punkten RB, enligt vilken målet skall avskrivas om inte tredskodom eller dom yrkas vid motpartens utevaro från huvudförhandling. I det förenklade förfarandet skall rätten i sådant fall bestämma om den fortsatta handläggningen.

20 §. Paragrafen motsvarar 12 § tredje stycket i promemoriaförslaget.

Angående avfattningen av dom finns detaljerade regler i 17 kap. 7 § RB. Enligt 17 kap. 8 § får tredskodom, dom varigenom kändens talan bifalles på grund av medgivande och dom varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom utfärdas i förenklad form i enlighet med bestämmelser som meddelas av Kungl. Maj:t. Sådana bestämmelser finns i 3-5 §§ protokollskungörelsen (1971:1066) för de allmänna domstolarna.

Som allmän riktlinje för domsskrivningen i det förenklade förfarandet bör gälla att domarna bör skrivas kortfattat. F.n. förekommer det i viss utsträckning att domarna skrivs onödigt utförligt, särskilt när det gäller redovisningen av domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet. Även i det förenklade förfarandet bör en redovisning av domskäl och bevisning ske. Den bör emellertid kunna ges en mer sammanfattande karaktär. Någon utförlig redogörelse för utsagor av parter under sanningsförsäkran, vittnen och andra bör alltså inte förekomma. I övrigt bör domarna utformas enligt föreskrifterna i 17 kap. 7 §. Även bestämmelserna i 17 kap. 8 § och protokollskungörelsen bör gälla.

Med anledning av vad som nu har anförts synes lämpligt att bestämmelserna i 17 kap. 7 och 8 §§ får gälla även i det förenklade förfarandet. Emellertid bör särskilda föreskrifter meddelas som innebär att redovisningen enligt 17 kap. 7 § kan göras kortare än som nu sker. Sådana föreskrifter bör meddelas av Kungl. Maj:t.

Ytterligare en omständighet måste beaktas när reglerna om avfattning av dom övervägs. Det är av största intresse att den reform som nu föreslås beträffande handläggningen av mindre tvistemål följs med uppmärksamhet så att behövliga jämkningar i den föreslagna ordningen kan ske när det är påkallat. För en sådan uppföljning behövs givetvis statistiska uppgifter. Sådana uppgifter bör kunna hämtas från avgörandena. Dessa bör alltså ges ett innehåll och en utformning som underlättar en statistisk bearbetning. Även i detta avseende bör regler meddelas av Kungl. Maj:t.

I enlighet med det anförda föreskrivs i 20 § att närmare föreskrifter om avfattning av dom och beslut meddelas av Konungen.

Rättegången i hovrätt

21 §. Av paragrafen, som har motsvarighet i 13 § i promemorieförslaget, framgår att prövningstillstånd erfordras vid fullföljd av talan till hovrätt.

Enligt RB kan tingsrätts avgöranden efter fullföljd underkastas prövning av hovrätt, och någon inskränkning i rätten till sådan överprövning finns i princip inte. Vid fullföljd vidare till HD krävs däremot att HD meddelar särskilt prövningstillstånd för att målet skall prövas i sak.

Talan mot underrätts dom skall fullföljas genom *vad*. Talan mot underrätts slutliga beslut fullföljs genom *besvär* (49 kap. 1 och 2 §§ RB). Vissa beslut som meddelas i samband med dom överklagas dock på samma sätt som domen, dvs. genom *vad*. I fråga om talan mot underrätts beslut i övrigt finns bestämmelser i 49 kap. 3-9 § § . 13-6 § § anges fall då talan får föras särskilt. Vid särskild talan är rättsmedlet som regel *besvär*.

Som närmare har behandlats i den allmänna motiveringen föreslås att fullföljdsrätten i det förenklade förfarandet blir starkt begränsad. Överprövning i hovrätt av tingsrätts avgörande skall sålunda förutsätta att särskild dispens meddelas på grunder som i väsentliga avseenden stämmer överens med dem som f.n. gäller för överprövning i HD.

När det gäller sättet för fullföljd mot tingsrätts avgörande har inte några särregler getts. Talan mot underrätts dom skall alltså i princip föras genom *vad* och talan mot underrätts beslut genom *besvär*, vare sig underrätten handlagt målet i ordinär eller förenklad form.

Enligt paragrafens första stycke får talan mot tingsrätts dom eller beslut inte prövas av hovrätten i vidare mån än som framgår av 22 §, om inte hovrätten meddelar parten prövningstillstånd. Bestämmelsen har utformats med 54 kap. 9 § RB om dispens vid fullföljd till HD som förebild. Hänvisningen till 22 § hänger samman med att själva dispensbedömningen naturligtvis förutsätter en viss begränsad prövning av målet.

Från huvudregeln att kravet på dispens gäller alla domar och beslut har gjorts undantag för dels beslut som rör tredje man, dels vissa andra beslut av procedurkaraktär. Dispens behövs sålunda inte i fråga om beslut som inte rör part eller intervenient. Härigenom undantas bl.a. alla beslut om ersättning till vittne, sakkunnig eller biträde. I övrigt har undantagits beslut varigenom jäv mot domare ogillats, utdömande av vite, ansvar för rättegångsförseelse samt avvisning av vade- eller missnöjesanmälan eller en vade- eller besvärstalan. Däremot krävs prövningstillstånd beträffande beslut med anledning av invändning om rättegångshinder.

I paragrafens tredje stycke har tagits in en uttrycklig bestämmelse att, om prövningstillstånd meddelas, detta gäller överklagade domen eller beslut i

dess helhet. Med hänsyn till målens karaktär och omfattning har något behov av möjlighet till partiellt prövningstillstånd inte bedömts föreligga (jfr 54 kap. 11 § första stycket).

Dispensprövningen skall begränsas till frågan huruvida någon av de särskilda dispensgrunderna enligt 22 § föreligger. I 25 § har tagits upp en bestämmelse enligt vilken klaganden har att ange de omständigheter han åberopar till stöd för sin ansökan om prövningstillstånd (jfr 55 kap. 4 § andra stycket RB). I 28 § finns bestämmelser om överklagande av beslut i fråga om prövningstillstånd.

22 §. I paragrafen behandlas grunderna för prövningstillstånd vid fullföljd till hovrätt. Den motsvarar helt 14 § i promemorieförslaget. Bestämmelsen har i sak utformats med dispensgrunderna vid fullföljd till HD som förebild, men har i vissa delar getts en något mindre restriktiv karaktär. I fråga om de överväganden som ligger till grund för bestämmelserna hänvisas till den allmänna motiveringen.

Punkt 1. Första punkten behandlar s.k. prejudikatdispens. Sådan får meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högre rätt. Initiativet till prejudikatbildningen ligger här som annars på parterna. Det innebär att ur prejudikatsynpunkt viktiga frågor blir föremål för överprövning endast i den mån part har ett personligt intresse av fullföljd.

Prejudikatdispensen är avsedd att möjliggöra fullföljd till HD av mål med prejudikatintresse. Å andra sidan är det fullt tillräckligt att det från prejudikatsynpunkt finns anledning att pröva målet i hovrätt. Prejudikatdispens meddelas i första hand när prejudikat saknas. Att underrättens avgörande avviker från lagtolkning, rättstillämpning eller allmän rättsgrundsats som kommit till uttryck i HD:s eller hovrätts avgörande utgör inte i och för sig skäl för prejudikatdispens. Prejudikatdispens får i dessa fall meddelas endast om det behövs för att förstärka tidigare praxis eller i övrigt klarlägga rättsläget. Prejudikatdispens kan också komma i fråga när det är angeläget med en ändring i gällande praxis (jfr prop. 1971:45 s. 88).

Punkt 2. Enligt denna punkt får dispens meddelas om part åberopar ny omständighet eller nytt bevis som sannolikt skulle ha lett till en annan utgång. Regeln motsvaras av den i 58 kap. 1 § 3 RB upptagna resningsgrunden, vilken utgör dispensgrund vid fullföljd till HD (54 kap. 10 § första stycket 2).

Möjligheterna att i hovrätt åberopa nya omständigheter eller bevis anges i 50 kap. 25 § RB. Detta får ske om part gör sannolikt att han har haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten, eller om det av särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset åberopas. Sådan särskild anledning kan föreligga om det med hänsyn till rättsläget och önskemålet om materiellt tillfreds-

ställande utgång framstår som orimligt att avvisa ny utredning (lagrådets yttrande i prop. 1971:45 s. 134). Dispensgrunden anknyter i sak till denna ordning. En första förutsättning för dispens är sålunda att det nya processmaterialet överhuvud får åberopas i hovrätt. Någon särskild bestämmelse härom har dock inte ansetts nödvändig.

Under remissbehandlingen har HD:s ledamöter tagit upp ett speciellt spörsmål om när en part skall anses ha haft giltig ursäkt för underlåtenhet att åberopa visst bevis i underrätten. Det påpekas att underrättsdomaren enligt förslaget är skyldig att ex officio efterforska de relevanta omständigheterna och bevismöjligheterna. Fråga uppkommer då om inte parts underlåtenhet att åberopa bevis i allmänhet får anses beroende på att underrättsdomaren i otillräcklig utsträckning utövat den föreskrivna processledningen. Ser man saken på det sättet skulle parten regelmässigt anses ha giltig ursäkt för att omständigheten eller beviset inte åberopats i underrätten, menar HD:s ledamöter.

Den sålunda antydda tolkningen torde dock leda alltför långt. Det förhållandet att rätten i det förenklade förfarandet skall vägleda parterna vid talans utförande samt tillse att tvistefrågorna blir klarlagda och målet utrett efter vad dess beskaffenhet kräver (6 §) torde knappast kunna innebära att rätten tar ansvar för att inget relevant processmaterial blivit förbisett.

I jämförelse med resningsfallet innebär den nu angivna ordningen större möjligheter att vid dispensprövningen föra in nytt processmaterial. Möjligheten till dispens på grund av punkten 2 är sålunda större än möjligheten att få resning eller prövningstillstånd i HD i motsvarande situation.

Punkt 3. Prövningstillstånd enligt denna punkt meddelas, om den rätts-tillämpning som ligger till grund för domen eller beslutet måste antas vara oriktig. Vid fullföljd till HD kan dispens meddelas när rättstillämpningen uppenbart strider mot lag (54 kap. 10 § första stycket 2 jämfört med 58 kap. 1 § första stycket 4 RB). Detsamma gäller när rättstillämpningen uppenbart strider mot lagtolkning eller rättsgrundsats som förut antagits av HD (prop. 1971:45 s. 91).

Möjlighet måste givetvis även i det förenklade förfarandet finnas att meddela dispens vid oriktig rättstillämpning. Därmed avses inte bara det fall att domen genom förbiseende eller misstag kommit att få ett innehåll som uppenbart strider mot lag utan också att domstolen i annat fall klart misstolkat en lagbestämmelse.

Dispensmöjligheten är inte begränsad till de fall då rättstillämpningens oriktighet framstår som uppenbar. För att dispens skall få meddelas krävs emellertid att rättstillämpningen måste antas vara oriktig. Häri ligger att utrymmet för dispens är något större än som enligt 54 kap. 10 § första stycket 2 gäller vid motsvarande situation i HD. Dispensmöjligheten är

emellertid endast avsedd för klara fall av oriktig rättstillämpning och bör i tveksamma fall inte föranleda någon mera ingående prövning huruvida domen är oriktig.

Punkt 4. Enligt denna punkt får prövningstillstånd meddelas om målets utgång kan antas ha påverkats av falsk handling eller av falsk utsaga som avgetts under ed eller försäkran. Dispensgrunden motsvarar i sak den i 58 kap. 1 § första stycket 2 upptagna resningsgrunden. Den utgör sålunda dispensgrund även vid fullföljd till HD.

Punkt 5. Här anges som dispensgrund att domvilla förekommit. Samma dispensgrund förekommer när det gäller fullföljd till HD (54 kap. 10 § första stycket 2). I vilka fall domvilla skall anses ha förekommit anges i 59 kap. 1 § RB.

Punkt 6. Vid sidan av de tidigare angivna dispensgrunderna har som en sjätte punkt upptagits en fullföljdmöjlighet för det fall målets utgång uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag. Detta fall är närbesläktat med resnings- och domvillofallen. Samma dispensgrund förekommer vid fullföljd till HD (54 kap. 10 § första stycket 2). Dispensgrunden avser sådana fall då grovt förbiseende eller misstag förekommit med avseende på sakmaterialet. I kravet på att förbiseendet eller misstaget skall ha varit grovt ligger, att det skall ha i väsentlig grad påverkat utgången. Som framhållits i prop. 1971:45 s. 91 får förbiseenden och misstag av angivet slag förutsättas vara utomordentligt sällsynta, men man kan inte helt bortse från att de kan inträffa. Utan en särskild bestämmelse skulle part i sådant fall vara hänvisad till att i resningsväg åberopa brottsligt förfarande som avses i 58 kap. 1 § 1 för att få rättelse, något som knappast ter sig som rimligt.

23 §. Paragrafen saknar motsvarighet i promemoriaförslaget.

Sedan rätten beslutat huruvida ett mål skall handläggas i förenklad eller ordinär ordning bör, som framhållits under 1 och 2 §§, ändring av handlägningsformen i princip inte få äga rum. Med hänsyn till frågans betydelse i kostnads- och fullföljdshänseende har det dock ansetts rimligt att lämna parterna möjlighet att underställa frågan om lagens tillämpningsområde högre rätts prövning. I 23 § anges sålunda att talan mot tingsrätts beslut angående fråga som avses i 1 eller 2 § skall föras i samma ordning som talan mot beslut varigenom rätten ogillat invändning om rättegångshinder. Bestämmelserna om talan mot beslut varigenom invändning om rättegångshinder ogillats återfinns i 49 kap. 3 § RB. De innebär att part som vill överklaga beslutet har att anmäla missnöje. Missnöje skall anmälas genast om parten fått del av beslutet vid förhandling och eljest inom en vecka från det han fick del av beslutet. Försummar part att anmäla missnöje är hans rätt till talan prekluderad. Om missnöje anmäls, bestämmer rätten med hänsyn till omständigheterna om talan mot beslutet skall föras särskilt eller

om det endast skall få föras i samband med talan mot dom eller slutligt beslut. Särskild talan förs genom besvär. Eftersom frågan om tillämpning av 1 och 2 §§ tas upp första gången part skall föra talan i målet, torde som regel talan komma att föras särskilt under det att sakfrågan får vila i avbidan på hovrättens prövning. Det kan dock, särskilt om målet är bagatellartat, förekomma att handläggningen kan göras så enkel att målet är berett till avgörande redan första gången svaranden skall föra talan i målet. I sådana fall är det uppenbarligen ofta lämpligare att rätten avgör målet i sak och hänvisar parten att föra talan mot beslut rörande handläggningsformen samtidigt som han för talan mot själva domen.

Det bör påpekas att paragrafen gäller såväl när part är missnöjd med beslut varigenom rätten funnit den förenklade handläggningsformen tillämplig som när parten är missnöjd med beslut varigenom rätten tagit upp målet i ordinär ordning.

24 §. I denna paragraf har tagits upp regler om domförhet och omröstning vid behandlingen av frågan om prövningstillstånd i hovrätt. Den överensstämmer med 17 § i promemorieförslaget. Enligt bestämmelsen skall två ledamöter delta i behandling av fråga om prövningstillstånd och prövningstillstånd får vägras endast om ledamöterna är ense därom. I fråga om de överväganden som ligger till grund för bestämmelsen hänvisas till den allmänna motiveringen.

25 §. I paragrafen ges bestämmelser om innehållet i fullföljdsinläga. Paragrafen motsvarar 18 och 19 §§ i promemorians lagförslag.

Lagrummet inleds med en föreskrift att de omständigheter som åberopas till stöd för prövningstillstånd skall anges i fullföljdsinlägan.

Som framhållits förut skall även i det förenklade förfarandet talan mot tingsrätts dom föras genom vad och mot dess beslut genom besvär. Liksom när det gäller fullföljd till HD (jfr 55 kap. 4 § andra stycket och 56 kap. 4 § andra stycket RB) skall i det förenklade förfarandet kåranden eller klaganden i sin vadeinläga eller besvärsläga ange de omständigheter som åberopas till stöd för prövningstillstånd. Angivande av dispensgrunder är dock inte någon förutsättning för prövningstillståndet. På grund av den mer aktiva processledning som skall gälla i det förenklade förfarandet har rätten nämligen att oavsett partens egen framställning undersöka i vad mån någon av de i 22 § upptagna grunderna kan antas föreligga. Det ligger emellertid i sakens natur att rätten lätt kan komma att förbise dispensmöjligheter som parten försummat att påpeka, och parten måste naturligtvis själv stå risken härför.

I paragrafen har vidare tagits upp bestämmelser om vad fullföljdsinläga

skall innehålla i övrigt. Lagrummet motsvarar i sådant hänseende bestämmelserna i 50 kap. 4 § och 52 kap. 3 § RB, och skiljer sig i sak föga från dessa lagrum. I det förenklade förfarandet torde vadekäranden (klaganden) som regel inte ha tillgång till biträdeshjälp. Det har därför inte ansetts möjligt att ställa upp fullt ut lika höga krav på fullföljdsinlagans utformning som enligt RB. I enlighet härmed har i förevarande paragraf endast föreskrivits att inlagan skall innehålla uppgift om överklagade domen eller beslutet, den ändring som yrkas och grunderna för den fullföljda talan. Vidare skall bevisuppgift lämnas. Skriftligt bevis som ej tidigare förebragts skall fogas vid fullföljdsinlagan.

26 §. Paragrafen överensstämmer med 20 § i promemoriaförslaget. Bestämmelserna, som avser både vade- och besvärsmål, motsvaras av föreskrifterna för HD i 55 kap. 11 § och 56 kap. 11 § RB. Prövning av dispensfrågan utan att skriftväxling skett kommer främst i fråga i de fall då det redan när fullföljdsinlagan kommit in framstår som klart att skäl till prövningstillstånd saknas. I sådana fall bör naturligtvis dispensansökningen avslås genast. Även i den motsatta situationen kan en sådan ordning vara lämplig, t.ex. när prejudikatintresse uppenbart föreligger.

Har prövningstillstånd beviljats utan föregående skriftväxling, skall denna därefter ske. Att skriftväxling i vissa fall kan underlåtas i besvärsmål framgår av 52 kap. 7 § första stycket RB.

27 §. Paragrafen motsvarar 21 § i promemoriaförslaget. I paragrafen regleras förfarandet i hovrätt i vademål.

Som framhållits i anslutning till 4 § är bestämmelserna om huvudförhandling inte tillämpliga i det förenklade förfarandet. De ersätts av de allmänna bestämmelserna i 5 och 27 §§.

Handläggningen i hovrätt skall enligt denna paragraf i allmänhet vara enbart skriftlig. Endast om särskilda skäl föranleder till det skall sammanträde hållas. Som påpekats i den allmänna motiveringen utgör det förhållandet att muntlig bevisning skall upptas ett sådant särskilt skäl. I anslutning härtill bör understrykas att bestämmelsen i 50 kap. 23 § RB visserligen inte är direkt tillämplig i det förenklade förfarandet. Det ligger emellertid i sakens natur att principen bakom 50 kap. 23 § skall beaktas vid bedömningen av frågan om särskilda skäl föreligger för muntlig förhandling. Beror avgörandet i hovrätten på tilltron till ett i tingsrätten hört vittne, bör sålunda för att ändring skall kunna göras i tingsrättens dom sammanträde hållas och vittnet därvid höras ånyo.

Bestämmelsen om företräde för skriftlig handläggning är förestavad huvudsakligen av processekonomiska skäl. Vid bedömningen av om sammanträde skall hållas bör hovrätten därför kunna ta hänsyn också till sådana faktorer som resekostnad och tidsspillan. Bor båda parterna i

hovrättsorten bör det t.ex. — om processen i och för sig motiverar det — ligga närmare till hands att hålla sammanträde än om parterna eller endera av dem är avlägset boende.

I paragrafens senare led har uttryckligen angetts att bestämmelserna i 17, 18 och 20 §§ har motsvarande tillämpning beträffande processen i hovrätten. I de nämnda paragraferna finns bestämmelser om sammanträde, protokoll samt avfattningen av dom och beslut vid rättegången i tingsrätt. Beträffande kallelse till sammanträde och verkan av utevaro från sammanträde gäller däremot RB:s motsvarande bestämmelser om kallelse till och utevaro från huvudförhandling (jfr 4 §). Det bör framhållas att de allmänna bestämmelserna i 5-10 §§ i tillämpliga delar gäller också hovrättsprocessen.

Rättegången i högsta domstolen

28 §. Förevarande paragraf har i enlighet med vad som anförts i den allmänna motiveringen utformats så att hinder inte möter att överklaga hovrätts avslagsbeslut angående prövningstillstånd. Sådant beslut överklagas liksom andra beslut genom besvär, och bestämmelserna i 54 kap. RB om prövningstillstånd i HD gäller också sådant beslut.

Frågan om omedelbar verkställighet av tingsrättens dom när hovrätten ogillat begäran om prövningstillstånd behandlas i anslutning till förslaget om ändring i utsökningslagen.

29 §. Paragrafen saknar motsvarighet i promemorieförslaget, vilket ej innehöll några särbestämmelser om rättegången i HD.

Enligt departementsförslaget gäller till en början att de allmänna bestämmelserna i 5-11 §§ om rättegången i det förenklade förfarandet i tillämpliga delar gäller också för processen i HD. Även i högsta instans skall alltså muntlig handläggning ske vid sammanträde i stället för vid huvudförhandling. Enligt förevarande lagrum har vidare bestämmelserna i 17 § om gången av sammanträde m.m. gjorts tillämpliga också för HD:s del. I övrigt har någon mera detaljerad reglering av rättegången i HD inte ansetts påkallad.

Lagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1974. Enligt en särskild övergångsbestämmelse skall dock äldre regler gälla om talan väckts före ikraftträdandet.

Avfattningen av övergångsbestämmelsen innebär att mål som anhängiggjorts före ikraftträdandet genom ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande skall handläggas enligt äldre lag oavsett om målet hänskjutits till rättegång eller ansökan om återvinning gjorts efter denna

tidpunkt. I fråga om enskilt anspråk i brottmål är den avgörande tidpunkten när det enskilda anspråket väcktes.

16.14 Förslaget till lag om ändring i utsökningslagen

Enligt den föreslagna nya 49 a § i utsökningslagen får tingsrätts dom eller slutliga beslut varigenom betalningsskyldighet ålagts verkställas som laga-krafttagande om hovrätten vid fullföljd mot avgörandet vägrar parten prövningstillstånd. Det förhållandet att parten överklagar hovrätts beslut i tillståndsfrågan hos högsta domstolen hindrar alltså inte verkställigheten såvida inte högsta domstolen förordnar om inhibition. För inhibition förutsätts att högsta domstolen meddelar prövningstillstånd. Bestämmelsen påminner om bestämmelserna i 49 och 51 §§ utsökningslagen enligt vilka tredskodom, lagsökningsutslag och slutbevis i mål om betalningsföreläggande under närmare angivna omständigheter får verkställas som laga-kraftvunna.

Den föreslagna paragrafen är en följd av den i departementsförslaget införda möjligheten att fullfölja fråga om prövningstillstånd från hovrätt till högsta domstolen, och saknar därför motsvarighet i promemorian. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen.

16.15 Förslaget till lag om ändring i skiljemannalagen

3 a §

I denna paragraf ges en föreskrift som innebär att skiljeavtal inte utgör hinder för prövning av konsumenttvist i det förenklade förfarandet. Föreskriften har motsvarighet i 4 § i promemorians förslag till lag om rättegången i mindre tvistemål.

Som har framgått av den allmänna motiveringen anser jag påkallat att införa en föreskrift som hindrar att det förenklade förfarandet sätts ur spel genom skiljeklausuler. Jag har också framhållit att föreskriften bör begränsas till vissa avtal mellan näringsidkare och konsumenter och sålunda till konsumenttvister. I fråga om innebörden av denna begränsning får jag hänvisa till vad jag anfört i anslutning till 7 § i förslaget till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden. Enligt min mening är det f.n. lämpligast att ta in bestämmelsen i lagen om skiljemän. Dess räckvidd är nämligen inte begränsad till att klargöra att skiljeavtal i vissa fall inte utgör rättegångshinder. Den innebär också att skiljemannaförfarande inte får inledas i sådana fall.

Mot denna bakgrund föreskrivs i den föreslagna 3 a § *första stycket* beträffande tvist mellan näringsidkare och konsument rörande vara

eller tjänst som tillhandahållits för huvudsakligen enskilt bruk att före tvisten träffat avtal att tvist skall hänskjutas till skiljemän utan förbehåll om rätt för parterna att klandra skiljedomen ej får göras gällande, om tvisteföremålets värde ej är högre än som anges i 1 § lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden. När det gäller tvister mellan försäkringstagare och försäkringsgivare kan skiljenämnder ofta vara en lämplig anordning. Förbudet mot skiljeklausuler bör därför inte gälla försäkringsavtal. En uttrycklig bestämmelse härom har tagits upp i andra stycket. Enligt samma stycke gäller, liksom enligt promemorian, förbudet att återropa skiljeavtal inte heller om annat följer av Sveriges internationella förpliktelser. Som exempel på sådana förpliktelser kan nämnas de åtaganden som framgår av artikel 33 i konventionen om fraktavtalet vid internationell godsbefordran (jfr prop. 1968: 132).

Om tvisten när skiljedom påkallades rörde ett högre belopp och någondera parten därefter nedsatt sitt anspråk så att tvisteföremålets värde blivit lägre än värdegränsen, skall skiljemannaförfarandet givetvis inte avbrytas.

Bestämmelserna i 3 a § avser endast framtida tvist. Sedan tvist har uppkommit står det alltså parterna fritt att genom skiljeavtal bestämma i vilken ordning den skall lösas.

Den nya bestämmelsen bör givetvis inte vara tillämplig i fråga om avtal som träffats före ikraftträdandet. En uttrycklig övergångsbestämmelse av denna innebörd synes påkallad.

16.16 Förslaget till ändring i rättshjälpslagen

Ändringen i rättshjälpslagen innebär att i 19 § införts en bestämmelse att i angelägenhet som kan komma att prövas enligt lagen om rättegången i tvistemål som rör mindre värden, biträde får förordnas endast som särskilda skäl föreligger med hänsyn till den rättssökandes personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen.

I samband med ändringen har paragrafen uppdelats i tre stycken. Den nya bestämmelsen har tagits upp som första punkten i tredje stycket.

Enligt en särskild övergångsbestämmelse skall äldre lag fortfarande tillämpas om ansökan om rättshjälp gjorts före lagens ikraftträdande.

17 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande över förslagen till

1. lag om rättegången i tvistemål om mindre värden,
 2. lag om ändring i utskökningslagen (1877:31 s. 1),
 3. lag om ändring i lagen (1929: 145) om skiljemän,
 4. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)
- inhämtas genom utdrag av protokollet.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet
Britta Gyllensten

18 Sammanfattning

Rättegången i tvistemål vid domstolarna är dyrbar för parterna. Undersökningar visar att rättegångskostnaderna enbart i underrätt i dispositiva tvistemål om värden under 3.000 kr genomsnittligt uppgår till nära nog samma belopp som tvisten gäller. I nästan en tredjedel av fallen överstiger rättegångskostnaderna värdet av tvisteföremålet. Huvuddelen av kostnaderna avser arvode åt juridiskt biträde.

Antalet tvister om mindre värden som tas upp vid de allmänna domstolarna anses utgöra endast en obetydlig del av det faktiska antalet sådana tvister. Främsta anledningen till att parterna inte går till domstol torde vara de kostnadsrisker som är förenade med en rättegång. Kostnadsrisken begränsas visserligen för många parter genom samhällets rättshjälp. Oavsett om den enskilde eller samhället skall stå för kostnaderna, är det emellertid angeläget att rättegångsförfarandet utformas så att kostnaderna står i rimlig proportion till tvisteföremålets värde.

Mot bakgrund av dessa synpunkter kan konstateras att det finns ett starkt behov av åtgärder som innebär att mindre tvister i större utsträckning kan lösas under medverkan av domstolarna. En viktig utgångspunkt är att kostnaderna i förfarandet inte får bli högre än att det blir möjligt och rimligt från ekonomisk synpunkt att göra sin rätt gällande även när tvisten gäller ett mindre värde.

Det remitterade förslaget innebär att ett förenklat rättegångsförfarande tillskapas för tvistemål om mindre värden. Förslaget syftar inte till någon ändring i allmänna reklamationsnämndens verksamhet, utan förfarandet bör ses som ett komplement till reklamationsnämnden.

En förutsättning för att det föreslagna förfarandet skall tillämpas är att tvisteföremålets värde uppenbart inte överstiger hälften av basbeloppet för oktober näst föregående år, dvs. f. n. 3.650 kr. Oavsett värdet skall dock en tvist kunna tas upp i det förenklade förfarandet om den huvudsakligen rör fråga varöver utlåtande avgivits av reklamationsnämnd. Härigenom underlättas möjligheterna att tvångsvis genomdriva reklamationsnämndens avgöranden.

Bestämmelse i avbetalningskontrakt eller annat avtal mellan näringsidkare och konsument att framtida tvist i anledning av avtalet skall hänskjutas till avgörande av skiljemän får inte göras gällande om tvisteföremålets värde inte är högre än ett halvt basbelopp.

I syfte att söka få ned parternas rättegångskostnad föreslås ett förfarande

där parterna kan föra sin talan utan hjälp av juridiskt biträde. Sålunda föreslås att tingsrätterna skall tillhandagå allmänheten med allmänna råd och upplysningar om olika möjligheter att få tvister prövade vid domstol eller reklamationsorgan. Om en tvist förs till domstol skall domstolen bistå och vägleda parterna vid talans utförande samt se till att tvistefrågorna blir klarlagda och målet utrett efter vad dess beskaffenhet kräver. Rätten skall också söka förlika parterna.

I princip skall även i det förenklade förfarandet den part som förlorar rättegången ersätta motparten hans rättegångskostnader. De kostnader som den förlorande kan åläggas att ersätta motparten begränsas emellertid starkt. Risken att få betala motpartens rättegångskostnad skall inte få hindra en part från att gå till domstol med en mindre tvist. De enda kostnader som är ersättningsgilla i det förenklade förfarandet är avgift för rådgivning enligt rättshjälpslagen, avgift för stämningsansökan, kostnad för vittnesbevisning, egen inställelse och översättning av handling samt kostnad för eventuell inkassoåtgärd.

Själva domstolsförfarandet skall enligt förslaget vara mycket informellt. I fråga om innehållet i stämningsansökan och andra rättegångshandlingar föreslås förenklingar. Det förutsätts att formulär kommer att utarbetas, i vilka parterna på ett lättfattligt sätt ges behövlig vägledning.

Vid handläggning i tingsrätt skall målet normalt avgöras vid ett enda sammanträde. Det är också möjligt att ha enbart skriftlig handläggning.

Tingsrättens avgörande får överprövas i hovrätt endast i vissa särskilt angivna fall efter prövningstillstånd av hovrätten. Sådant tillstånd blir möjligt om prejudikatfråga föreligger, när rättstillämpningen är klart oriktig och i några andra fall.

Även hovrättsförfarandet förenklas i tvistemål om mindre värden. Handläggningen i hovrätt skall ske enbart genom skriftväxling, om inte särskilda skäl föranleder att sammanträde hålls.

Under de förutsättningar som allmänt gäller kan hovrätts dom i det förenklade förfarandet komma under högsta domstolens prövning.

Den hjälp utöver kortare rådgivning som ett biträde skulle lämna ersätts i det förenklade förfarandet av de åtgärder som domstolen har att vidta för att hjälpa den enskilde parten till rätta. Med hänsyn härtill föreslås att rättshjälp som beviljas i tvist som kan komma att prövas i det förenklade förfarandet som regel inte skall omfatta förmånen av biträde. Biträde får dock förordnas om särskilda skäl föreligger med hänsyn till den rätts-sökandes personliga förhållanden, t.ex. sjukdom, hög ålder eller språksvårigheter, eller om saken är rättsligt särskilt svårbedömd.

Reformen föreslås träda i kraft den 1 januari 1974.

Bilaga I
Promemoriaförslaget

Förslag till**Lag om rättegången i mindre tvistemål**

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelser

1 §. Denna lag skall tillämpas på rättegången vid allmän domstol i tvistemål vari förlikning om saken är tillåten, om

1. tvisteföremålets värde vid tiden för talans väckande uppenbart ej överstiger hälften av basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring,

2. tvisteföremålets värde är högre än som anges under 1, men tvisten enbart rör fråga varöver utlåtande avgivits av reklamationsorgan som Konungen bestämmer och part åberopar utlåtandet första gången han för talan i målet, eller

3. i annat fall parterna är ense om att denna lag skall tillämpas och rätten finner det lämpligt.

Denna lag skall ej tillämpas i fråga om mål som handlägges i särskild sammansättning eller med tillämpning av konkurslagen (1921:225) eller ackordslagen (1970:847).

2 §. I den mån ej annat följer av denna lag gäller vad som är föreskrivet i rättegångsbalken om rättegången i tvistemål i tillämpliga delar. Bestämelse som avser huvudförhandling skall därvid anses gälla sammanträde enligt denna lag.

3 §. Vid tingsrätt skall finnas lagfaren tjänsteman som tillhandagår de rättssökande med råd och upplysningar i mål som handlägges enligt denna lag. Han skall vid behov biträda part med upprättande av stämningsansökan, fullföljdsinlaga eller annan liknande handling.

4 §. Avtal att framtida tvist som skolat handläggas enligt denna lag i stället skall hänskjutas till avgörande av skiljemän utan förbehåll om rätt för parterna att klandra skiljedomen får ej göras gällande. Vad som sagts nu gäller dock ej, om annat följer av Sveriges internationella förpliktelser.

Förfarandet i tingsrätt

5 §. Tingsrätt består vid handläggning enligt denna lag av en lagfaren domare.

Föreskrifter om tid och ställe för sammanträde meddelas av Konungen.

6 §. Ansökan om stämning skall innehålla uppgift om vad som yrkas samt de omständigheter som åberopas till stöd härför. Uppgift skall även lämnas om de bevis som åberopas och om de omständigheter som betingar rättens behörighet, om inte denna framgår av ansökan i övrigt. Skriftliga bevis bör inges samtidigt som ansökan göres.

Förening av mål får ske endast om talan väckes så tidigt att målen utan olägenhet kan handläggas i en rättegång.

7 §. Utfärdas stämning, bör svaranden föreläggas inkomma med skriftligt eller muntligt yttrande.

Parterna skall kallas till sammanträde, om ej med hänsyn till målets beskaffenhet handläggningen finnes kunna ske genom skriftväxling. Har sammanträde hållits, kan rätten förordna att handläggningen skall slutföras genom skriftväxling.

8 §. Rätten skall genom att biträda och vägleda parterna tillse att tvistefrågorna blir klarlagda samt att målet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver.

Rätten skall söka förlika parterna, om ej särskilda skäl föranleder annat.

9 §. Skall sakkunnig anlitas, får rätten efter parternas hörande utse myndighet, tjänsteman eller annan som är lämplig. Sakkunnig som utlåtits sig skriftligen skall höras muntligen endast om rätten finner det nödvändigt.

10 §. Vid sammanträde skall parterna beredas tillfälle att redogöra för sina ståndpunkter och bevisningen upptagas. Möter hinder mot att upptaga bevisning vid sammanträde, får den upptagas vid annat tillfälle. Därvid äger bestämmelserna i rättegångsbalken om bevisupptagning utom huvudförhandling motsvarande tillämpning.

Protokoll vid sammanträde skall innehålla uppgift om parternas ståndpunkter och de omständigheter de åberopar, uppgift om bevisningen i målet samt i övrigt vad rätten anser behövt.

I samma mål får flera än två sammanträden hållas endast om detta är oundgängligen nödvändigt för att avsluta påbörjad bevisupptagning eller annars synnerliga skäl föreligger. Nytt sammanträde skall anses föreligga om förhandlingen ej avslutas samma dag den påbörjats.

11 §. I fråga om kallelse till sammanträde och verkan av parts utevaro från sammanträde gäller rättegångsbalkens bestämmelser om kallelse till och utevaro från sammanträde för muntlig förberedelse i mål vari förlikning om saken är tillåten.

12 §. Dom skall grundas på vad som förekommit vid sammanträde och vad handlingarna innehåller.

Har målet slutbehandlats vid sammanträde, skall dom beslutas och meddelas samma dag. Behövs rådrum för att besluta och avfatta domen, skall den meddelas inom två veckor om ej synnerligt hinder möter. Har målet slutbehandlats efter sammanträde eller utan sammanträde, skall dom meddelas så snart det kan ske. Domen tillställs part genom rättens försorg.

Närmare föreskrifter om avfattning och meddelande av dom meddelas av Konungen.

Prövningstillstånd vid fullföljd av talan till hovrätt

13 §. Talan mot tingsrätts dom eller slutliga beslut får ej prövas av hovrätten i vidare mån än som framgår av 14 §, om ej hovrätten meddelat parten prövningstillstånd. Meddelas ej prövningstillstånd, står domen eller beslutet fast.

14 §. Prövningstillstånd får meddelas endast, om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högre rätt,

2. part åberopar omständighet eller bevis som ej tidigare förebragts och som sannolikt skulle ha lett till en annan utgång,

3. den rättstillämpning som ligger till grund för domen eller beslutet måste antagas vara oriktig,

4. falsk handling åberopats eller falsk utsaga avgivits under ed eller försäkran och målets utgång kan antagas ha påverkats därav,

5. domvilla förekommit, eller

6. målets utgång uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Prövningstillstånd enligt första stycket 2 får meddelas endast om parten gör sannolikt att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid tingsrätten, eller om det av annan särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset åberopas.

15 §. Fordras prövningstillstånd, skall fullföljdshänvisning innehålla uppgift om innehållet i 13 och 14 §§.

16 §. Mot hovrätts beslut över ansökan om prövningstillstånd får talan ej föras.

Förfarandet i hovrätt

17 §. I behandling av fråga om prövningstillstånd skall två ledamöter delta. Prövningstillstånd får vägras endast om ledamöterna är ense därom.

18 §. Fordras prövningstillstånd, bör i fullföljdsinlaga närmare anges de omständigheter som åberopas till stöd för sådant tillstånd.

19 §. Vadeinlaga skall innehålla uppgift om den dom mot vilken talan föres, om den ändring i domen som yrkas och om grunderna för vadetalan. Uppgift skall även lämnas om de bevis som åberopas. Skriftligt bevis som ej tidigare förebragts skall fogas vid vadeinlagen.

20 §. Fordras prövningstillstånd, bestämmer hovrätten sedan skriftväxlingen avslutats om sådant tillstånd skall meddelas. När skäl föreligger får frågan upptagas utan att skriftväxling skett.

21 §. Har talan fullföljts genom vad, skall handläggningen vara enbart skriftlig om ej särskilda skäl föranleder att sammanträde hålles. I fråga om sammanträde, dom eller beslut äger bestämmelserna i 8-10 och 12 §§ motsvarande tillämpning.

I fråga om kallelse till sammanträde och verkan av parts utevaro från sammanträde gäller rättegångsbalkens bestämmelser om kallelse till och utevaro från huvudförhandling i mål vari förlikning om saken är tillåten.

Rättegångskostnad

22 §. Oavsett utgången i målet får rätten förordna att vardera parten skall bära sin rättegångskostnad, om den som förlorar målet med hänsyn till målets beskaffenhet haft skäligen anledning att få tvisten prövad av domstol.

Ersättning för rättegångskostnad som uppkommit i samband med handläggning enligt denna lag utgår med belopp som motsvarar avgiften för målets anhängiggörande, kostnaden för vittnesbevisning samt de utgifter part åsamkats i anledning av personlig inställelse i målet. Ersättning utgår därjämte enligt vad som är föreskrivet om ersättning för inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången.

Har mål som avses i 1 § första stycket 2 till en början handlagts i annan ordning än enligt denna lag, tillämpas första och andra styckena i fråga om därvid uppkomna kostnader.

23 §. Ersättning till vittne skall bestämmas som om ersättningen skolat utgå av allmänna medel.

Utom i fall som avses i 1 § första stycket 3 skall ersättning till sakkunnig som utsetts av rätten utgå av allmänna medel och stanna på statsverket.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1973. Lagen gäller ej i fråga om mål som anhängiggjorts före ikraftträdandet.

Bilaga 2

Undersökning beträffande mindre tvistemål vid vissa domstolar

Undersökningen omfattar sju tingsrätter, nämligen Stockholms tingsrätt, avd. 7 och 8, Södertälje tingsrätt, Stockholms läns västra tingsrätt, Svartlösa tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Uppsala läns södra tingsrätt, Uppsala läns norra tingsrätt.

Vid de underrätter som motsvarade dessa sju tingsrätter anhängiggjordes 1970 tillsammans 724 dispositiva tvistemål, vari tvisteföremålets värde understeg 3.550 kronor (basbeloppet 1.3.1972 7.100 kronor). Härvid bortses från mål om arrende eller hyra, vilka inte ingår i undersökningen. Målen har undersökts i de olika hänseenden som redovisas här nedan. Av de 724 målen hade vid undersökningstillfället 7 mål ännu inte avgjorts.

Tabell 1.

Fördelning av målen med hänsyn till saken	antal	procentuell fördelning
A avbetalningsköp	16	2,2
B köp av lös egendom i övrigt	259	35,8
C arbetsbeting	273	37,7
D saklega	14	1,9
E tjänstelega	15	2,1
F försträckning	15	2,1
G växel och check	10	1,4
H utomobligatorisk skada	70	9,7
I mål som rör fast egendom	4	0,5
J övriga mål	48	6,6
	724	100,0

Tabell 2.

Antal mål i vilka näringsidkare

a) förekom enbart som kde	252	34,8
b) förekom enbart som sde	37	5,1
c) förekom som bådadera	333	46,0
d) inte förekom	102	14,1
	724	100,0

Tabell 3.

Antal mål tillhörande målgrupperna A-D (totalt 562) i vilka näringsidkare	antal	procentuell fördelning
a) förekom enbart som kde	209	37,2
b) förekom enbart som sde	18	3,2
c) förekom som bådadera	307	54,6
d) inte förekom	28	5,0
	562	100,0

Tabell 4.

Antal mål i vilka biträde		
a) fanns enbart för kde	539	74,5
b) fanns enbart för sde	14	1,9
c) fanns för båda parter	92	12,7
d) inte förekom	79	10,9
	724	100,0

Tabell 5.

Antal mål i vilka fri rtg		
a) förekom enbart för kde	18	2,5
b) förekom enbart för sde	9	1,2
c) förekom för båda parter	3	0,4
d) inte förekom	694	95,9
	724	100,0

Tabell 6.

Antal mål i vilka anhängiggörande har skett genom

a) stg	247	34,1
b) ls	16	2,2
c) bf	415	57,3
d) återvinning	46	6,4
	724	100,0

Tabell 7.

	antal	procentuell fördelning
Antal mål med näringsidkare som kärande (totalt 585) i vilka anhängiggörande skett genom		
a) stg	140	23,9
b) ls	15	2,6
c) bf	390	66,7
d) återvinning	40	6,8
	585	100,0

Tabell 8.

Fördelning efter avgörandenas art av de mål i vilka rätten slutligen skilt saken från sig:

A avvisade	5	0,7
B avskrivna	490	68,3
därav utevaro fb	179	25,0
därav utevaro hfh	14	1,9
därav återkall. fb	283	39,5
därav återkall. hfh	14	1,9
C avgjorda genom dom varigenom förlikning faststälts	13	1,8
D avgjorda genom tredskodom	133	18,6
E avgjorda genom annan dom i sak	76	10,6
därav vid fb	42	5,9
därav vid liten omedelbar hfh	11	1,5
därav vid annan liten hfh	0	0,0
därav vid stor hfh	23	3,2
	717	100,0

Tabell 9.

Antal mål som avgjorts:

a) utan sammanträde	345	48,1
b) efter 1 sammanträde	287	40,0
c) efter 2 sammanträden	68	9,5
d) efter 3 sammanträden	15	2,1
e) efter fler sammanträden	2	0,3
	717	100,0

Tabell 10.

Antal mål som avgjorts 'genom annan dom i sak'

(totalt 76)

a) efter 1 sammanträde	46	60,5
b) efter 2 sammanträden	22	29,0
c) efter 3 sammanträden	8	10,5
d) efter fler sammanträden	0	0,0
	76	100,0

Tabell 11.

Genomsnittligt antal veckor från anhängiggörandet

tills rätten skilt sig från målet

a) i fråga om samtliga avgjorda mål:	12
b) i mål som avgjorts i sambande med fb, på annat sätt än genom tredsdom eller dom varigenom förlikning fastställts:	10
c) i mål som avgjorts vid hfh på annat sätt än genom tredsdom eller dom varigenom förlikning fastställts:	26

Tabell 12.

Genomsnittligt antal vittnen + sakkunniga

	antal	procentuell fördelning
a) där part(erna) haft fri rtg:	48 på 100 mål	
b) där ingen haft fri rtg:	7 på 100 mål	

Bilaga 3
Det remitterade förslaget

1) Förslag till**Lag om rättegången i tvistemål om mindre värden**

Härigenom förordnas som följer.

Tillämpningsområdet m.m.

1 § Denna lag skall tillämpas på rättegången vid allmän domstol i tvistemål vari förlikning om saken är tillåten, om värdet av vad som yrkas uppenbart ej överstiger hälften av det enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring bestämda basbeloppet för oktober näst föregående år.

Första stycket gäller ej om part första gången han skall föra talan i tvistemålet yrkar att denna lag ej skall tillämpas och därvid gör sannolikt att bakomliggande tvist rör högre värde eller att utgången eljest är av synnerlig betydelse för bedömningen av andra föreliggande rättsförhållanden. Har talan väckts genom ansökan om betalningsföreläggande, skall part framställa yrkande som nu sagts senast när han begär målets hänskjutande till rättegång.

Med värde enligt första stycket avses det värde som vid tiden för talans väckande kan antagas gälla. Har talan väckts genom ansökan om lagsökning eller betalningsföreläggande eller som enskilt anspråk i brottmål, avses värdet vid rättens beslut att tvisten skall handläggas som tvistemål. Vid bedömningen skall hänsyn ej tagas till rättegångskostnad.

2 § Är värdet av vad som yrkas högre än som anges i 1 § första stycket, skall denna lag ändå tillämpas, om

1. tvisten huvudsakligen rör fråga varöver utlåtande avgivits av reklamationsorgan som Konungen bestämmer, eller

2. parterna överenskommit att lagen skall tillämpas och rätten finner detta lämpligt.

Första stycket gäller endast om part första gången han skall föra talan i tvistemålet yrkar att denna lag skall tillämpas och därvid åberopar utlåtandet eller överenskommelsen. Har talan väckts genom ansökan om betalningsföreläggande äger 1 § andra stycket andra punkten motsvarande tillämpning.

3 § Denna lag skall ej tillämpas i fråga om mål som av tingsrätt handlägges i särskild sammansättning eller med tillämpning av konkurslagen (1921:225) eller ackordslagen (1970:847), eller i mål som skall upptagas omedelbart av högre rätt.

4 § I stället för bestämmelserna om förberedelse i 42 kap. 6-22 §§ rättegångsbalken och om huvudförhandling i 43 kap., 50 kap. 15-18 §§ och 21-23 §§ samt 55 kap. 12, 14 och 15 §§ samma balk, gäller denna lags bestämmelser om sammanträde och skriftlig handläggning. I övrigt tillämpas rättegångsbalken i den mån dess bestämmelser ej strider mot denna lag. Därvid jämföras sammanträde enligt denna lag med huvudförhandling.

Allmänna bestämmelser om rättegången

5 § Mål beredes för avgörande vid sammanträde eller genom skriftlig handläggning. Med iakttagande av 15 och 27 §§ bestämmer rätten efter omständigheterna i vilken mån handläggningen skall vara muntlig eller skriftlig.

Dom skall grundas på vad som förekommit vid sammanträde och vad handlingarna innehåller.

6 § Rätten skall vägleda parterna vid talans utförande samt skall tillse att tvistefrågorna blir klarlagda och målet utrett efter vad dess beskaffenhet kräver.

Rätten skall söka förlika parterna, om ej särskilda skäl föranleder annat.

7 § I tvist mellan näringsidkare och konsument rörande vara eller tjänst som tillhandahållits för huvudsakligen enskilt bruk (konsumenttvist) skall rätten, om det är till gagn för utredningen, inhämta yttrande från reklamationssorgan som avses i 2 §.

8 § Ersättning för rättegångskostnad skall motsvara kostnad som varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Den får dock ej avse annat än kostnad för

1. rådgivning enligt rättshjälpslagen (1972:429) vid ett tillfälle,
2. ansökningsavgift,
3. resa och uppehälle för part eller ställföreträdare i samband med sammanträde eller, om personlig inställelse ej ålagts parten, resa och uppehälle för ombud,
4. vittnesbevisning,
5. översättning av handling,
6. inkassoåtgärd som vidtagits före rättegången.

Ersättning som anges i första stycket 3 och 6 utgår enligt bestämmelser som Konungen meddelar.

Med rådgivning som sägs i första stycket 1 jämföras annan rådgivning som lämnas av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå, i den mån

kostnaden ej överstiger i rättshjälpslagen (1972:429) bestämd rådgivningsavgift.

Har mål till en början handlagts i annan ordning än enligt denna lag, utgår ersättning för kostnad som uppkommit i samband därmed enligt vad som gäller därom.

9 § Ersättning till vittne skall bestämmas efter de grunder som gäller om ersättning av allmänna medel till vittne.

10 § Beslutar rätten att yttrande av sakkunnig skall inhämtas, bestämmer rätten efter parternas hörande vem som skall anlitas. Kostnaden för sådan sakkunnig betalas av allmänna medel. Om särskilda skäl föreligger, får rätten förordna att kostnad för utlåtande av sakkunnig, som ej utsetts av rätten, skall betalas av allmänna medel efter de grunder som gäller för annan sakkunnig.

11 § I konsumenttvist vari värdet av vad som yrkas uppenbarligen ej överstiger hälften av basbelopp som anges i 1 §, får näringsidkaren sökas där konsumenten har sitt hemvist.

Rättegången i tingsrätt

12 § Tingsrätten består vid handläggning enligt denna lag av en lagfaren domare.

13 § Ansökan om stämning skall innehålla uppgift om vad som yrkas samt de omständigheter som åberopas till stöd för yrkandet. Uppgift skall även lämnas om de bevis som åberopas och om de omständigheter som betingar rättens behörighet, såvida ej denna framgår av ansökan i övrigt. Skriftliga bevis bör inges samtidigt som ansökan göres.

14 § Utfärdas stämning, skall svaranden föreläggas att yttra sig över käromålet. Yttrandet får göras skriftligen eller muntligen. Muntligt yttrande skall upptecknas genom rättens försorg.

15 § Sammanträde skall hållas, om ej enbart skriftlig handläggning med hänsyn till målets beskaffenhet finnes lämpligare.

16 § Part skall kallas att inställa sig till sammanträde vid påföljd att tredskodom annars kan meddelas mot honom. Föreligger särskilda skäl får part i stället kallas vid påföljd att annars tredskodom kan meddelas mot honom eller målet avgöras utan hinder av hans utevaro.

Om part skall infinna sig personligen, skall rätten förelägga honom sådan inställelse vid vite.

Vid kallelse till sammanträde som avser enbart bevisupptagning, skall påföljd enligt första stycket ej föreläggas.

17 § Vid sammanträde skall parterna redogöra för sina ståndpunkter och bevisningen upptagas. Om det är lämpligt, får bevisning upptagas även vid annan domstol. Sakkunnig som utlåtitt sig skriftligen får höras muntligen endast om rätten finner det nödvändigt.

Föreskrifter om innehållet i och avfattningen av protokoll vid sammanträde meddelas av Konungen.

18 § Hålles sammanträde, skall målet om möjligt slutbehandlas vid sammanträdet. Endast om synnerliga skäl föreligger får flera än två sammanträden hållas. Hålles sammanträde vid mer än ett tillfälle skall samme domare sitta i rätten, om ej synnerligt hinder möter.

Har handläggningen ej avslutats vid sammanträde, skall rätten bereda parterna tillfälle att slutföra sin talan inom viss tid vid påföljd att målet ändå kan komma att avgöras.

19 § När målet är berett, skall rätten avgöra det utan dröjsmål.

Uteblir båda parterna från sammanträde, skall målet avskrivas. Uteblir ena parten från sammanträde får rätten på yrkande av den som kommit tillstades i enlighet med föreläggande enligt 16 § antingen meddela tredsdom eller avgöra målet utan hinder av hans utevaro. Framställes ej sådant yrkande, bestämmer rätten om den fortsatta handläggningen.

20 § Närmare föreskrifter om avfattning av dom och beslut meddelas av Konungen.

Rättegången i hovrätt

21 § Talan mot tingsrätts dom eller beslut får ej prövas av hovrätten i vidare mån än som framgår av 22 §, om ej hovrätten meddelat parten prövningstillstånd.

Prövningstillstånd behövs ej vid talan mot beslut som rör annan än part eller intervenient, beslut varigenom tingsrätt ogillat jäv mot domare, beslut angående ådömande av förelagt vite eller om ansvar för rättegångsförseelse eller beslut varigenom vade- eller missnöjesanmälan eller vade- eller besvärstalan avvisats.

Meddelas prövningstillstånd, gäller tillståndet det överklagade avgörandet i dess helhet.

22 § Prövningstillstånd får meddelas endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högre rätt.
2. part åberopar omständighet eller bevis som ej tidigare förebragts och som sannolikt skulle ha lett till en annan utgång.
3. den rättstillämpning som ligger till grund för domen eller beslutet måste antagas vara oriktig.
4. målets utgång kan antagas ha påverkats av falsk handling som åberopats eller av falsk utsaga som avgivits under ed eller försäkran.
5. domvilla förekommit, eller
6. målets utgång uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

23 § Talan mot tingsrätts beslut angående fråga som avses i 1 eller 2 § föres i samma ordning som talan mot beslut varigenom rätten ogillat invändning om rättegångshinder.

24 § I behandling av fråga om prövningstillstånd består hovrätten av två ledamöter. Prövningstillstånd får vägras endast om ledamöterna är ense om det.

25 § I fullföljdsinlaga skall anges de omständigheter som åberopas till stöd för ansökan om prövningstillstånd, om sådant tillstånd fordras. I övrigt skall fullföljdsinlaga innehålla uppgift om överklagade domen eller beslutet, om den ändring som yrkas däri och om grunderna för den fullföljda talan. Uppgift skall även lämnas om de bevis som åberopas. Skriftligt bevis som ej tidigare förebragts skall fogas vid fullföljdsinlagan.

26 § Behövs prövningstillstånd, beslutar hovrätten sedan skriftväxlingen avslutats om sådant tillstånd skall meddelas. När skäl föreligger till det, får frågan upptagas utan att skriftväxling skett.

27 § I mål som fullföljts genom vad, skall handläggningen vara skriftlig, om ej särskilda skäl föranleder att sammanträde hålles. Bestämmelserna i 17, 18 och 20 §§ äger motsvarande tillämpning vid rättegången i hovrätt.

Rättegången i högsta domstolen

28 § Mot hovrätts beslut att meddela prövningstillstånd får talan ej föras.

29 § Bestämmelserna i 17 § äger motsvarande tillämpning vid rättegången i högsta domstolen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1974.

Lagen gäller ej om talan väckts före ikraftträdandet.

2) Förslag till

Lag om ändring i utsökningslagen (1877: 31 s. 1)

Härigenom förordnas, att i utsökningslagen (1877: 31 s. 1) skall införas en ny paragraf, 49 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

49 a §

Har i mål, som handlagts enligt lagen (1973: 000) om rättegången i tvistemål om mindre värden, hovrätten vägrat part prövningstillstånd vid talan mot tingsrätts dom eller slutliga beslut varigenom betalningsskyldighet ålagts, må domen eller beslutet verkställas såsom lagakraftägande utan hinder av talan mot hovrättens beslut, såvida ej högsta domstolen annorledes förordnar.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1974.

3) Förslag till

Lag om ändring i lagen (1929: 145) om skiljemän

Härigenom förordnas, att i lagen (1929: 145) om skiljemän skall införas en ny paragraf, 3 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 a §

I tvist mellan näringsidkare och konsument rörande vara eller tjänst som tillhandahållits för huvudsakligen enskilt bruk får före tvisten träffat avtal att tvist skall hänskjutas till skiljemän utan förbehåll om rätt för parterna att klandra skiljedomen ej göras gällande, om tvisteföremålets värde ej är högre än som anges i 1 § lagen (1973:000) om rättegången i tvistemål om mindre värden.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Första stycket gäller ej om tvisten rör avtal mellan försäkringsgivare och försäkringstagare och ej heller om annat följer av Sveriges internationella förpliktelser.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1974. Äldre lag gäller i fråga om avtal som träffats före ikraftträdandet.

4) Förslag till**Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)**

Härigenom förordnas, att 19 § rättshjälpslagen (1972: 429) skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse¹**Föreslagen lydelse*

19 §

Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet. Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarata sin rätt, får rättshjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.

Bifalles ansökan om allmän rättshjälp, fastställer rättshjälpsnämnden samtidigt det för sökanden gällande maximibeloppet.

Kan sökanden ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd behörigen tillvarata sin rätt, får rättshjälpsnämnden på sökandens begäran förordna biträde.

När biträde kan förordnas enligt 20 kap. 19 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

I angelägenhet som kan komma att prövas enligt lagen (1973:000) om rättegången i tvistemål som rör mindre värden, får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till den rättssökandes personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. När biträde kan förordnas enligt 20 kap. 19 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1974. Har ansökan om rättshjälpgjorts före ikraftträdandet, gäller fortfarande äldre bestämmelser.

¹ Som nuvarande lydelse har upptagits den i prop. 1972: 132 föreslagna lydelsen.

Utdrag av protokoll, hållet i lagrådet den 22 mars 1973.

Närvarande: justitierådet ALEXANDERSON, regeringsrådet KLACKENBERG, f.d. regeringsrådet ÖHMAN, justitierådet WALBERG.

Enligt lagrådet denna dag tillhandakommet utdrag av protokoll över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 16 februari 1973, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets yttrande skulle inhämtas över upprättade förslag till

1. lag om rättegången i tvistemål om mindre värden,
2. lag om ändring i utsökningslagen (1877:31 s. 1),
3. lag om ändring i lagen (1929:145) om skiljemän samt
4. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429).

Förslagen, som finns bilagda detta protokoll, hade den 19 februari — den 19 mars 1973 inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Sigvard Holstad.

Lagförslagen föranledde följande yttranden inom *lagrådet*.

Lagrådet:

Den reform av rättegången i tvistemål om mindre värden, som innefattas i förevarande lagförslag, aktualiserades i samband med arbetet på utvidgningen av den statliga rättshjälpen. Av de undersökningar som redovisas i remissprotokollet framgår att rättegångskostnaderna i mindre tvistemål ofta är mycket höga i förhållande till tvisteföremålets värde. I mål med ett tvistevärde under 3.000 kronor uppgår kostnaderna enbart i underrätten sålunda genomsnittligt till nästan lika stort belopp som värdet av vad som är omtvistat. Vid undersökningarna har också konstaterats att antalet tvistemål om mindre värden är förhållandevis lågt, och det antas att de utgör endast en ringa del av det faktiska antalet sådana tvister. Anledningen härtill antas i sin tur vara framförallt de höga kostnaderna. Stor enighet torde råda om behovet att nedbringa kostnaderna i mindre tvistemål, och mot departementschefens uppfattning att möjligheterna härtill väsentligen beror av om parternas utgifter för biträde kan reduceras synes befogade invändningar inte kunna göras.

Problemet är självfallet inte nytt, men det har nu kommit direkt i blickpunkten. Att låta åtgärder för att komma till rätta med svårigheterna anstå i avvaktan på en mera allmän översyn av rättegångsförfarandet, som med nödvändighet är en fråga på lång sikt, synes knappast försvarligt.

Den lösning som förordas i det förevarande lagförslaget innebär obestriddligen vissa avsteg från de rättssäkerhetsgarantier, som vid anta-

gandet av den nuvarande rättegångsordningen genomfördes också för de mindre tvistemålen. Om man skall gå fram på den anvisade vägen att söka förenkla själva förfarandet och genom en starkare processledning från domstolens sida göra det möjligt för den enskilde att själv, utan hjälp av juridiskt biträde, föra sin talan — och någon annan vägg väsentligt reducera rättegångskostnaderna torde praktiskt sett inte vara tillgänglig — synes emellertid den angivna konsekvensen vara ofrånkomlig. Mot dessa begränsningar i de formella rättssäkerhetsgarantier, som är inbyggda i den nuvarande rättegångsordningen, får vägas fördelarna av ett reellt vidgat rättsskydd för de säkerligen många enskilda, som hittills av kostnadsskäl inte haft tillträde till denna rättegångsordning. Stort avseende måste fästas vid dessa fördelar.

Det förslag till lagstiftning, som framlades i promemorian, har i åtskilliga hänseenden jämkats som en följd av remisskritiken. I fråga om domstolens och domstolspersonalens rådgivande uppgifter har förslaget bringats till bättre överensstämmelse med vedertagna krav på att domstolens opartiskhet inte skall kunna ifrågasättas. Vidare får själva rättegångsförfarandet, ehuru det även i departementsförslagets utformning blir betydligt mera obundet än den ordinära processen, en något ökad stadga i förhållande till vad som föreslogs i promemorian.

Även om sålunda nyss angivna och andra förbättringar vidtagits i remissförslaget, bör emellertid svårigheterna att genomföra en reform sådan som den föreslagna inte underskattas. I hög grad torde utfallet av denna bero på i vad mån domarpersonalen i tingsrätterna kan bemästra de delvis grannliga uppgifter som påläggs domaren i det nya förfarandet. Det är angeläget att handläggningen av dessa mål som regel anförtros domare med beprövad domarerfarenhet. Det bör också understrykas att ett stort behov föreligger av informations- och vidareutbildningsverksamhet för den berörda rättsbildade personalen vid domstolarna.

Det föreliggande lagförslaget torde på sätt antytts i remissprotokollet få ses som en grundval för en försöksverksamhet. Det är angeläget att utvecklingen noga följes, så att vid lämplig tidpunkt förnyade bedömningar kan göras med ledning av den praktiska erfarenheten.

Lagrådet godtar alltså de principer på vilka det framlagda lagförslaget vilar och anser också att de skäl som anförts för att inte begränsa detta till konsumenttvister är övertygande. I det följande redovisar lagrådet vissa anmärkningar, kommentarer och förslag i anslutning till de särskilda stadgandena.

Lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden

4 §

Lagrådet:

Enligt första punkten i förevarande paragraf skall i stället för bestämmelserna om huvudförhandling i 50 kap. 23 § och 55 kap. 14 § RB, de s. k. tilltrosparagraferna, gälla den nu ifrågavarande lagens bestämmelser om sammanträde och skriftlig handläggning. De angivna lagrummen skulle alltså ersättas av föreskrifter i den nu föreslagna rättegångslagen. I denna finns emellertid inga regler om tilltron till bevisning som förebragts i lägre rätt. Härav skulle kunna slutas att det är avsett att några tilltrosregler inte skall gälla i det förenklade rättegångsförfarandet. En sådan slutsats är emellertid interiktig, ty i specialmotiveringen till 27 §, som reglerar förfarandet i hovrätt i vademål, uttalas att bestämmelsen i 50 kap. 23 § RB visserligen inte är direkt tillämplig men att det ligger i sakens natur att principen bakom bestämmelsen skall beaktas vid bedömningen av frågan om särskilda skäl föreligger för muntlig förhandling.

Med den ståndpunkt förslaget sålunda avser att intaga är det enligt lagrådets mening ägnat att leda till missförstånd, att de båda tilltrosparagraferna tas med i uppräkningsdelen av lagrum i första punkten. Den erforderliga anpassningen av dessa två paragrafer till den förenklade rättegången uppnås genom vad som stadgas i andra och tredje punkterna i förevarande paragraf.

På grund av det anförda hemställer lagrådet att 50 kap. 23 § och 55 kap. 14 § RB utesluts ur den i första punkten av förevarande paragraf gjorda uppräkningsdelen av lagrum.

8 §

Lagrådet:

Den inledande satsen i första stycket anger, att ersättning för rättegångskostnad skall motsvara kostnad som varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Satsen kan lätt läsas som en positiv förklaring att skäliga rättegångskostnader skall vara ersättningsgilla. Den positiva syftningen understrykes av efterföljande 'dock ej'. Meningen torde i stället vara att föreskriften skall ha en begränsad innebörd såtillvida att ersättningen avseende de i stycket angivna olika kostnadsposterna inte får överstiga vad som anses ha varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Sistnämnda lokution är hämtad från 18 kap. 8 § RB, där det säges att ersättningen för rättegångskostnad skall fullt motsvara angivna kostnader, 'såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt'.

Den avsedda innebörden kommer bättre fram, om första stycket inleds med en föreskrift, att ersättning för rättegångskostnad ej får avse annat än kostnad för vad som uppräknas under de olika posterna, och i ett följande stycke tillfogas stadgandet att ersättning utgår endast i den mån kostnaden varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt.

Enligt första stycket 1 i förevarande paragraf är kostnad för rådgivning enligt rättshjälpslagen vid ett tillfälle ersättningsgill rättegångskostnad. Av uttalanden i remissprotokollet framgår att det är avsett att kostnaden för rådgivning en gång för varje instans skall kunna bli ersatt. Paragrafens placering bland de allmänna bestämmelserna om rättegången kan emellertid leda till den uppfattningen att endast en rådgivning under hela rättegången skulle vara ersättningsgill. Lagrådet hemställer därför att, i förtydligande syfte, efter orden 'vid ett tillfälle' tillfogas 'för varje instans'.

Klackenberg:

Det föreslagna förenklade förfarandet har jag tillstyrkt såsom en för sitt område mera rationell rättegångsform än RB:s alltför kostsamma förfarande. En komplettering av förslaget synes mig dock påkallad till förebyggande av att reformen medför skärpt olikställighet inför domstolen.

Vad gäller nedbringandet av biträdeskostnaderna har departementschefen som en alternativ utväg efter utländska förebilder diskuterat införandet av ett generellt förbud mot anlitan av rättegångsbiträde. Tanken har avvisats med hänvisning till att även vid tvister inom ramen av det förenklade förfarandet i vissa fall finns behov av biträdeshjälp. Ett sådant förbud har också sagts vara verkningsslöst såvitt gäller juridiska personer. Departementschefen har i stället ansett den principiellt riktiga vägen vara att föreskriva att ersättning till rättegångsbiträde inte skall utgöra ersättningsgill rättegångskostnad (utom såvitt avser erforderlig s.k. rådgivning för 50 kronor enligt rättshjälpslagen). Genom att sålunda den part som anlitar rättegångsbiträde i princip får stå för kostnaderna själv och alltså inte heller, även om han vinner, får dem täckta av motparten, räknar man med att främja syftet att biträde i regel ej skall anlitas i rättegången. I anslutning härtill begränsas rätten till allmän rättshjälp i form av biträdesförordnande. Normalt skall sådan hjälp efter reformens genomförande inte utgå vid tvister inom ramen av det förenklade förfarandet. Genom en ny föreskrift i 19 § rättshjälpslagen införes sålunda begränsningen att biträde får förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till den rättssökandes personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. De åsyftade personliga förhållandena exemplifieras med sjukdom, språksvårigheter, hög ålder och liknande. Även i sådana fall förutsätts dock att det inte finns någon som i tjänsteställning eller annars kan lämna bistånd åt vederbörande att behörigen tillvarata sin rätt. Sakens beskaffenhet avser svårutredda

tvister eller mål då prejudikatdispens meddelats. Den föreslagna inskränkningen av allmän rättshjälp för övriga fall synes vara en svårfrånkömlig konsekvens av att man valt linjen att avskära ersättningsgillhet för biträdeshjälp i syfte att genom ekonomiskt tryck begränsa användningen av rättegångsbiträde. Även om remissförslagets lösning på denna punkt har vissa nackdelar anser jag förslaget böra i huvudsak godtagas men med viss komplettering av principiell innebörd.

Det har sålunda varit svårt att undgå att ta intryck av de invändningar vid remissen, som tagit fasta på hur parter i skilda inkomstlägen skulle träffas av de ekonomiska restriktionerna för biträdeshjälpen. Bl.a. har en hovrätt understrukit att svårigheten att få ersättning för biträdeskostnad kommer att drabba den som har svag ekonomisk ställning hårdare än den ekonomiskt starke. Denne har lättare att om det kniper betala ett biträde ur egen ficka. Advokatsamfundet har anlagt liknande synpunkter och hävdade, att den borttagna rätten till biträde medför att i det föreslagna förfarandet den ekonomiskt svaga nödgas processa utan eget ombud, medan däremot motsidan, t.ex. ett näringsföretag, kan låta en anställd jurist eller en anlitad advokat förbereda och utföra talan. I en sådan situation måste den part som är utan biträde känna ett psykologiskt tryck; dessutom finns alltid personer som inte själva kan utföra sin talan oberoende av vilket förfarande som gäller.

Dylika synpunkter har vid remissen närmast anförts såsom motiv för att avvisa förslaget om förenklad process. Men inte heller den som är positivt inställd till reformen kan avvisa sådana invändningar såsom helt orealistiska konsekvenser av departementsförslaget. Det är därför angeläget att pröva, om inte dylika nackdelar i det väsentliga går att undvika. I sådant syfte synes böra övervägas, om inte likställigheten inför domstolen kräver att rätten att där anlita rättsligt biträde eller ombud begränsas till fall motsvarande dem, där förordnande av biträde vid den allmänna rättshjälpen ifrågakommer. Det skulle innebära att icke heller den ekonomiskt välsituerade skulle få anlita rättegångsbiträde annat än där sakens beskaffenhet eller hans personliga förhållanden gör det påkallat. Domstolen skulle då ha att pröva om sådant behov föreligger.

Det är uppenbart att ett dylikt partiellt biträdesförbud innefattar betydande vanskligheter och att det ingalunda medför full jämställdhet i fråga om olika personers möjligheter att utföra sin talan. Man kommer aldrig ifrån människors olikheter i utbildningshänseende, deras olika begåvning och förmåga att uppträda och göra sig gällande. Ett sådant biträdesförbud kan inte heller hindra part att vid måls förberedande och vid upprättande av inlagor utnyttja juridiskt biträde. Inom ramen av det förenklade förfarandet skulle dock en komplettering med ett partiellt biträdesförbud innebära ett steg mot ökad likställighet och förebygga det mest framträdande draget av övertag inför domstolen, vari de ekonomiska olikheterna i vårt samhälle

annars kan komma till uttryck vid reformen.

Det kan invändas, att domaren vid det förenklade förfarandet genom sin processledning och hjälp åt parterna dock bör eftersträva att kompensera underläget för den part, som saknar biträdeshjälp. Även om en skicklig domare i betydande grad kan åstadkomma en sådan effekt, bör man nog ändå realistiskt göra advokaterna den rättvisan att erkänna att de sällan kan antagas vara betydelselösa för tillvaratagande av klientens rätt i sådan process. Betydelsen i sak varierar givetvis med målets art och beskaffenheten av utredningen.

I vart fall kan man aldrig komma ifrån den psykologiska betydelsen av att en ensam part inför domstolen möter en tränad advokat. Det vill mycket till för att han inte skall känna sig slagen till slant. 'Den orättvisan' blir gärna, om han förlorar, en stående förklaring till varför det gick så illa i tvisten. Man kan befara att hela reformen med det förenklade förfarandet kan råka i socialt vanrykte och misslyckas till följd av en dylik olikställighet. De psykologiska olägenheterna ter sig desto vanskligare som rättshjälpsreformen framförts just med sikte på att tillgodose kravet på jämlikhet vid utförandet av talan inför domstol.

Jag är för den skull beredd att förorda, att parts rätt att anlita advokat eller annan rättsbildad person såsom ombud eller biträde inför domstolen begränsas vid den förenklade processen och att domstolen sålunda ålägges pröva, om sådant ombud eller biträde är påkallat med hänsyn till partens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. Ett sådant förbud att utan domstolens medgivande 'anlita' jurist som ombud eller biträde inför rätta måste med hänsyn till syftet även gälla i fråga om jurister, som utan ersättning kan vilja hjälpa exempelvis släktingar och bekanta inför domstolen. Erinras må att rättegångsbalken av andra skäl innehåller förbud för lagfarna domare i och rättsbildade befattningshavare vid de allmänna domstolarna samt för åklagare och utmätningsmän att vara ombud eller rättegångsbiträde, såvida inte Kungl. Maj:t för visst mål gett lov därtill (RB 12 kap. 3 och 22 §§).

Ett partiellt förbud mot anlitande av advokat eller annan rättsbildad person i den förenklade processen blir ingalunda verkningslöst gentemot företagen utan får betydande verkningar även i tvister mellan konsumenter och företag, eftersom de flesta företag saknar egna jurister. Om syftet helt skall nås, erfordras dock en längre gående regel, som hindrar större företag att sända anställda jurister att uppträda i den förenklade processen i andra fall än där domstolen prövar sakens beskaffenhet påkalla det. Hindret borde givetvis gälla även för jurister hos myndigheter. Mot införandet av en dylik regel kan man hysa viss betänksamhet, eftersom den skulle ingripa i företagens inre arbetsorganisation och hindra den som kanske omhändertagit hela ärendet inom företaget att ombesörja det inför rätta. Om behov föreligger av en så långtgående inskränkning, synes mig kunna få bero av

erfarenheterna. Måhända blir de fall, som skulle kvarstå efter införande av ett förbud mot särskilt 'anlitande' av jurist, ganska fåtaliga. Storföretagens kostnadsmedvetande torde som regel förebygga att de sänder omkring sina juridiskt utbildade ombudsmän att uppträda inför rikets domstolar i mindre tvistemål annat än där saken har viss rättslig valör, och då har ju också motparten sannolikt ofta fått rättegångsbiträde. För statliga myndigheter kan föreskrift om erforderlig återhållsamhet att sända jurister vid behov ges i administrativ ordning.

Läggs det i domstolens hand att pröva om behov av rättsbildat ombud eller biträde är påkallat, erhålles en naturlig samordning med praxis vid beviljande av allmän rättshjälp i form av biträdesförordnande. Man har ju förutsatt att rättshjälpsnämnd håller nära kontakt med domstolen vid dylika förordnanden på grund av särskilda skäl. Om sakens krångliga beskaffenhet anses för ena parten påkalla biträdeshjälp, torde detsamma oftast böra gälla i fråga om andra parten. Är det åter parts personliga förhållanden, som föranleder behovet av juridiskt biträde, bör det få bero av omständigheterna i varje särskilt fall, om sådant behov också kan anses föreligga för motparten.

På grund av det anförda hemställer jag att lagförslaget kompletteras med ett stadgande om partiellt biträdesförbud. Stadgandet bör förslagsvis ges det innehåll, att 'såsom ombud eller biträde inför domstolen får part anlita advokat eller annan rättsbildad person, som ej är anställd hos parten, endast om rätten prövar särskilda skäl föreligga med hänsyn till partens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet'.

Walberg:

Ett huvudsyfte med förslaget är att för tvistemål om mindre värden åstadkomma ett billigare förfarande. Eftersom den tyngsta kostnadsposten i den nuvarande civilprocessen är ersättning till biträde är tanken att i det förenklade förfarandet på ett radikalt sätt begränsa användningen av biträde. Man har därvid inte gått så långt som till ett förbud för part att anlita biträde, men möjligheten att av tappande motpart få ersättning för biträdeskostnad har inskränkts till att gälla kostnad för rådgivning enligt rättshjälpslagen. Parten får alltså, även om han vinner målet, inte ersättning för kostnad som han ådragit sig genom att anlita biträde vid handläggningen i domstolen.

Det är emellertid tydligt att inom området för det förenklade förfarandet kommer att falla åtskilliga tvister, där saken är invecklad och komplicerad. Att märka är, att mål från praktiskt taget hela det förmögenhetsrättsliga fältet kommer att handläggas i denna ordning. Såsom framhållits av flera remissinstanser är det ingalunda någon garanti för att saken är av enkel beskaffenhet, att tvisteföremålets värde inte överstiger ett halvt basbelopp.

I detta sammanhang är också att beakta att parternas förmåga att på ett ändamålsenligt sätt medverka i förfarandet kommer att vara mycket skiftande och beroende av sådana faktorer som t.ex. hälsotillstånd, utbildning och intellektuella kvalifikationer. Parts sjukdom kan ibland göra det helt omöjligt för honom att delta i rättegången. Även med en utökad materiell processledning kan det därför på grund av sakens beskaffenhet eller parts personliga förhållanden uppstå stora svårigheter att utan medverkan av biträde få målet i det skick att det kan med någorlunda säkerhet avgöras. Den biträdes hjälp, som kan erhållas genom rådgivning enligt rättshjälpslagen, löser uppenbarligen inte dessa svårigheter.

Att också departementschefen utgår från att det i ett antal fall inte kommer att vara tillräckligt med den biträdes hjälp som kan erhållas genom rådgivning framgår av förslaget till ändring i 19 § rättshjälpslagen. Enligt detta får i angelägenhet, som skall prövas i det förenklade förfarandet, biträde förordnas av rättshjälpsnämnden, om särskilda skäl föreligger med hänsyn till den rättssökandes personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. Emellertid löses härigenom inte problemen för de fall när biträdesbehov föreligger på grund av omständigheter som avses i 19 § men parten på grund av sina inkomstförhållanden står utanför den allmänna rättshjälpen. Anskaffar han själv biträde kan han — bortsett från avgift för rådgivning — inte räkna med att få biträdeskostnaden ersatt även om han vinner målet. Det rättsskydd, som möjligheten till rättegång innebär, blir härigenom för parter i en sådan situation mer eller mindre illusoriskt. Skulle biträdeskostnaden överstiga värdet av tvisteföremålet — vilket inte sällan kan bli fallet i de tvister det här är fråga om — leder en process, vilken utgången än blir och även om motpartens ekonomi är den bästa, till ren förlust. Sådana konsekvenser av förslaget står i strid med den för reformen angivna målsättningen, att envar som är part i en tvist skall ha utsikt att med processmöjligheten som påtryckningsmedel få till stånd en rimlig uppgörelse.

Problemet rör emellertid inte bara personer som på grund av sina inkomstförhållanden saknar möjlighet att få allmän rättshjälp. I viss omfattning beröres också grupper som omfattas av rättshjälpen, alltså människor i relativt blygsamma ekonomiska omständigheter. Detta sammanhänger med att enligt rättshjälpslagen den som erhåller rättshjälp i många fall har att erlagga ett icke obetydligt kostnadsbidrag. Vid exempelvis en årsinkomst av omkring 40.000 kronor måste det sålunda inte sällan inträffa att kostnadsbidraget närmar sig eller överstiger den biträdeskostnad, som är att räkna med, om biträde förordnas enligt den föreslagna bestämmelsen i 19 § rättshjälpslagen. I sådana fall blir partens situation i det avseende, varom det här är fråga, i princip densamma som om han stått utanför rättshjälpen.

I det föregående har jag bortsett från möjligheten att genom rätts-

skyddsförsäkring gardera sig mot de negativa konsekvenser av de föreslagna ersättningsreglerna som nu berörts. Försäkringstagaren står emellertid en inte obetydlig självrisk. Det är vidare ovisst vilka konsekvenser reformen kan få för försäkringsbranschens benägenhet att i fortsättningen lämna rättsskyddsförsäkringar på nuvarande villkor.

Departementschefen har, under hänvisning till angelägenheten av att parterna skall kunna i förväg bedöma kostnaderna för en rättegång, avvisat tanken att i särskilda fall kostnad för biträde utöver rådgivning skulle kunna tillerkännas vinnande part. Denna ståndpunkt får godtagas. Med hänsyn till vad förut anförts kan det emellertid ifrågasättas, om inte i fall, när på grund av parts personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet särskilda skäl föreligger att parten har biträde i rättegången, biträde borde kunna tillhandahållas honom på det allmännas bekostnad utan avseende på hans bättre eller sämre ekonomi. Uppenbarligen är det i här avsedda fall inte bara den enskilde partens utan också det allmännas intresse att rättegången kan genomföras på ett ur rättssäkerhetssynpunkt godtagbart sätt. Med en sådan ordning skulle det ligga närmast till hands att låta domstolen förordna biträdet. Det skulle då också te sig naturligt att föreskriva att, om parten förlorar processen, han efter vad som finnes skäligt skall åläggas återbetalningsskyldighet gentemot statsverket.

Anses en lösning i nu antydd riktning inte genomförbar är det så mycket mer angeläget att försäkringsbranschen i fortsättningen kommer att på rimliga villkor tillhandahålla rättsskyddsförsäkringar i väsentligen samma omfattning som för närvarande. Skulle detta inte bli fallet, kan det bli nödvändigt att från nya utgångspunkter uppta frågan om ersättning för biträdeskostnad i den förenklade processen.

16 §

Lagrådet:

Beträffande tredje stycket i förevarande paragraf kan erinras om att enligt 35 kap. 9 § tredje punkten RB jämfört med 4 § andra punkten nu ifrågavarande lag parts utevaro från sammanträde för enbart bevisupptagning inte hindrar att beviset upptages. Någon erinran härom behöver enligt förslaget ej införas i kallelserna till sammanträdet. Lagrådet hänvisar till vad som anføres vid 19 §.

18 §

Klackenberg, Walberg:

Det kan ligga nära till hands att sammanställa det i första stycket tredje punkten av förevarande paragraf föreslagna stadgandet att, om sammanträde hålles vid mer än ett tillfälle, samme domare skall sitta i rätten, därest ej synnerligt hinder möter, med regeln i 17 kap. 2 § första stycket RB att

domare som ej övervarit hela huvudförhandlingen ej får deltaga i domen. Därjämte bör beaktas stadgandet i 43 kap. 13 § andra stycket RB, att vid ny huvudförhandling målet skall företas till fullständig handläggning och att, om bevis upptagits vid tidigare handläggning, beviset skall upptas ånyo, om sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej föreligger. Förhållandena är väl inte helt överensstämmande med dem som avses i de nyssnämnda lagrummen, eftersom sammanträde vid den förenklade processen är ett mera omfattande begrepp än huvudförhandling. Även i den förenklade processen bör det emellertid i princip gälla, att den domare som dömer i målet skall ha varit med vid bevisupptagningen. Det kan antagas att någon reell olikställighet mellan de båda processformerna inte varit åsyftad, när nu ifrågavarande punkt, som saknade motsvarighet i promemorian, upptogs i departementsförslaget.

Det föreslagna stadgandet, som inte utsäger mer än att domarens förhinder vid utevaro från ett av flera sammanträden skall vara tillräckligt vägande, synes med hänsyn till det anförda böra fullständigas med en regel som ger uttryck för den förut angivna omedelbarhetsprincipen. Det kunde därvid synas ligga nära till hands att efterbilda regeln i 43 kap. 13 § andra stycket RB. Emellertid synes principens upprätthållande vara särskilt angelägen i den förenklade processen i betraktande av de svagare rättssäkerhetsgarantier, varmed förfarandet är kringgärdat. I detta hänseende kan bland annat framhållas att advokat endast undantagsvis kommer att medverka i rättegången och att det är endast en domare som bedömer bevisningen. Att beakta i detta sammanhang är vidare att kostnaderna för en förnyad bevisupptagning som regel måste bli mindre i det förenklade än i det ordinära förfarandet. På grund av det anförda synes regeln, till skillnad från stadgandet i 43 kap. 13 § RB, böra upptaga en presumtion för förnyad bevisupptagning.

Vi föreslår sålunda att i slutet av första stycket av paragrafen tillägges följande: 'Har muntlig bevisning upptagits vid rättens sammanträde och blir den domare som höll sammanträdet förhindrad att döma i målet, skall bevisningen upptagas ånyo, om ej sådant upptagande finnes sakna betydelse eller hinder därför föreligger.'

Alexanderson, Öhman:

Stadgandet i första stycket tredje punkten av förevarande paragraf, vars uppgift är att så långt det är möjligt garantera kontinuitet i målets handläggning, bör fullständigas med en regel som ger uttryck för den s.k. omedelbarhetsgrundsatsen. Denna regel bör enligt vår mening utformas i nära anslutning till vad som enligt 43 kap. 13 § andra stycket andra punkten RB gäller i fråga om förnyad bevisupptagning vid ny huvudförhandling, förslagsvis så: 'Har muntlig bevisning upptagits vid rättens sammanträde

och blir den domare som höll sammanträdet förhindrad att döma i målet, skall bevisningen upptagas ånyo, om sådant upptagande finnes vara av betydelse i målet och hinder därför ej föreligger.'

19 §

Lagrådet:

Uteblir båda parterna från sammanträde, som avser enbart bevisupptagning, skall målet inte avskrivas (jfr 35 kap. 9 § och 44 kap. 1, 4 och 7 §§ RB). Såsom av det vid 16 § sagda framgår får bevisupptagningen äga rum utan hinder av utevaron. Eftersom sålunda en jämkning av andra stycket första punkten i förevarande paragraf är påkallad, hemställs att punkten erhåller följande lydelse: 'Uteblir båda parterna från sammanträde, som ej avser enbart bevisupptagning, skall målet avskrivas.'

21 §

Lagrådet:

Bland de i detta sammanhang förekommande beslut, som kan särskilt överklagas, bildar beslut, varigenom vade- eller missnöjesanmälan eller ansökan om återvinning eller vade- eller besvärstalan avvisats, en grupp för sig (jfr 49 kap. 9 § RB). I uppräkningsstycket i andra stycket av förevarande paragraf återfinns de nu nämnda besluten utom beslut varigenom ansökan om återvinning avvisats. Då anledning inte synes föreligga att behandla sistnämnda beslut på annat sätt än de övriga, hemställer lagrådet att i andra stycket upptas också beslut varigenom ansökan om återvinning avvisats.

Tredje stycket i förevarande paragraf ger uttryck för att partiella prövningstillstånd i själva saken inte skall förekomma. I övrigt har stycket fått en avfattning som bl.a. medför att, vid klagan både i själva saken och beträffande rättegångskostnaderna, prövningstillstånd inte kan begränsas till nämnda kostnader. En sådan avvikelse från reglerna om prövningstillstånd i högsta domstolen är uppenbarligen inte avsedd. Bestämmelserna synes böra ansluta till 54 kap. 11 § andra stycket och 13 § RB. Förslagsvis kan tredje stycket i förevarande paragraf erhålla följande lydelse: 'I fråga om meddelat prövningstillstånd äger 54 kap. 11 § andra stycket och 13 § rättegångsbalken motsvarande tillämpning.'

Alexanderson, Klackenborg, Walberg:

Enligt förevarande paragraf gäller som huvudregel, att prövningstillstånd erfordras för att talan mot tingsrätts dom eller beslut skall få prövas av hovrätten. Vissa beslut undantas i paragrafens andra stycke från kravet på prövningstillstånd, dock inte beslut som rör frågan om målet skall handläggas i förenklad form eller i ordinär väg. Förslaget innebär, att fullföljdsrätten, när det gäller sådana beslut, blir beroende av den ståndpunkt

som tingsrätten intagit. Har beslutet gått ut på att målet skall handläggas i ordinär väg, behövs sålunda inte prövningstillstånd, medan sådant tillstånd krävs, om tingsrätten beslutat, att målet skall handläggas i förenklat förfarande. Det kan framhållas, att 23 § torde vara tillämplig även i fall, när tingsrättens beslut innebär, att målet skall handläggas i ordinär väg.

Principiellt förefaller det mindre tillfredsställande, att möjligheterna att få frågan om processformen prövad i hovrätten skall vara beroende av hur tingsrätten bedömt denna fråga. Har tingsrätten meddelat beslut att det förenklade förfarandet skall tillämpas är det, så länge talan mot beslutet står öppen, inte slutligen avgjort att så skall ske. Att part som för talan mot sådant beslut skall vara underkastad de fullföljdsbegränsningar som följer med det förenklade förfarandet synes då mindre följdriktigt. Det kan vidare framhållas, att hinder inte synes föreligga för part att, sedan tingsrätts dom efter förenklat förfarande vunnit laga kraft, anföra domvillobesvär i hovrätten under åberopande av att målet rätteligen bort handläggas i ordinär ordning. Härför krävs inte prövningstillstånd. Vägande skäl talar för att vad som kan provas efter domvillobesvär också skall kunna provas efter fullföljd utan prövningstillstånd. Riskerna för att domar, som meddelats efter förenklat förfarande, skall undanröjas efter domvillobesvär, blir med en sådan lösning uppenbarligen mindre.

Under hänvisning till det anförda föreslås, att bland undantagen i 21 § andra stycket från kravet på prövningstillstånd upptas också beslut i fråga som avses i 1 eller 2 §.

Enligt 23 § skall talan mot tingsrätts beslut om processformen föras i samma ordning som talan mot beslut, varigenom rätten ogillat invändning om rättegångshinder. Detta innebär att part som vill föra talan mot beslutet har att inom viss tid anmäla missnöje och att det sedan ankommer på tingsrätten att avgöra om talan skall föras särskilt eller i samband med talan mot dom eller slutligt beslut. Om, i enlighet med vad ovan förordats, prövningstillstånd inte skall behövas vid talan mot tingsrätts beslut att målet skall handläggas i det förenklade förfarandet, blir alltså konsekvensen för de fall, när talan mot sådant beslut föres i samband med talan mot dom i saken, att olika fullföljdsregler kommer att gälla beträffande skilda delar av det överklagade avgörandet. En sådan ordning är ägnad att komplicera förfarandet. Den enklaste lösningen synes vara att föreskriva, att talan mot tingsrätts avgörande i fråga som avses i 1 eller 2 § alltid skall föras särskilt.

23 §

Alexanderson, Klackenborg, Walberg:

Beträffande viss komplettering av bestämmelsen i denna paragraf hänvisas till vad som anförts vid 21 §.

28 §

Alexanderson, Öhman, Walberg:

Av denna paragraf framgår motsättningsvis, att talan får föras mot hovrätts beslut att vägra prövningstillstånd. Enligt promemorian skulle talan överhuvud inte få föras mot hovrätts beslut över ansökan om prövningstillstånd, alltså inte heller mot beslut varigenom tillstånd vägrats. Mot promemorieförslaget i denna del framfördes erinringar i remissyttrande av ledamöter i högsta domstolen. Enligt dessa ledamöter ingav det betänkligheter att på sådant sätt lägga i hovrättens hand att slutligt bestämma att prövning i högsta domstolen ej skulle komma till stånd. Detta spörsmål borde enligt dessa ledamöters mening ytterst tillkomma högsta domstolen att avgöra, i allt fall när det gällde intresset att erhålla ett prejudikat. I enlighet härmed föreslogs i remissyttrandet, att det skulle medges parterna att beträffande hovrättens beslut söka prövningstillstånd hos högsta domstolen.

Departementschefen har i remissprotokollet beträffande frågan om fullföljd mot hovrätts beslut att vägra prövningstillstånd framhållit angelägenheten av att högsta domstolen får möjlighet att leda hovrätternas tillämpning av fullföljdsbegränsningarna i det förenklade förfarandet. Härutöver är enligt departementschefen att beakta betydelsen av att tillräckligt underlag skapas för högsta domstolens prejudikatbildande verksamhet. Under hänvisning till dessa skäl har departementschefen förklarat att han ansluter sig till den uppfattning i frågan som högsta domstolens ledamöter framfört.

Vad gäller det åberopade hänsynstagandet till högsta domstolens prejudikatbildande verksamhet må erinras om att beträffande fullföljd mot ifrågavarande hovrättsbeslut kommer att gälla vanliga regler om prövningstillstånd i högsta domstolen. Detta innebär enligt 54 kap. 10 § RB i lagrummets lydelse efter 1971 års ändringar att prövningstillstånd i princip förutsätter att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högsta domstolen. Den rättstillämpning, som det här blir fråga om, är tydligen hovrätternas tillämpning av reglerna om prövningstillstånd i 22 § av förslaget. Däremot kommer i det enskilda fallet i och för sig att vara utan betydelse i vilken mån själva saken har prejudikatintresse. Den föreslagna möjligheten att föra talan mot hovrätts beslut att vägra prövningstillstånd blir därför av begränsad betydelse för högsta domstolens prejudikatbildande verksamhet i allmänhet. En större vikt skulle givetvis fullföljdmöjligheten få, om kravet på prövningstillstånd slopades för dessa hovrättsbeslut. Till förmån för en sådan lösning skulle kunna åberopas, att högsta domstolen i frågan om prövningstillstånd endast är andra instans.

Emellertid torde, såsom också framhölls av de ledamöter i högsta domstolen som tog upp frågan om fullföljdsrätten, det inte vara möjligt

att medge parterna en generell rätt att överklaga hovrättens beslut att avslå ansökan om prövningstillstånd utan att den åsyftade effekten med reformen undergräves. En annan lösning skulle vara att, beträffande hovrätts beslut enligt 21 §, upptaga som dispensgrund att anledning förekommer till ändring av beslutet. Det förefaller emellertid systematiskt otillfredsställande att enkom för dessa fall införa regler om prövningstillstånd, som avviker från de i allmänhet gällande. En regel om ändringsdispens står vidare — om än i mindre grad än en ordning med obegränsad fullföljdsrätt — i motsättning till reformens syfte att åstadkomma ett snabbt förfarande. Den betydelse som en sådan regel skulle få för högsta domstolens prejudikatbildande verksamhet i allmänhet måste för övrigt antagas bli begränsad.

Vad nu anförts torde ge vid handen, å ena sidan, att möjligheten att föra talan mot hovrättens beslut att vägra prövningstillstånd, sådan den föreligger enligt förslaget, knappast får den betydelse för högsta domstolens prejudikatbildande verksamhet, som man möjligen tänkt sig, men, å andra sidan, att andra lösningar — såsom obegränsad fullföljdsrätt eller ändringsdispens — möter betänkligheter med hänsyn till reformens grundläggande syften. Att högsta domstolen ges möjlighet att leda hovrätternas tillämpning av reglerna i 22 § är under alla förhållanden en fördel. Vi anser oss alltså inte böra framställa något ändringsförslag i nu förevarande del.

Klackenberg:

Jag instämmer i övriga ledamöters kritik av tanken att man genom en felinriktad prejudikatdispens skulle kunna sälla fram lämpligt underlag för högsta domstolens prejudikatbildning inom området för mindre tvistemål.

Den tilltänkta proceduren förefaller mig också, inte bara med hänsyn till det sannolika resultatet, otillbörligt omständlig och kostsam, eftersom man utan vidare kopplat på den vanliga ordningen för fullföljd till högsta domstolen av talan mot hovrätts beslut. Sedan hovrätt genom ett tvåmannabeslut vägrat tillstånd för prövning av tingsrätts dom skulle sålunda hos högsta domstolen först tremannaavdelning pröva om prejudikatdispens motiverar fullföljd och därefter fullsutten avdelning på fem justitieråd eventuellt pröva och ändra hovrättens beslut att vägra fullföljdstillstånd dit.

Omprövning av i hovrätt vägrade prövningstillstånd är en specialitet, föranledd av det förenklade tvistemålsförfarandet, och någon motsvarighet har inte tidigare förekommit. En sådan nyhet kunde lämpligen föranleda en omprövning av formerna. Det ligger nära till hands att ifrågasätta om inte åt sådan tremannaavdelning i högsta domstolen, som i 3 kap. 6 § RB sägs, kan anförtrös att i sak ompröva och ändra hovrätts tvåmannabeslut om vägrad fullföljd till hovrätt. Om man tar det steget — lämpligen genom ett stad-

gande i förevarande lag — erhåller man inom ramen för en rimlig arbetsinsats ett instrument för en meningsfull sällning av mål såsom underlag för högsta domstolens prejudikatbildning.

Jag hemställer att frågan om en dylik förenkling upptages till prövning. Finnes någon förenklad lösning inte kunna genomföras, är jag för min del beredd att godtaga promemorians ståndpunkt att talan mot hovrätts beslut om prövningstillstånd över huvud ej må föras.

Utsökningslagen

49 a §

Lagrådet:

Enligt 37 § 1 mom. UL avses med domstols dom i tvistemål även annat avgörande av domstol i tvistemål (jfr NJA II 1947 s. 186). I UL har sålunda inte upptagits RB:s modernare och mera preciserade terminologi. I förevarande lagrum bör av nu nämnda skäl orden 'eller slutliga beslut' och 'eller beslutet' utgå.

Skiljemannalagen

3 a §

Lagrådet:

Avgörande för tillämpningen av den föreslagna regeln i första stycket av förevarande paragraf är 'tvisteföremålets värde'. Av hänvisningen till den föreslagna rättegångslagen får anses framgå att 'tvisteföremålet' inte är den tillhandahållna konsumentvaran (eller tjänsten) utan 'vad som yrkas' i tvisten. Vidare kan av hänvisningen dragas den slutsatsen, att värdet av tvisteföremålet skall beräknas enligt samma grunder som i rättegångslagen. Detta innebär i princip att kumulerade yrkanden och yrkanden framställda genstämningsvis skall sammanräknas vid värdets bestämmande. Kumuleras sålunda två anspråk, som båda gäller konsumenttvist och som vardera rör ett värde av 2.000 kronor, torde bestämmelsen ej utgöra hinder för skiljeförfarande. Sålunda måste dock antagas att värdet i den förevarande paragrafens mening skiljer sig från värdet enligt 1 § rättegångslagen att man vid tillämpningen av förevarande stadgande endast har att räkna med sådana delvärden som är hänförliga till konsumenttvist i egentlig bemärkelse. Om exemplet nyss ändras så att endast det ena av de båda anspråken är att anse som anspråk i konsumenttvist torde alltså hinder föreligga för skiljeförfarande såvitt gäller detta anspråk.

I specialmotiveringen till förevarande stadgande uttalas att innebörden av detta är, att skiljeavtal inte utgör hinder för prövning av konsumenttvist i

det förenklade förfarandet. Uttalandet torde åsyfta konsumenttvist där tvisteföremålets värde ej är högre än som anges i 1 § rättegångslagen. I konsumenttvist som rör högre värde men som enligt 2 § nämnda lag skall handläggas i förenklat förfarande kommer sålunda skiljeavtal att kunna åberopas som rättegångshinder.

Det bör också anmärkas, att förevarande bestämmelse torde sträcka sina verkningar utanför området för det förenklade rättegångsförfarandet. Så är förhållandet, när värdet av vad som är konsumenttvist inte överstiger ett halvt basbelopp men tvisten i sin helhet, på grund av kumulation av anspråk eller genstämt anspråk, gäller högre värde eller i annat fall, enligt 1 § andra stycket första punkten rättegångslagen, förenklat förfarande inte skall tillämpas. I en sådan situation torde bestämmelsen innebära att skiljeavtalet inte utgör hinder för prövning av konsumenttvist i ordinärt förfarande.

Som framgår av det anförda är departementsförslagets lösning inte fullt kongruent med vad man åsyftar med bestämmelsen. Emellertid torde andra tänkbara lagtekniska lösningar, exempelvis promemorieförslagets, vara förenade med likartade svårigheter. Lagrådet godtar med hänsyn härtill remissförslaget.

Rättshjälpslagen

Lagrådet:

Lagförslaget lämnas utan erinran.

Utdrag av protokollet över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 23 mars 1973.

Närvarande: Statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, GEIJER, MYRDAL, ODHNOFF, MOBERG, BENGTTSSON, LÖFBERG, LIDBOM, FELDT.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om rättegången i tvistemål om mindre värden,
2. lag om ändring i utsökningslagen (1877:31 s. 1),
3. lag om ändring i lagen (1929: 145) om skiljemän,
4. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429).

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

Lagrådet har inledningsvis gjort vissa *allmänna uttalanden* som innebär att lagrådet godtar de grundläggande värderingar som ligger bakom förslaget och de principer på vilka reformen vilar. I övrigt har lagrådet redovisat kommentarer och förslag som endast rör detaljer i förslaget. Två av lagrådets ledamöter har emellertid från olika utgångspunkter förordat vissa ändringar i förslaget av principiell räckvidd. En ledamot föreslår sålunda ett partiellt biträdesförbud och en annan ifrågasätter om inte biträde i vissa fall borde kunna förordnas på det allmännas bekostnad när rättshjälp inte kan komma i fråga.

Beträffande frågan om biträdesförbud vill jag erinra om att en sådan möjlighet har övervägts i departementspromemorian men avvisats i denna. Denna ståndpunkt har allmänt godtagits under remissbehandlingen. Vad som nu anförts i denna fråga har inte föranlett mig till annan bedömning. Jag vill betona att de föreslagna ersättningsreglerna och regeln om rättens materiella processledning med all sannolikhet kommer att innebära att det blir ovanligt att part anser det påkallat att anlita biträde på egen bekostnad. I fall då detta ändå sker har rätten goda möjligheter att genom en effektiv processledning motverka att andra parten upplever sig försatt i ett underläge i processen. Under alla förhållanden anser jag de farhågor som föranlett förslaget om biträdesförbud vara betydligt överdrivna. Ett förbud med den utformning som ifrågasatts torde dessutom knappast utgöra någon särskilt effektiv lösning på de befarade svårigheterna. Som jag har framhållit i remissprotokollet och som lagrådet också betonat får reformen i viss

mån ses som en försöksverksamhet som får följas med uppmärksamhet och utvärderas. Skulle det visa sig att regelsystemet leder till svårigheter av det slag som nu har berörts får åtgärder övervägas på grundval av vunna erfarenheter.

Såvitt gäller förslaget att rätten i vissa fall skall kunna förordna biträde för part på det allmännas bekostnad måste det enligt min mening antas att de fall där ett sådant förordnande skulle framstå som motiverat skulle bli utomordentligt få. Härtill kommer att den antydda lösningen endast skulle tillgodose biträdesbehovet sedan rättegång har inletts. Jag är f. n. inte beredd att föreslå bestämmelser av den ifrågasatta innebörden. Även här gäller att erfarenheter från den praktiska tillämpningen av det nya systemet får utvisa om särskilda åtgärder är påkallade.

Vad lagrådet har anfört i anslutning till 4, 8, 16 och 19 §§ förslaget till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden kan jag ansluta mig till.

Beträffande 18 § har lagrådets ledamöter föreslagit att paragrafen kompletteras med en bestämmelse som ger uttryck för den s.k. omedelbarhetsgrundsatsen. Två av ledamöterna har föreslagit att den utformas i nära anslutning till vad som enligt 43 kap. 13 § andra stycket andra punkten RB gäller i fråga om förnyad bevisupptagning vid ny huvudförhandling. För egen del är jag beredd att godta detta förslag.

Jag biträder vad lagrådet har anfört i anslutning till 21 §. Tre av lagrådets ledamöter har beträffande 21 och 23 §§ föreslagit att prövningstillstånd inte i något fall skall krävas i fråga om beslut som rör frågan om målet skall handläggas i förenklad form eller i ordinär väg och att talan mot sådant beslut alltid skall föras särskilt. En sådan ordning skulle emellertid enligt min mening kunna medföra onödigtidsutdräkt och onödiga kostnader. Vad dessa ledamöter anfört föranleder mig därför inte till att frångå det remitterade förslaget i dessa delar.

Med anledning av vad lagrådets ledamöter har anfört i anslutning till 28 § vill jag framhålla att syftet med den föreslagna ordningen självfallet i första hand är att HD skall få möjlighet att leda hovrätternas tillämpning av fullföljdsbegränsningarna i det förenklade förfarandet. Enligt min mening är denna ordning påkallad av rättssäkerhetsskäl. Fullföljdsmöjligheten bör kunna få praktisk betydelse både för det primära syftet att ge HD möjlighet att leda hovrätternas tillämpning av fullföljdsbegränsningarna och, indirekt, för den prejudikatbildande verksamheten i allmänhet.

Vad lagrådet har anfört i anslutning till de föreslagna *ändringarna i utsokningslagen och lagen om skiljemän* ansluter jag mig till.

Utöver vad som har nämnts i det föregående bör vissa redaktionella ändringar vidtas.

Jag hemställer att Kungl. Maj:t genom proposition föreslår riksdagen att antaga

- 1) lag om rättegången i tvistemål om mindre värden,
- 2) lag om ändring i utsökningslagen (1877: 31 s. 1),
- 3) lag om ändring i lagen (1929: 145) om skiljemän,
- 4) lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429).

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Britta Gyllensten

Innehållsförteckning

Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	3
Utdrag av statsrådsprotokollet den 16 februari 1973	11
1 Inledning	11
2 Nuvarande ordning för prövning av förmögenhetsrättsliga tvister ..	12
2.1 Domstolsförfarandet	13
2.1.1 Domstolsorganisationen	13
2.1.2 Rättegångsförfarandet	14
2.1.3 Dom	16
2.1.4 Rättegångskostnad	17
2.1.5 Fullföljd	17
2.1.6 Förfarandet i mål om lagsökning och betalningsföreläggande	18
2.1.7 Antal mål vid underrätterna	18
2.2 Förfarandet vid arrende- och hyresnämnder	19
2.3 Skiljemannaförfarandet	21
2.4 Reklamationsförfarandet	23
2.4.1 Allmänna reklamationsnämnden	23
2.4.2 Särskilda reklamationsnämnder	29
2.4.3 Organisationsreform beträffande den konsumentpolitiska verksamheten	29
3 Rättshjälpsreformen	30
4 Förenklat rättegångsförfarande i utländsk rätt	32
4.1 Norge	32
4.2 Danmark	34
4.3 USA	36
4.4 Storbritannien	37
5 Behovet av en reform av rättegångsförfarandet i mål om mindre värden	40
5.1 Promemorian	40
5.2 Remissyttrandena	46
6 Allmänna riktlinjer för ett förenklat rättegångsförfarande i tvister om mindre värden	52
6.1 Promemorian	52
6.2 Remissyttrandena	55
7 Tillämpningsområdet	62
7.1 Promemorian	62

7.2	Remissyttrandena	65
8	Allmänt om rättegången	75
8.1	Promemorian	75
8.2	Remissyttrandena	78
9	Domstolens processledning	79
9.1	Promemorian	79
9.2	Remissyttrandena	84
10	Rättegångskostnaderna	94
10.1	Promemorian	94
10.2	Remissyttrandena	98
11	Rättegången i tingsrätt	107
11.1	Promemorian	107
11.2	Remissyttrandena	111
12	Rättegången i hovrätt	113
12.1	Promemorian	113
12.2	Remissyttrandena	115
13	Rättegången i högsta domstolen	118
13.1	Promemorian	118
13.2	Remissyttrandena	118
14	Rättshjälp och det förenklade förfarandet	119
14.1	Promemorian	119
14.2	Remissyttrandena	120
15	Reformens genomförande	124
15.1	Promemorian	124
15.2	Remissyttrandena	125
16	Departementschefen	126
16.1	Behovet av en reform av rättegångsförfarandet i mål om mindre värden	126
16.2	Allmänna riktlinjer för ett förenklat rättegångsförfarande i tvister om mindre värden	132
16.3	Tillämpningsområdet	136
16.4	Allmänt om rättegången	144
16.5	Domstolens processledning	147
16.6	Rättegångskostnaderna	153
16.7	Rättegången i tingsrätt	161
16.8	Rättegången i hovrätt	166
16.9	Rättegången i högsta domstolen	168
16.10	Rättshjälp i det förenklade förfarandet	169
16.11	Reformens genomförande	170
16.12	Upprättade lagförslag	173
16.13	Förslaget till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden	173
16.14	Förslaget till lag om ändring i utsökningslagen	202

16.15 Förslaget till lag om ändring i skiljemannalagen	202
16.16 Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen	203
17 Hemställan	203
18 Sammanfattning	204

Bilagor

1 Promemorieförslaget	206
2 Undersökning beträffande mindre tvistemål vid vissa domstolar ...	210
3 Det remitterade förslaget	214
Utdrag av lagrådets protokoll den 22 mars 1973	222
Utdrag av statsrådsprotokollet den 23 mars 1973	224

